

Karl Doenitz.

Th. Døssing.

'**Daa'**, *Valdemar* (1616-91), da. herremand (Borreby). Ruineret efter 1660, muligvis ved forsøg på guldmageri. Død i Viborg.

dåb, den handling, hvorved et menneske optages i et rel. samfund, særlig den kristne kirke, d. der er ældre end kristendommen, kan være bårne- el. voksen- d og ske ved neddykning el. overøsning. Den kristne **d** er ledsaget af trosbekendelsen og foregår som regel i kirken, men kan også være hjemme-**d**. **d** er ofte blevet opfattet som salighedsvilkår.

dåbsattest udstedes efter den af sognepræsten førte kirkebog, **d** skal angive

familienavn, fornavn, fødselsdag- og sted, dåbsdag- og sted, samt foreldres navne. For børn uden for ægteskabet anføres efter 1. 1. 1938 faderens navn kun, hvis faderskabet er fastslået. For adoptivbørns vedk. kan adoptivforeldrenes navn anføres.

dådyr (*Cervus 'duma*), mellemstor hjort, relativt langhalet, hannen med skovformet gevir. Opr. i Middelhavsegene, i middelalderen indført til Danm. Hovedmassen af hjortene i dyrehaven er d. Dåhjort er til 1953 fredet fra 1.3-31.8.

Daac [dâ:], *Ludvig* (1829-93), no. politiker. Historiker; godsbest., stortingsmand 1859-79, 1886-88. Knyttet til Johan Sverdrup, forsvarsmin. 1884-85. Dagbog under udgivelse.

Daac, *Ludvig* (1834-1910), no. historiker. Prof. 1876. Udg. skr. om no. senmiddelalder, Norges helgener, Oslos hist.

dårekiste (nty.), opr. aflukke hvor sindssyge indespærredes, bruges nu kun spøgende.

dåseskildpadde (*Cinostemon pensylvanicum*), nordamer. sumpskildpadde. Bugskjoldets forreste og bageste dele be vægelige og kan som låg lukke for åbningerne til hovede, hale og lemmer.

Da hjort.

E

E, e, femte bogstav i det lat. alfabet; har fået sin form og plads i alfabetet efter gr. E, € (eppsilon: nøgent e).

E, e, *mus.*, 3 tone i C-dur. E-dur har 4 ♯, e-mol har 1 ♯.

E, *meteor.*, fork. f. eng. *east*, fr. *est* øst. E, *autom.-kendingsm.* f. 1) Sorø amt, 2) Spanien (sp. *Espana*).

e, *mat.*, betegner grundtallet for de såk. naturlige logaritmer, e er et transcendent tal, med tilnærmelse 2,71828.

e-, ud, bort fra, d. s. s. eks-.

'Ea, babylonsk guddom, menneskets velgører. Helligt vand fra E-s bolig, vanddybet under jorden, ansås f. et virksomt middel til bekæmpelse af de onde kræfter, som truer mennesket.

eagle [i:gl] (eng: ørn), guldmønt i USA = 10 dollars.

Eakins [æ:kinz], *Thomas* (1844-1916), arner, maler. Har malet portrætter og genrebilleder, bl. a. *Tænkeren*.

ealdorman pæl-] (oldeng: oldermann), i den angelsaksiske tid folkevalgt, senere kongevalgt leder af et shire.

Ealing [i:flɪŋ] vestl. forstad til London. 187 000 indb. (1948).

'**EAM**, fork. f. gr. (*Hjellénikon Apeleuthrotikon Métapon* [ælini'kon apelæ'færoti'kɔn 'mætopon], den gr. frihedsfront, gr. socialistisk parti, dannet 1941 under frihedskampen mod Aksemagterne. Trådte dec. 1944 ud af regeringen. Hævede fra 1945, at regeringen underkuede frihedsbevægelsen med terror, blev borte fra valg og afstemning 1946, fra nov. 1946 i kamp mod regeringen. - E-s væbnede styrker kaldtes ELAS.

Earhart [ærhart], *Amelia* (1898-1937), arner, flyverske, første kvinde over Nordatlanten (1928), soloflyvning over Nordatlanten 1932, forsvandt under forsøg på jordomflyvning 1937.

earl [3.1] (angelsaksisk *eorl* mand; ædel; beslægtet m. nord. *jarl*), den 3.-formeste klasse af den eng. adel (peerage). Fører titlen Right Honourable. Hustru: countess [kauntis].

Earlom [æitern], *Richard* (ca. 1742-1822), eng. kobberstikker. Sortkunst-blade, bl. a. gengivelse af *Claude Lorrains* »*Liber veritatis*» (1777-1819).

Early English [æ'ti 'rjiglij] (eng: tidlig engelsk) kalder englænderne deres engelske stil (fra omkr. 1216-omkr. 1280).

east [i:st] (eng.), øst.

East Anglia [i:st 'æŋglis], angelsaksisk kongerige (omfattende Norfolk og Suffolk) indtil 829.

East Barnet [i:st 'bɑ:nit], nordl. forstad til London; 40 000 indb. (1948).

Eastbourne [i:stbɑ:n], forment badested ved eng. Kanal, S f. London; 57 000 indb. (1948).

East Cape [i:st 'kæip], 1) New Zealands Ø-punkt; 2) Ny Guineas Ø-punkt.

East Chicago [i:st la'ka:go], sydøstl. industriforstad til Chicago, i Indiana, USA; 55 000 indb. (1940).

East End [i:st 'ænd], del af London 0 f. City, omfattende navnekvarterer med dokanlæg og udstrakte fattigkvarterer, bl. a. Bethnal Green, Poplar, Stepney og Whitechapel.

Eastern Ghâts [i:stsn 'gâ:ts], ca. 500 m h. bjerge langs Decans østrand. Højeste punkt 1660 m.

Eastern States Agency [i:st3n 'stæits 'æid3sni], tidl. agentskab i Indien omfattende 42 ind. fyrstestater ml. Bihar og Orissa; 173 500 km²; 8786000 indb. (1941).

East Ham [i:st 'ham], østl. forstad til London; omfatter fabriks- og arbejderkvarterer; 121000 indb. (1948).

Eastleigh [i:stli:], nordøst, forstad til Southampton. Jernbaneverksted. 31 000 indb. (1948).

East London [i:st 'landan], kapholl. *Oos-Londen*, havneby i Kap-Provinsen, Sydafr. Union; 61 000 indb. (1936). 1946 var der 40 000 hvide.

East Lothian [i:st 'louthian], skotsk grevskab S f. Firth of Forth; 692 km²; 50 000 indb. (1947).

Eastman [i:stman], *George* (1854-1932), arner, industrimand. Grl. Kodak (1888), den største arner. fot. fabrik. E interesserede sig for børnetandpleje, store donationer til tandklinikker, f. eks. i London, Rom, Bruxelles, Paris og Stockholm. Eastman [i:stsm3n], *Max* (f. 1883), arner, forfatter. Marxist. Trotskij-tilhænger. Har skrevet lyrisk, polit. og litt. kritik. *Enjoyment of Poetry* (1913).

East Orange [i:st 'ærid3], vestl. villaforstad til New York, i New Jersey; 69 000 indb. (1940).

East Riding [i:st 'raidij], del af det eng. grevskab Yorkshire.

East River [i:st 'rivar], sund ml. New Yorks bykerne, Manhattan, og Brooklyn

på Long Island; disse forbindes ved 2 tunneller og 6 broer. E er en del af New Yorks havn.

East Saint Louis [i:st ssnt 'luis], østl. industriforstad til St. Louis, beliggende 0 f. Mississippi i staten Illinois; 76 000 indb. (1940).

eau [o] (fr: vand), fr. betegnelse, der benyttes i visse sammensætninger, f. eks. e de Cologne [otk'o'bnj] (kølnervand), en med alkohol fortyndet parfume, som indeholder små mængder æteriske olier, f. eks. neroli-, bergamot-, citron-, lavendel-, geranium-, rosenolie osv. og evt. frugter. Blev først fremstillet af den ita. kemiker Jean-Marie Farina (1686-1766), der i 1709 etablerede sig i Koln; e de lavande [od' l a'æ:d] (parfume indeholdende lavendelolie), e de miel [od'mjæl] (honningvand), alkoholisk opløsning af honning tilsat æteriske olier, e de quinine [otki'nin], hårvand, indeholdende kininsalte el. bestående af æteriske olier i fortyndet alkohol, e denticfrice [odati'fris], mundvande med alkohol, desinfektionsstoffer, æteriske olier og farvestoffer, e de vie [o'dvi], brandy, et vindestillat, som ikke er i cognac-klassen, e de Labarraque [odlab'arak] og e de Javel(le) [odsavæ'l], blege- og desinfektionsvædske, i reglen indeh. natriumhypoklorit.

eauforte [o'fort] (fr: stærkt vand), mods. koldnål det ætsemiddel, hvormed de fortyndede streger sættes i en trykplade.

e. b., off. forkortelse f. *efter bemyndigelse*; jfr. ad mandatum.

ebbe, lavvande, period, ændring i havets niveau, *tidevand*.

Ebbe, da. og sv. personnavn, delvis lånt (oldhøjt. *Ēbbo* af Eberwaldvin), men tilføjede opfattet som kortnavn til Æsbjørn.

Ebbe, *Axel* (1868-1941), sv. billedhugger; *Solrosen* (1893, Kunstsparken, Malmo); i Trelleborg et særligt E Museum.

Ebberup, da. stationsby (Assens-Tomme-rup), V-Fyn; 541 indb. (1945).

'**Ebberø'd Bank**, farce af Axel Breidahl og Axel Frische, 1. gang på Nørrebro T. 1923 med Frederik Jensen i hovedrollen. Titlen er gået over i sproget som betegn. for ansvarslovs pengeanbringelse.

Ebberø'd gård ved Birkerød, afd. (grl. 1892) af Østiftens Andssveageanstalt, for ca. 1100 åndssvage af begge køn og alle aldre.

•Ebbinghaus, *Hermann* (1850-1909), ty. psykolog. Mest kendt for sine grundlæggende undersøgelser over hukommelsen.

Ebbw Vale [ˈæbuː ˈvæil] (wal. [ˈɛbuː ˈvɛil]), by i S-Wales N f. Cardiff; 29 000 indb. (1948). Kulgruber; stål- og jernværker.

'Ebed Jesu (Jesu tjener) (d. 1318), søn af Baruk (på syrisk: Abdischo bar Berikha), syrisk forfatter og nestorianisk metropolit af Nisibis og Armenien.

Ebeltoft, tidl. stavemåde for Æbeltoft.

Eben Emael [ˈɛbən ˈɛma], belg. fort ved Albert-kanalen, spærrede rummet ml. denne kanal og Liège. Taget af tyskerne 11. 5. 1940.

Eben'ezér [-s-] (hebr. hjælpsten), navn på en sten, som Samuel oprejste til minde om en sejr over filistener.

ebe'nister (fr. *ébéniste*, egl. som arbejder i ibenholt), fr. kvalitetsnedkere i 18. årh.

'Eberhard-effekt [-hart], fot. fremkaldelsesfænomen, der viser sig ved gensidig indvirkning af nærliggende sværtninger på en fot. plade. Opdaget af den ty. astron. Gustav E. (1867-1948).

'Ebers, *Georg* (1837-98), ty. ægyptolog; kendt som forf. af kulturhist. romaner med emne fra det g. Ægypten og Luther-tidens Tyskl. Udgav en ægypt. papyrustekst om lægevidenskab.

Eberstein [-Jtain], nordty. grevskab. Grev Albrecht af E gik i Erik Glippingss tjeneste og hans søn Ludvig blev da. mark under Erik Men ved og Valdemar 3.

Eberswalde [-volds], ty. by ved Finow-kanalen, Brandenburg; 41 000 indb. (1939); bet. metal- og jernindustri m. v.

'Ebert, *Friedrich* (1871-1925), ty. soc. dem. Moderat fagforeningsleder, opr. sadelam-gensvend; bl. partilederne efter Babels død. Skarpt mod den revolutionære fløj, overtog regeringsledelsen 9. 11. 1918, ty. rigspræsident 1919-25.

'Ebert, *Max* (1879-1929), ty. arkæolog. Red. af det største forhist. leksikon: *Real-Lexikon der Vorgeschichte* (1924-32).

Ebjatår, efterkommer af Eli, præst hos David, forvistes af Salomo, fordi han havde støttet Adonija.

ebj'o'nitter (hebr. *ebjonim* de fattige), jøde-kristen sekt i oldtiden.

Eb jonitt er evangeliet, jødekristeligt, kættersk ev., som nu kun findes i små brudstykker.

Ebners sats, en sats, der anv. til elektr. minapatroner, består af 1 del klorsurt kali og 1 del svovlanton.

'Ebo af Reims (ca. 785-ca. 850), fr. statsmand og kirkepolitiker, begyndte 822 en mission i Danm.; siden, som pavelegat for Norden, Ansgars nærmeste foresatte.

E-boats [ˈiː-bouts] (E fork. f. eng. enemy, fjende), eng. betegn. for de i Kanalen under 2. Verdenskrig opererende ty. hurtigbåde.

eb'o'nit (eng. *ebony* ibenholt, efter den (opr.) sorte farve) (ty. *Hartgummi*, eng. *vilcanite*) er et kautsjuk (gummi) -formstof, fremstillet ved vulkanisering af kautsjuk med 28-50% svovlindhold, e er hårdt, men relativt stærkt og sejgt ved alm. temp., men bliver blødt og bøjeligt ved temp. over 90-100° C. e er alm. mørkebrunt til sort, men kan med moderne vulkaniseringsmidler fremstilles i de fleste farver. Det er isolerende for varme og elektricitet og modstandsdygtigt overfor de fleste opløsningsmidler og kern. angreb og anv. til isolerende dele i elektroteknik, til rør, haner etc. i den kern. industri.

e'brietas (lat.), beruselse (alkoholrusen).

Ebro [ˈɛbro], 928 km l. flod i Spanien; udspringer i De Cantabriske Bjerge, gennemstrømmer Den Aragoniske Slette og udmunder i Middelhavet med et delta.

ebullio'sko'p (lat. *ebullire* koge op -f -skop), kogepunktsbestemmelsesapparat.

ebulliosko'pi', molekylvægtsbestemmelsesmetode, ved hvilken man benytter sig af den kendte molare kogepunktsforhøjelse for visse vædsker, idet man bestemmer kp. efter opløsning deri af en afvejede mængde af stoffet med den ukendte molekylvægt.

eburnation (lat. *eburelfenben*), vækstproces, hvorved dannes særligt hårdt og massivt benvæv.

ECA, fork. for (eng.) Economic Cooperation administration, opr. ved lov af 3. 4. 1948 i Washington som organ for tilrettelæggelsen af marshallhjælpen til Eur. og økon. hjælp til Kina o. a. lande uden for Eur. Øverste leder arner. Paul Hoffmann.

Eca de Queiroz [ˈɛsɐ 5s kairu], *José Maria* (1845-1900), portug. romanforfatter, naturalismens hovedrepr. i Portugal. Stoffet er hans egen tid, tonen humoristisk og ironisk.

écaille [ˈɛka:j] (fr.), skal, skæl, benyttet til dekoration f. eks. i møbelkunsten (Bouille-møbler); e-maleri, efterligning af muslingeskal el. fiskeskal især på porcelæn.

écarté [ˈɛkarˈte] (fr. af *écarter* fjerne), 2-mands kortspil. Spilles m. whistkort, dog uden kortene fra 2-6. Kortene rangerer som i whist, dog ligger esset ml. knægt og ti.

ecce 'homo [ˈɛkːe] (lat. se hvilket menneske), i vulgataen Pilatus' ord til jøderne ved fremvisning af den tornekroede og hudflettede Kristus, Johs. Ev. 19.5; anv. ofte som betegn. for kunstnerisk fremstilling af denne situation.

Eccles [ˈɛkːlɪz], vestl. forst. ad Manchester, NV-Engl.; 44 000 indb. (1948). Bomuldsindustri.

ec'clesia (gr.-lat., egl. detudkaldte; folkeforsamling), menighed, opfattet som et særligt folk; (den kristne) kirke. Ordet er en overførelse af hebr. qahal = jødefolket som menighed, e militans, den kæmpende kirke, e triumphant, den triumferende (sejrrige) kirke.

ECE, fork. f. Zxonomic Commission for Europe (eng. den økon. Europa-kommision), nedsat 1947 under FN's økon. og soc. råd. E, hvis hovedsæde er i Genevæ, skal bl. a. behandle problemer vedr. de eur. landes genopbygning og udvikling; generalsekretær Gunnar Myrdal.

éçappement[ˈɛapˈmaŋ] (fr. *éçapper* undslippe), gangmekanisme i ure, som tjener til skiftevis at stande og frigøre hjulværket.

echap'pe're [ˈɛjaː] (fr. *échapper*, egl. frigøre sig for kappen og efterlade den ml. forfølgerens hænder), undvige, flygte.

echauf'fe're [ˈɛfoː] (fr.), gøre varm og træt; echauf'fe'ret, varm, ophejdet; ophidset.

Echegaray [ˈɛtʃɛgəˈrai], *José* (1833-1916), sp. dramatiker, også politiker og matematiker, hvilket sidste også præger hans skuespil. Litt. nobelpris 1904.

echelon [ˈɛʃˈlɔŋ] (fr. *échelon* trin), hold, del af større styrke.

Eche'veria [-kɛ-], slægt af tykbladfam. Urter el. halvbuske med rosettilde, tykke blade. Amer. Mange arter dyrkes i stue og væksthus.

Eche'verrla [ˈɛtʃɛˈvɛˈriːa], *Estéban* (1809-51), argentinsk digter; romantisk præget lyrik. Indførte romantikken i Argentina.

echino- [ˈɛki-] (gr. *echinos* pindsvin, pindsvine-).

Echino'cactus [ˈɛki-] (*echino- + kaktus*), slægt af kaktusfam. Kaldes også pindsvinekaktus p. gr. af arternes runde, sjældnere lidt aflange form, og stærke besætning af torne. Blomster topstillede, reglm., tragtformede. Amer. Talrige arter er yndede prydeplanter.

Echinocereus [ˈɛkinoˈsɛːre-us] (*echino- + lat. cera* voks (nogle arter ligner et vokslys)), slægt af kaktusfam. af cylindrisk el. kantet (sjældent kugleformet) form. N- og S-Amer. Mange arter dyrkes. (P)

Echino'conus [ˈɛki-] (*echino- f* gr. *konos* kegle), slægt af irregulære søpindsvin, hvis mund lig- *zmjñh* ger centralt på undersiden. Hyp- *MMTm* pig i kridttiden. J I E \

Echino'corys [ˈɛki-] (*echinos- + SSSn* gr. *korys* hjelm), slægt af irregulære ovale søpindsvin fra kridt- | 9 M | tiden. Fl. arter i Danm.s kridt. Ij|Vfi

echino'der'mer [-k-] (*echino- + Vi&&* gr. *derma* hud), d. s. s. pighude. Ifsggii

echino'kok [ˈɛki-] (*echino- + coc-* *iSgg* *cus*), den store, mangelhovedede tinte af hundebåndelormen *Taenia echinococcus*, findes i lever, *Echi-* lunger, hjerne osv. hos menne- *nokok*.

sker, kvæg og får, hvor den kan fremkaldt alvorlig sygdom. Sjældent i Danm. Tidl. udbredt i Isl. (111. viser udvirket e, 5 mm l).

Echinopsis [ˈɛki-] (*echino- + gr. opis* udseende), slægt af kaktusfam. Kugle- el. cylindrformede planter med sidestillede, tragtformede blomster. S-Amer. Fl. arter dyrkes alm.

Echinosphe'rites [ˈɛkinoˈsɛːrɪtɪs] (*echino- + gr. sphaera* kugle), slægt af kugleformede cystoideer. [^][^][^][^][^][^] **daBJ^k.** [^][^][^][^][^][^] **Ækt&jjfjå^** hyppig i N- og Ml-Eur.s

echinus [ˈɛki-] (gr.-lat. so ^{Wi*£cNfå^p} pindsvin), det skålformede l [^][^][^][^][^][^] **E&njntr** de hovedet ml. søjleskaft [^][^][^][^][^][^] **E&njntr** og abacus i det doriske [^][^][^][^][^][^] **E&njntr** kapitel. (111. sedoriske) *Echino-* [^][^][^][^][^][^] **E&njntr** *échiqur*, en [an *éj'kɛ*] (fr.; skakbræt), *mit*, skakspredt fremrykning el. opstilling, for at mindske tab og give friere skud.

Echo [ˈɛko] (gr. *écho* lyd, genlyd), i gr. mytol. en nymf, personifikation af genlyden.

Écho de Paris [ˈɛkoˈpaːri], kons. fr. dagblad, 1883-1938. 1917-38 udenrigspolit. artikler af A. Géraud.

echola'li' [-ko-] (gr. *écho* genlyd + *-lali*), efterlyden uden mening af de ord, pågældende hører omgivelserne sige, symptom ved sindssygdom.

Echternach [ˈɛktərˈnak] (ty. [ˈɛxtərˈnaʃ]), gi. by i Luxembourg; 2 700 indb. (1945). Hver pinsattidag afholdes i E de såk. springerprocessioner, hvor pilgrimme danser til ære for St. Willibrød, hvis grav findes i E.

echu'ji'n [-ku-], det virksomme stof i den afr. pilegift echuja.

Écija [ˈɛtʃiːa], sydsp. by 75 km o f. Sevilla; 35 000 indb. (1940).

Eck, *Johann* (1486-1543), ty. kat. teolog, som fra 1517, især ved religionssamtaler og mundtlige disputatter, bekæmpede Luther.

'Eckart, *Dietrich* (1868-1923), ty. forfatter. Førende nazist. Skribent i de år, bevægelsen udformedes, 1921 red. af »V61-kischer Beobachter«, forf. til grove propagandagitte, bl. a. *Sturmied* (her slagordet »Deutschland erwache») og kampskr. *Der Bolschewismus von Moses bis Lenin* (1925), inspireret af Hitler. Fanatisk antisemit.

'Eckehart, navn på fl. munke i St. Gallen, Schw. Eckehart I. (d. 973) skrev det lat. heksameterdigt *Waltharius manu fortis* (ca. 925); Eckehart 4. (II. årh.) foretog en stilistisk omredaktion.

'Eck(e)hart, Meister (1260-1327), ty. mystiker. Hævede, at ved selvforydelse nås sjælens ekstatiske forening med Gud, hvis tidløse selvudfoldelse vedr. Eckener, *Hugo* (f. 1868), ty. luftskibskonstruktør og -fører; førte 1924 luftskib over Atlanterhavet og foretog 1929 en verdensomflyvning med luftskibet »Graf Zeppelin«.

'Eckersberg [-hærj], *Sixten* (f. 1909), sv. pianist, 1937 kapelmester ved Goteborgs Radioorkester, 1939 ved Goteborgs Orkesterforening.

'Eckermann, *Harry* v. (f. 1886), sv. gods-ejer og petrograf. Arb. vedr. grundfjeldet.

'Eckermann, *Johann Peter* (1792-1854), ty. forfatter. Goethes sekretær. *E-s* *Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens* (1-3 1836-48, da. udvalgt 1944) er et interessant, men ikke fuldt pålideligt kildeskrift.

Eckernforde [ˈɛkərˈmøːrdɔ], by i Syd-slesvig; 24 000 indb. (1946; 1939: 14 000). Skibsbyggeri, fiskeri, slidrengøring m. v. - E er vokset op omkr. den forsvundne borg Eckemburg. 5. 4. 1849 gik de da. krigsskibe »Christian VIII« og »Gefion« tabt i kampen mod ty. kystbatterier ved E Fjord.

'Eckersber'g, *Christoffer Wilhelm* (1783-1853), da. maler; sønderjyde. Rejste efter 1809 af hævet akv.d.s. store guldmalje, til Paris og blev elev af J. L. David, derfra 1813 til Rom, hvor venskabet m. Thorvaldsen fik stor betydning. For E-s kunstn. udvikl., og hvor han i 1816 malede sit berømte portræt af denne

(kunstadak.). 1816 rejste E hjem og var fra 1818 prof. v. akad., hvor Kjøbke, Constantin Hansen, Marstrand og Lundbye er bl. hans mest kendte elever. E-s

C. W. Eckersberg: Et Russisk Linjeskib (Assow) og en Fregat til Ankers på Helsingørs Red. 1828. (Kunstmus.).

produktion omfatter en række ypperlige portrætter, bl. a. *Det Nathansonske Familiebill.* (1820, kunst mus.), da., parisiske og rom. prospekter samt marinebilleder, af en sjælden malerisk klarhed og fl. hist., bibelske og mytol. kompositioner gnm.gående af mindre interesse. E-s kunst har haft stor betydning for udvikling og modvægt mod tidens romantiske og ty. strømninger.

•Eckersberg [-bårg], *Johan Fredrik* (1822-70), no. maler; tilh. Diisseldorferskolene; drev i en årrække malerskole i Oslo; bl. a. malet motiver fra de no. højfjælde.

Eckersbergs Medaille, medaille stiftet 1883 af Det Kgl. Akad. i anledning af C. W. Eckersbergs 100-årsdag; tildeles arkitekt, maler el. billedhugger for et bestemt arbejde. Betegnede 1883-1921 også *Års-medailien* (kunne opnås to gange af samme person (brunne, sølv); begge med, gav sæde i akad.s plenarforsaml. Efter sidstnævntes ophævelse (1921) uddedes medailien kun een gang (brunne), under betegn. E.

Eckero ['ækaro:], finsk ø, Åland; 106 km²; 1500 indb.

Ecklesia'stikdepartementet (af *ecclesia*), sv. ministerium f. kirke- og undervisningsvæsen, ledet af Ecklesia'stikminister.

éclat [e'kla] (fr. *éclat* knald), opsigt; effekt; med e, overlegent, flot, med glans.

Écluse [e'kly:z], fr. pas og fort (anlagt af Vauban) i Rhone-dalen nær fr.-schw. grænse.

École des beaux-arts [e'kol de bo'zar:] (fr. skolen for de skønne kunster), Frankr.s kunstakad., grl. 1648.

École normale supérieure [e'kol normal sype'rijo:r:] (fr. højere mønsterskole), fr. lærerhøjskole for mænd, grl. 1808 af Napoleon i Paris; afd. for kvinder i Sévres grl. 1881. Gratis undervisning. E udd. lærere til Frankr.s højere skoler.

École polytechnique [e'kol politæ'kni:k] (fr. polyteknisk skole), mil. og civil ingeniørskole i Paris, grl. 1794.

economiser ['ikånamaiz:] (eng. af *economize* økonomisere), fødevarnsforvarmer til dampkedler, der udnytter spildevarmen i røggassen.

Economist, The ['di i'kånamist], eng. økon. ugeblad, grl. 1843.

E'conomio, *Constantin von* (1876-1931), østr. neurolog, beskrev som den første den epidemiske hjernebetændelse, som han kaldte encephalitis lethargica.

écossais [eko'sæ:] (fr. skotsk), de såk. skotske grader i frimureriet.

écossaise [eko'sæ:z] (fr. *écossais* skotsk), skotsk dans i tredelt takt af værdig karakter.

écrasez rinfåme [ekra'ze læ'i'føm:] (fr. knus den elendige), udtryk brugt af

Voltaire, snart sigtende til kirken, snart til overtroen.

écru [e'kry] (fr. *afcrù* rå), råsilke, der ikke er befriet for silkelim (sericin); 2) farvebetegn. (hvidt med gulligt skær).

Ecu a do'r [-kva-] (sp. [ækwa'oor]), ofF. *Republica del E*, republik på Sydamer.s V-kyst under ækvator (deraf navnet), begrænset af Colombia, Peru og Stillehavet; 256 000 km² (efter grænseændringen 1942); 3 400 000 indb. (1947). Hovedstad: Quito; havneby: Guayaquil. Til E hører Galápagos-øerne. Bag de lave kystbjerge, der mod S afbrydes af Guayaquil-bugten, findes en frugtbar veldyrket længdedal gennemstrømmet af Rio Daule og Rio Guayas. Så følger Cordilleren, der danner to parallelle kæder med et mellemliggende bassin, der af tværrygge deles i et antal bækken. E-s Cordillere er det mest vulkanske afsnit af Andes; i Vestcordilleren findes bl. a. Um'za (5305 m) og Chimborazo (6310 m), og i Østcord. Antisana (5756 m) og Cotopaxi (5943 m; jordens højeste virksomke vulkan). De t berøm tes te højfjeldsbækken er det tætbefolkede, veldyrkede Quito-bassin i 2100-2900 m højde. 0 for Cordilleren følger Amazon-sletten, hvoraf dog kun lidt tilhører E.

Klima. E ligger i det tropiske klimabælte. Mod SV fremkalder den kolde peruanske strøm kølighed og tørke. I Guayaquil er julis middel 25,5° og jan. 28,5°. Snegrænsen er ved ca. 5 km. Højsletterne har ret barsk klima: Quito: (2850 m) nov. 12,4°; 112 cm nedbør. Af *befolk.* er 30 % indianere, 40 % mestitser og 28 % hvide. Sproget er spansk, religionen katolsk. *Mønt:* 1 sucre = 100 centavos. *Mål og vægt:* metersystemet og gr. sp. enheder. Landbruget er det vigtigste erhverv. I kystdalene N. f. Guayaquil dyrkes majs, ris, sukkerrør, bananer, kakao og kaffe. Prod. af kakao (30 700 t, 1946), kaffe (35 000 t, 1945) og bananer (1,3 mill. klaser 1946) eksporteres især til USA. I højlandet frembringes intet til eksport. I 1939 fandtes ca. 2,5 mill. stk. hornkvæg, 3,2 mill. svin og 1,2 mill. heste. I modsætning til de andre Andesstater er minedriften ringe: 1943 var produktionen: guld 3,5 t, sølv 11 t, kobbermalm 5200 t og olie 305 000 t. - *Forfatn.* Republikken E-s præsident vælges efter forfatn. af 1945 v. dir. folkevalg; lovgivende magt hos et deputeretkammer, valgt af mænd og kvinder over 18 år, der kan læse, hvortil reg. følger repræsentanter for erhvervsliv og kultur m. m. Der er fastslået undervisningspligt og gratis skoler, men oplysning står ikke højt. *Hist.* E var sp. til 1820, da landet rejste sig under Frihedskrigen; først tilsluttet Colombia, fra 1830 uafh. republik. 1941 overdrog E støttepunkter på Galapagos-øerne til USA, erklærede febr. 1945 Tysk. og Japan krig. E-s indre forhold har i det hele været yderst urolige. (Kort se Sydamerika).

ed. (lat.), fork. f. *editit* har udgivet.

ed, højtidelig erklæring, løfte, oftest idet Gud kaldes til vidne, 1) i retten om at en part el. et vidne vil sige sandheden (parts-e, vidne-e); 2) ved tiltrædelse af embede el. hverv om at ville opfylde de dermed bundne pligter, e spillede tidl. bet. rolle til sikring af indgåede forpligtelser og som bevismiddel, i middelalderlig ret var det alm. bevismiddel parts-e med medlemsmænd. I moderne ret anv. parts-e, i Danmark, også vidne-e, kun sjældent.

e'da'fisk (gr. *edafos* jordbund), plantegeogr. udtryk, der betegner den indflydelse, som jordbunden har på plantedækkets sammensætning.

Edam [e:'dam], holl. by NØ f. Amsterd. Kendt for osteprod.; 11 000 indb. (1946).

•Edam-ost (navn efter byen Edam), nordholl. ost, fremstilles dels af sødmælk, dels af blandingsmælk og lagres 2-3 måneder. E bringes i handelen i kugler à 2-3 kg. E efterlaves i mange osteproducerende lande.

Edda [æ'da], oldis. navn (af uvis opr.)

på to hovedværker i gi. isl. litt. 1) Snorri Sturlusons E, ofte kaldet *den yngre E*, en lærebog for vordeende skjalde, omfattende nord. mytol., isl. stil- og verslære. 2) En saml. digte om nord. guder og germ. helte, ofte kaldet *den ældre E*, overleveret i isl. håndskr. fra 13. årh. (hovedhåndskr. Codex Regius fra 1250-1300); ved en lærd misforståelse i 17. årh. betragtet som grundlag for 1 (deraf navnet) og tilskrevet Sæmund den Frode. E er forfattet i No. og (formentlig især) på Isl. ca. 800-ca. 1100. Da forf. er anonyme og overleveringen mangelfuld, er tids- og stedfæstning for de enkelte digte vanskelig el. umulig. Gudedigtene omfatter foruden mytol. læredigte (Vaf'irufnismål, Grimmsmål), ørstridsdigte (Hårbardsljó, Lokasenna) og gnomisk digtn. (Hávamål) bl. a. Voluspá, Gréttis-söngur, /rýmsskvida. Heltedigtene falder i tre hovedgrupper: Volundarkvida, Helgedigte og S.gurddigte. Hovedværsmålene er fornyrsislag og ljóQahátt. Edda, no. tidsskr. for litt.forskning, udg. siden 1914, Medarbejdere fra alle de nord. lande.

edderkopper (*A'raneae*), spindlere, hvis legeme er delt i en forkrop og en uledet bagkrop, forbundet med en tynd stilk.

1. par mundlemmer (chelicerne) er giftige, 2. par (kæberne) tjener hos hannerne også som parringsredskab. På forkroppen 4 par gangben, på bagkropsspidsen spindevorter. På forkroppens forrand et antal punktøjne. Ander ved lunger og luftør, spinder fagnet, æggespind, gange osv. Ingen forvandling. I Danmark op mod 300 arter.

edderkop-urt (*An'thericum*), slægt af liljefam. Hvide blomster i klasse el. top.

100 arter, især Afr., i Danmark. 2.

'Eddica mi'nora (nylat.: mindre digte af eddtype), moderne betegn. for oldn. digte, der i stil og emne står Eddadigtene nær, men har et efterklassisk præg. De er især overleveret i fornaldersagaer, motiverne er oftest fra nord. helteliv. Især kendt er *Hlodskvida* (om kampen ml. hunner og goter), *Heidreksdæderne* og *Darradarljod* (Spydsangen).

eddike (lat. *acetum* af *acere* være sur), en i husholdningen anv. ca. 4 % vandig opløsning af eddikesyre. Fremstilles dels ved fortynding af ren eddikesyre, dels ved gæring af ætylalkoholholdige vædske. Den ved sidstnævnte metode vundne e, f. eks. vine, indeholder forsk. buket- og aromastoffer, der giver e dens aroma.

eddikesyre, *CH₃COOH*, farveløs, flygtig vædske med sur, stikkende lugt, kp. 117,8°, smp. 16,7°, vf. 1,05, e er en svag org. syre. Forekommer i ringe mængde i naturen i såvel fri som bunden tilstand.

Fremstilles ved tørdestillation af træ el. ved oxydation af ætylalkohol el. acetaldehyd. Fås også ved gæring af ætylalkohol med eddikesyrebakterier. Såvel e som dens salte, acetaer, har udstrakt anv., tekn. bl. a. til kunstsilkefabrikation og i tøjtrykkerierne. Anv. desuden til fremstilling af eddike Estere af e har anv. som essenser og opløsningsmidler.

eddikesyreanhydrid *C//₂CO-0-COC//₂*, farveløs vædske, kp. 139,5°. Anv. i laboratoriet og teknikken til acetyleringer. Især anv. til acetylering af cellulose til fot. films og til kunstsilke.

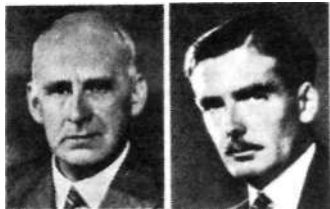
eddikesyrebakterier, stavbakterier, som ved en iltningssproces omdanner ætylalkohol til eddikesyre.

eddikeæter, d. s. s. ætylacetat.

eddieål (*AnguHllula a'ceti*), lille (2 mm) rundorm, lever i gi. eddike.

Eddington [æ'dmtn], *Sir Arthur Stanley* (1882-1944), eng. astronom, har givet vigtige bidrag til teorien for stjernernes bevægelser og til relativitetsteorien samt udført banebrydende arbejde på den teoretiske astrofysiks område, særlig vedr. stjernernes indre. Også stort populærvidensk. forf.skab. (Portr. sp. 1060).

Eddy ['ædi], *Mary Baker* (1821-1910), (arner.) stifterinde og organisator af Christian Science og forf. af dens hovedskrift *Science and Health with Key to the Scriptures* (1875; da. Videnskab og Helbred med Nøgle til Skriften).

A. S. Eddington. Anthony Eden.

Eddy ['ædi], *Nelson* (f. 1901), arner, filmsanger (baryton). Filmdebut 1934, en af filmens populære sangerhelte, særlig i samspil med Jeanette Mac Donald: »Rose Marie« (1936). »Det Var i Maj« (1937), »Balalaika« (1940) o. fl.

Eddystone ['ædistan], fyrtårn i Den Eng. Kanal 25 km fra Plymouth. Det 1. fyrtårn opførtes 1695-1700, det nuv. 1878-82.

Edel (d. 1115), da. dronning, datter af grev Robert af Flandern; g. m. Knud den Hellige og fra 1092 med hertug Roger af Apulien.

Edelfelt ['eidal-], *Albert* (1854-1905), fi. maler; påvirket af fr. realisme (Bastien-Lepage) og belg. hist. maleri; genrebill.

Albert Edelfelt: På Havet. 1883.

Sorg (1894), skærgårdsbill, og portrætter, bl. a. af *Viktor Rydberg* og *L. Pasterur*; dekorat. ioner i *Hels ink is univ.* (1904); ill. til »*Fänrik Stål*« (1898-1900).

Edel gave, hovedgård V f. Kbh. Grl. ca. 1663 for Edel Ulfeldt. Tilhørte 1920-43 Th. Madsen-Mygdal. Bygn. fra 1782 (arkitekt Kirkerup), fredet i kl. B.

'Edelinc, *Gérard* (1640-1707), flamsk-fr. kobberstikker; virksom i Paris som Ludvig 14.s hof-portræstikker; stik efter gi. og samt. malere.

'edelweiss [-vai's] (ty. *edel* ædel + *weiss* hvid), *Leonto* podium*, slægt af kurv-

blomstfam., filthårede urter med små, i spidsen af stængelen tæt stillede kurve. På bjerge i Eur., Asien og S-Amer. L. alpinum i Alperne er mest kendt.

'Eden, navnet på det land, hvori Paradisets Have lå. Hebraerne opfattede navnet i betydningen »lifflighed«, men ordet er efter nogle assyriske lænørd, der betyder »slette«, i så fald vel egenen 0 f. Palæ-

stina. Hertil passer den geogr. beskrivelse 1. Mos. 2, 10-14 mindre godt, da den nærmest viser hen til Eufrats og Tigris' øvre løb.

Eden ['i:dn], *Robert Anthony* (f. 1897), eng. politiker. Deltog i 1. Verdenskrig. 1923 i Underhuset (Kons.); 1926-29 privatsek. f. udenrigsmin. Austen Chamberlain; 1931-33 understatssek. i udenrigsmin., 1934-35 Lord Privy Seal. Repr. f. Engl. i folkeforb., juni 1935 min. u. p. f. disse anliggender. Krævede folkeforb.s indgriben overfor I tal. i den abessinske krig 1935, blev efter sammenbruddet af Hoare-Laval-planen (deling af Abessinien) udenrigsmin. dec. 1935, men nåede hverken at hindre Hitlers besættelse af Rhinlandet 1936 el. Mussolinis sejr i Abessinien s. å. Afgik febr. 1938 som modstander af Chamberlains tilnærmelse til Ital. og Tyskl. 3.9.1939 min. f. Dominions, maj-dec. 1940 krigsmin., arbejdede f. den eng. hær i Ægypt. Dec. 1940 udenrigsmin. (efter Halifax), nov. 1942 tillige Underhusets leder (efter Stafford Cripps). Besøgte Moskva 1941, undertegnede 1942 20-årig eng.-sovj. alliancetraktat. Ledede eng. delegation ved FN's åbn. i San Francisco apr. 1945. Afgik juli 1945. Forf. til *Pieces in the Sun* (1939), *Foreign Affairs* (1929). (Portræt).

Eden [e'dem], *Nils* (1871-1945), sv. politiker. Prof. i hist., 1909-24 Hb. medf. af 2. Kammer, partileder fra 1915. Krævede tilnærmelse til De Allierede, 1917-20 chef for Hb.-soc. dem. min., opnåede forståelse m. Engl.; mæglende politik i striden om finske krig 1918; indledede demok. forfatningsreform 1919, 1920-38 landshovding i Sthlm.s län. Vendte sig 1923 mod Ekmans spiritusforbudspolitik. Skr. om sv. admin. i 16-17. årh. og sv.-no. unions problem.

-'e'der (gr. *hédra* sæde; plads), substantivendelse: med et vist antal flader.

Eder [e'dar], 135 km 1. biflod til Fulda, Tyskl. - V f. Kassel opførtes 1909-15 den 48 m h., 400 m l. E-dæmning, der op- dæmmede et vandreservoir på 12 km² (202 mill. m³). I forb. m. dæmningen fandtes et kraftværk på 18 000 HK. Ved eng. luftangr. 17.5.1943 sprængtes E-dæmningen med store oversvømmelser som følge.

ederdun [e'd-], dun af ederfuglen, som denne plukker af sit bryst og anbringer uden om reden i en vold. Når den forlader reden, spreder den dunene over æggene, e indsamles (bl. a. på Færøerne, Island) og anv. til dynefyld.

ederfugl (*Soma'teria molvissima*), dykand, stor, plump, hannen sort-hvid, gul og grøn, hunnen brunlig. Vidt ud-

bredt ved den nordl. halvkugles kyster. Yngler ofte i kolonier, reden udføres med dun, enkelte kolonier i Danm. Stand- el. strejfugl. Endv. alm. vintergæst i Danm.

EDES (fork. f. gr. [*Hellenikos Démokratikos Ethnikos Síratas*] [ælini'kos Simokra'ti'kos æ'ni'kos stra'tos], den gr. demokratisk-nationale hær), gr. antikommunist, modstandsorganisation under den ty. okkupation af Grækenl. under 2. Verdenskrig. Under borgerkrigen indgik E-s styrker i regeringshæren.

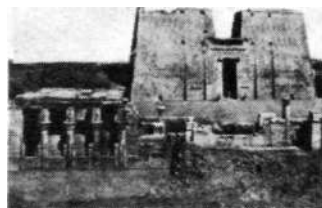
Edessa ['ædæs], nu: *Ur'fa*, siden 2. årh. f. Kr. hovedstad for det østyrniske fyrstedømme, siden 64 f. Kr. under rom., armenisk og partisk herredømme. Kristnet omkr. 200 e. Kr.; blev det vigtigste kirk.

og kulturelle centrum for den syr. kristendom. Dennes modsætn. til den gr. kirke førte i 5. årh.s slutn. til brud med fælleskirken; under muham. gik kristendommen til grunde i E.

Edessa ['ædæs], gr. folkesprog: *Vodená* [vo5æ'na], by i Makedonien V f. Saloniki; 13 000 indb. (1938).

Edfelt [e'd-], *Johannes* (f. 1904), sv. digter og kritiker. Akad. uddannelse; har i knap og klar form udtrykt en tilkæmpet kulturoptimisme i digtsaml. *Hogmåssa* (1934) og kantaten *Jämålred* (1937).

Edfu [e'd-], off. *Idu*, af grækerne kaldet *Apollonopolis Megálē* (lat. *Magna*), by

Horus-templet i Edfu.

i Øvre-Ægypt, med det bedst bevarede ægypt. tempel, opført af ptolemæerne f. solguden Horus.

'Edgar (eng. ['ædgs]), angelsaksisk konge 959-75, berømt lovgiver.

'Edgar 'Edling (d. ca. 1130), sønnesøn af Edmund Jernside, Londons modkonge mod Vilhelm Erobreren 1066.

E'dib, *HalVde* (f. 1883), tyrk. forfatter inde. Forende indenfor den nationalistiske reformbevægelse. Hovedværk: *İld-şejtlen* (1923; sv. overs. 1928).

'edictum Theo'dorici (lat: Theodoriks edikt), af øst goterkongen Theodorik den St. ca. 500 e. Kr. udstedt lov for hans rige. Hvilte på rom. ret.

'edictus Langobardorum (lat: langobardernes edikt) el. *edictus Ro'thari*, den af langobarderkongen R. 643 udstedte lov, væsentl. inden, germansk ret.

'edikt (lat. *edictum* at *edicere* udsige, bekendtgøre), bekendtgørelse af en rom. øvrighed. Prætorens e fastsætte årligt retsplejereglerne for det påg. år, fra kejser Hadrian blev prætorens e redigeret i fast form: e dictum per'petuum (evigt e).

Edinburgh ['ædin(a)r3], Skotl.s hovedstad og næststørste by, 3 km S f. Firth of Forth; 487 000 indb. (1947). E er smukt beligg. på stærkt kuperet terræn med stejle klippepartier i og omkr. byen. Skotl.s kulturelle centrum med univ.

Edinburgh Castle.

(grl. 1583) og store biblioteker. Mange tids. mindesmærker. E Castle [-ka:sl] på en klippe midt i byen; mod SØ Holyrood Palace [håitru:d 'pális], de tidl. skotske kongers residens. Hovedgade: Princes Street. E har fl. industrivirksomheder (papir, trykkerier, glas, læder, øl). Forlagsvirksomhed. Havnebyen Leith er indlemmet i E.

Edinburgh-Missionskonferencen afholdtes 1910, ledet af John Mott og besøgt af 1100 delegerede fra alle protestant. missioner. E fik afgørende bet. for al moderne mission, bl. a. ved at kræve respekt for de indfødtes rel. særpreg. Også i den økumeniske bevægelse dannede E epoke.

Edinburgh Review ['ædin(3)r3 ri'vju:] (eng. *review* tidsskr.), kvartalsskr. for politik og litt., grl. 1802 i Edinburgh af

Jeffrey, Sydney Smith o. fl. E udkom indtil 1929. Bet. liberalt partiorgan.

Edirne [-næ] el. (gr.) *Adriano pel*, by i Tyrkiet-seur. del ved grænsen til Grækenl.; 29 000 indb. (1945). Station på Orient-

Edirne. Selim 2.s moske.

banen; handelsby. - Grl. 117 e. Kr. af kejser Hadrian. 1361 erobret af tyrk. som deres første eur. støttepunkt. 1366-1453 hovedstad i Osmannerriget.

Edison ['ædasn], *Thomas Alva* (1847-1931), arner, opfinder. Hans talr. opfindelser vedrørte tetragrafi (dupleks-telegrafi), telefoni (kulkornmikrofonen) og lydgeni- velse (fonografen). E gjorde den elektr. glødelampe praktisk anvendelig.

Edison-fatning, lampeholder t. elektrisk glødelampe, konstr. af Th. Edison. Fatningen og lampens sokkel er forsynet med gevind af særlig form (Edison-gevind), hvormed lampen skrues på plads. Lampens strømtilførsel sker gnm. gevindet og en bundskruel i fatningens bund.

4E&&

Th. A. Edison.

Edith (oldeng. *Eadgyth*), 1) (d. 946), datter af Edvard 1. af Engl., 929 g. m. Otto 1. af Tyskl.; -2) (d. 1075), datter af Godwin Jarl, g. m. Edvard 3. Bekenderen.

edition (lat.), udgave, oplag.
editions de minuit [edi'sj⁵ da mi'ni:] (fr. midnatsudgaver), fr. forlag, der grl. hemmeligt under besættelsen (af Pierre de Lescuré og Vercors) og som illegalt udgav værker af modstandsbevægelsens digtere.

Edlén [-le:n], *Bengt* (f. 1906), sv. fysiker. 1944 prof. i Lund. Har undersøgt spektre af højt ioniserede atomer, der har mistet indtil 15 elektroner, og derved opklarede de længe gådefulde spektrallinier i solens korona som hidrørende fra højt ioniserede jern- og nikkelatomer.

Edmondson ['ædm3nds(3)n], *Thomas* (1792-1851), eng. jernbanemand. Opfandt de såk. e-ske billetter: små papstykker med forsk. grundfarver, svarende til de forsk. vognklasser. E-s billetsystem bruges stadig over hele verden.

Edmonton ['ædmstn], nordl. forstad til London; 106 000 indb. (1948).

Edmonton ['ædmstnsj], hovedstad i Alberta, Canada; 113 000 indb. (1946). Hvedehandel, mølleri, i omegnen kulminer, i Turner Valley nær E pumper 88 % af Canadas olie.

Edmund (d.870), konge af East Anglia, dræbt af vikingerne. Skytshelgen for de eng. konger.

Edmund, *Edmund Jensen* (f. 1861), da. øjenlæge. Overlæge v. St. Josephs Hosp.s oftime; afd. 1901-39.

Edmund Jernside (d. 1016), søn af Ethelred, angelsaksisk konge 1016, kæmpede med Knud d. Store ved Assandun 1016.

edo'mitter, folk, som opr. boede 0 f. sænkningen fra Det Døde Hav til Akaba-bugten, i det g. land Edom, senere også V herfor i den landsdel, der kaldtes Idumæa. Israels syn på e fremgår af fortællingerne i I.Mos., der lader Esau,

e-s stamfader, og Jakob være tvillinger, der kives allerede i moders liv, og som voksen franærer Jakob Esau førstefødselsretten og må flygte for sit liv. De hist. kendsgerninger går ud på, at David undertvang e. De pønsede dog på oprør, når de så deres snit til det, og løsev sig helt i 734 f. Kr. under den syr.-efraimitiske krig. Israels had til dem kommer til orde i Sf. 137 o. fl. a. st. Herodes d. St. var en edomitisk halvbrøder.

Edqvist ['e:dkv-], *Dagmar* (f. 1905), sv. forfatterinde. Debut. med romanen *Kamrathustru* (1932; da. 1941); motivet, det moderne ægteskab, fastholdt i senere romaner.

'Edrik 'Streona ['stræona] (Erhververen) (d. 1017), jarl af Mercia (kong Ethelreds svigersøn). Førråde skiftevis angelsakserne og danskerne. Henrettet under Knud d. Store.

E'drisi el. *Idrisi* (1099-1164), arab. geograf; levede på Sicilien. Ud gav 1154 en geograf. der rummer en for sin tid forvarende viden.

edri'sider, arab. dynasti i Marokko 791-926.

-'e'drisk (gr. *hédra* sæde, plads), adjektivendelse: som har et vist antal flader.

Edschmid ['e:'tmit], *Kasimir* egl. *Edward Schmidt* (f. 1890), ty. forfatter. Skrev det ekspresionist. programskr. *Vber den Expressionismus in der Literatur und die neue Dichtung* (1918), senere specialist i rejsebøger.

edsdom, dom i en retssag, hvorved dennes udfald gores afhængig af en af parterne ed vedr. et vist forhold. I dommen bestemmes, hvem af parterne der skal aflægge eden, og hvad denne skal gå ud på.

Edsforbund, **Schweizische** (ty. *Schweizer ische Eidgenossenschaft*), off. betegn. for schw. forbundsstat. Anv. fra 14. årh. Ed s. trom [e:'dstrø:mj, Johannes *Sig/rid* (f. 1870), sv. industrimand, dir. i ASEA 1903-33, formand i det internat. handelskammer 1939-44. Har virket stærkt for fremme af idrætten, formand for den internat. olympiske komité fra 1942.

edsvorneret, ældre betegn. for nævningedomstol.

edsøreløve (gi. sv. *ed ed 4-sore* sværge), af udngen og stormændene i Sverige i 13. årh. udstedte love (bekræftede med udstedernes ed); skærpede straffen for visse grovere forbrudelser.

E-dur, toneart med grundtone e og £ for tonerne f, c, g og d; parallel toneart til cis-mol.

Edvard, oldeng. *Eadweard*, *angelsaksiske konger*. Edvard 1., reg. 899-924, søn af Alfred d. Store, standsede danskernes ekspansion. - Edvard 2., reg. 975-78, søn af Edgar. Myrdet. Æret som martyr. - Edvard 3. Bekenderen, eng. *Confessor* [kan'fæsə], reg. 1042-66, søn af Ethelred, opvokset i Normandiet, ægtede Godwin Jarls datter Edith og lod sig lede af sin svigerfader.

Edvard, eng. *Edward* ['ædwəd], *konger af England*. Edvard 1. (1239-1307), reg. 1272-1307, søn af Henrik 3. Bekæmpede højadelen og gejstligheden, gav parlamentet skattebevillingsret 1297, erobrede Wales 1284 (varigt) og Skotl. 1296 (atter tabt 1314). - Edvard 2. (1284-1327), reg. 1307-27, søn af E 1, fik 1301 som første eng. tronarving titelen »prins af Wales«. Tabte Skotl. 1314. Afsat (af sin dronning Isabella) og dræbt p. gr. af forhædte rådgivere (især Hugh le Despenser). - Edvard 3. (1312-77), reg. 1327-77, søn af E 2, og Isabella (datter af Filip 4. af Frankr.). Rejste krav på Frankr. og beg. Hundreårskrigen 1337. Slog den fr. flåde (ved Sluis (i Rhinmunden) 1340) og hær (ved Crécy-en-Ponthieu 1346), erobrede Caiias 1347. Fik ved freden i Brétigny 1360 Caiias og Aquitanien. - Edvard 4. (1442-83), reg. 1461-83, søn af Rikard af York, ved hvis død han overtog kampen mod huset Lancaster (den røde rose) og førte York (den hvide rose) til endelig sejr ved Towton 1461. 1470-71 fordrev en tid af jarlen af Warwick; vendte tilbage 1470 (slagene ved Barnet og Tewkesbury

Edvard 7.

Edvard 8.

1471). G. m. Elisabeth Woodville. - Edvard 5. (1470-83), reg. 1483 (april-juli), søn af E 4., afsat og myrdet af farbroderen Rikard 3. - Edvard 6. (1537-53), reg. 1547-53, søn af Henrik 8. og Jane Seymour. Styret lå hos stormænd. Reformation gennemført. - Edvard 7. (1841-1910), reg. 1901-10, søn af dronning Victoria og prins Albert. Godt uddannet og personl. vindende overtog E efter faderens død 1861 hans repræsentative pligter. Som konge blandede han sig mindre i politik end moderen, men hans besøg ved eur. fyrstehoffer (1908 i Reval hos tsar Nikolaj) og hans franskvenlige opfattedes i Tyskl. som indkredning. 1863 g. m. Alexandra, datter af Chr. 9. af Danm. - Edvard 8. (f. 1894), reg. jan.-dec. 1936, søn af Georg 5. Deltog i 1. Verdenskrig (Frankr.) og foretog siden lange rejser. Ved sin optræden her og sine sociale interesser blev E som prins af Wales umådelig populær (»Prince Charming«). Efter tronbestigelsen medførte hans ønske om at ægte amerikanerinden mrs. Simpson spænding ml. E og reg. (Baldwin), der støttedes af enkedronning Mary. Krisen udløstes ved E-s abdikationsbegæring 10. 12. 1936, som vedtoges dagen efter. Fik titlen hertug af Windsor. 12. 12. forlod E Engl., ægtede 3.6. 1937 mrs. Simpson. 1940-45 guvernør på Bahamaerne. (Portr. af E 7. og E 8.).

Edvard, portug. *Duarte*, *konge af Portugal* 1433-38; lovgiver.

Edvard (1330-76), prins af Wales, kaldet *den sorte prins*, ældste søn af E 3. af Engl., slog Johan den Gode af Fr. ved Poitiers 1356 og kommanderede i Fr. til 1371. Far til Rikard 2..

Edvard-søen, eng. *Lake Edward* [læk 'ædwəd], fr. *Lac Édouard*, sø i Afr. på grænsen ml. Belg. Congo og Uganda; 2150 km², 915 m o. h. Afløb til Albert-søen (Nilen).

Eekhout ['eikhaut], *Gerbrand van den* (1621-74), holl. maler. Elev af Rembrandt. Genrebilleder.

Eeden ['e:da(n)], *Frederik van* (1860-1932), holl. forfatter; læge. Kommunistisk idealist; 1922 katolik. 1885 medstifter af tidsskr. »De Nieuwe Gids«. Deri kom 1886-1906 eventyrromanen *De kleine Johannes* om et barns udvikling. Var endv. lyriker. *Ellen* (1891) og dramatiker *De Heks van Haarlem* (1915).

Eekhoud ['e:khout], *Georges* (1854-1927), belg. digter og romanforf.; skrev på fr., men stod i sprogkampen på flamsk side.

Eem [e:m], flod i holl. prov. Utrecht; udmunder i Zuidersøen. Har givet navn til E-havet, en smal havarm, der i sidste interglacialtid strakte sig fra Holland over S-Danm. til Tøstrepussen.

een svale gør ingen sommer; udtryktet fra Aristoteles' etik I, 6; tidligste forekomst på da. vistnok i Holbergs epistel 156 og Wessels komiske fortælling »Supplicanter«.

Eesti ['e:sti], estisk navn på Estland.
eet er et søkort at forstå, et andet, skib at føre, citat fra epilogen til Holbergs komedie »Den Polit. Kandestøber«. eetkammersystem, samling af lovgivende og bevillende magt i eet kammer; sejrede i fr. revolutionsforfatn. 1791, mens 19. årh.s grundlove tit foretrak folkevalgt kammer afbalanceret m. moderat førstekammer, e har været programpunkt f. de fleste lændes radikale og socialdemokrater, også Danm.s.

'efa, hebraisk rummål, ca. 40 l.

ef'e'ber (gr. *efebos* yngling), i det gi. Athen de -o yngste årgange værnepligtige, der endnu ikke havde fuld borgerret.

ef'e'dri'n, alkaloid, der opr. i Kina blev udvundet af en plante, Ephedra vulgaris; blev i mange hundrede år anv. mod astma. Løser som adrenalin krampe i bronkierne øger hjerteaktionen og frembringer blodtryksstigning, men virker længere og mindre voldsomt. Hindrer søvnen.

ef'e'm'e'r (gr. *efémeros* som varer een dag), døgnlang, forbigående; betydningsløs.

efeme'rider (gr. *efémeros* dag-), 1) *astron.*, tabeller, der viser et himmelgemes position på himmelkuglen til tidspunkter med konstant interval, f. eks. 1 døgn. Store almanakker indeholder e for Solen, Månen og de store planeter; 2) *zool.*, døgnfluer.

E'f'e'serbrevet, skrift i N. T., hvori fremstilles Guds hemmelighedsfulde nåde i Kristus og menighedens vækst i hellighed og indbyrdes kærlighed, alt sammen virket ved den mystiske forening med Kristus. - Af brevet ordlyd fremgår, at det ikke kan være skrevet til menigheden i Efesos. Af nogle håndskriftsmæssige uregelmæssigheder har man sluttet, at det skulle være en rundskrivelse til fl. lilleasiatiske menigheder. - At brevet skulle være af Paulus som overskriften angiver, kan anfægtes med væsentlige grunde.

'Efesos, gr. oldtidsby, en af de ioniske handelsstæder på Lilleasiens V-kyst Kom omkr. midten af 5. årh. under lydsk, siden under pers. og gr herredømme, fra 133 f. Kr. rom. Det berømte Artemistempelet er udgr. af eng. arkæologer, byen som helhed af østrigerne.

'efu [-foi'L ty, navn for vedbend.

effa'ta (aramæisk: Luk dig op), Jesu ord til den døvstumme, Mark 7, 34.

effekt (lat. *effectus* udførelse), virkning, resultat; stærk påvirkning; sensation. I fysikken er e el. *arbejds*shastighed arbejde pr. sek. *Mek.* e måles i erg/sek, kNm/sek el. H.K. *Elektr.* e måles i wattel kUowatt. Ved jævnstrøm er watt lig med produktet af strøm og spænding (ampere x volt); ved vekselstrøm skal dette produkt multipliceres med cosinus til fasevinklen ml. strøm og spænding.

effekter, ting, der har værdi som genstand for omsætningen. I børsproget: værdipapirer (aktier, obligationer).

effektaktoren ved vekselstrøm er forh. ml. den virkelige og den tilsynende effekt. Ved sinusformet vekselstrøm er e d. s. s. cos ϕ .

effektforsikring, forsikr. mod følgerne af uheld, der kan ramme værdipapirer, f. eks. under transport.

effektgarn, garn med påfaldende ude-seende, frembragt ved at vinde 2 el. fl. enkeltgarn, så der f. eks. med reglm. mellemrum fremkommer fortykkelser (noppegarn, knudegarn), slynger (slyngegarn, ringelgarn, loopings); anv. til strikkede og vævede mødevarer.

'effektiv (lat. *effectivus* virkende), virksomhedsfuld; reel, faktisk. Føjet til summen på en gældsforbedring betegner e, at beløbet skal betales i den nævnte møntsort. Effekt i v'ite't, virksomhedsfuldhed.

effektivforretning, forretn. som, mods. differencforretn., skal afvikles ved virkeligt levering af det solgte.

effektivitetsprincippet, kravet om virksomhedsfuldhed, har i folkeretten navnlig bet. i læren om tilegnelse af herreløse områder (okkupation) og om blokkede.

effektiv rente, det årlige rentebeløb af et værdipapir udtrykt i procent af det beløb, papiret kan sælges for.

effektiv værdi af en periodisk variabel størrelse er lig med kvadratroden af midelværdien af kvadraterne på de øjeblikkelige værdier, regnet over en hel periode. Anv. især ved strømstyrke og spænding for vekselstrøm, hvis varmeudvikling da kan angives ved produktet af modstanden og kvadratet på strømstyrkens e. Er vekselstrømmen sinusformet, bliver dens e lig med dens maksimale værdi, div. m $\sqrt{2}$. De fl. måleinstr. til vekselstrøm viser e.

effekt'orer (lat. *effectus* virkning), Sherringtons betegn. for de organer (muskler, kirtler), der (reflektorisk) udfører reaktionen på en given stimulus.

effektue're (lat. *effectus* udførelse, virkning), bringe i stand, udføre (en ordre o. l.).

effen (mnty. *effen*, jfr. ty. *eben* jævn, Uge) lige (i antal).

efendi (tyrk. af gr. *authéntés* enehersker), herre, arrestlet, især anv. om embedsmænd og retsledere.

'Effersøe, Oliver (1863-1933), færøsk selskabsmand og politiker (Sambandspartiet).

effleurage [efio'ra:3] (fr. *effleurer* strejfe let), massage ved strygninger.

efflorescens [-sæn's] (lat. *efflorescere* blomstre op), med., alm. betegn. f. sygelige forandringer i huden.

'effort-syndrom (eng. *effort* anstrengelse + gr. *syndromé* sammenløb (med. symptomkompleks)), form for asteni, træthedssygtilighed.

effusion (lat. *effundere* udgyde), luftarts udstrømning gnm. snæver åbning.

Efi'altes (d. 462 f. Kr.), athensk politiker, der 462 f. Kr. afskaffede Areopagos' politiskebeføjelser; myrdet s. å.

é'fod (hebr.), et kostbart klædningsstykke, som ypperstepræsten bar ved orakel-lodkastning. Antagelig hængte man i den ældste tid også e på gudebilleder.

e'fo'r (gr. *eforos* opsynsmand), 1) i det gi. Sparta en af de 5 årl. valgte e, der skulle kontrollere kongernes overholdelse af forf. 2) nu: forstander for studenterkollegium, efo'ra't, stillingen som e.

'Efraim, hovedstammen i Israels Rige, bruges undertiden i G. T. som betegn. for hele dette. E opfattedes som en yngre broder til Manasse, begge sønner af Josef. Ved en særlig velsignelse havde E fået forrang over sin ældre broder. Da landet fordeltes efter indvandringen, fik de to hver sit stammeområde jævnsides med Josefs brødre (1. Mos. 48).

Efraim Syrer (306-73), syrisk kirkefader og hymnedigter; samlede disciple om sig i Edessa. *Andelige Digte* (da. 1879).

Efsen, Axel Valdemar (f. 1893), da. civilingeniør, 1948 prof. i jernbeton og materiallære ved Polyteknisk Lærestanst, s. å. udnævnt til teknisk konsulent for det argentinske arbejdsministerium, hvorfor professoratet foreløbig for 2 år varetages af B. J. Rambøll.

efterbevilling, efterfølgende godkendelse af alholdelse af en udgift, som ikke på forhånd er bevilget på finansloven el. anden bevillingslov.

efterbilleder opstår, når man i nogen tid uafbrudt har betragtet en lys genstand og derpå vender blikket bort. Sansførmelsen af den lyse genstand klinger langsomt af under farveskiftet.

efterbyrd (gi. da. *byrd* fødsel), moderkage, æghinder og navlesnor, som fødes efter barnet

efterbørsen, den omsætn. af effekter på en børs, som finder sted ml. de noteringsberettigede vekselere efter den off. noterings afslutn. under mere tvangfri former (efternotering).

efterforskning, politiets tilvejebringelse af oplys. til brug for anklagemyndighedens afgørelse af, om retslig forfølgning skal indledes i en straffesag.

efterkaution, kaution for en kautionist.

efterklangstid, i rumakustikken den tid, der forløber fra en lyd giver tier, indtil lydenergien er formindsket til en milliontedel, e, der bør være af størrelsesordenen sec, er afgørende for rummets akustik.

efterkrav, 1) post-el. jernbanevæsenets opkrævning af et beløb ved udlevering af en forsendelse. 2) Kreditors krav om betaling af et beløb, som han opr. ikke har regnet med at have til gode.

efterlodning, udlodning til arvinger el. kreditorer, efter at boet i øvrigt er sluttet.

eftermodning, modning af frugter, frø el. andre planteorganer, efter at de er høstede, e af vinteræbler og -pærer foregår i kølige rum; bananer eftermodnes i opvarmede rum i fbrugslandet. Ætyle, der udvikles af modnende frugter, fremskynder e af mange slags frugt, hvad der tit er **uønsket**.

eftermålsmand (*eftermål* tale for retten efter en mands død), i ældre da. ret den, der skulle rejse sag i anl. af manddrab (nærmeste mandlige arving).

efter os kommer syndfloden (fr. *après nous le déluge* [la præ nulde'ly:3]), d. v. s. vi kan være ligeglade, den store katastrofe kommer ikke, før vi er døde. Udtrykket tillægges Mme. de Pompadour.

Efterretninger for Søfarende, off. fra søkort-arkivet siden 1885, ugentl. udsendte meddelelser vedr. ændringer i farvandsafmærkning o. a. omf. den største del af verden, svarende til eng. *Notice to Mariners*.

efterretningsvæsen, et led el. virke, som i fred og krig samler oplysninger af mil. værdi.

efterskoler, (kost)skoler, der giver undervisning i alm. skolefag og praktiske fag til unge ml. 14 og 18 år.

efterslag, de toner, der dannes afslutningen på en trille, (eks.). $A \frac{1}{2} \nu$.

Efterslægten, Selskabet ~ * $A \frac{1}{2} \nu$. Virkede først ved oplysning foredrag og småskrifter, *Efterslag*, men oprettede 1797, med Edv. Storm som inspektør, en filantropisk indstillet borgerlig realsk., der endnu består som gymnasium i Kbh.

efterslæt, en ret sent foretaget 2. slæt af en græsafgrøde.

eftersørgelser, i økon. teori behov i forb. m. købekraft.

eftersætning, *gramm.*, en hovedsætning, der følger efter en tilhørende bisætning (forsætningen).

eftertryk, krænkelse af forfatterretten ved uberettiget gengivelse af forf.s værk.

efterveer, veer efter fødslen, skyldes sammentrækning af livmoderen; naturlig proces.

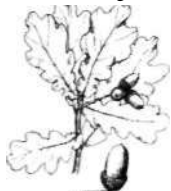
efterår, årstid, der beg. omkr. 23. 9.

efterårsjævndøgn, det tidspunkt, da Solen under sin årlige vandring ml. stjernerne passerer himlens ækvator fra N til S. Ved e (omkr. 23. 9.) er dag og nat overalt på Jorden lige lange, bortset fra refraktionens virkning.

e. g., fork. f. *exempli gratia*.

E'G, fork. f. Æsjerg Gymnastikforening, eg (*Quercus*), slægt af skållfrugtfa., buske el. træer med spredte blade. Hanblomsterne sidder i lange, tynde, hængende rakler, hunblomsterne på oprettede stilke. Frugten (ægern) er en nød. ved grunden omsluttet af en skål.

Seraf o L £ £ $E'vren^*asem$. rekker i Middelhavslandene. Fl. arter har stor økon. bet.; af kork-e (Q.suber) fås kork, en anden art er vært for en skjoldlus, der giver et rødt farvestof. I Danm. 2arter, alm. e el. stilk-e (Q. robur) og vinter-e (Q.sessiliflora). De ligger hinanden meget, og bastarder ml. dem forekommer ofte. Stilk-e har sit navn efter hunraklestilken, idet denne ved frugtmodningen er meget længere end bladstilken, mens den hos vinter-e højst er af længde med denne. Bladene hos begge arter omvendt ægformede, fjeriappede. Roden er dybtgående. Barken hos unge e er glat, hos gi. stærkt furet. Blomstring samtidig med løvspring, som normalt er sidst i maj. Frugterne modnes i sept.-okt. og falder ned ved løvfaldet. Stammen bliver tit meget tyk. I Nordskoven i Hornsherred findes de berømte, gi. kæmpe-e (Storke-e), S.no-e, Konge-e), som måler indtil 11 m omkreds. De naturlige egbevoksninger, der nu findes i Danm., er dels virkelig egeskov (den største er Hald egeskov ved Viborg) med rig underskov, dels de jyske e-krat, der måske er rester af gi. skove, e indvandrede til Danm. i stenalderen og fortrængte skovfyrrer. Senere har bøgen atter trængt e tilbage, således at naturlig egeskov nu er sjælden. I da. *skovbrug* indtager e kun et lille, **men dog** stigende

Hans Egede. Ilja Ehrenburg.

areal: 1931 ca. 16 600 ha, d. v. s. 4,8 % af det bevoksede areal (Jylland 2,9, Øerne 8,1). Væksten er bedst på næringsrig, dybgrundet jord; men e vokser bedre end bøg på tørre sandjorder og på stift, fladgrundet ler. - e kultiveres oftest ved såning af agern el. ved plantning af et-årige planter på en afstand af ca. 30 x 125 cm efter jordbearbejdning med plov el. harve. - Udhugningen (tyndingen) påbegyndes ofte i 10-15 års alderen, gentages med få års mellemrum og føres stærkt, således at der ved 150 år ofte kun er ca. 50 af de bedste træer tilbage pr. ha. Når der, sæd. ved 40-50 års alderen kommer græs, underplantes med løn, avnbøg, bøg el. a. - e producerer vort værdifuldeste gavntæ, som benyttes på mange områder, f. eks. møbler, skibe, vogne, tønder, parketgulve, pæle. Barken og stubbene har tidl. og i afspærringstider været benyttet ved garvning af læder.

Egadi [ˈægadi], 'Isote, ital. for Ægadiske Øer. e ga'l (fr.), lige; ensartet, jævnt.

egali'se ringsfond, valutaersevelfond til sikring af en valutakurs.

égali'té (fr: lighed), slagord for Demokraterne i d. fr. revolution.

'Egbert [ˈæg-], konge af Wessex 802-39, samlede England 829.

ege, 1) fartøj af uduhlet træstamme; 2) lille båd, der anvendes på lavt vand; 3) forbindelsesstang ml. fælg og nav på et hjul.

Ege [ˈeːy], **Richard** (f. 1891), da. biokemiker og ernæringsfysiolog, prof. ved Kbh.s Univ. 1928. Talf. biokem. arb. - Lærebogen: *Fysiologisk Kemi* (1926, 4. udg. 1943).

Egeb i ærg'gård, hovedgård Øf. Bogense. Hed ca. 1650-1931 Eindsidsborg. Ud-gjorde 1810-1921 s. m. Kørup grevskabet Roepstorff. Bygn. fra 1831, fredet i kl. B.

egebregne (*Dryopteris* el. *Phegopteris*), slægt af engelsødfam., med dobbelte fiersnitdelte blade og frugthobe uden slør. 2 små, 15-25 cm høje, sirlige arter findes i da. skove.

Egedal, **Johannes** (f. 1891), da. geofysiker. 1932 statsmeteor. og chef for det da. meteor. instituts geofysiske afd. Videnskabelige afh. vedr. bevægelser i jord-skorpens m. m.

Egede, **Hans** (1686-1758), Grønlands apostol, no. præst af da. slægt, som siden 1710, ud fra forestillingen om at Grønland var befolket af nordboer, ivrede for en kirkelig gernings optagelse der. Da han omkring ledesaget af sin opførende hustru **Gertrud Rask**, 1721 kom til Grønland, og fandt en eskimoisk befolkning, optog han under de vanskeligste kår en mission blandt dem, til han 1736 stærkt svækket måtte trække sig tilbage. E er ortodoks og havde besvær ved at samarbejde med de pavidtiske hermhuter, som fra 1733 oprådte på Grønland. Efter sin hjemkomst virkede han for uddannelse af grønland. missionærer. Hans gerning fortsattes både i Grønland og Danmark af sønnen **Poul E** (1708-1789). Fra begge stammer bet. litt. dokument. om grønland. forhold (Portræt).

Egedes minde, grønland. **Asiait**, koloni på en ø v. Diskobugten sydside. Anlagt 1759; 677 indb. (1946), stort hellefiskfangst. Transithavn for Nordgrønland. E-distriktet (2417 indb. (1946)) strækker sig fra Diskobugt til Nordre Stromfjord. Landet er ret lavt og dybt indskåret af fjorde. (111. se Grønland, tavle 1).

E, **nyromantiker** (1877-99), no. maler, nyromantiker i sine Telemark-motiver; fremragende ill. til *Snorres Kongesagaer* (udg. 1896-99).

'Egedorf, **Hans** (f. 1891), da. jurist og embedsmand. Fra 1938 amtmand i Tisted. egekiste, kiste dannet af en på langs flækket og uduhlet egestamme, hvoraf den ene halvdel danner selve kisten, den anden låget. Anv. i ældre bronzealder til begravelse.

'Egelokke, hovedgård på Langeland. Grundtvig var huslærer her 1805-08. Bygn. fra 1846.

egenbevægelse, en fiksstjernes flytning på himmelkuglen i løbet af et år. e skyldes fiksstjernernes bevægelser i rummet i forh. til solsystemet, e måles ved gentagne målinger af fiksstjernepositioner. Den største kendte e er 10,3 buesek. pr.

* *	#-	* * *
* *	* •	* *
* * *	,	* *
	f 1 .	* *

Karlsvognen for 100000 år siden, i nutiden og om 100000 år.

år, de fleste målte e udgør kun nogle få hundrededele af et buesekund pr. år. Gnm. meget lange tidsrum (mange århundreder) vil e blive kendelige for det blotte øje (smågn. fig.).

egennavn, *gramm.*, ord, der anv. som spec. betegn. for et best. individ, spec. døbe- og familienavne.

egenskab, 1) *filos.*, a) alt, hvad der kan udsiges om en genstand, b) fænomener oplevende som fremtrædelsesformer for genstande: 2) *psyk.*, karaktertræk el. anden for en bestemt person kendetegnende ejendommelighed af psyk. art.

egenspænding, spændinger, der holder hinanden i ligevægt og ikke er fremkaldt af ydre kræfter, e kan skyldes temperaturforskelle og uensartet svind m. m.

'Egens Vig, nordøstligste del af Kalvø Vig.

egensvingningstid, den tid, som et svingende legeme el. en elektr. svingningskreds er om at udføre en hel svingning, når det svinger frit.

egentone, *fonet.*, den tone, hvori mundrummet er stemt ved artikulationen af en given sproglyd.

egen væksel, væksel lydende på udstederen selv.

egenvægt, 1) vægtfylde; 2) belastningen på en konstruktion, hidrørende fra selve konstruktionens vægt.

egeperioden, vegetationsperiode i Danmark alluvium; afløste fyrreperioden og efterfølges af bøgeperioden. Eg og elm vigtige skovtræer, e falder sammen med stenalder og bronzealder. Litorinahav omkr. Danmark og i Østersøene.

Eger [ˈægər] ty. *Erlau*, by i N-Ungarn ved Tiszas biflod Eger; 32 000 indb. (1941). Vinavl, handel med landbrugsprodukter. Ærkebispesæde.

'Eger [ˈeg:ʒr], ty. navn på 1) floden Ohfe og 2) byen Cheb i Tjecoslovak.

egern (*Sciuridae*), gnaverfam., hvortil det alm. e (*Sciurus vulgaris*) af varierende

farve (rød til sort, om vinteren grålig), m. busket hale, skovform, lever af kogler, nødder, knopper, rakler o. l. Bygger kugleformet rede. Tidl. kun i enkelte egne, nu mere udbredt i Danmark. I koldere egne pelsdyr (gråværk). Beslægtet er flyve-, jorde, mureldyr.

egernaber (*Ha'palidae*) el. *silkeaber*, små vestaber, langhårede m. busket hale og kloglign. negle. Lever af frugter og smådyr, nordl. S-Amer. og Mellemamer.

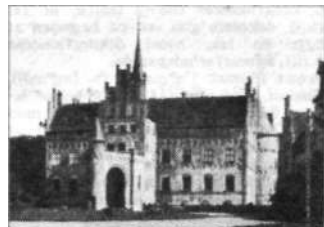
egernhale (*'Hordeum jubatum*), art af slægten byg (græssfam.); e er kendelig ved de lange, hårnede, udsparrede stakke. Indslået på affaldspladser, men sjældent i Danmark.

egernspidsmus (*Tupa'idae*), fam. af insektædere, egernlign. m. lang hale. SØ-Asien.

Egern'sun'd, landsby på Sundeved ved farvandet E, der forbinder Flensborg Fjord og Nybøl Nor; 1280 indb. (1945). Tegl værks industri.

Egersund [-ˈsunː], no. ladested i Rogaland; 3400 indb. (1946). Dalanes folkemuseum.

Egeskov, hovedgård NV f. Svendborg. Først nævnt i 14. årh. Stamhus 1810-

1925. Hovedbyggn., opført ca. 1554 af Frands Brockenhuus i en sø, er et dobbelthulst, to bygn. med fælles langside. Fredet i kl. A.

egevikier (*Tortrix verVdand*), vikler m. grønne vinger, larven sammenspinder og æder blade af eg el. bøg; skadelig.

'Egge, **Peter** (f. 1869), no. forf. Tidl. sømand, kontorist o. a. Gennembrud med følsomt-ironiske skildr. af folkelivet i Trøndelagen *Almue* (1891), *Trøndere* (1898), *De grå hår* (1904); skrev samtidig romaner med alment psyk. sigte, således *Hjertet* (1907) og *Jægvig og hans Gud* (1923).

'Eggen, **Arne** (f. 1881), no. komponist, 1918 organist i Drammen. Har bl. a. komp. symfoni i g mol og korværket *Mjosen*.

Eggers [ˈæg:rs], **Olga von** (1875-18. 5. 1945), da. forfatterinde og journalist. 1941-43 red. af »Kamptegnet«; som sådan idomt 160 dages hæfte for bagvaskelse (29. 3. 1943 v. Højesteret). Interneteret efter befrielsen.

Eggerth [ˈægərt], **Martha** (f. 1912), ung-amer. sangerinde og filmskuespillerinde. Kendt fra fl. ty. operettefilm. Siden 1940 i U.S.A. m. Jan Kiepura.

'Eggjum-stenen, meget interessant og ejendommeligt no. runesten fundet 1917; formodentlig fra ca. 700. Har de gamle runer (21 tegn), men ungt sprogræg. Tyndingen af indskriften (om visse gravlægningsceremonier) er usikker.

egg-shells [ˈægʃeʃl] (eng. egl: æggeskaller), betegn. for et hvidt, særl. tyndt kin. porcelæn.

eghjort (*Lu'canus 'cervus*), stor torbist, hannen med forlængede 1 kindbækker; larven i gi. LUL# 3 ege. Udviklingen 5 år. ^UL# J Meget sjældent i Danmark. ^C^S^X^Jf 'Eghol'm, fl. da. øer, bl. ^I H y a. NV f. Ålborg (6,1 km²; 124 indb. (1945)) og i / f / W \ Store-Bælt tæt N f. / U \ Agersø (1 km²; 7 indb. f rajw| 1

Egholm, hovedgård Øf. / \ Holbæk. Hovedbyggn. / \ (fra 1920 skilt fra avls-gården) opført 1842 af Krigsmin. W. Hafner (1810-87). Eghjort, han.

'Egill (oldn. *Egill*), nord. mandnavn. Ejjil en omdannet form.

'Egill 'Skalla-Grimsson (10. årh.), isl. høvding og skjald; boede på borg i Borgarfjorður. Foretog fl. rejser i udlandet (Engl., No.). Hans liv skildret i »Egils saga«. Af hans digtning er bevaret en del løjtlighedsvers og tre store kvad: *Hfdjullausn* (Hovedløsning), *Sonatorrek*

(Sønnetabet, den mest personlige lyrik i skjaldedigtningen) og *Arimbjarnarkvida*; overs, til da.

Egils saga el. *Egla*, islændingesaga, formentlig skrevet ca. 1220-30 af Snorri Sturluson, i hvert fald af forf. med fremragende anlæg som kunstner og historiker. E omspænder tiden fra før Ix's bebyggelse indtil ca. år 1000, skildrer tre slægleds hist.; udførligst er afsnittet om Egill Skalla-Grimsson.

Egilsson ['æjels-], *Sveinbjörn* (1791-1852), isl. filolog, Rektor i Reykjavik 1846-51. Hovedværker: *Lexicon poeticum* (1854-60, revideret da. udg. v. Finnur Jonsson 1916 og 1931), en lat. ordbog over det gi. skjaldesprog; overs, af *de homeriske digte* til islandsk, og af adskillige saga-tekster til latin.

Églantine, se Fabre d'É.

egloni's're (efter teknikken opfinder, en fr. kunsthandler *Gtomy* (slutn. af 18. årh.)), dekorere glas ved på bagsiden at lægge en lak, hvori dekorationerne (skrift, figurer) er udsparede.

Egmont (flamsk ['æfmont] fr. [æg'mo]), *Lamoral, Greve af* (1522-68), en af ledere for aristokratisk opposition mod Filip 2.s styre. Katolik; henrettet af Alba. Skildret (uhistorisk) som frihedshelt i Goethes tragedie *E* (1790), hertil musik af Beethoven (op. 84, kompon. 1810).

Egmont, Mount [maunt 'ægmánt] el. *Tara nak* i, udsøgt vulkan (2522 m), New Zealands nordø.

'ego (lat.), jeg.

ego'cent'risk [-s-] (*ego* + *centrum*), i usædvh. høj grad at være optaget af sig selv.

ego'isme (lat. *ego*), selvskhed, egenkærlighed, tilside sættelse af hensynet til andre til fordel for en selv. Mods. altruisme.

e'gre'gie (lat: udmærket; egl: ud af flokken) betegner tilføjet til laudabilis ('et *quidem egregie*) udmærkelse ved embeds-eksamen.

egnermaskine [-ne'r-] (fr. *égrenier* tærse (korn)), rensningsmaskine (opfundet 1793) til at skulle bomuldsfrøhærene fra frøene. Den alm. e består af et antal rundsave, der roterer hurtigt, griber fat i bomulds fibre og river dem løs fra frøene.

Egtved ['ægt-], landsby 18 km SVf. Vejle; 895 indb. (1945). Kendt gnm. Egtvedfundet.

Egtved-fundet (1921), fund fra æ. bronzealder af egekiste med en 20-årig kvinde. Hendes velbevarede kortærmede trøje og korte skørt af snore viser den unge piges dragt på den tid. (111. se tavle Bronzealder).

égyptienne [e'ip'sjæn], eng. skriftart fra omkr. 1825. Hår- og grundstreger er lige stærke.

Égyptienne.

Ehlers ['e-], *Edvard* (1863-1937), da. dermatolog, overlæge ved Kbh.s Kommunehosp.s 4. afd. Udarbejdede hurtigkuren for fnat.

Ehlers ['e-], *Holger* (f. 1899), da. oftalmolog, øjenspecialist ved Det Kgl. Blindest. 1938-1947. Prof. v. Kbh.s Univ. og overlæge v. Rigshosp. 1947. Har bl. a. studeret øjenlidelser ved næsehulebetændelser og arbejdet med hornhinde-transplantation og operationer for net-hindeløsning.

Ehlers' Kollegium, se Ehlers' Kollegium.

Ehmcke ['e-m-], *Fritz Helmut* (f. 1878), ty. skrifttegner og bogkunstner, har bl. a. tegnet skriften: ehmcke antikva og kursiv.

Ehrenbreitstein [e:ran'brai'tfain], efter L Verdenskrig sløjft ty. fæstning ved Rhinen, over for Koblenz.

Ehrenburg [-burk-], *Ilja* (f. 1891), sovjet-russ. forfatter. Vakte i 20erne eur. interesse ved sine store tidssatirer *Julio Jurenito* (1923), *D. E.*, *10 HK* (1930) og lette ironiske noveller. Med romanen *Skabelsens Anden Dag* (1933), som skildrer industrialiseringstiden, gik E ind for den socialistiske realisme. Modtog Stalinprisen for romanen *Paris' Fald* (1943). (Portræt sp. 1069).

Paul Ehrlich.

Erling Eidem.

'Ehrencro'n-'Kilde, *Astrid* (f. 1871), da. forfatterinde. Ægtede 1907 Harald Kilde; afgørende gennembrud med romanen *De Stille Dage* (1906); desuden mærkes især en romantrilogi fra Vrmland, *Brødrene Nystad - Brødrehuset - Bjergmandsgården* (1925-27). Fint romantisk stemt gemyt.

Ehrencron-Miiller ['mylar], *Holger* (f. 1868), da. bibliograf, broder til A. E. 1901-38 leder af Det Kgl. Bibls da. afd. Ud giver bl. a. af *Da. Bogfortegnelse* (1893-1934) og *Forfatterleksikon omfattende Damm., No. og Ist. indtil 1814* (1924-35).

'Ehrenpreis [-prais], *Marcus* (f. 1869 i Lemberg), overrabbiner i Sthlm. b. 1948. Forf. til skr. om jødedommen, der i høj grad har beriget den sv.-jød. litt. I særdeleshed kan nævnes: *Israels moten med folken* (1934), *Skaldet og Siare* som byggt *Israel* (1943), *Mitt liv mellan Oster och Väster* (1946).

•Ehrenstrahl [-stra:l], *David Klockner von* (1629-98), ty.-sv. maler; f. i Hamburg. Portrætter og historiebilder.

'Ehrenstråle, *David* (opr. *Nehrman*) (1695-1769), sv. retslærd. 1720-53 prof. i Lund. Grl. den vidensk. behandling af sv. ret.

'Ehrensård[-svå:rd], *Augustin* (1710-72), sv. ingeniørficer. Tilsluttet Hattepar-tiet, medl. af Sekreta utskottet 1746-60. Ledede efter afståelserne i Finland 1743 genopbygning af forsvar mod Rusl., skabte stærk Skergårds-flåde, byggede fæstn. Sveaborg uden for Helsingfors.

Ehrlich ['e:rlix], *Paul* (1854-1915), ty.-jød. lege, fra 1899 leder af Institut für experimentelle Therapie i Frankfurt a.M. Any. farvestoffer dels i den mikrosk. teknik, dels som lægemidler; opdagede 1906 s. m. japaneren S. Hata (f. 1873) salvarsanen. E satte målingen af toksin og antitoxin i system og opstillede en teori (s idekæde teorien) for antistofers dannelse og virkemåde. Nobelprisen 1908. (Portræt).

'Ehrling, *Sixten* (f. 1918), sv. kapelmester, 1940 ved operaen i Sthlm.

Ei Blot til Lyst, Det Kongelige Teaters motto, forf. af højesteretsassessor *Christian Frederik Jacobi* (1739-1810), medl.

Gottfred Eickhoff: Roepiger (Sakskøbing).

af teaterdirektionen. Første gang sat over prosceniet ved ombygningen 1774; 1798 erstattet med »Castigat ridendo mores« (den revers sæderne gnm. latter), hvilket voldte utilfredshed; fra 1817 genindsat over prosceniet.

Eichendorff ['aixan-], *Joseph* (1788-1857), ty. forfatter. E-s romantiske naturpoesi opnåede som udpræget stemningskunst stor popularitet ligesom fortællingen *Aus dem Leben eines Taugenichts* (1826).

Eichhorn ['aixhorn], *Karl Friedrich* (1781-1854), ty. retshistoriker. Hovedværk. *Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte* I-IV (1808-23; 5. udg. 1843-44). Havde banebrydende bet. for ty. retshist. videnskab i 19. årh.

Eichsfeld ['aixsfælt], ty. højslette SV f. Harzen. Kallejer.

Eickhoff faikof], *Gottfred* (f. 1902), da. billedhugger; medl. af »Grønningen« fra 1935; *Roepiger* (Sakskøbing), portrætbuster, statueret m. v. (111. sp. 1073).

Eide ['æida], no. turiststation, inderst i Granvinfjorden (en gren af Hardangerfjorden). 200 indb. (1930).

Eidem ['æi-], *Erling* (f. 1880), sv. teolog. Prof. i N. T. i Lund 1928, ærkebiskop 1931. Leder i det økumeniske arbejde. (Portræt).

ei'de'tikere (gr. *eidos* billede), E. R. Jaenschs betegn. for personer (især børn og unge), som kan forestille sig setestandte (omtr.) lige så tydeligt som de blev set.

Eidjford ['æi(d)fjor:], inderste del af Hardangerfjord.

Eidi ['æije], da. *Eide*, bygd på Eysturoy, Færøerne; 600 indb. (1945).

'eidola (*ido'ler*) (gr.), fordomme, illusioner.

Eidsfjord ['æi(d)sfjo:r:], navn på fl. no. fjorde; den største skærer sig ind i den til Vesterålen hørende ø Langøy.

Eldsiva-ting ['æi(d)-], fra forhist. tid Lagtinget for oplandene i Norge; op-hævet 1749. Tingsted på Eidsvoll.

Eidsvoll ['æi(d)s-], no. stationsby, ca. 70 km NØ f. Oslo; ca. 340 indb. I E ligger det gamle tingsted Eidsivatinget

og Henrik Wergelands barndomshjem. 5 km SV f. stationen ligger Eidsvollsbu-ygningen, den gi. hovedbygning for det i 1624 oprettede E verk, hvor rigsforsamlingen i 1814 afholdtes.

Eidsvoldagen, 17. maj, no. nationaldag til minde om Eidsvoll-forfatningen (1814).

Eidsvoll-forfatningen, Norges grundlov, opr. givet af Christian Frederik (Christian 8.) 17. 5. 1814 efter vedtagelse af grundlovgivende forsaml. på Eidsvoll.

Eifel ['aifal], del af de Rhinske Skifer-bjerger, Tyskl. E danner et 3-500 m h. plateau m. højere basaltbjerger (746 m) og udslukte vulkaner, talrige søfyldte eksplosions kraterer (Maare), mineral-kilder m. v. Frugtbar dale. Vinavl.

Ei'fel-tårnet, 300 m h. tårn i Paris, bygget af ingeniør Alexandre Gustave Eiffel ['æ'fæl] (1832-1923) til verdensudstillingen 1889. Var i mange år verdens højeste bygning.

Eiger ['aigar], 3970 m. h. bjergtop i Jung-frau gruppen, Schweiz.

Eigtved ['ai(g)tved], *Nikolai* (1701-54), åa. arkitekt og officer. Studierejse til Ital. for kgl. understøttelse 1732-36, derefter hoffbygmester. Opførte bl. a. *Marmorbroen* og *dens pavilloner* (tegn. 1739, opf. 1741 ff), *Prinsens Palæ* (1743-44), *Sofienberg* v. Rungsted (1744), *Den Kgl. Mønt* (1744-50), *Det GL Kgl. Teater* (1747-48), *Asiatisk Kompagnis Pakhus* i Strandgade (1748-50). E-s hovedværk

Asiatisk Kompagnis Pakhus.

er de 4 palæer på Amalienborg (tegn. 1749 i forb. med projekt til anlæg af Frederiks-staden), hvis udformning er inspireret af Hal.s senbarokke palæstil. Endv. tair. landslotte, herregårde og landsteder. E har haft afgørende bet. for da. ark. i 18. årh. Han bragte fr. rokokko til gennebrud i Danm. og bestemte - v. arbejder inden for alle arkits. genrer - dens nat. udvikling. (111. se endv. Amalienborg og Christiansborg (Marmorbroen)).

Eijkman ['æik-j, *Christiaan* (1858-1930), holl.-ind. læge, der i 1893 påviste, at beriberi skyldes mangel på et stof, der findes i risklid. Dette stof blev kaldt vitamin, nu *B*, vitamin el. thiamin.

Eilschov ['aïlskou] *Friderich Chr.* (1725-50), da. populariserende filosof. Fore-slog i en afh. 1747 undervisn. i videnskaberne på da. og dannede selv en rk. da. kunsthøjskole, hvorfra adsk. anv. endnu.

Eimskipafélag Islands ['æimsgje-pæfje:lak] (isl. *eimskip* dampskib), isl. dampskibsselskab, grl. 1914, besejler bl. a. reglem. Kbh.

Einar el. *Einer*, nord. mandnavn; den nuv. form lånt fra oldn.

Einarr Skulason, se Skulason, Einarr.
Einaronson, *Lárus* (f. 1902), 1936 prof. i anat. ved Århus Univ. Tårige arb. med anat. og neurohistol. indhold.

Einaronson ['æi-], BaWv/i(1801-33), isl. forfatter. Jur. embedseks. i Kbh. 1832. Udg. tidsskriftet *Armann d alpings* fra 1828, hvor tidens spørgsmål behandlede i dialogform; foreslog som den første Altingets genoprettelse.

Einaronson (1508-15), Isl.s første luth. biskop.

Einar Tarnbærskjelve [-Jælvel], no. høvding, deltog i slaget ved Svold, fordrev 1030 Olav den Hellige, støttede Magnus den Gode, dræbt af Harald Hårderåde. G. m. Håkon Jarls dræbt Bergfjot.

Ei'naud ['æi-], *Luigi* (f. 1874), ital. politiker. Nationaløkonom, talsmand for liberal økonomi, katolik, skarp modstander af socialisme. Senator fra 1919; undkom efter opposition mod tyskerne til Schweiz 1943. 1945-47 leder f. ital. statsbank. 1947/48 budgetmin. Opnåede begrænsning af inflation. Fra maj 1948 Italiens præsident.

Eindhoven ['æindh:vɔ, 'æint-], by i sydl. Holl. i prov. N-Brabant. 133 000 indb. (1947). Jernbaneknudepunkt. Hurtigt voksende industriby, hvis vækst navnlig skyldes Philips' store radiofabrikker. Desuden Tekstil- og tobaksindustri. Som første større holl. by befriet 18-19. 9. 1944 af eng. luftlande-tropper.

Einhard (d. 840), fransk historiker; skrev Karl den Stores hist. (da. overs. 1878) og en årbog for 741-829.

ein'herjer (oldn: enestående kæmper), de døde kæmper hos Odin i Valhal.
'Einsidelsbor'g, ca. 1650-1931 navn for Egebjerggård.

Einsiedeln ['aïnzi:idaln], by i kanton Schwyz, Schweiz; 8400 indb. (1941). Benediktinerkloster (grl. 934), nuv. bygning opført 1704-18. Valfartsted.

Einstein ['aïnjtajn], *Albert* (f. 1879), ty.-jød. fysiker. 1909-11 prof. i Zurich, 1911-12 i Prag, 1912-14 i Zurich, 1914-33 prof. i Berlin og direktør for Kaiser Wilh. Inst. for Physik, emigreret 1933 til USA. knyttet til Institute for Advanced Study i Princeton. Amer. statsborger. Har udført grundlæggende teoretiske arbejder over stoffernes varmfyldte og den fotoelektriske effekt, men er især bekendt

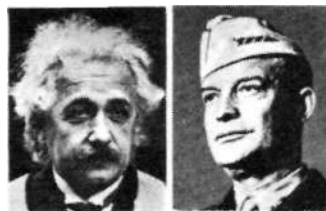
som skaberen af relativitetsteorien, af hvilken den specielle del fremsattes 1905 og den alm. relativitetsteori i 1915. Nobelpris 1921. (Portræt).

Eindhoven ['æinthetaivan], *Willem* (1860-1927), holl. fysiolog. Grundlæggeren af elektrokardiografien. Konstr. et streng-galvanometer, v. hj. af hvilket han kunne registrere de svage elektr. strømme ved hjertets kontraktioner. Nobelpris 1924.

EIR, autom.-kendingsm. f. Eire.

Eire, eng. ['æara] irsk *Eire* ['æ:ra] (til 1937 *Irsk Frisat*), republik omfattende Irland undt. den nordøstl. del (Nord-Irland, som hører under Storbritannien (kort se Engl.)), 69 000 km²; 3 023 000 indb. (1948), d. v. s. 44 pr. km². Prov.: Leinster, Munster, Connaught og en del af Ulster. Hovedstad: Dublin. *Terræn, geologi og klima*, se Irland. *E-s befolkning* er siden 1841 (6,5 mill.) gået tilbage p. gr. af udvandring. 1936-46 var den naturl. befolkningstilvækst 175 000, udvandringen 190 000. Det gi. irske sprog af keltisk opr. (i 1936 talt af 24% af indb.) er off. sprog (skolesprog) ved siden af engelsk og del breder sig stadig. 93% af bef. er rom.-kat. - *Mønt, mål og vægt*: som i Engl., men med irske navne. - *Erhverv*. E havde 1945 26% agerjord, 42% græsgrange, 1,5% skov. Vigtigste afgrøde er græs til hø; vigtigste kornart er havre (1945: 726 000 t), fulgt af hvede (1945: 573 000 t) og byg (1945: 150 000 t); kartofler 1945: 3 mill. t. Bet. kvægavl, 1947: 4 mill. stk. kvæg, 2,1 mill. får, 0,5 mill. svin, 0,4 mill. heste og 17 mill. høns. Der lægges vægt på kødproduktion. Smørproduktion 1946: 28 000 t (V. af Danm.s). Værdi af fiskeri 1945: 690 000 £. Industrien (overvejende landbrugs-ind.) er afhængig af kulimporten og derfor knyttet til kystbyerne; dog er den store Shannon kraftstation begyndt at forsyne landet med elektr. strøm. - *Handel*. Udførslen, hvoraf 80-90% går til Engl., består af dyr, kød, smør, æg, bacon, øl. Indførslen består af kul, olie, foder- og brødkorn, jern, stål og industrivarer. Handelsbalancen er passiv.

Forfatning. Den opr. forfatn. af 6. 12. 1922 er ændret fl. gange. Gystrerformen er republikansk, en præsident (uachtarán), valgt på 7 år v. direkte folkeafstemm. sammenkalder og opløser (eft. premiermins råd) parlamentet, signerer love, udnævner (eft. Däils forslag) premiermin. (taoiseach) o. a. reg.s-medl. (eft. premiermins forslag). Nationalparlamentet (Oireachtas) består af præsidenten og de to huse, Däil Eireann (Repræsentanternes Hus m. 138 medl., valgt v. alm. valgret) og Seanad Eireann (Senatet m. 60 medl., hvoraf 11 udnævnt af taoiseach, 6 valgt af universiteterne, 43 fra 5 kandidatlistes, der repr. forsk. erhverv og sociale lag). Valgrets- og valgbarhedsalder: 21 år, valgperiode: 5 år. Senatet må i højst 90 dage behandle lovforslag oversendt fra Däil, men har ingen vetoret. Regeringen (7-15 ministre under taoiseachs ledelse) har den udøvende magt under ansvar over for Däil. - *Kirken*. Til romerkirken hørte 1936 2 700 000, til den anglikanske kirke 145 000 og til den presbyterianske 28 000. Der er 4 kat. og 2 anglik. bispedømmer. *Skolevæsen*. Siden 1926 skoletvang fra 6 til 14 år. 2 univ. - *Historie*. Jan. 1922 anerkendte det i 1919 oprettede irske parlament forlignet af dec. 1921 med d. brit. reg., hvorefter Den Irsk Frisat fik dominion-status, mens Ulster (N-Irland) blev ved Storbrit. De Valéra gik imod Irl.s deling, nedlagde præsidentposten og bekæmpede den nydannede reg. Collins. Først 1923 genoprettede roen. 1932 sejrede De Valéra parti Fianna Fáil, og der indledtes nu en eng. fjendtlig politik (nægtelse af troskab og rentebetaling), som resulterede i toldkrig, der først blandedes 1938 (irsk indrommelse). Fra 1936 var den eng. konges myndighed i E-s indre forh. op hævet, og i den nye forfatn. 1937 nævnes Engl. ikke. 1938 fik De Valéra flertal. 1939 erklærede E sig neutralt (men mo-

Albert Einstein. Dwight D. Eisenhower.

biliserede) og afviste 1940 og -41 eng. ønsker om at anvende irske havne. Ved valget 1943 mistede De Valéra sit absolutte flertal, men støttedes af farmerpartiet, og marts 1944 afviste han USAs krav om afbrydelse af den dipl. forb. m. Tyskl. og Jap., ligesom han kondolerede den ty. gesandt i Dublin v. Hitlers død. 1944 udnævnt De Valéra arbejderpartiets sprængning til udskrivning af valg og fik flertal, men de siden 1945 stadig forværrede økon. forhold, der 1947 kulminerede i dollarkrise, og fortsættelsen af krigtidens undtagelses-love (censur) bevirkede, at De Valéra febr. 1948 mistede flertallet og afløstes af Costello i spidsen for koalitionsreg., der samlede repræs. fra yderste højre til yderste venstre, kun forenet i ønsket om at styrte De Valéra. Handelsaft. nov. 1947 indledede snævrere samarb. m. Engl., men det 1946 dannede parti Clann na Poblachta gik imod dette. E regnes til Marshall-landene, men blev ang. 1947 forment optagelse i FN ved russ. veto. Min. Costello understregede krav om N-Irlands forening m. Eire; gennemførte dec. 1948 med De Valéra's støtte lov, der ophæver eng. konges stilling som forbindelse med ml. E og commonwealth-landene. Efter vedt. om fuld løsrivelse fra brit. imperium proklameredes E som fri republik 18.4.1949. Tilbud om deltagelse i Nordatlant. Traktat afvistes, så længe der stod tropper på Irland.

Ei'rene, i gr. rel. freden personificeret som gudinde.

EiriksforSr, nordbonavn for Tunugdidiarfik.

Eiriksfolkull ['æirifsjo:godl], 1675 m høj, 100 km² stort, firnøkket plateau i Island, N. f. Langjökull.

Eirfksmal, brudstykke af oldisl. skjaldekvad af ukendt forf. E er digtet kort efter Erik Blodøkkes fald (954) og beskriver hans festlige modtagelse i Valhal.

eis ['e:is], *mus.*, tonen e forhøjet til halv-tonetrin ved et foranstående ff.

Eisen [æ'zæn], *Charles* (1720-78), fr. grafiker. En af de 18. årh.s mest charmerende bogillustratorer; *La Fontaines fortællinger* med hans stik er rokokkens mest eftertragtede bog.

Eisenach ['aizana:t], ty. by i Thüringen, ved foden af Wartburg; 53 000 indb. (1939). Tekstil- og læderindustri m. v.

Eisenhower ['aizanhau:ar], *Dwight* (David (f. 14. 10. 1890)), USA-officer. Ledede tankfald, i 1. Verdenskrig. Ved besættelsen af fr. Nordafrika nov. 1942 chef for de samlede stridskræfter, ledede invasionen i Italien, modtog 3. 9. 1943 Italiens kapitulation. Overtog dec. 1943 ledelsen af d. allierede invasionshær i Engl., febr. 1944 chef for SHAEF, øverstkommand. f. invasionen i Frankr. 6. 6. 1944 fly. Udertergedne 5. 6. 1945 aftale om ty. besættelseszoner, medl. af allieret kontrolråd i Tyskl. til nov. 1945; generalstabschef (efter Marshall) nov. 1945-nov. 1947. Afsløt republ. præsidentkandidatur 1948, udtrådte af hæren maj 1948, rektor f. Columbia Univ. febr. 1949 midlertidigt præs. f. de tre forsvarsrenes stabskomité. *Crusade in Europe* 1948 (da. *Korstog i Eur. s. å.*). (Portr.).

Eisenstadt ['aizanj:t], hovedstad i Burgenland, Østrig; 9000 indb. (1946).

Eisenstein ['aizanj'tajn], *Serge* *Mihaj-Jovitj* (1898-1948), russ. filminstruktør, udd. som ingeniør. 1920-22 ved teatret som Meyerholds assistent, deb. v. filmen med »Strejke« (1924); siden fulgte »Pan-

S. M. Eisenstein. Gdsta Ekman.

serkrydseren Potemkin« (1925), »10 Dage som Rystede Verden« (1927), »Generalinien« (1929). E-s russiske stumfilm, alle med revolutionært motiv, har haft afgørende indflydelse på filmkunstens udvikling og formsprog. Bragte s. m. Pudovkin nyt liv til filmen ved at erstatte intrige og stjernespil med kamerateknik og montage og ved den koldt dynamiske voldsomhed, der er hans kendetegn som kunstner. Han forsøgte sig 1929-32 uden held i Hollywood og Mexico. Af hans sidste film skal nævnes »Aleksander Nevskij« (1938) og »Ivan den Grusomme« (1943), hvis 2. del (1946) straks blev forbudt. (Portræt).

'Eising, *Esper* (f. 1876), da. arbejdsgiverleder, 1906 mureremester. 1938-41 Form. f. Arbejdsgiverforeningen. Talrige tillids-hverv.

eisis ['e:ɪ], mus., tonen e forhøjet to halvtone trin ved et foranstående dobbeltkryds.

Eisleben ['ais-], ty. by i Sachsen-Anhalt V f. Halle, 23 000 indb. (1939), stort kobberværk (Mansfeld). I E fødtes og døde Luther.

isteddfod [3i'te:5våd] (walisisk: »samlings«), de walisiske barders (digteres) møder med digteriske vædekampe. Går til, til keltisk tid og blomstrede endnu i middelalderen. Sidste e fandt sted 1681. Genoplivet i Wales i 19. årh. i form af sangerstævner.

Eitzen ['aitsnɪ], *Paul von* (1521-98), superintendant i Slesvig fra 1562 og af afgørende bet. for landsdelens reformatoriske ordn.

Eivind (d) (oldn. *Eivindr*), no. og isl. mandsnavn, optaget i da. i 19. årh.

ejacu'latio præcox, sygelig hurtig sædudtømmelse, ofte før samlejet endnu er begyndt.

ejaku'le (re) (lat.), udspøjte; fremstøbe.

Ejby, 1) østl. bydel i Odense, 2) stationsby (Middelfart-Tommerup), 15 km SØ f. Middelfart; 1196 indb. (1945).

'**ejdam'ner-ost**, fejlagtig betegn. for

Edam-ost.

Ejde, da. navn på Ei5i.

Ejderdanske, tilhængere af da. grænse ved Ejderen (Sønderjyll. nøje knyttet t. Danm., Holsten udskilt). Ejderdanskhed vandt stærkt frem fra ca. 1840, da de nat.lib. rejste tanken i modsætning til helstatsmændene og slesvigholstenerne; søgtes forgæves gennemført 1848-50, faldt med nederlaget 1864.

'**Ej'deren**, ty. *Eider* ['aidzr], grænseflod ml. Slesvig og Holsten; opstår S f. Kiel ved tiløb fra søerne Nedder, Grieben og Bothkamp, løber mod N gnm. Westensee og Flemhudersee, bøjer så mod V, idet den danner grænse ml. Sydslesvig og Holsten, gennemstrømmer Rendsborg og udmunder i Nordseen ved Tønning efter et stærkt buget løb gnm. marsken og forbi Frederiksstad. 188 km l., deraf 144 km sejlbare.

Ejderkanalen, *Slesvig-Holstenske Kanal*, kanal anlagt 1777-85 ml. Kielerfjord og Ejderen NØ f. Rendsburg; nedlagt efter åbningen af Kielerkanalen. E var 34 km l., 3,5 m dyb og havde 6 sluser.

'**Ej'dersted**, ty. *Eiderstedt* ['aidzrɪtɛt], halvø (marsk) i Sydslesvig N f. Ejdermunden.

Ejderstenen, sten ca. 1671 anbragt på Holstenske Port på Ejderen i Rendsborg m. lat. indskrift: Eidora Romani Terminus Imperii (Ejderen, det rom. riges grænse). Fjernet 1806 (planerne om

Holstens indlemmelse i Danm.), nu i Kbh.s tøhus.

ejefald, da. betegn. for genitiv, **ejektor** (lat. *ejicere* drive (ud)), dampstraleapparat, hvor dampens strømningsenergi benyttes til at suges vædsker (vand) el. gas (luft), e anv. på lokomotiver som forpumpe for kedelvandet.

ejendomsdom, dom, hvorved en persons ejendomsret til en fast ejendom el. en løsøreting fastslås.

ejendomsforhold, sælgerens forbehold om, at ejendomsretten til tingene først skal overgå til køberen, når hele købsummen er betalt. Navnlign praktisk ved køb af løsøre på afbetaling.

ejendomsforbrydelser, forbrydelser, rettet mod den private ejendomsret el. andre private formuerettigheder. Omfatter de egl. berigelsesforbrydelser, og forsk. artede forbrydelser som tingsbeskadigelse, modtagelse el. indrømmelse af returkommission, insolvente skyldneres forringelse af deres formue m. fl.

ejendomsret, beføjelse til inden for lovgivningens rammer at råde over en ting og udelukke andre fra rådighed over samme.

ejendomsskatter, de indtægtskildeskatter, som påhviler faste ejend., i Danm. nu især ejendoms skyld, grundskyld og grundstigningsskyld; e betyder mest for kommunerne, særlig landkomm.

ejendoms skyld, skat af fast ejendom på grundlag af dennes vurdering i penge. Indført i Danm. 1903 til afbøsn. af hartkornsskat på landet og bygningsafg. i byerne, omfattende både jord- og bygn.-værdi. Siden 1922 beskattes jordens værdi særskilt v. grundskyld, som er højere end e, der beregnes på grundlag af forskellen ml. ejendommens saml. vurderingssum og grundværdien. Vurderinger til e holdes normalt hvert 5. år. e indbragte 1946-47 90 mill. kr., hvoraf 7 til staten, 19 til udlign.fonden og 64 til kommunerne.

Ejer 'Bavnehøj, højdepunkt 9 km SV f. Skanderborg, 170,95 m (det nærliggende Møllehøj: 171,00 m). Udsigtstårn med pille, hvis top (183,36 m) er Danm.s højeste punkt.

ejerlav, undertiden også *bylag*, landsbysamfundet under jord fællesskabet. På dets egen forsamling (bystævnet, gadestævnet, grandestævnet), hvor oldermanden førte forsædet, drøftedes og afgjordes de anliggender, som stod i forb. med jordfællesskabet.

ejerpant. Hvor en panteret i en fast ejendom ophører, f. eks. ved at ejeren betaler panthaveren hans tilgodehavende, op står der i reglen en tom plads i prioritetsordenen, der kan benyttes af ejendommens ejer, hvis han ønsker at optage et nyt lån i ejendommen. Indtil dette sker, siges ejeren at have et e for det beløb, som den bortfaldne panteret repræsenterede. I det omfang det gyldigt kan vedtages, at efterstående panterrettigheder rykker op, bliver der ikke tale om e.

ejestedorf, d. s. s. possessivt pronomen.

Ejgil, da. mandsnavn, omdannet af Egil.

ejju'bider [ajju-], ægyptisk dynasti 1171

-1250, grl. af Saladin.

Ejler, da. mandsnavn, kommet fra ty. i middelalderen.

'**Ej'strup**, da. landsby og station (Ejstruphøj m) (Brande-Silkeborg og Horsens-Ejstrupholm); 794 indb. (1945).

'**Ej'strup**, *Kai* (f. 1902), da. maler og grafiker; medl. af Corner; ekspresionistiske landskaber og figurbilleder.

ek- (gr. *ek* ud), ud, bort fra.

Ek [e:k], *Karin* (1885-1926), sv. forfatterinde. Næde i digtsaml. *Dod och liv* (1925) en forklaret form af sin dæmpede, følsomme lyrik.

eka- (sansk. *eka* en), forstavelse anv. ved betegn. af et grundstof ved det grundstof, som står umiddelbart foran det inden for samme gruppe i det periodiske system, og som det må forventes at være beslegtet med i kern. henseende. Især anv. tidl. ved ukendte grundstoffer i de dengang tomme pladser i det periodiske system, f. eks. eka-jod = astat, eka-cæsium = francium.

Ekbacken [e:k-], 358 m h. sv. bjerg (Vastergötlands største) ved Ulricehamn. Ekbatana, by i det gi. Medien, nu v. *Ramadan*. Achæmenidernes og de parthiske kongers sommerresidens. Under sassaniderne hovedstad i S-Medien. Erobrat af araberne 645.

ekchy'mose [æky-] (*ek* + *chein* udgyde), gr. blodudtrængning i og under huden el. tynde hinder.

Ekberg ['eiksbar], 205 m h. plateau og villakvarter af Oslo på Oslofjordens østside, sømandsskole. På E findes hellestinger og en ty. »æreskirkegård«.

Ekberg [e:kabærj], *Birger* (f. 1880), sv. retslærd. 1907 prof. i Sthlm., 1920-21 og 1923-24 justitsmin. 1925-27 medl. af Hogsta domstolen, 1927-31 præs. f. Lagberedningen, 1931-47 præs. f. Svea Hovrätt, 1947 riksmarskal. Indtager en fremtrædende plads i det fællesnordiske lovgivningsarbejde.

'**Ekeland**, *Arne* (f. 1908), no. maler; fantastiske, delvis surrealistiske motiver med marxistiske emner og kolorit af en østerlandsk prægt.

Ekulund [e:kulund], *Vilhelm* (f. 1880), sv. digter og filosof. Hånd værker søn fra Skåne. Begyndte som lyriker med forfint naturbeskrivelse bl. a. *Melodier i skygningen* (1902) og *Dithyramber i aftonglans* (1906). Overgår med essaysaml. *Antikt ideal* (1909) til stejl intellektualisme og karakterdyrkelse. Viser i senere saml. *Metron* (1918), *Väst-Ostligr* (1925) tiltagende sympati f. åndelig harmoni, også omfattende den kristelige mystik.

Ekelof [e:kɔlv], *Gunnar* (f. 1907), sv. forfatter og filosof. Hånd værker søn fra Skåne. Symboldigte *Sent på jorden* (1931).

Har i Sorgen og stidman (1936) og *Kbb den blinde sang* (1938) anv. en almengyldig form til udtryk for intellektuel virkelighedsfomægelse.

'**Ekenäs** [-næs], fi. *Tammisaari*, fi. by, NØ I. Hangø; 4200 overv. svensktalende indb. (1947). Havn. Gr. 1546.

'**Ekenäs**, sv. herregård i Ostergötland. An selig hovedbyggn. fra slutn. af 16. årh.

ek'klesia (gr. *ekklesia*), 1) Folkeforsamlingen i det gi. Grækenl.; 2) den kristne menighed; 3) kirken (jfr. ecclesia).

Ekklesi'astes (gr: prædikeren), Prædikerens Bog.

'**ekko** (gr.), tilbagekastning af lydølger fra mure, klippevægge el. lign. i så store afstande, at den tilbagekastede lyd kan skelnes fra den opr. Da lyd hastigheden er 340 m/sek. vil for en afstand på 340 m e komme efter 2 sek. forløb.

'**EkkodaTen** el. *Ko'dal*, sprækkedal på Bornholm, i Almindingen ved foden af Rytterknægten.

ekkolodning anv. til måling af vanddybder ved benyttelse af ultrakorte lydølger (ultralud), som afsendes fra et skib, reflekteres fra havbunden og opfanges af en modtager, hvorved dybden kan beregnes, når man kender bølgerens hastighed, e kan anv. til afstands-, men ikke til retningensbestemmelse. Apparatet ekkolod registrerer kontinuierligt de enkelte lodskud, der kan optegnes på kurvepapir.

ekkoradio, radar og andre radiosystemer, der benytter reflekterede radiobølger for bestemmelse af afstand og retning til en fjern genstand.

eklamp si' (gr. *eklampein* fremstråle), kortvarig anfald af bevidstløshed med muskelkramper, bagefter lang søvn; ligner ganske epileptiske anfald. Optræder hos børn med infektionssyg., hos kvinder i slutn. af svangerskabet og under fødselen, endv. hos alkoholister.

ekla'tan't (fr. *éclater* springe i stykker), opstigevækkende, effektfuld.

eklekt'icisme (gr. *eklekein* udvælge), en udvælgelse i filos., kunst og videnskab, ek'lektiker, dender søger at samle træk fra forsk. retninger, resp. andres meninger til et hele.

ekliptika (gr. *ekleipsis* udeblivelse, forsvinden), den storcirkel på himlen, som Solen følger på sin årlige vandring ml. stjernerne, e-s plan sammenfalder med den plan, hvori Jordens bevægelse omkr. Solen foregår, e hævder ca. 23½° mod

hilmens ækvator, e-s skæringspunktet m. hilmens ækvator kaldes forårspunktet og efterårspunktet.

e'kloge (gr. udvalg), betegnede i oldtiden et digt udtaget af en større sammenhæng. I den rom. kejsertid betegnede det en idyl el. satire, spec. anv. om Vergils hyrdedigte.

eklo'gifer (gr. *ekloge* udvalg), en krystallinsk skift bestående af granat og grøn augit.

Eklund ['e:klundj], *Johan* (1863-1945), sv. teolog, biskop i Karlstad 1907-38. En af ophavsmændene til den nyere sv. kirkelighed, især ungkirkebevægelsen og dens korstogsideer. Salmедигter.

Ekman ['e:k-], *Carl Daniel* (1845-1904), sv. ingeniør; opfandt som kemiker ved Bergviks tråmassfabrik sulfitt cellulosemetoden (1872).

Ekman ['e:k-], *Carl Gustaf* (1872-1945), sv. politiker. Afholdagsagitor, liberal journalist, rigsdagsm. 1911-32. Sprængte 1923 Lib. Parti v. krav om spiritusforbud, 1923-32 leder for Frisindede Folkparti. Som behændig leder af sin lille centrumsgruppe var E regeringschef 1926-28, 1930-32; styrtet, da det godtjordes, at han havde modtaget støtte til partikassen af Kreuger.

Ekman ['e:k-], *Gosta* (1890-1938), sv. skuespiller. Deb. 1908, 1913-25 v. Svenska Teatern (Sthlm.), 1926-30 meddirektør v. Oscarsteatern, 1931-35 direktør for Konserthusteatern og Vasateatern. E udførte såvel elsker- som karakterroller med elegance og charme forenet med psyk. karaktertegn. Gæstespillede i 30erne regeln. på Dagmarteatret i Kbh., bl. a. i »Hamlet« (1934) og Josephsons »Kanske en diktaer« (1937). Indspillede også film (deb. 1912), f. eks. »Karl 12.« (1923-24), »Swedenhielms« (1935) og »Intermezzo« (1937). Erindringer: *Den tånkande August* (1928), 1938 stiftedes E-s mindefond, der årligt uddeleer en pris t. en scenisk kunstner. (Portr. sp. 1078).

Ekman ['e:k-], *Hasse* (Hans) (f. 1915), sv. filminstruktør, manuskriptforf. og skuespiller. Søn af Gdsta E. Trods visse letkøbte virkemidler i sin kunst en af sv. films mest evrige unge. Bedste film »Mellem to Tog« (1943) og »Kungliga Patrasket« (1945).

ekonomie'tri' (gr. *oikonomikos* økonomisk + *-metri*), nationaløkon. retning, som fremhæver forb. ml. økon. teori og statistik, e udvikler og fremstiller årsagssammenhænge ved matematikkens hjælp. Fremtrædende talsmand er bl. a. Ragnar Frisch (no.) og J. Tinbergen (holl.).

e. Kr., fork. f. efter Kristi (fødsel).
ekra'sit (fr. *écra-ser* knuse), brisant pikrinsyre-sprængstof, der tidl. anv. til lading i granater.

E'kron, en af de 5 filisterhovedbyer.
eks- (lat. *ex* ud af), forhenhværende; ud, bort fra. Se også *ex*.

ek'sakt (*eks-* + lat. *agere* drive, føre), fuldendt; helt nøjagtig.

eksakte videnskaber, betegn. f. matematik og fysik.

eksal'ter'et (lat. *exaltare* øhøje), overspændt, i begejstret stemning; ophidset; eksaltation, *psyk.*, usædvanl. ophidset sindstilstand.

ek'samen (lat. *examen* undersøgelse), skolers og læreanstalters adgangs- års- (el. oprykkings-) el. afgangsprøve. En elev, som indstiller sig til en e, må som eksami'nan't d' skriftligt og/el. mundtligt lade sig eksami'ne're (udsørge) af en eksami'nator (alm.vis læreren) og bedømme af denne og evt. censorer. Til ene kan man normalt kun indstille sig m. et halvt el. et helt års mellemrum og et begrænset antal (ofte 2 el. 3) gange.

eksamensfri mellemkole, fra 1937 betegn. for en særlig form for de ældste da. folkeskoleklasser; afslutter uden eksamen. Kan have fra 2 til 4 klasser.

eksamenskolen, i Danmark, de skoler, der forbereder til mellemkole-, real-, alm. forberedelses- og studentereksamen.

eksaminatorisk maksime, fremgangs måde i visse retssager, hvorefter dommeren ved at udsørge parter og vidner tilvejebringer de til sagens påkendelse fornødne oplysninger.

eksan'te'm (gr. *eksantein* bryde frem), udslet ved smitsome sygd. og hudsygdome.

eksaration (lat. *exarare* pløje ud), gletscherens og indlandsisens eroderende virksomhed.

ek sark (gr. *eksarchos* anfører, egl: forandser), statholder i de byzantinske eksarkater (store provinser), Karthago (534-647) og Ravenna (553-751).

eksartikulation (*eks-* f. lat. *articulus* led), *med.*, fjernelse af et lem el. dele heraf ved gennemskæring i et led.

excellence [æksa'læns] (lat. *excellentia* fortræffelighed), opr. fyrstelig ærestitel, i nyere tid f. højeste embedsmænd, i Danmark f. personer af 1. rangklasse; indtil 1913 alm. anvendt f. ministre.

ekscentricitet [æksæ'ntrisi'te't] (*eks-* + *centrum*), *mat.*, en ellipses el. hyperbels e er forholdet ml. brændpunktsafstanden og længden af den akse, der går gennem brændpunkterne; *psyk.*, ekscentrisk beskaffenhed, afvigen fra det sædvanlige.

ekscen'trik, rund skive på roterende aksel med sit centrum i en afstand, ekscentriciteten, fra akslens midtlinie; kan erstatte en lille krumtap.

ekscentrisk [-sæn'tr] (*eks-* + *centrum*), 1) *fys.*, hvad der vedrører et legeme, der kan drejes om en akse, der ikke går gnm. legemets midtpunkt; 2) *psyk.*, afvigende fra det sædvanlige, vedtægtsmæssige.

e k s' en tris k **anomali**, hjælpe vinkel, som benyttes ved fremstilling af planeterens bevægelse omkr. Solen ill. de Kepler'ske love.

ekscision (lat: udsækning, *med.*, udsækning af et vævstykke, en svulst el. lign. Ved læsioner anv. e af urene såret og ødelagt væv i dybden, inden såret sys el. forbindes.

ekscitation [æksi-] (lat. *excitare* jage ud), ophidselse.

ekse'gese (gr.), udlægning (af en tekst); inden for *teol.* den videnskab, der fortolker G. og N.T. Læren om principperne for e kaldes hermeneutik; ekse'ge't, bibelfortolker.

eksekution (lat. *exsequi* følge efter), udførelse; *jur.*, 1) fuldbyrdelse af straffedom; henrettelse; 2) udlæg, d. v. s. fuldbyrdelse af et krav, for hvilket man har fået dom, ved at fageden bemygtiger sig visse af domfældtes ejendele, der derefter bortselges ved tvangsauktion, således at det beløb, hvormed salgssummen overstiger domhaverens krav, tilbagegives domfældte. Undtagelsesvis kan udlæg ske uden forudg. dom, f. eks. p. grundl. af visse forlig el. tinglyst pantebrev i fast ejendom. I reglen gives der domfældte 15 dage til at opfylde dommen (e-sfristen), inden udlæg finder sted.

eksekutionskraft. At en dom, et forlig el. andet grundlag har e betyder, at det kan anv. som grundlag for eksekution uden iagttagelse af yderligere formaliteter.

ekseku'ti've straffe, hæfte el. bøde, hvis formål, foruden at være straf for en lovovertrædelse, er at gennemvinge det overtrådte påbud; e idømmes undertiden administrativt (f. eks. en bøde for udeblivelse fra mægling i ægteskabssager). Fra de egl. eksekutive tvangsmidler adskiller e sig ved, at de eksekutive tvangsmidler som eneste formål har gennemtvivelsen af en vis handling el. undladen.

ekseku'ti'vkomité', udvalg, der af forsamling får overdraget at udføre opgaver på forsamls vegne.

eksekutiv myndighed, udøvende myndighed.

eksekutiv proces, d. s. s. hurtig retsforfølgning.

ekse'ku'for (lat., egl: den der udfører), personen der af en myndighed el. privatperson er sat til at fuldføre en best. opgave, især udføre bestemmelserne i et testamente (testaments-e), afvikle et dødsbo.

ekse **kvatur** (lat: han må følge efter), godkendelse af en fremmed konsuls udnævnelse. Sker ved at opholdslandets regering påtegner konsulens patent (udnævnelsesbrev).

ekse'kve're (lat. *exsequi* følge efter), fuldbyrdelse, gennemtvivning; henrette-

ek'se'm (gr. *ekzein* koge op), hudsygd, hvis symptomer er stærk kløe og dannelse af ganske små blærer, ved hvis bristning der kommer vædske, skorpeddannelse og afskalling, e er ikke smitsomt og kan optræde i enhver alder. Årsagen til e er meget forsk., i nogle tilfælde stadi irritation af vand, sæbe o. l., i andre en overfølsomhed for et bestemt kern. stof (herunder erhvervs-e), ofte er årsagen endnu ukendt. Behandl. er varierende efter tilfældets art og stadi, vigtigst er at årsagen opklares ved specialundersøgelse.

ek'sem'pel (lat.), karakteristisk enkelttilfælde; advarende el. forbilledligt tilfælde.

eksem'pla'r (lat.), enkelt fuldgyldig ting (stykke) af en vis art; typisk person; person der udmærker sig ved gode egenskaber; eksemplificere [-i'se-], påvise ved eks.

ek'se'mprøver el. *lappprøver*, hudprøver til konstatering af overfølsomhedseksemer, udføres ved, at de mistænkte stoffer lægges på ubeskadiget hud og dækkes med hælteplaster.

eksemption (lat. *eximere* frigøre), en gejstlig el. en kirk. institutions frigørelse fra den ordinære overordnede og direkte henlæggelse under paven. Cisterciensere og præmonstratensere var eksempte.

eksercere [-se-] (lat. *exercere* øve), uddanne i våbenbrug og samlet optræden.

eksercerreglement, rettesnor for enkeltmands og taktiske leds færd og føring, især i samlet optræden.

eksercits [-sits] (af *eksercere*), uddannelse i våbenbrug og samlet optræden.

ekshalationer (lat. *exhalare* udpuste), luftudstrømninger ved vulkanske udbrud, især vanddamp, desuden kulsyre, kvælstof, svovlsyrling, svovlsyre o. a. e kan vedvare længe efter ophøret af egl. vulkanisme (vulk. eftervirkn.).

ekshaustionsmetode (lat. *exhaustio* udtømming), *mat.*, metode, hvor man ved udtømming bestemmer areal el. rumfang, e er anvendt af gr. matematikere.

ekshaustor (lat. *exhaustor* udtømme), roterende suge-tryk-pumpe for luftarter; anv. bl. a. som ventilator.

ekshibitio'nisme (lat. *exhibere* fremvise), abnorm tilbøjelighed til at opnå kønslig tilfredsstillelse ved at blotte og fremvise kønsorganerne.

eksi'gi'bel (lat.), hvad der kan inddrives (ved eksekution).

eksi'sil (lat. *exsilium*), frivillig el. tvungen landflygtighed.

eksilregering, regering, der er fordrevet fra sit land, men i det fremmede fastholder sin eksistens som landets eneste lovlige reg. Således under 2. Verdenskrig en række e i London for de af Aksemagterne erobrede lande (No., Polen, Holl., Belg. osv.).

eksi'stens' (lat. *existere* fremstå), *filos.*, egenskab, der tillægges a) alt oplevet, b) alt iagttaget mods. det blot forestillede, c) alt virkeligt mods. det indbildte.

eksistensminimum (lat.), det mindstemål af livsfornødenheder, en person el. familie må råde over for at friste livet, enten fysisk (absolut) el. sædvanemæssigt (relativt) e. I ældre nationaløkon. ansås det fys. e for bestemmende for arbejdslønnen.

eksistentia'ldom, udsagn, der hævder nogets eksistens.

eksistentia'lisme [eksistensfilosofi, eksistentia'listosofi]. 1) I videre forstand en form for livsfilosofi, ifr. hvilken menneskets natur og situation som handlende væsen betones i mods. til, hvad det blot tænker derom (Augustin, Pascal, Søren Kierkegaard, Nietzsche, Dostojevskij).

2) I snævrere forstand en på grundlag af visse kierkegaardske ideer, der isoleres fra deres rel. sammenhæng, udformet filos.-litt. retning (M. Heidegger, K. Jaspers, J.-P. Sartre), ifr. hvilken individuel og aktual virkelighed (mods. afsluttede vidensk. el. filos. systemer) må danne grundlag for menneskets tænken og handlen. Placeret i et gudløst univers, ansvarlig for sig selv og (ved den gensidige afhængighed ml. mennesker) for andre, kan det frie (udeterminerede) men-

neske i valgets situation realisere forsk. af sit væsens muligheder og derved handlende skabe sin egen personlighed. I den skønliit., der er inspireret af e, har skilddrægen af individer, som har foretaget »uærlige« (d. v. s. selvske) valg været fremherskende og last og perversion derfor været alm. motiver, e har siden krigen været toneangivende inden for eur. teater; til dens dram. repræs. regnes foruden Sartre Camus og, med mindre ret, Anouilh.

Eksjo [ˈɛkʃjoː], sv. købstad, Småland, 0 f. Nässjö; 8000 indb. (1947).

ekskavator (lat. *excavare* udhule), grave-maskine med grab.

eksklu'de're (lat.), sætte uden for, udelukke, udstøde; 'eksklusi'v, som kun optager de særlig udvalgte; som holder sig afsondret fra andre; 'eksklusi've (fork. ekskli.), frægenet, ikke medregnet. ekskommunikation (lat.), band.

ekskre'men'ter (lat. *excernere* udsondre), legemets affaldsstof, består af ufordøjte føde, tarmsekret, afstødt epithel samt bakterier, levende og døde. Mængden er ca. 150 g daglig. Den brune farve skyldes galdefarvestoffer; lugten visse luftarter, dannet ved bakteriel spaltning i tarmen.

eksk're't (lat. *excernere* udsondre), stof udsdalt af legemets kirtler, uden værdi for organismen, mods. sekreter, der er nyttige.

eksk'kurs (lat. *excursare* løbe ud), sidebemærkning; indskud; ekskursion, udflugt, lille rejse (især i belærende el. videnskabeligt øjemed).

ekskvi'sit (lat.), udsøgt, fortræffelig. ekso- (gr. *ékso* ude, udenfor), uden for, ydre.

ekso'ga'mi' (ekso- + -gami), forbud mod ægteskab og mod kønslig omgang ml. individer af samme soc. gruppe, i vore samfund kun ml. nærbeslægtede; hos uciviliserede folk udstækker forbudet sig ofte til meget vide kredse af samfundet; optræder ofte i forb. med totemisme.

ekso'ge'n (ekso- + gen'), som vokser (frembringes) udefra; bot., om et sideorgan, der opstår af de ydre celler, f. eks. hår og blade; geol., om de kræfter, der udefra påvirker jordskorpen (vand, luft, is, organismer).

ekso'rbi'tan't (lat.), umådelig, vidtgående, overveden.

ekso'r'cisme (ekso- + gr. *horkos* ed), besværgelse, især af onde ånder, djævelbesværgelse.

ekso'stose (ekso- + g. *ostéon* knogle), svulstagtig, benet udvækst fra en knogle, godartet. Eks: rytterknogle på inder-siden af låret.

ekstote'rik (gr. *ekstoterikos* ydre), den uadvendte, åbenbare side af en rel. el. filos. lære.

ekso'te'risk (gr. *ékso* udenfor), populær, for undviede; mods. esoterisk.

ekso'ter'm (ekso- + -ter'm), kem. proces, der foreløber under varmeudvikling. Mods. endoterm.

ek'so'tisk (gr.), udenlandsk (især fra varmere lande).

eksp'ander (eng. *expand* udvide), gymnastikredskab bestående af en el. fl. spiral-fjeder med håndtag for enderne, til muskeltræning.

ekspan'de're (lat.), udbrede, udvide sig. **ekspan'de'ret** korkel.*leikork* (*Ekspan'sit*, *Expanko*), korkrummer sprængt af celle-luften ved opvarmning.

ekspansion (lat.), udvidelse, 1) fys., udvidelse af en luftart el. damp i en cylinder, f. eks. i en dampmaskine. Ved e afkøles dampen, hvorved dens varmeenergi udnyttes; 2) psyk., en given emotions indflydelse på og »ensfarvning« af påfølgende sindstilstande; 3) økon., udvidelse af den økon. aktivitet i samfundet.

ekspansionsføring, geværprojektillets styring i rifelgangene ved dets udvidelse, brugt i forladegeværer. Projektilet havde en udhuling bagtil, så at krudtgasen kunne udvide det og tvinge blyet ud i rifelgangene.

ekspansion s muffe, samling, der tillader længdeforandringer i en rørdning ved temperaturændringer.

ekspan'sit, ekspanderet kork.

'ekspansi'v (lat.), som kan udvides.

ekspatri'e're (ekso- + lat. *patria* fædreland), udvandre med den hensigt at opgive sit fædreland og vinde borgerret i den fremmede stat, hvor man tager bopæl.

ekspe'de're (lat. *expedire* frigøre), gøre færdig; besøge, udføre arbejde (i butik, på kontor o. l.); eksp'e'dit, hurtig og forretningsmæssig.

ekspedition (lat. *expedire* frigøre), 1) betjening af kunder; 2) kontor, afdeling, hvor kunden betjenes; 3) udfærdiget (især ministeriel) skrivelse; 4) vidensk. forskningsrejse.

ekspeditionssekretær, tjenestemand i offentl. tjeneste el. i pengeinstitut, i rang ml. fuldmægtig og kontorchef.

ekspek'tance [-ta'ss] (fr.), udsigt til, løfte om, krav på embede o. l.; eksp'ek'tan't, person med sådan udsigt, løfte el. krav.

ekspektorat (ekso- + lat. *pectus* bryst), opbringelse af slim, blod el. anden afsondring (ekspekto'ra't) fra åndedrætsorganerne ved hoste.

eksp'eri'men't (lat. *experiri* prøve), forsøg el. måling, der udføres under forud planlagte betingelser, e har overalt i naturvidensk., hvor det er muligt, afløst den blotte iagttagelse el. observation af naturfænomenerne j-eksperimen't'e're, anstille forsøg.

eksp'eri'men'ta'lfilm, film, hvori instruktøren fritilrettet prøver at bane nye veje og uddybe filmkunstens muligheder, e var særlig på mode i Tyskl. og Frankr. i 1920'erne, den såk. avantgarde-bevægelse: Cavalcanti, Louis Bunuel (f. 1900), Cocteau, Clair, Hans Richter (f. 1888) o. a. - I Danmark har f. eks. Albert Mertz (f. 1920) og Jørgen Roos (f. 1923) lavet e: »Flugten« (1942) og »Hjertetlyven« (1943).

eksp'eri'men'ta'lfonetik el. *instrumentalfonetik*, studium af fonetik v. hj. af måleapparater.

eksp'eri'men'ta'lpsykolo'gi', studiet af psykiske fænomener v. hj. af systematisk eksperimenteren. G. Th. Fechner regnes for e-s grundlægger.

eksp'eri'men'ta'lpædagogik, vidensk. kontrollerede forsøg og undersøgelser over undervisningsproblemer. e er grl. af Ernst Meumann (1862-1915) i Tyskl. ca. 1900 og udvidet af E. L. Thorndike i USA. e har indført eksakte målinger af undervisningsresultater og forsk. undervisningsmetoders værdi og bl. a. undersøgt indlæringens og elementærfağenes psyk.

eksp'ert (lat. *expertus* prøvet), sagkyndig, **eksp'lantation** (ekso- + lat. *planta* stikling), udtagning og dyrkning af dyrisk og plantisk væv under sterile betingelser på kunstigt substrat. Ved e taber cellerne efterhånden deres karakteristiske udseende.

eksp'le'men'tvinkler (lat. *explere* fuld-stændiggøre) er to vinkler, hvis sum er 360°.

eksplicere [-i'se-'j] (lat.), forklare, udtrykke.

eksplicit definition [-'sit] (lat. *explicitus* udfoldet), i logikken factsættelse af et ords betydning ved udtrykkelig angivelse af, hvad det er ensbetydende med.

eksplo'de're (lat: fordrive ved støj), undergå en eksplosion; komme med pludseligt udbrud.

eksploi'te're [-ploa-] (fr.), udnytte, drage fordel af.

eksp'loration (lat.), undersøgelse, i med., særlig undersøgelse af dybereliggende organer, som er tilgængelige fra naturlige åbninger.

eksplo're're (lat.), udforske.

eksplosion (lat.), en under temp.stigning og med stærkt stigende hastighed foreløbende proces, ved hvilken faste stoffer el. vædske overgår til luftform el. om-dannes til luftarter. Virkningen af en skyldes således en stor og pludselig rumfang sud videlse. Også luftarter (i reglen i blanding med ilt el. luft) kan undergå e.

eksplosionsgrænser er den lavere og højere grænse for den procentuale rumfang sud videlse af en luftart, der danner eksplosive blandinger med atm. luft; e

er for kulilte 17-75, brint 10-66, acetylen 4-53, kogegas ca. 8-19, (ætyl)alkohol 4-14, (ætyl)æter 3-8, benzol (kpt. til 105°) 3-5, benzol 3-6, acetone 2-9 etc.

eksplosionskrater, da. for maar [ma:rj]. **eksplosionsmotorer**, tidl. anv. betegn. for forbrændingsmotorer m. særlig hurtig forbrænding som benzol-, petroleums-, råolie- og gasmotorer, men ikke dieselm.

eksplosionspante (*Pilea*) hører til nældefam. (Arner), men kan ikke »brænde«. To arter, hvoraf den ene er hængeplante med runde, lysegrønne blade og den anden er opret, ca. 15 cm høj, er temmelig alm. stueplanter. Navnet skyldes blomsterknoppernes hurtige opspringning, hvorved blomsterstøv spredes som en tåge.

'eksplosiv (lat.), sprogv., d. s. s. klusil, spec. aspireret klusil.

ekspo'nen't (lat. *exponens* fremsættende), 1) typisk repræsentant (for anskuelse, åndstrætning o. l.); 2) mat., i en potens *aⁿ* betegnes *n* som e.

eksp'ontialfunktion, mat., kaldes enhver funktion af formen *a^x*, hvor *a* er en konstant og *x* den variable. Af særlig bet. er *e^x*, hvor *e* er de naturlige logaritmers grundtal.

eksp'onent i' a'lr (af *eksp'onere*), forstærkerør til radiomodtagere. Forstærkningen kan varieres ved forandring af gi l'ers pænding.

eksp'o'ne're (lat.), udsætte (for lyspåvirkning, for fare el. angreb); fot., d. s. s. belyse.

eksp'ort (lat. *exportare* bringe ud), d. s. s. udførsel.

eksp'ortflæsk, flæskesider (bacon) med vedhængende bave og skinker (hoved, ben, ryg m. v. er fjernet).

eksp'ortforbud anv. særl. under krig for at sikre hjemmemarkedets (evt. statens) forsyning og hindre prisstigning, e over for kapital tilsigter at holde værdien af landets valuta oppe og renteniveauet nede.

eksp'ortforeninger, lokale andelsforeninger for eksp'ortører af en landbrugsvarer (æg, smør, kreaturer m. m.), sammen-sluttet i store, samvirkende e for hele landet.

eksp'ortkredit. Til fremme af industri-eksp'orten har staten siden 1922 kunnet yde eksp'orterede virksomheder såk. e, en garanti (indtil 75 % af beløbet) for eksp'ortørens tratter samt f. tab ved varekøregeneration t, udlandet og evt. allerede v. igangsættelse af arbejder med eksp'ort for øje. Statens samlede forpligtelser t. disse formål må højst andrage 70 mill. kr.

eksp'ortpræmie, kontant tilskud fra staten til eksp'ortøren, enten for at udligne for høje indeni, produktionsomkostn. el. blot for i alm. at stimulere eksp'orten.

eksp'osition (lat. *expositio* udvikling, forklaring), fremstilling; bruges spec. i dramaturgien om den sædv. i l. akt give indførelse i den situation, hvorfra handlingen tager sit udgangspunkt.

eksp'res (lat.), udtrykkelig; hurtigt, direkte.

ekspresforsendelser, postforsendelser, der ønskes udbragt til adressaten ved særligt bud straks ved ankomsten.

eksp'ression (lat. *exprimere* udpresse), 1) udtryk, talemåde; 2) med., gynækol. håndgreb til barnets el. efterbyrdens ud-pressing af livmoderen.

eksp'ressio'nisme (lat. *exprimere* ud-presse, udtrykke), kunstretning, der opstod i årene før 1. Verdenskrig. Som en reaktion mod impressionismens øjeblikks-opfattelse lagde e vægt på det enkle og stærke, ofte voldsomme og brutale udtryk i farve- og formgivning, e byggede på Cézannes, Gauguins, van Goghs og Edv. Munchs kunst og fik navnlig ud-bredelse i Tyskl. (Kokoschka, Marc, Chagall) og har berøring m. kubisme og især m. fauvisme (Matisse). Også for nord. kunst har e haft stor bet. (Hertil tavle).

•**eksp'ressi'v** (lat.), udtryksfuld, *Gramm.*, lydalmalede ord (prrl, kluk-kluk) el. bøjningsformer (knak, sprak).

eksp'restog, hurtigkørende jernbanetog,

som alm. kun kan benyttes mod løsning af særl. hurtigtogsbillet, og som kun standser på by- og knudestationer, evt. er gennemkørende over hele strækken.

ekspropriation (eks- 4* lat. *proprietas* ejendomsret), tvangsafståelse af ejendom (jord, løsrø, patentrettigheder osv.), hvor denne er krævet af almenvellet. Efter da. ret kræves lovhjælp til en e, og der skal ydes fuld erstatning til den, hvis ejendom eksproprieres.

ekspur'ge're (lat.), rens.

ekssik'kator (eks- + lat. *siccare* tørre), en ved kern. arbejder anv. beholder til opbevaring af stoffer, der skal tørres el. holdes tørre, idet der i e foruden stofferne kan indføres tørringsmidler. Til fjernelse af vand anv. ofte vandfrit kalciumklorid, koncentreret svovlsyre el. fosforpentoxid. I mange tilf. anv. vakuum-e, d. v. s. e er pumpet lufttømt, hvorved tørringen fremskyndes.

ekssik'ka'tsamling (lat. *excisicatus* ud-tørret), bot., i alm. en samling af-tørrede, med nøjagtige oplysninger forsynede planter, der bringes i handelen.

eksspiration (lat.), udånding; skyldes brystkassens tilbagevenden til sin udgangsstilling efter en inspiration.

eksspira'to'risk accent, fremhævelse af bestemt stavelse ved fornøjet luftpres.

eksstinktion (lat. *extingvere* udslukke), fortabelse af en ret el. en indsigelse over for en person, der ikke kendte til den; f. eks. fortæbes en utinglyst ret over en fast ejendom over for en godtroende erhverver; en indsigelse, som tilkom skyldneren i h. t. et omsætningsgældsbrev over for den opr. kreditor, fortæbes i forh. til en godtroende erhverver af omsætningsgældsbrevet.

eksstirpation (eks- 4- lat. *stirps* rod), med., fjernelse af sygt væv, f. eks. svulst-væv, ekssit'p'e're, udrydde, fjerne.

ekssu'da't (lat: *exsudare* udsvede), med., betændelsesagtig vædskeansamling fremkommet ved udsvædning fra karrene.

ekssudati'v diathese (lat. *exsudare* udsvede), lidelse hos børn (dens selvstændighed er dog nu omstridt); e viser sig ved eksem og skællende udslæt på huden samt lidelse i næses væggrummet. Årsagen er ikke sikkert kendt. Man har sat lidelsen i forb. med fejlernering.

ekstase (gr. *eksténai* bringe ud af), bortrykkelse; en især hos mystikere forekommende henrykkelsestilstand, i hvilken individet er som bortrykket fra legemet, umodtagelig for ydre indtryk og føler sig som eet med gud(dommen).

ek'sta'tisk, hvad der ligner el. hører til ekstase.

ekstempore're (lat. *extempore* ud af den nærværende tid), frembringe uden forberedelse, improvisere.

ekstension (lat. *extendere* udspænde), med., 1) strækning (mods. bøjning) i et led; 2) træk el. trækbehandling ved benbrud, hvorved brudebrude bringes og holdes i rigtig stilling.

'ekstensiv (lat. *extendere* udspænde), udstrakt; udadvirkende; som virker over et stort område og derfor mindre kraftigt; mods. intensiv.

ekstensiv drift, driftsform i landbruget, hvor arbejdsforbrug og kapitalindsats er lille i forh. t. arealet, f. eks. græsningsbrug i SV-Jyll. og i marskegne, hvor en stor del af arealet ligger i langvarigt græsleje.

eksten'sorer (lat. *extendere* udspænde), strækemuskler, mods. fleksorer (bøjemuskler).

eksteriorisation (lat. *exterior* værende udenfor), if. okkultismen frigørelse af sjælen (el. »astrallegemet») fra legemet.

eksteri'ør (fr.), ark., det ydre, en bygnings ydre.

eksteriørbedømmelse, bedømmelse af et husdyrs ydre bygning. Hovedvægten lægges naturligt på de bygningstræk, der skønnes at have størst betydning for dyrets brugsværdi: hurtighed, kraft (heste), malkeorganer (kvæ), kødansættelse og foderstand (slagtekvæg, svin) osv.

ekst'er'n (lat.), som befinder sig udenfor; udvortes; fremmed.

ekster'na't (lat. *externus* ydre), skole,

hvis elever bor uden for skolen (mods. internat).

eksterritorialite't (eks- 4- *territorium*), den retsstilling, som tilkommer visse udlændinge, der ikke er undergivet opholdsstatens retshåndhavende myndighed. Betyder ikke, at opholdsstatens love ikke gælder for disse personer, men kun, at de ikke kan håndhæves over for dem. e tilkommer efter folkeretlig sædvane fremmede s t a t s o verhø veder, fremmede tropper, medl. af fremmede gesandtskaber, samt, if. særlig traktat, medl. af FN's internat. domstol og af vigtigere internat. organisations sekretariater. Fritaget for søgsmål og retshåndhævelses-skrift er endv. fremmede stater og fremmede statsejendom, som f. eks. statskibe. En tendens til at begrænse e i denne henseende gør sig dog gældende under mod. samfundsforhold, hvor staterne påtager sig opgaver, der tidl. overlodes det private initiativ. Den e, der tidl. tilkom alle udlændinge i visse lande uden for Eur. (f. eks. Kina), er nu i alt væsentligt ophævet.

ekstinktion (lat. *extingvere* udslukke), 1) *astron.*, den svækkelse af himmellegemers lysintensitet, som bevirkes af lysets spredning og absorption i Jordens atmosfære; 2) *jur.*, tilintetgørelse af en ret.

ekstink't'ør (lat. *extinctor* en, der slukker), betegnelse for kemisk ildslukker.

'ekstra (lat. *extra* udenfor), ud over det sædvanlige; fortrinlig.

Ekstrabladet, kbh. eftermiddagsblad, oprettet 1904 af »Politiken»; red. af Frejlf Olsen 1905-36. Red. (1948) Ole Cavling, Leif Hendil og Kai Schou. Oplag 1948: 82 000.

ekstra'de're (lat.), udlevere; ekstradition (lat.), udlevering.

ekstra'he're (lat.), gøre uddrag af.

ekstra'trakt (lat: *extrahere* trække ud), koncentreret uddrag, kort uddrag; afkø-kem., produkt, der fås ved af naturprodukter el. halvfabrikata v. hj. af en vædske (ekstraktionsmiddel) at udtrække (ekstrahere) visse indholdsstoffer, enten for at forberede det tilbageblivende produkt el. for at udvinde et el. fl. indholdsstoffer; sker ofte ved afdampning af ekstraktionsmidlet el. ved inddampning til et koncentrat, e betegner til daglig mest produkter som kød-e, malt-e, garve-e osv., i farmacien fluid-e, standardiserede udtræk af droger.

ekstraktion (fr. af lat. *extractum* udtrukket), 1) *kern.*, udtrækning af stoffer; 2) *kir.*, udtrækning, f. eks. af tænder; 3) herkoms t.

ekstrakt(iv)stoffer betegner undertiden stoffer, der kan udtrækkes af vegetabiliske og animalske stoffer med vand; i foderstofanalysen benyttes f. eks. betegnelsen kvælstoffri e om hovedsagelig af kulhydrater bestående stoffer som fås som en rest, når vand, fedt-, kvælstofhold. stoffer, aske osv. er bestemt.

ekstramargi'na'le floddale (lat. *extra* udenfor + *margo* rand), dale, udførmede af el. fulgt af smeltvand foran indlandsisen.

'ekstraordinære (fr.), overordentlig, særlig.

ekstraordinære retter, domstole, ned-sat til undersøgelse og påkendelse af en bestemt el. visse retssager og derfor uden de ordinære domstoles varige karakter.

ekstrasession, session afholdt af udskrivningskreds el. møder af Højesteret uden for sædvanlig tid.

ekstraspektion (lat. *extra* udenfor + *spicere* se), *filos.*, iagttagelse af noget uden for os selv (mods. introspektion).

ekstrasysto'li' (lat. *extra* udenfor 4- *systole*), forekomst af hjertesammentrækninger uden for den normale rytme, således at ekstraslaget kommer før tidligt i rytmen og ikke efterfølges af noget pufslag, e føles derfor ofte, som om hjertet står stille et øjeblik, e er en hyppig og i reglen godartet tilstand.

ekstrava'ge're (fr.), leve flot og letsindigt, leve udsvævende; flotte sig; ekstravagan'ce [-gar'saj, flothed, ødselhed; ekstrava'gan't' flot.

ekstrava'sa't (lat. *extra* udenfor + *vas* kar), en ved udtrængning fra blodkarrene

til vævene fremkommen vædskeansamling.

ekst're'm (fr.), yderlighed; yderst; over-dreven.

ekstremi'teter (lat. *extremitas* yderste ende), i anatomen betegn. f. arme (overe) og ben (underre).

ekst're'mum (lat: det yderste), *mat.*, fællesbetegn. for en funktions maksima og minima.

ekstroversion (lat. *extra* udvendig 4- *vertere* vende), C. G. Jungs betegn. for aktiv el. passiv beredthed til at indrette sin opfattelse el. handlen efter ydre genstande, interessere sig for dem og vurdere dem relativt højt.

ekstrover'te'ret type, if. C. G. Jung en person, hos hvem ekstroversion er habituel (sædv.).

-ekta'si' (gr. *ektelnein* udspænde), udspilning, udvidelse.

ekto- (gr. *ektos* udenfor), ydre, udvendig. **ekto'der'm** (ekto- + *derma*), fosterets yderste kimblad.

ekto'mi' (ek- 4- *tomí*), udskæring; bruges i *k&r*; i talrige forb., f. eks. gastrektomi = delvis fjernelse af maven.

ektopara'sit (ekto- 4- *parasit*), parasit der lever på værtsens hud el. andre ydre organer.

ekto'pi' (ek 4- gr. *to pos* sted), *med.*, medfødt abnorm lejrning af et organ.

ekto'plasma (ekto- 4- *plasma*), en celles yderste lag af plasma, gerne noget fastere end det indenfor liggende endoplasma. De to slags plasma menes at forholde sig til hinanden som sol- og gelformen af et kolloidalt stof.

ekto'trof (ekto- 4- *tro*'), som får næring udefra.

ekto'pi' (ek- 4- *tropi*), *med.*, misdannelse, hvor et indvendigt organ (f. eks. blæren) krænges ud på legemets overflade.

ek'tyma (gr. *ekthyein* bryde ud), simpel hudbetændelse, hvor der dannes noget dybere sår end ved impetigo; smitsom.

ekvili'brist (fr. af lat. *aequilibrum* lige-vægt), akrobat, lignedanser.

ekvi'pe're (fr.), udstyre, udruste; ekvipage [-pa'ixal, fint udstyret køretøj; i *ridesporet* betegn. for rytter og hest uden eet.

ekvi'vok (lat. *aequis* lige + *vocare* kalde), tvetydig; slibring.

el, siden 1948 off. anerkendt fork. f. elektricitet, elektro, elektrisk o. l. Benyttes navnlig i Sv., men på de da. elektricitetsværkers årsmøde 1948 blev det vedtaget at arbejde for forkortelsens indførelse i Danmark.

el (al), den arabiske artikel.

El [e:], på hebr. og i lign. form i andre semit. sprog betegn. for Gud.

el (*Alnus*), slægt af birkefam., buske el. træer med han- og hunrakler på samme plante. Blomstrer før løvspring. Frugten

El. Øverst kvist med hunrakler t. v. og hanrakler yderst t. h. Forneden t. v. blad a' hvidel, t. h. a' rød.

en nød. 17 arter, 2 i Danmark. Rød e (*A. glutinosa*), stilkede knopper, takkede blade, der i spidsen er stumpe el. indbuede, kogelign. hunrakler. Alm. vildtvoksende i fugtige skove og moser. Grå e (*A. incana*), der er plantet i da. skove, har spidse blade.

Elaga'bal, orientalsk solgud fra Emesa i Syrien, hvis symbol, en båt, bragtes til Rom i årene 218-22 e. Kr., da Heliogabal, E-s øverste præst, var rom. kejser.

el-Alamein [-m.e:n], stationsby ca. 110 km SV f. Alexandria. Ved e standsedes juli 1942 Rommels offensiv, og fra 23.-24. JO. s. å. gennembrød den brit. 8. armé her de ty. stillinger.

'Elam, landskab 0 f. oldtidens Babylonien. Gnm. hele hist. bestod der nær be-
røring, kulturel el. fjendtlig, ml. Sumer,
Babylonien og Assyrien og elamitiske
stammehovdinge, el. konger. Kongerne
af 3. dynasti i Ur beherskede E; omvendt
foretog Shutruk-Nachunte, grundlæggeren
af et egl. elam. rige, ca. 1200 f. Kr., et stort
plyndringstog i Babylonien, hvor han røve-
de bl. a. et eksemplar af Hammurabis lov-
støtte, hvorfor det blev i E-s hovedstad
Susá, at dette og andre vigtige monumen-
ter for babyl. kultur fandtes ved udgraving.
E bukkede under for Assyrien ca.
640 f. Kr.; senere tilfaldt området per-
sere. (Kort se orientalsk arkæologi).

elan [e'larj] (fr.), begejstring, sving, flugt.
elan'd (*Taurotragus*), næsten oksestore
áfr. antiloper m. svære, lige horn.

elan vital [eld vi'tal] (fr.), Bergsons be-
tegn, for den skabende livskraft.

'ELÁS, fork. f. (*Hellénikos Laikos Apeleu-
throtikos Stratas*, den gr. folkelige be-
frielseshær, gr. bevæbnede styrker under
EAM, opr. 1942. Modsatte sig nov. 1944
Papandréou krav om opløsning, kæm-
pede mod reg. og mod eng. tropper; slut-
tede efter forliget dec. 1944 våbenstil-
stand, opløstes febr. 1945 efter at have
afleveret sine våben.

elastici'te't [-si] (gr. *elastikos* som kan
sættes i bevægelse), 1) fys., et legemes
evne til efter en påtvungen formændring
at antage sin opr. form. Er e nul, kaldes
legemet plastisk. Mange byggematerialer
viser kun fuldkommen e over for spæn-
ding under en vis værdi, e-grænsen.
2) i økon. teori er e mål for en stør-
relses påvirkelighed i forh. til den anden.
En vares efterspørgsels-e ved en given
pris siges f. eks. at være = 1, hvis en pris-
ændring medfører en procentvis lige så
stor, men modsat rettet ændr. i afsat
mængde (o: produktet af mængde og pris
konstant); ændres mængden procentvis
mindre, siges eftersp. (ved denne pris) at
være uelastisk; ændres den procentvis
stærkere, kaldes den elastisk.

elasticitetsgrænsen, den spænding,
hvertil et legeme kan påvirkes uden at få
blivende formændringer.

elasticitetslære, læren om spændings-
bestemmelse opbygget på grundlag af
Hookes lov og forudsætning om fuld-
kommen elasticitet.

elasticitetstal, *elasticitetskoefficient* el.
elasticitetsmodul er forholdet ml. spænding
i kg pr. cm² og længdeændring pr. længde-
enhed. Er legemet ikke fuldkomment
elastisk, kan e beregnes såvel af de totale
som af de elastiske længdeændringer. Er
arbejdslinien krum, kan e udregnes som
kordens el. tangentens hældning.

ela'stik (gr. *elastikos* som kan sættes i be-
vægelse), 1) et kiptret stof af kamgarn el.
strøggarn med stejltløbende linier, hidr.
fra bindingen (diagonal); er noget elastisk
og anv. bl. a. til ridebenklæder og unifor-
mer; 2) forsk. vævede stoffer (bændler),
der er gjort elastiske ved indvævning af
kaustiktråde. e-bånd er vævede el.
flettede bånd, der består af beklæde
gummitråde.

e'lastisk væv, *anat.*, bindevæv med stort
indhold af elastiske tråde.

'Elat, edomitisk handelsby ved Det Røde
Hav, vigtigt gennemgangspunkt for Is-
raels forbindelse med det Røde Hav
kyster, erobredes af David, men gik se-
nere tabt.

ela'teVium (gr. *elaterios* drivende), stærkt
afhør, stof udvundet af sydeur. græska;
'Elba, ital. ø ml. fastlandet og Korsika;
223 km², 30 000 indb. (1936). Jernmal-
lejer. Napoleon I.s opholdssted 3, 5.
1814-26. 2. 1815.

'El'ben ty. *Elbe*, cecb. *Labe*, europ. flod;
udspringer i Riesengebirge, løber gnm.
Cechy (Böhmen), hvor den optager biflo-
derne Vltava (Moldau) og Ohfé (Eger),
gennembrøder Elbsandsteingebirge og
strømmer gnm. Dresden og Magdeburg
til Hamburg, hvor den deler sig i 2 arme,
der igen forener sig ved Blankenese, hvor
den ca. 100 km l. tragtformede munding
begynder. E er 1134 km l., hvoraf 845 km
er sejlbare. E er næst efter Rhinen
Tyskls vigtigste flodvej; gnm. kanaler i

sejlbare forbindelse med Rhinen og Øster-
søen.

Elberfeld [-'fælt], til 1929 ty. by; del af
Wuppertal.

'Elberling, *Carl August* (1834-1925), da.
biblioteksmand, bibliotekar ved Det
Kgl. Bibliotek 1863-1915. Sine bibliofile
interesser gav han udtryk i »*Breve til en
Bogelsker*«, 1909.

'Elberling, *Emil* (1835-1927), da. journa-
list. Broder til C. A. E. Udenrigspolit.
lederskribent i »Fædrelandet« 1863-76.
Rigsdagsbibliotekar 1880-1912.

Elbe-Trave-kanal, 67 km l. ty. kanal
ml. Elben (ved Lauenburg) og Trave
(ved Lubeck). Anlagt 1896-1900.

Elbeuf [æ'l'bdf], fr. by ved Seine; 16 000
indb. (1946). Uld-, jern- og maskin-
industri.

Elbl'g [æ'l'blak], ty. *Elbing*, handelsby i den
polske del af det tidl. Østpreussen, SØ f.
Gdansk (Danzig); 30 000 indb. (1946),
Polsk fra 1945.

El'brus, georg. *Ialuzi*, højeste punkt i
Kaukasus, 5629 m. Under 2. Verdenskrig
nået af ty. tropper 21. 8. 1942.

Elbsandsteingebirge [ælp'z#nUtaing9~
•birgs], *Sachsisk Schweiz*, bjergparti
omkr. Elbens gennembrudsdal på græn-
sen ml. Tyskl. og Tsechoslov. opbygget af
vandret lejret sandsten fra kridttiden,
hvorigenom floden har gravet indtil
270 m dybe canons.

Elburz [æl'borz], foldekæde ved Kaspis-
havets Sydkyst i Iran; når i Demåvend
5670 m. På den regnrige N-skråning er
der skov; på den tørre S-skråning busk-
steppe. Gennembrødes af tunnel for ho-
vedvejen Tehrån-Kaspiahavet.

Elche [æltjæ], sp. by nær Middelhavet 140
km S f. Valencia; 47 000 indb. (1940).
Ligger i et kunstvandet frugtdistrikt,
bl. a. med daddelplantninger.

Elldgjå [æltjæu], 30 km l. udbrudsspalte i
Island, NØ f. Myrdalsjokull.

Eldh [æld], *Carl* (f. 1873), sv. billedhugger;
en af de betydeligste i sin samtid; bl. a.

*Carl Eldh: August Strindberg.
(Nationalmuseum, Sthlm.)*

karakterfulde portrætstatuer og buster,
allegoriske marmorstatuer af *Strindberg*,
Froding og *Josephson* (1923; Rådhus-
haven, Sthlm.).

El-Djuf, fr. *El Djouf*, lavning og sandør-
ken i V-Sahara NV f. Tombouctou.

Eldorado [-'ra:do] (sp. *el dorado* det
gyldne), sagnagtigt guldland, mentes på
opdagelsestiden at ligge i nordl. S-Amer.,
gav stødet til de første besejlinger af
Amazonfloden.

E'lea (lat. *'Veliri*), oldgr. by i S-Ital., an-
lagt af grækere fra Fokaia i 6. årh. f. Kr.
Hjemsted f. berømt filosofskole.

ele'a'ter, medlemmer af den elæatiske filo-
sofskele i oldtidens Elea, som lærte at
virkeligheden (*det værende*) er evig, ufor-
anderlig og usammensat, sansverdenen
et skin. Hovedrepr: Parmenides.

Ele'azar, hebr. navn (Gud har hjulpet),
mest kendt af dette navn er Arons søn,
stamfader til ypperstepræsterens slægt.

e'lecti (lat: de udvalgte), hos manikæerene
en lille, asketisk levende kreds.

e'lectus (lat: udvalgt), den valgte, men
ikke indviede biskop. De fleste da. bisper
på reformationstiden var electi.

elefanter (*Proboscidea*), pattedyrorden,
beslægtet m. søkoer og klippegævlinge, nu
kun 2 arter: den afrikanske e (*Loxo-*

Indiske elefanter.

donta africana) m. store ører og skrånen
de pande samt den indiske e (*Elephas
maximus*) m. små ører og høj isse. e er
i øvrigt karakteriseret ved snabelen og de
som stødtænder udviklede fortænder i
overmundingen; bortset fra stødtænderne
har e store kindtænder m. kraftige
emaljelister, kun 1 kindtand er fremme
ad gangen, indtil 6 i hver kæbehalvd
kan komme til udvikling, e er store dyr,
indtil 3 m høje; benene søjleagtige,
tærne omsluttet af fælles-hud. Den áfr.
art findes over næsten hele Afr., S for
Sahara, den ind. i For- og Bagind.,
Borneo og Sumatra. Den ind. tæmmes i
stor udstrækning. Bl. uddøde e kan næv-
nes mammuten.

Elefantgrund, grund i Store-Bælt ml.
Reersø og Romsø, 3-10 m vand.

elefan'ti'asis (*elefant* + *-iasis*), tropesyg-
dom forårsaget af en parasit, rundormen
Filaria sanguis. På grund af tilstopning
af lymfekår svulmer benene op (elefant-
ben).

Elefan'tine, 0 i Nilen S f. 1. katarakt.
Staden E smst. var indtil romertiden en
af Ægypt.s vigtigste handelspladser. Ved
E er fundet en saml. aktykker i ara-
mæisk sprog hidrørende fra en jødisk
militærkoloni fra persertiden, der giver
et levende billede af en jødisk diaspora-
menighed.

elefantordenen, fornemste da. orden.
Stammer fra et af Chr. I. stiftet rel. rid-
derligt selskab. Omdannet til ridderor-

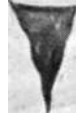

den af Fred. 2. og forsynet med statutter
af Chr. 5. 1693. Kongen er ordensherre,
og alle da. prinser modtager E ved det
18. år. E tildeles yderst sjældent andre
den statsoverhoveder og fyrstelige, dog
kan nævnes feltmarskal Montgomery
(1945), general Eisenhower (1945) og Niels
Bohr (1947). Ridderne våben ophænges
i Frederiksborg slotskirke.

elefantskildpadde (*Te'studo elephan-
tina*), kæmpestor landskildpadde (150 kg
el. mere). Seychellerne.

elegance [-'gai'sa] (fr.), fornemhed, smag-
fuldhed i ydre, væsen el. beskaffenhed;
flot manér. Adj. ele'gant. -elegantier
[elegar'tjæl] (fr.), modeherre, laps.

ele'gi (gr.). I rent metrisk forstand er
en e et digt, der består af elegiske disti-

1

1

/A

Edvard Munch: Aske.

Oskar Kokoschka: Portræt.

Vincent van Gogh: Cypresseerne.

Eleia

cha. Formen stammer fra Ionien og skabtes ca. 700 f. Kr. Kendte romerske elegikere er Catul, Tibul, Propertis og Ovid; sidstnævntes bedrøvelige e har bidraget til at fastslå den moderne bet. af e som klagesang, og af e'le'gisk som klagede el. blidt vemodigt.

Eleia [i'li'a], nygr. navn på det gr. landskab Elis.

e'lektor (lat.), vælger; valgmand; kurfyrste.

E'lektra, i gr. sagnhist. søster til Orestes, deltog med ham i mordet på Aigisthos, deres faders morder.

e'lektrokomples (efter Elektra), en datters abnorme sjælelige binding til faderen med fjendtlige følelser over for moderen.

elektricitet **t** (gr. *elektron* rav), betegn. for den fælles årsag til en række forsk. fys. fænomener, af hvilke gnedet ravs tiltrækning af lette genstande var kendt allerede i den gr. oldtid og har ført til navnet e. Frembringelse af e ved gnidning førte til opdagelsen af, at der findes to slags e, som kaldes positiv og negativ, fordi de kan neutralisere hinandens virkninger. If. atomfysikens resultater er e en egen-skab, der er knyttet til stoffets inderste natur, idet atomerne er opbygget af elektr. småpartikler, positive protoner, som befinder sig i atomkernen, og negative elektroner, som kredser uden om. Når stofferne normalt ikke viser elektr. virkninger, beror det på, at der i hvert atom findes lige mange positive og negative partikler, der gensidigt ophæver hinandens virkninger. Elektr. virkninger frembringes først, når der løsrives elektroner fra atomerne, så at man får frie negative elektroner og positive atomrester, de såk. ioner. Et legeme er positivt elektr., hvis en del af dets atomer har mistet nogle elektroner; har et legeme flere elektroner end normalt, er det negativt elektr. Ml. disse to e-arter virker der kræfter, idet to ensartede elektr. legemer frastøder hinanden, medens to modsat elektr. legemer tiltrækker hinanden. Disse kræfter kan bevirke, at elektr. partikler kan sættes i bevægelse gnm. stof og derved danne en elektr. strøm, som ledsages af de forsk. fænomener: magnetiske el. kern. virkninger samt varmevirkningen, der danner grundlaget for e-s tekn. anv.

elektricitetsmængde el. *elektr. ladning* er et mål for, hvor mange elektroner et legeme har for meget el. for lidt til at være neutralt, e måles i enheden coulomb, der svarer til 6×10^{18} elektroner.

elektricitetsmålere anv. til måling af den energi i kWh, der passerer den elektr. ledning, hvori de er indkoblede. Jævnstrømsmålere består ofte af en lille elektromotor med permanent magnet. En vis brøkdel af ledningsstrømmen passerer ankeret, der driver et tællerværk. En sådan måler med permanent magnet måler amperetimer, men opgives i kWh. Vekselstrøm måles altid i kWh. Det raterende system er her en aluminiumskive, der påvirkes af felterne fra såvel en spændings- som en strømspole.

Elektricitetsrådet, oprettet ved lov af 11. 5. 1935, fører tilsyn med udførelsen og driften af stærkstrømsanlæg; rådets bestemmelser og retningslinier herom findes i stærkstrømsreglementet. Desuden skal E optræde som vejleder ved udvidelsen af elektricitetsværker.

elektricitetsværk, i snævrere forstand et produktionsanlæg for elektricitet, også betegn. for hele forsyningsanlægget inkl. ledningsnet m. m.

elektri'se're, gøre elektrisk, elektriseringsmaskine, apparat til frembringelse af gnidningselektricitet v. hj. af en roterende glasskive, der gnider mod en læderpude.

elektrisk afbryder, apparat til at slutte og afbryde elektr. strøm.

elektrisk element, se galvanisk e. og tør-e. **elektrisk elementarkvantum**, den mindste del, hvori elektr. ladning kan eksistere. Størrelsen af det e er målt af Millikan ved at iagttage bevægelsen af mikroskopiske elektr. ladede oliedråber i et elektr. felt og fandtes til $1,60 \times 10^{-19}$

coulomb. Et negativt e er ladningen af en elektron; et positivt e er ladningen af en proton el. en positron.

elektrisk felt, et rum, hvori der virker elektr. kræfter hidrørende fra elektr. ladede legemer.

elektrisk fjernstyring, anordning, ved hvilken man er i stand til ad elektr. vej at manøvrere fjernere beliggende anlæg el. apparater fra et centralt sted.

elektrisk fjerntænding, anordning, ved hvilken man kan tænde gadelamper el. f. eks. sprængladninger fra et centralt el. ikke udsat sted.

elektrisk fordeling kaldes en ophobning af elektroner i den ene ende af en isoleret anbragt metallisk leder, forårsaget ved tiltrækning el. frastødning fra et elektr. ladet legeme i nærheden.

elektriske fordelingsystemer. Kraftværk og forbruger kan forbindes efter fl. forsk. systemer. Der skelnes ml. serieforb. og parallelforb.; almindeligst er den sidste. Ved denne skelnes ml. to- og tredledersystemerne; dette har dog næsten kun bet. ved jævnstrøm. Rene vekselstrømssystemer er trekant- og stjernesystemerne.

elektrisk fordelingstavle, en sammenbygning af instrumenter og apparater, hvorfra man kan betjene og kontrollere en elektr. maskine el. en større el. mindre del af et elektr. anlæg.

elektrisk gnist er en kortvarig elektr. udladning gnm. luft ml. to elektroder, hvormellem der er en stor spændingsforskel. Til at frembringe en e på 1 cm længde ml. to metalugler kræves en spænding på ca. 30 000 volt; ml. spidser kræves mindre spændingsforskel. Måling af gnistlængden kan anv. til bestemmelse af høje spændinger, e anv. til tænding i forbrændingsmotorer samt til spektral-analyse, da lyset fra gnisten giver spektret af elektrodemetallet.

elektrisk hegn, indhegning for græssende kreaturer ved en isoleret ophængt blank tråd, der sættes under spænding fra en spændings kil de på en sådan måde, at kreaturerne ved berøring får et ubehageligt, men ufarligt, elektr. stød, hvorfor de undgår en sådan berøring.

elektriske installationer, betegn. for de elektr. anlæg hos en forbruger.

elektrisk installationsmateriel, afbrydere, stikkontakter, lampeholdere, ledninger m. m. til elektr. installationer. Materiel, som i h. t. stærkstrømsreglementet er godkendt af prøvningsudvalg, mærkes med et **fm**-

elektriske isolationsmaterialer er stoffer, der i elektrotekn. anv. til at isolere spændingsførende dele enten indbyrdes el. fra jord. Eks. er luft, glimmer, marmor, skifer, porcelæn, glas, papir, gummi, silke, bakelit og forsk. andre plastics, asfalt o. a. bituminøse stoffer og transformatorolie.

elektriske jernbaner, baner, hvor lokomotiverne el. motorvognene modtager den til togfremførelsen formødnede energi fra stationære elektricitetsværker. Strømtilførslen sker alm. ved en over sporet anbragt køreledning, ved nærtrafikbaner ofte ved en såk. 3. skinne, som ligger på isolatorer parallelt med og uden for køreskinnerne. Elektrificering af jernbaner foretages enten for at udnytte et lands vandkræfter, hvilket i kulimpporterende lande gør jernbanedriften uafhængig af kulimport fra udlandet (f. eks. No., Schw., Sv.), el. for at muliggøre anv. af brændsel af ringe kvalitet (brunkul), som ikke egner sig til damplokomotiver, men kan anv. i elektricitetsværker (f. eks. i Midtyskl.) el. for at øge en banes ydeevne, hvilket navnlig er årsagen til elektrificeringen af nærtrafikbaner. Til e bruges både jævn- og vekselstrøm, jævnstrøm fortrinsvis ved by- og nærtrafikbaner (f. eks. Kh.s S-bane), alm. i Belgien, Engl., Fr., og Holl., medens man i No., Schw., Sv., Tyskl. og Øst- og Vestasien, og i Italien fortrinsvis trefaset vekselstrøm. Jævnstrøm anv. alm. med en spænding på 1500 volt, ved vekselstrøm anv. alm. en kørelednings-

spænding på 15-16 000 volt, idet en transformator på lokomotivet transformerer strømmen ned til en passende størrelse. Den elektr. energi tages enten frasalr. bane-elasticitetsværker (Schw., Tyskl. og Øst- og Vestasien) el. fra landets alm. strømforsyning (Danm., Sv.). På by- og nærtrafikbaner anv. alm. elektr. motorvogne til togenes fremførelse, i fjerntrafikken derimod elektr. lokomotiver; dog er man også her mange steder gået over til motorvognsdrift ved korte, særl. hurtigkørende tog (elektr. lyntog).

e har over for dampdrevne baner flg. fordele: billig energi, anvendelsesmulighed for brændsel af ringe kvalitet, nedsatte personaleudgifter, fordi elektr. lokomotiver ikke skal kul- og vandforsynes og ikke kræver nogen tekn. forberedelses- og afslutnings tjenes te af betydning, større accelerationsevne og dermed højere rejsehastighed, konstant tjenes te vægt, mulighed for overbelastning, ingen røgtplage, større renlighed, mindre støj, ingen brandfare på banelinien p. gr. af gnister osv. Som ulemper ved e kan anføres: meget betyd. anlægsudgifter, afhængighed fra en el. ganske få energikilder, større sårbarhed over for angreb i tilfælde af krig.

elektriske koge- og varmeapparater, apparater, især til husholdningsbrug,

Elektrisk kogekar

hvori der er indbygget et elektr. varmelegeme, der ved brugen gennemløbes af elektr. strøm.

elektrisk kraftoverføring, overføring ad elektr. vej af energi fra en kraftkilde til en kraftforbruger. Hertil bruges vekselstrøm af høj spænding for at undgå for store strømvarmetab i ledningerne. Forsøg gøres dog nu med at benytte højspændt jævnstrøm.

elektriske kraftværker, anlæg, i hvilke elektriciteten produceres i elektr. generatorer. Drivkraften er i vandkraftværker vandturbiner, i varmekraftværker dampmaskiner og -turbiner el. forbrændingsmotorer.

elektriske ledere, stoffer, der indeholder frit bevægelige elektr. partikler, der ved deres bevægelse kan transportere elektricitet gnm. stoffet. Metallerne er gode e, fordi de indeholder mange frie elektroner. Vandige opløsninger (elektrolytter) er e på grund af deres indhold af positive og negative ioner. Alle stoffer er e i større el. mindre grad. Dårige e, der kun indeholder få frie elektricitetsbærere, kaldes isolatorer.

elektriske ledninger, metal- (hyppigt kobber-) tråde el. skinner, beregnede til at føre en elektr. strøm, e er isolerede, hvor dette nødvendiggøres af hensyn til evnt. gnistudladning el. overgang, der kan medføre kortslutning.

elektrisk ledningsmodstand er det konstante talforhold ml. spændingsforskellen ml. en lednings endepunkter og strømstyrken i ledningen. Er modstanden lille, bliver strømstyrken stor ved en given spænding og omv. Modstanden i en ledning er proportional med dennes længde og omv. proportional med tværsnitetsarealet og vokser for metaller tilfælde med temp., samt afhænger af metallets natur. Modstanden for tråde af 1 m længde og 1 mm² tværsnit s areal (den specifikke modstand) har for nogle vigtige metaller følgende talværdier i ohm: sølv 0,016, kobber 0,017, zink 0,06, jern 0,10 og kviksølv 0,96 ohm. Heraf kan modstanden beregnes for andre længder og tykkelser, e kan måles ved at måle sammenhørende værdier af strøm og

spænding, el. ved at foretage en sammenligning med justerede normalmodstande v. h₀ af en målebro (Wheatstones bro). **elektriske ledningsnet** kaldes de dele af et elektr. anlæg, der forbinder elektricitetsværk med forbrugere. Til elektr. ledningsmateriel hører f. eks. kabler, kabelmuffer, master, isolatorer, ledningsstrå m. m.

elektriske lokomotiver anv. på elektr. jernbaner hovedsagelig i fjerntrafikken. Strømtilførslen til e sker alm. ved en

Svensk elektrisk lokomotiv. 2800 HK, 110 km pr. time.

køreløsnings over sporene, som bestryges af en på e anbragt strømaftager. Efter motorens anbringelse og arten af drivkraftens overførelse til drivakserne skelnes ml. 1) e, hvor hver drivaksel drives af en særlig motor, det såk. enkelt-drev og 2), hvor grupper af to el. tre aksler drives af hver sin motor, el. hvor alle aksler drives af en motor. Ved de sidstnævnte typer overføres motorkræfterne til akslerne ved tandhjulstransmissioner, drivstænger og kobbelstænger. Man regner med, at 2 e i gennemsnit præsterer det samme som 3 damplokomotiver.

elektrisk lys, alt lys, der frembringes ved elektr. strøm. De vigtigste lyskilder er glødelamper, buelamper og udladningslamper.

Kultrådslamper	ca. 4 lumen pr. watt
Metaltrådslamper	8-20
Buelamper	20-30
Natriumdamp-lamper	40-60
Kviksølv-damp-lamper	35-40
Neonrør	3-5
Lysrør	25-30

elektrisk lysbue, en elektr. udladning ml. kul- el. metalelektroder i luft, hvorved man ved en lav spænding (ca. 50 volt) kan få stærke strømme (5-100 amp.) gnm. luften. Er elektroderne vandrette, har udladningen p. gr. af opadstigende varme luftstrømme form som en opadrettet bue, der har givet udladningen navn. Buen tændes ved, at elektroderne bringes i berøring, hvorved spidserne kommer til at gløde; de kan da fjernes fra hinanden uden at strømmen afbrydes, fordi de glødende spidser udsender elektroner, som vil ionisere luftens molekyler og derved frembringe tilstrækkelig mange ioner til at transportere strømmen. Elektroderne holdes glødende ved bombardementet med ioner. For en kulbue opstår den positive elektrode (anoden) en temp. på 3700° C, den negative lidt lavere, hvorved der udsendes et meget kraftigt hvidt lys. Kulbuen bruges som lyskilde i projektor- og kinoapparater, og p. gr. af sit indhold af ultraviolet lys tillige til lysbehandling (Finsenbehandling), e ml. metalelektroder anv. i spektroanalyses til frembringelse af spektret af de pågældende metaller. P. gr. af den høje temp. anv. e tillige til elektr. smelteovne samt til svejsning.

elektrisk malle (*Malapte* rurus eHectricus*), afr. plump malle. Ca. 1 m; kan frembringe elektr. stød.

elektriske musikinstrumenter, musikinstrumenter, hvor tonen frembringes ad

elektr.-mek. vej og enten klinger direkte (Hammond-orgel) el. omsættes til lyd gennem en højttaler. Utallige forsk. konstruktioner.

elektriske måleenheder til måling og angivelse af værdien af elektr. størrelser forefindes i tre forsk. målesystemer: 1) det absolutte elektromagnetiske system og 2) det absolutte elektromagnetiske system og 3) det praktiske målesystem. De to første systemer anv. kun ved teoretiske undersøgelser, og enhederne har ikke særlige navne. I det praktiske system er enhederne opkaldt efter banebrydende fysikere. Enheden for elektricitetsmængde er *coulomb*, for strømstyrke *ampere*, for modstand *ohm*, for spænding *volt*, for kapacitet *farad*, for selvinduktion *henry* og for elektr. energi *joule* el. *wattsekund* samt *watttimer* og *kilowatttime*. Elektr. måleinstrumenter er altid justeret efter de praktiske enheder og kan let kontrolleres ved sammenligning med købelige normaler for modstand, spænding, kapacitet og selvinduktion, som er afprøvet på særlige prøveanstalter.

elektriske måleinstrumenter, de i elektrotekn. anv. instrumenter til måling af spænding, strøm, effekt m. m. (voltmetre, amperemetre, wattmetre m. m.).

elektrisk opvarmning af boliger sker v. h₀ af elektr. radiatorer, der udføres som torradiorer el. vandradiorer. I den første sker varmeoverføringen ved direkte stråling fra de elektr. elementer el. ved konvektion, i den anden er vand mellemled, hvorved stråletemperaturen bliver lavere og dermed behageligere.

elektriske organer, *zool.*, er som regel omdannede muskler og består af et stort antal (indtil ca. 1000) lodrette søjler, der hver består af 3-400 vandrette plader, e tjener til at dræbe el. bedøve bytte; findes hos den elektr. malle, den elektr. ål, den elektr. rolke samt omend svagere hos andre rokker og enkelte benfisk. Hos den elektr. ål og den elektr. rolke er stødet så kraftigt, at det kan vælte en mand.

elektriske ovne er ovne, i hvilke varmen frembringes ved elektricitet, enten som f. eks. i bage- og stegeovne ved et indbygget varmelegeme el. som i visse industriovne ved en lysbue el. ved induktion, se *elektroovne*.

elektrisk potential el. *elektrisk spænding* er et mål for den elektr. tilstand i et punkt af et elektr. felt el. en elektr. leder, e defineres som det arbejde, der udføres af de elektr. kræfter ved at føre en enhed af elektricitet fra punktet til et punkt, der er i forb. med jorden, idet dennes potential vilkårligt sæt ses til nul. e måles i enheden 1 volt, som er det e, som findes i et punkt, når der udføres et arbejde på 1 joule ved at flytte 1 coulomb fra punktet til et jordforbundet punkt, elektr. potential-el. spændingsforskelle måles m. elektrometer el. voltmeter.

elektrisk resonans optræder i en elektr. strømkreds for vekselstrøm, når strømmen har samme periodetal (frekvens) som kredens egensvingningstal. Har særlig bet. i radioteknikken.

elektriske rokker (*Torpe dinidae*), rokker m. kraftige elektr. organer langs hovedets sider. En art (*Torpedo ocellata*) ved S- og V-Eur. Meget sjælden hos os.

elektriske stol, den. I 23 stater i USA fuldbyrdes dødsstraffe ved at forbyderen anbringes i en stol, gnm. hvilken en elektr. strøm ledes. Først indf. i staten New York i 1888.

elektrisk strøm er en ensrettet bevægelse af elektr. smådele. For at frembringe en e i et stof må dette være en leder, d. v. s. indeholde fri bevægelige elektr. småpartikler, og tillige må der findes en elektr. spændingsforskel, for at partiklerne kan sættes i bevægelse af elektr. kræfter. I metaller består den e af frie elektroner, der forefindes i stort antal; da disse er negative, bevæger de sig i modsat retning af den, man betegner som strøm retningen. Styrken af den e er proportional med spændingen og omv. proportional med modstanden (Ohms lov) og måles i enheden ampere v. h₀.

af amperemetre og galvanometre. Ved en strøm på 1 ampere passerer 6 x 10¹⁸ elektroner gnm. et tværsnit af lederen i hvert sekund, men elektronerne vandringshastighed er dog kun ca. 1/100 mm pr. sek, hvilket dog ikke forhindrer, at en e starter samtidig overalt i ledningen.

I elektrolytter sker strømtransporten ved såvel positive som negative ioner, der går henholdsvis i og modsat strømretningen. Ionernes vandringshastighed er kun ca. 1/100 mm pr. sek. En e er ledsaget af magnetiske virkninger og varmeudvikling og i elektrolytter tillige af kem. virkninger.

elektrisk strøm i luft forekommer ikke under normale forhold, hvor luften er en god isolator, d. v. s. kun indeholder meget få frie elektr. partikler. På forsk. måde kan luften gøres ledende ved at dens molek. yler ioniseres, h vor ved der opstår positive og negative ioner. En svag ionisering kan frembringes ved bestråling af luften med røntgenstråler, ultraviolet lys el. stråler fra radioaktive stoffer, og der kan da ledes en elektr. strøm ml. to elektroder, der har en spændingsforskel. Forøger man gradvis spændingen, vokser strømmen i beg. proportionalt dermed, men opnår snart en konstant værdi (mætningsstrømmen), hvor ionerne trækkes over imod elektroderne lige så hurtigt som de dannes. Måling af mætningsstrømmen benyttes i praksis til angivelse af styrken af den ioniserende stråling. Ved denne form for e, der kaldes uselvstændig udladning, drejer det sig om meget svage strømme (10⁻¹⁰-10⁻¹⁴ ampere). Betydelig stærkere strømme gnm. luft fås ved de selvstændige udladningsformer, elektr. gnist og lysbue, hvor strømmen selv bevirker ioniseringen. Ved den elektr. gnist begynder en ionisering, når spændingen overskrider 30 000 volt pr. cm, som kaldes luftens gennemslagsfeltstyrke, idet nogle få tilfældige ioner el. elektroner accelereres til så store hastigheder, at de ved sammenstød med luftmolekylerne kan ionisere disse til nye ioner, der atter accelereres osv., så at ionernes antal hurtigt mangedobles ved denne såk. stødionisering. I den elektr. lysbue leverer de glødende elektroder et stort antal elektroner, som ligeledes frembringer et stort antal ioner ved stødionisering. Særlig bet. har e i fortyndet luft, som anbringes i et glasrør med indsmeltede elektroder. Ved tryk på nogle få mm kviksølv kan man opnå strømme på adskillige milliampere gnm. røret ved en spænding på få tusind volt. Strømgennemgangen sker også her ved ioner, dannet ved stødionisering, og samtidig lyser luftresten med en for denne karakteristisk farve. Sådanne udladningsrør, der med neon giver rødt lys, med helium hvidt og ved tilsætning af kviksølv damp blåt lys, anv. til reklamebelysning (neonrør) og som lyskilder ved spek tros kopske undersøgelser (geis s ler-rør). Ved endnu lavere tryk bliver strømmen svagere og lysningen af luftresten forsvinder, medens glasrøret begynder at fluorescere grønt, idet det rammes af katodestråler, som er elektroner, der udsendes fra den negative elektrode. Undersøgelser over elektr. strøm i luft har herved ført til opdagelsen af elektronerne.

elektrisk strøm i vædsker, se elektrolyse og elektrolyt.

elektrisk strømvarme opstår, når en elektr. strøm passerer en ledningsstråd, der har en vis modstand. Varmeudviklingen er proportional med modstanden og med strømstyrkens kvadrat (Joules lov) og skyldes, at elektronerne under deres bevægelse gnm. ledningen støder imod atomerne og derved forøger disses bevægelsesenergi. Den vigtigste anv. af e er glødelampen.

elektrisk stød kaldes den fornemmelse, man får, når en elektr. strøm passerer gnm. legemet. Styrken og farligheden ved et e bestemmes af strømstyrken, som er proportional med elektricitet skil dens spænding og omv. proportional med den samlede modstand i denne og i legemet.

Modstanden i legemet er navnlig lokaliseret i huden og bliver lille, hvis denne er fugtig; ved en spænding på blot 100 volt kan strømmen da blive $\frac{1}{10}$ ampere, hvilket er absolut dræbende. Dette gælder også vekselstrøm ved den sædvanlig anv. frekvens (50 pr. sek), medens vekselstrøm af meget høj frekvens (500 000) er ufarlig og ikke mærkes som elektr. stød. Personer, ramt af e, er undertiden skindøde, hvorfor der altid bør gives kunstigt åndedræt, indtil en læge har konstateret dødens indtræden. Ved strømlæsioner og lynnedslag ses navnlig forbrænding af huden samt ofte indre beskadigelser (gul-sot, hjertelammelse etc.) (jfr. første hjælp).

elektrisk transmission, overføring af energi v. hj. af elektricitet.

elektrisk tænding, antændelse v. hj. af en elek t r. op varme t råd el. ved en gnistudladning, e kan ske tilsigtet el. utilsigtet.

elektriske understationer, benævn. for sådanne mindre elektr. stationer, der fra et produkt ions værk modtager højspænding, som omdannes til elektricitet med en lavere spænding el. af en anden art.

elektrisk ur, ur, der drives af fjederværk m. elektr. opræk el. af en synkron vekselstrømsmotor.

elektriske vekselstrømsmaskiner, maskiner, der kan frembringe vekselstrøm el. som kan drives med vekselstrøm.

elektrisk ål (*Electrophorus electricus*), meterlang ålelign. S-amer. Barry, frembringer kraftige elektr. stød, hvormed den lammer sit bytte.

e'lektro- (gr. *elektron* rav), elektricitets-
elektr oanalyse (*elektro- + analyse*), kvantitativ bestemmelse af stoffer v. hj. af elektrolyse, især anv. ved bestemmelsen af metaller, idet disse udskilles på katoden, der derefter kan vejes. Ved variation af polspændingen kan fl. metaller i samme opløsning bestemmes hver for sig.

elektrobil, bil, som drives ved elektricitet fra e-s eget akkumulatorbatteri. Benyttes tidl. en del til persontransport, men nu i hovedsagen til varetransport inden for begrænsede områder, e har på gr. af det tunge batteri en begrænset lastekapacitet og vil trods den simple konstruktion og lette betjening næppe få større udbredelse, for der opfindes lettere akkumulatører med større kapacitet.

elektrochokbehandling, behandl. af sindssyge med elektr. strøm af en vis styrke sendt gnm. patientens hoved. Dette fremkalder bevidstløshed og krampe, hvilket navnlig over for stemningsbetonede sindssygdomme kan være af helbredende virkning.

elek'troder (*elektro-* f gr. *hodos* vej) kaldes de metalplader, hvorigennem den elektr. strøm ledes ind og ud ved vædsker el. luftarter. Den positive e kaldes anode, den negative katode.

elektrodynamik, den indbyrdes påvirkning ml. elektr. strømme. Loven herfor er fundet af Ampere og Lyder: Parallele ensrettede strømme tiltrækker hinanden og parallelle modsat rettede strømme frastøder hinanden. Påvirkningen skyldes magnetiske kræfter, idet den ene strøm frembringer et magnetfelt, som påvirker den anden strømleder.

elektrodynamometer, måleinstrument til elektr. strøm, bestående af en fast og en bevægelig trådruille, anbragt inden i hinanden og forbundet i række. Strømstyrken måles v. hj. af de to strømlederes indbyrdes påvirkning, e anv. især til vekselstrøm.

elektroencefalografi [-se-] (*elektro- 4-gr. enkefalos* hjernen + *grafi*), registrering af rytmiske variationer i elektr. spændingsforskelle i hjernen. Særlig betydningfuld ved diagnostikken af epilepsi.

elektrofilter tjener til rensning af gas (luftarter) for deri svævende (dispergerede) faste el. flydende partikler med så små dimensioner, at andre udskillelsesmåder er utilstrækkelige el. uøkonomiske; e kan bestå af lodrette metaltråde, der oplades f. eks. til 50 000 volt og er om-

givet af et metalrør, der er jordforbundet. Herved ioniseres luften, de svævende partikler oplades og afsætter sig på mod-elektroden, her røret. Princippet anv. i gasværker (til tjæreudskillelse), cementfabrikker etc.

elektrofo'rese (*elektro-* + *%t.forein* bære, føre) el. *katafo'rese* er stofftransport ved en elektr. strøm gnm. udassocierede opløsninger (kolloider), som forklæres ved dannelsen af elektr. dobbeltlag ml. stofferne, e spiller en rolle i biologi og anv. bl. a. i lægevidenskab.

elektrofysiologi, den gren af fysiologien, der beskæftiger sig med de elektr. fænomener (aktionspotentialer o. a.), som ledsager livsprocesserne, samt med virkningen af udefra tilførte strømme på disse, e har specielt stor betydning for udforskning af muskel- og nervesystemets funktioner. Praktisk klinisk anvendelse har e fået i elektrokardiografien, elektro-myografi og elektroencefalografien.

elektroglas, glasplader bestående af mindre stykker samlet i fugerne ved galvanisk udfældet metal.

elektroingeniør, ingeniør med tekn. viden. uddannelse fra Danmarks Tekn. Højskole el. tilsv. udenlandsk læreanstalt og med speciale inden for elektroteknikken: elektr. anlæg, telefoni, radiofoni o. l. - Studiet er delt i en retning for svagstrømsing, en for stærkstrømsing, samt (fra 1948) en retning for svagstrømsing, m. særl. speciale i nyeste opdagelser inden for elektrotekn., såsom elektronrør og atomenergi. Studietiden er 4/2 år, samt eet års værkstedspraksis.

elektroinstallatør, en person, der udfører elektr. installationer. En autoriseret e har i reglen bestået den kommunale installatørprøve el. en højere elek tro t prøve.

elektrokardiografi, registrering af hjertermuskulens funktion med finmærkede elektr. måleapparat, hvis udsving opskrives i en kurve (elektrokardiogram).

Normalt elektrokardiogram. P-takken skyldes forkamrenes kontraktion, Q-R-S-T-takken hjertekamrenes kontraktion.

Elektroderne anbringes på højre og venstre arm og venstre ben, el. således at den differente elektrode anbringes over selve hjertet (præcordialafledning) og den indifferente på en af ekstremiteterne.

elektrokau'stik (*elektro-* + gr. *kaustikos* brændende), *kir.*, brænding v. hj. af højfrekvent vekselstrøm (diatermi). Anv. til destruktion af væv, f. eks. svulster, til standsning af blødende kar, men mest overfor kræftslår, som ikke kan fjernes med kniv.

elektrokemi er læren om sammenhæng ml. de kern. og de elektr. fænomener, f. eks. om elektrolyse og galvaniske elementer.

elektrokemisk industri, den del af den kem. industri, der er baseret på den elektr. strøms anvendelse til adskillelse af kem. forb. i smeltet tilstand el. vandig opløsning (elektrolyse); i udvidet forstand omfatter e også industrier, der udytner den elektr. strøm til opvarmning af de reagerende stoffer (elek tro termiske processer, anv. af elektroovne og/el. lysbue), e-s konkurrencedygtighed afhænger af prisen for den elektr. energi; den forefindes derfor spec, hvor vandkraft står til rådighed.

elektro'ke'znisk teori. Den nugældende e går ud på, at de kem. forb. dannes enten ved, at et atom afgiver en el. fl. elektroner til et andet, hvorved der dannes to ioner med mods. ladning (heteropolar binding el. ionbinding), el. ved at de to atomer har 2 el. fl. elektroner fælles, således at disse indgår i begge atomers elektronsystemer (homopolar bindinga) - En kombination af de to bindingsformer er den såk. semipolare binding. Den heteropolare binding træffer

man i alle salte, de homoo- og semipolare bindingsformer forekommer bl. a. i de fleste org. stoffer. Endelig har man hos metallerne den særlige metalbinding, hvor et stort antal elektroner er fælles for en hel krystal.

elektro'ki'ne'tsk energi (*elektro-* -j- gr. *kinein* sætte i bevægelse), den energi, som en strømførende trådruille besidder i form af sit magnetfelt som følge af sel vin duk t ionen. Når strømmen sluttes, vil der forbruges energi til dannelselse af magnetfeltet, som igen afgiver energien, når strømmen afbrydes, e er lig med $\frac{1}{2} \cdot L \cdot \bar{i}$, hvor L er selvinduktionen og i strømstyrken.

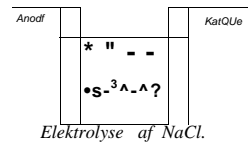
elektrokoagulation, destruktion af væv el. standsning af blødning med diatermi-strøm.

elektrokonstruktør, tidl. benyttet betegnelse, for ingeniør i elektrotekn. med uddannelse og eksamen fra et teknikum.

elektrokultur, en dyrkningsmetode, hvor planterne udsættes for en elektr. påvirkning fra over marken udspændte ledninger, der holdes under høj elektr. spænding. No. og eng. forsøg har vist, at e kan forøge udbyttet; men e er for dyr og uden praktisk interesse.

Elektro'lux A/B, sv. industrivirksomhed, der fremstiller alle arter af elektr. apparater til husholdningsbrug. Grl. 1910. Talr. datterselskaber i udlandet. Aktiekapital 45 mill. kr.

elektro'lyse (*elektro-* f *-lyse*) er adskillelse af stoffer i en kem. forbindelse v. hj. af en elektr. strøm gnm. vandige opløsninger af salte, syrer el. baser, de såk. elektrolytter. Anbringes en sådan opløsning i et e-kar, hvori der findes to metalplader, anoden og katoden, som er forbundet med en strømkilde, vil der gå en elektr. strøm samtidig med at der sker kem. processer el. stofaflejring ved elektroderne. If. den elektrolytiske dissociations teori vil stoffets molekyler ved opløsning i vand spaltes i elektr. ladede ioner, som i e-karret vil sætte sig i be-

vægelse under påvirkning af det elektr. felt ml. elektroderne. Når ionerne kommer til elektroderne, vil de afgive deres elektr. ladning til disse og derved blive til alm. atomer, der enten vil aflejres el. gå i kem. forb. med elektroden el. med vand alt efter elektrolytens og elektroderens natur. Ved mange elektrolytter (syrer) sker en brintudvikling ved katoden og iltudvikling ved anoden (vandsønderdeling). De kvantitative love for e er fundet af Faraday (1833): Den udskilte stofmængde er proportional med den elektricitetsmængde, der sendes gnm. elektrolytten, og een og samme elektricitetsmængde vil af forsk. elektrolytter udskille ækvivalente mængder. Disse love forklæres ved den elektrolyt, dissociationsteori, if. hvilken strøm trans porten i en elektrolyt udelukkende sker ved ioner og altså er uadskilleligt forbundet med en stofftransport, samt ved atomteorien, efter hvilken ionernes elektr. ladning fremkommer ved fraspaltning el. tilføjning af en el. fl. elektroner, der alle har samme elektr. ladning. Man har derfor baseret den praktiske definition af enheden for elektricitetsmængde 1 coulomb på e ved vejning af den udskilte sølv-mængde i et coulometer. e har stor praktisk anv. f. eks. ved overtrækning af uædle metaller med et tyndt lag af et ædler metal (forsølvning, formikling, forkromning osv.) samt til renfremstilling af metaller (kobber, aluminium) og luftarter (brint, ilt og klor). Hertil anv. ofte e af smeltede metallsalte, der ligeledes er dissocieret i ioner.

elektro'lyt (*elektro-* 4- gr. *lytos* opløselig) er en vædske, som indeholder elektr. ladede ioner, og som derfor kan lede en elektr.

strøm, e er vandige opløsninger af syrer, salte og baser samt smeltede salte. Man taler om stærke e, der er fuldstændig dissocierede, og svage e, der kun delvis er dissocierede. Salte og enkelte syrer, f. eks. saltsyre, er stærke e. De org. syrer og andre svage syrer, f. eks. fosforsyre er svage e, ligeså vand, idet det i yderst ringe grad er dissociert i brint- og hydroxylioner.

elektrolytisk dissociationsteori, fremsat 1887 af Arrhenius til forklaring af elektrolyse. Ifølge den e vil molekyler af syrer, salte og baser ved opløsning i vand spaltes - dissocieres - i elektr. ladede ioner, idet brint- og metalatomer danner positive ioner, syre- og base-rester negative ioner. Dissociationen beror på vandets store dielektricitetskonstant (81), der bevirker, at tiltrækningen ml. ionerne i molekylet formindskes. Sm. dissociation.

elektrolytisk polarisation er en forandring af elektroderne i et elektrolysekar el. et galvanisk element forårsaget ved de kern. processer ved elektroderne. Derved opstår en modsat rettet spændingsforskel ml. elektroderne, polarisationsspændingen, der nedsætter strømmen i elektrolysekarret el. formindsker den elektromotoriske kraft i elementet. I elementer beror den e hyppigt på brint-udskillelse, hvorfor man må tilsette et iltningemiddel for at lave et konstant element, e udnyttes i akkumulatoren.

elektrolytisk spændingsrække, den rækkefølge af grundstofferne, som angiver deres tilbøjelighed til at danne ioner. Rækkefølgen er identisk med den, der angiver spændingsforskellen af det pågældende stof over for brint, når det anv. som elektrode i et galvanisk element med brint som den anden elektrode. For metallernes vedk. står derfor alkalie tallerne øverst i rækken, begyndende med cæsium og nedrest de ædle metaller, endende med guld.

elektrolytjern er meget rent, elektrolytisk udskilt jern, kun med et brintindhold, der kan fjernes ved opvarmning.

elektrolytters ledningsevne og dermed deres modstand måles ligesom metallers modstand med en Wheatstones målebrev, idet der dog må anv. vekselstrøm for at undgå fejl hidrørende fra deri elektrolyt, polarisation, e vokser med temp., fordi gnidningsmodstanden i vædsker aftager med voksende temp.

elektromagnet, et stykke jern, omviklet med en spole af kobbertråd, hvorigennem der sendes en elektr. strøm, som magnetiserer jernet, e benyttes både som stang-

e anv. i forsk. former i elektr. apparater og maskiner.

elektromagnetiske bølger består af elektr. og magnetiske kræfter, der skifter størrelse og retning på regelmæssig måde, og som udbreder sig i rummet med en hastighed på 300 000 km pr. sek. Afstanden ml. to på hinanden flg. steder i rummet, hvor den elektr. og magnetiske kraft er maksimum, kaldes bølgelængden, og det antal bølglængder, der passerer i 1 sek, kaldes frekvensen. Produktet af bølglængde og frekvens er lig med hastigheden. Der findes e med vidt forsk. bølglængder som vist i flg. oversigt:

Lange radiobølger	10 ³ - 0,1 km
Korte »	100 - 10 m
Ultrakorte »	10 - 1 m
Radarbølger	1 - 0,01 m
Varmestraler	0,1 - 10 ⁻⁸ cm
Synligt lys	8 · 10 ⁶ - 4 · 10 ⁸ cm
Ultraviolet lys	4 · 10 ⁵ - 10 ⁷ cm
Røntgenstråler	10 ⁻⁸ - 10 ⁻⁹ cm
Gammastråler	10 ⁻⁸ - 10 ⁻¹⁰ cm

elektromagnetiske svingninger opstår i en kreds med kapacitet og selv-induktion, når energien svinger frem og tilbage mellem disse.

elektromagnetisme er magnetiske virkninger frembragt ved en elektr. strøm. Grundlaget for e er H. C. Ørstedes opdagelse i 1820 af, at en elektr. strøm påvirker en magnetnål med en kraft, der står vinkelret på et plan gnm. strømlederen og magnetpolen, og hvis retning bestemmes ved tommelfingerreglen: Holdes højre hånd med håndfladen imod magneten og fingerspidserne i strømmens retning, vil nordpolen påvirkes til tommelfingersiden. Reaktionen til denne kraft består i, at en magnet må påvirke en bevægelig strømleder med en kraft til lillefingersiden, hvilket også påvises af Ørsted. For størrelsen af kraften gælder Biot-Savarts lov. En strømleder er altså omgivet af et magnetfelt, hvis kraftlinier er cirkler, når lederen er retlinet. For en trådrulle går kraft linierne retlinet igennem rullen i dens længderetning, hvorfor en trådrulle opfører sig ganske som en stangmagnet. Indeholder trådrullen en jernkerne, forstærkes den magnetiske virkning ved jernets magnetisering (elektromagnet), e danner grundlaget for talr. elektrotekn. anvendelser som telegraf, telefon, elektromotor, amperemeter osv.

elektr. ometallur gi, udvinding el. raffinering af metaller v. hj. af elektr. strøm; e er fordelagtig, hvor elektricitet er billig, e omfatter a) elektrotermiske processer hvor den elektriske strøm alene anv. til opvarmning (se *elektroovne*); ved elektrotermiske processer fremstilles stål, jernlegeringer, nikkel, tin og sjældne metaller; b) elektrolytiske processer (se *elektrolyse*).

elektro'me'ter (*elektro-* + *-meter*), apparat til måling af elektr. spænding v. hj. af elektr. tiltrækning el. frastødning af let bevægelige metalblade el. -tråde, e bygges i mange forsk. former og til forsk. måleområder, som f. eks. Brauns e til spænding på mange tusind volt el. kvartstråd-e til brøkdeler af en volt. Se også absolut e. (III. se *elektroskop*).

elektro'me'trisk titrering, d. s. s. potentiometrisk titrering.

elektromotor, maskine, der omsætter elektr. energi til mekanisk arbejde.

elektromoto'risk kraft (fork. EMK), en elektr. energikilde spænding, når den ikke afgiver strøm.

elektromyografi (*elektro-* + *myo-* + *-grafi*), en sædv. fot. registrering af de aktionspotentialer, der optræder i musklerne. Benyttes diagnostisk til påvisning af visse nerve- og muskellidelser.

e'lektron (gr. *elektron* rav), 1) i oldtiden blanding af guld og sølv, anv. som møntmetal (opr. i Lydien omkr. 700 f. Kr.); jf. clektrum; 2) ty. firmanavn for en række magniumlegeringer med over 90% Mg, indeholdende vekslende mængder aluminium, zink, kobber og mangan. Anv. til flyvemaskiner og automobiler. Lign. legeringer fremstilles i USA under navnet »Downmetal«.

elek'tro'nemission, udsendelse af frie elektroner fra glødende metaltråde, e minder om fordampning fra en vædske og vokser ligesom denne stærkt med temp. For en wolframtråd med en temp. på 2600° C er e 20 milliamperer pr. cm² af trådens overflade. Ved at dække tråden med et lag af barium- el. strontium-oksyd kan opnås 40-50 gange så stor e, e anv. i elektronrør i radioteknikken, i røntgenrør og i katodestrålescillografer.

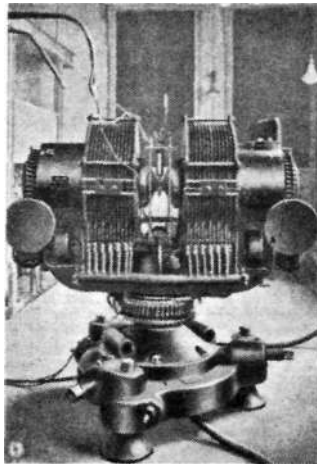
elek'tro'ner (gr. *elektron* rav), negativt elektr. partikler med ladningen 1,6⁶ · 10⁻¹⁹ coulomb og massen 9,0 · 10⁻²⁸ g, e opdagedes først i form af katodestråler, for hvilke J. J. Thomson i 1898 ved måling af afbøjningen i elektr. og magnetiske felter bestemte hastigheden og forholdet ml. ladning og masse, e-s ladning fandtes 1905 af Millikan som det elektr. elementarquantum, hvorefter massen tillige kunne bestemmes, e udsendes også som frie partikler fra glødende metaller (elektronemission) og som Ø-partikler fra radioaktive stoffer. Ved store hastigheder for e har man kunnet påvise, at massen vokser, som man skulle vente if. relativitetsteorien, e findes i ethvert atom i et antal, som er lig medstoffets atomnummer. Som alle materielle partikler viser e bølgenatur (de Broglie-bølger), hvilket er påvist ved interferensforsøg i krystaller af G. P. Thomson, Davisson og L. H. Germer (f. 1896) i 1927.

elek'tro'nkobling, en i radio anv. oscillator-torkobling, hvor elektroden, hvorfra svingningerne aftages, kun gnm. elektronstrømmen er koblet til) oscillator-kredsen.

elektronmikroskop, stærkt forstørrende mikroskop, hvor afbildningen i stedet for ved lysstråler foregår v. hj. af elektronstråler i vakuum, e, der er udviklet i Tyskl. og Engl. i årene efter 1930, er baseret på, at visse elektr. og magnet, felter kan virke som linser over for elektronstråler, således at elektronstråler udgående fra et punkt af objektet atter kan fokuseres til eet punkt. Elektronerne frembringes ved en glødetråd, accelereres ved en høj spænding, passerer dernæst objektet og to elektr. el. magnet, linser, der afbilder objektet på en fot. plade. Med e har man opnået forstørrelser på 25 000 gange og iagttaget partikler ned til 2 x 10⁻⁵ mm, hvilket er ca. 20 gange så stor opløsningssevne som for et sædv. lysmikroskop. Grænsen for e-s opløsningssevne sættes af elektronernes bølge-natur, e, hvis udvikling næppe er afsluttet, har allerede fået bet. for bakteriologi, virusforskning etc. Jan. 1949-opstilledes det første e i Danm. på Bio-fysisk Inst. i Kbh. (III. se sp. 1105-06).

elek'tro'noptik, læren om elektroners bevægelse gnm. elektr. og magnetiske felter, der kan virke som linser over for elektronstråler og derved anv. til fokusering og afbildning som i elektronmikroskopet.

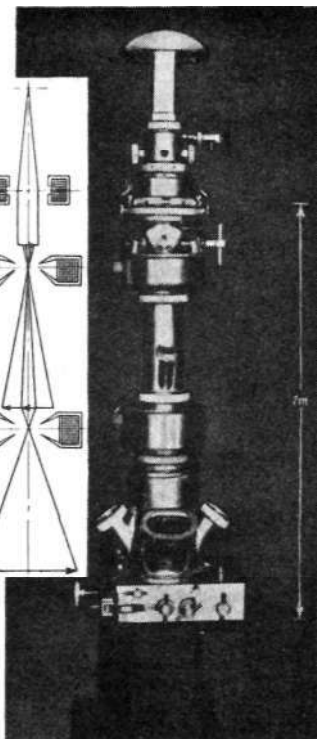
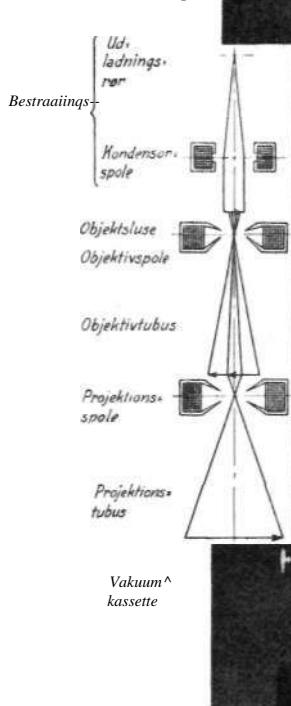
elek'tro'nør, fællesbetegn. for de i elektroteknikken anvendte rør, hvis virkning beror på en elektr. strøms ledning gnm. en udpumpet beholder v. hj. af elektroner, e anvendes navnlig i I radioapparater og i forstærkere. I e findes en ved elektricitet opvarmet katode, hvorfra elektronerne udgår, samt en el. fl. kolde elektroder til at opsamle el. kontrollere elektronerne. I dioden findes kun katoden og en strømmod tagende elektrode, anoden. Dioden tjener til ensretning, idet der ved en vekselspænding ml. katode og anode kun vil gå strøm i de halvperioder, hvor anoden er positiv. Trioden med katode, styregitter og anode er et alm. benyttet forstærkerør. I tetroden findes et skærmgitter til elektrostatisk afskærmning ml. styregitter og anode. I pentoden findes

Sior elektromagnet til fysiske undersøgelser.

magnet og hestekomagnet, e-s styrke afhænger af jernsorten og af amperetvingerne, d. v. s. produktet af strømstyrken og antallet af vindinger i spolen.

Elektronmikroskop

Elektronmikroskop.

yderligere et fanggitter ml. skærm og anode. I rør med endnu fl. elektroder (hexode, heptode og oktode) udføres fl. forsk. funktioner på een gang. Ved direkte opvarmede rør sker elektronafgivelsen fra selve glødetråden, ved indirekte opvarmede rør afgives elektronerne af en særlig katode anbragt isoleret udenom glødetråden. Ved senderrør for store effekter udføres rørets ydervæg delvis af den metalliske anode, der da kan køles v. hj. af trykluft el. kølevand.

elektronrørsregnemaskine, se ENIAC. elektronstråler, et skarpt afgrænset bundt af elektroner, der bevæger sig i samme retning og med samme hastighed, e fremstilles tidl. som katodestråler, men nu altid ved elektronemission fra en glødetråd. e anv. i elektronmikroskopet og katodestraløscitografen.

elektronteori, en teori om elektricitets opbygning af enkelte små elektr. partikler - elektroner - som fremsattes ca. 1890 af H. A. Lorentz. Især lykkedes det med e at forklare Zeeman-effekten og dermed gøre det sandsynligt, at stofernes lysudsendelse skyldes elektroner, e for metallerne har også forklaret mange forhold vedr. ledningsevne og elektronemission, e er videreført af den moderne atomteori, for hvilken den har været en art forløber.

elektron-volt, fork. EV el. eV, en i atomfysikken anv. enhed for energi. 1 e er den bevægelsesenergi, en elektron får ved at gennemløbe et spændingsfald på 1 volt. 1 e er lig med $1,6 \times 10^{-19}$ erg. Tillige anv. enheden million-elektronvolt (MEV) = 10^6 EV.

elektronoptik, læren om optiske fænomener forårsaget af elektr. kræfter. Herunder hører Kerr-effekt og Stark-effekt.

elektronroevne, (elektriske) ovne, i hvilke varmen frembringes ved omvandlingen af elektr. energi; de anv. i første linie i elektrometallurgien, dog også i den kern. industri og i laboratorier, e udføres som 1) lysbueovne, hvor en flammebue dannes ml. kuleelektroder el. m. disse og metalmeltem, 2) induktionsovne, hvor en primærstrøm (vekselstrøm) frem-

kalder en sekundærstrøm (induktionsstrøm) f. eks. i selve metallet, kraftigt nok til at smelte dette, 3) modstands-ovne, i hvilke strømmen passerer selve materialet el. dets omgivelser. Som varmelegeme er ledende, modstandsdygtige materialer velegnet, f. eks. kromnikkel, jern legeret med krom og aluminium, siliciumkarbid el. kulstofrør el. -stænger. (111. se ovne).

elektronegative el. elektronegative kaldes grundstofferne efter deres tendens til at optræde som positive resp. negative ioner, idet det dog er relative begreber. Metallerne er elektronegative i forhold til metalloiderne, idet elektronegativiteten aftager i den elektr. spændingsrække. De mest elektronegative grundstoffer er halogenerne og ilt, medens brint er mere elektronegativt end mange af metallerne.

elektronpunktur, indstik i huden af lange nåle, som glødes af en diatermistrøm. Anv. til fjernelse af f. eks. vorter, små modermærker, »overflødig hårvækst«.

elektron-skop (elektron-skop), apparat til påvisning af et legemes elektr. tilstand, e består som regel af to meget tynde metalfolier (guld el. aluminium), som er ophængt på enden af en metalstang, der sidder i en isolerende prop i en lukket beholder. Forbindes metalstangen til et elektr. legeme, vil guldbladerne få samme slags elektricitet, så at de frastøder hinanden og viser et udslag. Forsynes e med inddelinger, kan det bruges til måling af spænding og kaldes da et elektro-meter.

Lysmikroskop

- Mikrosko, lampe
- Belysningsapparat
- Hondensor
- Objekt bord
- Objektiv
- Tuhus
- Projektionslinse
- Udtræk
- Kassett

og frastødningen ml. ensartede ladninger. Af Coulombs lov følger, at hvilende elektricitet på en leder sidder på dennes overflade. De kræfter, der virker i forsk. punkter af et elektr. felt, er ligeledes bestemt ved Coulombs lov og beskrives ved det elektr. potential. Under e hører elektr. fordeling samt ledernes kapacitet, for hvilken der gælder relationen: ladning = kapacitet x spænding.

elektrostatisk generator, moderne højspændingsanlæg, der er en videreudvikling af elektrotrommaskinen, udviklet efter 1930 i USA af d. arner. ing. van de Graaff. En e består af et bredt isolerende bælte, der løber som en rem ml. to valser, anbragt i stor afstand lodret over hinanden. Ved den nederste valse påføres bæltet en elektr. ladning, som atter afgives ved den øverste valse til en stor hul metal kugle, som derefter lades op til en meget høj spænding. Ved e af meget store dimensioner har man opnået spændinger på 5 millioner volt; ved at bygge en e ind i en lukket jernbeholder, der pumpes op til 5-6 atm. tryk, kan dimensionerne reduceres betydeligt, e anv. til accelerering af atomare partikler til atomsønderdelingsforsøg og af elektroner til frembringelse af røntgenstråling.

elektrostriktion (elektro- + lat. strictus strammet), en ændring af form og rumfang hos visse krystaller (f. eks. kvarts) forårsaget ved et elektr. felt. Den modsatte virkning er piezoelektricitet.

elektrostål er stål af særlig fin kvalitet - fremstillet i elektroovn.

elektroteknik, elektricitetens anv. i tekn. Inden for e skelnes ml. svagstrøm og stærkstrømteknik.

elektroterapi (elektro- + -terapi), behandling af sygdomme med elektricitet, dels indirekte i varmfremkaldende henstig (diatermi), dels som direkte elektr. irritation ved behandling af lammede muskler og nerver.

elektrotypi, kopiering afsats m.m. ved gal vano teknik.

elektrum (gr. elektron). 1) rav, 2) lysegult mineral, guld med 25-28% sølv.

element (lat. elementum grundbestanddel), 1) usammensat led af et hele. I oldtiden antog man 4 e: jord, vand, ild, luft. Æteren var et femte e (*quinta essentia*, hvoraf kvintessens). I kemien kaldtes grundstoffer for e, betegn, er nu forældet. I fys. anv. e for galvaniske e. Også på andre områder tales om e, f. eks. psyk. e; 2) (oftest flertal) begyndelsesgrundene i et fag; 3) milieu (at være i sit rette e).

elementarforsikring (efter element), forsikring af ting mod skade forvoldt direkte ved naturkræfter, f. eks. ved hagl-el. stormvejr.

elementarpartikler (efter element), stoffets mindste dele, som ikke har kunnet deles yderligere, e er elektroner, positroner, protoner og neutroner.

elementarånder (efter element), fællesnavn på de ånder, der if. middelalderlig opfattelse styrede de fire elementer jord, luft, ild og vand (gnomer, sylfer, salamandre, undiner).

elementhuse er huse, der opsættes af fabriksfremstillede grunddele (elementer). Elementernes størrelse er meget varierende, fra vægge på et par m² helt op til et halvt hus, fuldt monteret. - Den fra middelalderen overleverede byggemåde: oplægning og sammenføjning af et utal små mursten til store huse, må efterhånden den vige for mere rationelle metoder, og af disse er element metoden een, omend endnu ikke fuldt udviklet. - Elementerne til e kan fremstilles i fabrikker året rundt, uafhængigt af vejrliget, og da opsætningen og samlingen kun tager yderst ringe tid, vil et langt større antal huse kunne bygges pr. år. Da transportudgifterne bl.

a. afhænger af vægten skal elementerne være lette, men dog tilstrækkeligt modstandsdygtige og isolerende overfor lyd og varme. - I lande med ledigt fabriksrum efter krigen er det lykkedes at fremstille e. til overkommelige priser. I England dominerer e. af stål og aluminium, i Sv., No. og Fini. træhusene, p. gr. af de resp. landes naturlige forudsætninger.

element-psykologi, (foreldet) psyk. opfattelse, cf. hvilken de sammensatte bevidsthedsfænomener er dannede af et vist antal enkle og konstante grundelementer.

elemen'tær (lat.), hvad der vedrører begyndelsesgrundene (grundbestanddelene) for en lære el. færdighed.

elemen'tær analyse (lat. *elementa* grundstoffer -r *analyse*), kvantitativ bestemmelse af de i et stof indgående grundstoffer. Alm. om bestemmelse af kulstof, brint og kvælstof i org. stoffer.

elemi el. *jesina elemi* (arab. *al-lami*), betegn. for forsk. harpikser, der alle stammer fra forsk. arter af balsamtræ. I frisk tilstand er de bløde og klæbrige, gule el. grønligt hvide og lugter som terpentint og did. De anv. som til sætning til spritlakker, til salver og plastre, til trykfarve og fernis.

Eleo'nora, kvindenavn; deraf afledet: Leonora, Ellinor, Nelly, Nora.

Eleo'nora af Aquitanien (1122-1204), fr. og eng. dronning, datter af den sidste hertug af Aquitanien, e. m. Ludvig 7. af Fr. 1137-52; forstødt af denne og 1152-89 g. m. Henrik 2. af England. Deltog i 2. korstog 1146.

Elers' Kollegium ['e-'], frihølig for 21 elever (student og kandidater) ved Kbh.s Univ. Stiftet af etatsråd Jørgen Elers (1647-92), indviet 1705.

eleu'dro'n [-lou-], sulfatiazol, et sulfonamidpræparat.

Eleu'sine [elou-], d. s. s. fingerhirse.

E'leusis [-lu-] (gr. *Eleusis* [æløf'sis]), oldgr. by, 22 km NVV f. Athen. Helligdommen i E var i oldt. hjemsted for Deme terdyrkelsen (eleusinske mysterier).

e'le'v (fr. *elever* løfte op), person, der modtager undervisning; discipel.

elevation (lat. *elevare* løfte op) opløftning, den ceremoni at hæve kalk og disk under indstiftelsesordene i nadverritualer.

elevationsvinkel (lat. *elevare* løfte op), den vinkel, et skydeværns kermelinie må danne med horisontplanet, for at projektiler kan træffe målet.

ele'vator (lat. *elevare* løfte op), løfteapparat for personer el. gods i reglen indrettet til elektrisk drift, idet den delvis kontrabalancerede elevatorstol gnm. bæretovene bevæges af et spil, som med en snekke-udveksling drives af en oftest trykknappstyret elektromotor. Kontaktdretninger hindrer bevægelse, når e-dørene ikke er lukkede, og hindrer at e går for langt i top og bund. En fangindretning stopper fald, hvis bæret ovenne brister. En paternoster-e. m. fl. stole bevæges mods. alm. e. kontinuerligt. Overholdelsen af de for e gældende bestemmelser kontrolleres af Arbejds- og Fabriktilsynet.

Elevskole, Den Dramatiske (Det Kgl. Teaters elevskole) oprettede 1886 med nationalscenens førende kunstnere som lærere. Fra 1930 under Adam Poulsen betingelsesskole med Rob. Neiiendam som leder (2årig undervisning og eksamen, adg. efter årl. optagelsesprøve i sæsonens sidste måned). En afdr. Operaskolen, grl. 1913 under Karl Mantzius.

•Elfelt', Ayefø(f.1903), da. kritiker og journalist. Bl. a. essaysaml. *Den Lykkelige Flugt* (1925) og *Ti Ar* (1942).

elfenben (egl. *elefantben*), benmasse, der fås af elefantens stødtænder. Består af ben af fin elastisk struktur, kan derfor anv. til penskerarbejder o. l. Det meste e kommer fra Afr. Også den uddøde mammutts jordfundne stødtænder kan levere e, der endelig kan fås af flodhestetænder, samt stødtænder af narhval og hvalros.

elfenbenskarton, en fast, limet, fin karton med klang, fremstillet ved sammenlimning af flere lag fint papir. Kan være

svagt gullig eller blændende hvid. Anv. til miniaturemaleri, visitkort, spisekort og kunstblade.

Elfenbenskysten, fr. *Cote d'Ivoire*, koloni i Fr. V-Afrika ved Guineabugten; 477 000 km², 4 021 000 indb. (1945), 9 500 eur. (941. Udførsel af kakao, palme-kerner, kaffe, bomuld, bananer og finere træsorter. Hovedstad: Abidjan. Fr. kolonisationen fra 1840.

elfenbensnødder, frø af elfenbenspalmer (*Phytelephas macrocarpa* o. a.). Frøhviden så hård, at den anv. til drejerarbejder, især til fremstilling af knapper.

elfenbenstidsl (C>rcium *dia-cantha*) har smukke, tornede blade med hvide ribber. Prydplante i haver.

Elfsborg, ældre stavemåde for Alysborg, Sv. Elfsborgs losen. Efter Knåredfreden 1613 holdt Danm. Elfsborg, Sv.s eneste punkt ved Kattegat, besat indtil Sv. betalte 1 mill. rigsdaler. Til Chr. 4.s ærgrelse lykkedes det Gustav Adolf ved store ofre at overholde betalingsvilkårene.

elg, opr. no. betegn. for eldsyr.

Elgar [ælg's], *Edward* (1857-1934), eng. komponist. 1905 knyttet til univ. i Birmingham. Med korværket *Gerontius' Drøm* (1900) placerede han sig som en af sin samtids store kat. komp. Endv. bl. a. 2 symfonier, violinkoncert, violoncelkoncert, militærmarcherne *Pomp and Circumstance* (1901-10), orkesterværket *Falstaff* (1913), kantater, korværker, kammermusik. *Salut d'*ArtTour* for violin og klaver (op. 12) og sange.

Elgeseter ['ælgæ:tar], augustinerkloster ved Trondheim, grl. 1070. Her indebrændte birkebeinerne 1240 Skule Jarl.

El Ghor, Jordans dal (Palæstina).

elghund, korthåret spidshund. Anv. til elgjagt.

Elgin Marbles [ælg'in 'ma:blz] (eng. *marbles* marmorkunstværker), antikke marmorstatuer, omfattende væsentlige dele af Parthenons, Erechtheions og Nike-templets skulpturudskykning. Samlet og ført t. Engl. (1803-12) af Lord Thomas Bruce Elgin (1766-1841), eng. gesandt i Konstantinopel. Nu i British Museum.

Elgon, Mount [maunt 'ælgân], udsukt vulkankegle på grænsen ml. Uganda og Kenya, Afr.; 4321 m.

Elgstrøm ['ælgstrø:m], *Anna Lenah* (f. 1884), sv. forfatterinde. Har skrevet handlingsmættede romaner og noveller med soc. tendens: *Stjärnan vårs namn ar Mai-oV* (1915, da. *Når Liljerne Blomstrer*. 1917), *Modrar* (1917, da. 1919).

Elgstrøm ['ælgstrø:m], *Ossian* (f. 1883), sv. maler og forfatter; har bl. a. til ill. med særpræget humor og fantasi benyttet lappiske og eskimoiske sagnmotiver.

•Elgaard, Niels (f. 1879), da. venstrepolitiker, folketingsm. fra 1924. Medl. af finansudv. 1939, trafikmin. under Scavinius 1942-43, under Knud Kristensen 1945-47.

•Eli (hebr. min Gud), præst ved helligdommen i Silo, hvor Jahves ark stod i dommertiden. E-s slægt mistede sin betydning, da Salomo afsatte Ebjatar.

Eliaide, se Heliade.

•Eli'as, israel. profet, der optrådte ca. 850 f. Kr. mod kong Akab og dronning Jesabel, som protegerede baalkulten. Efter en treårig tørke, som E havde forudsagt, kom det til en styrkeprøve på Karmels Bjerg, hvor E sejrede. Mod slutn. af sin virksomhed udnævnte han Elisa til sin efterfølger. I sen jødedommen ventede man, at E skulle komme igen som forløber for Messias.

E'lias, Nicolaes (ca. 1587-ca.1656), holl. maler. Virksom i Amsterdam som portrætmaler. Fl. skyttebilleder i Rijksmus., Amsterdam. 3 portrætter på kunstmus., Kbh.

E'lias Le'vita (1468-1549), jød. sproglær, forf. til en hebr. grammatik og arbejder over massoreternes tekst.

eli'de're (lat. udstøede), *gramm.*, bevirke elision.

E'li, E'li, le'ma sabakta'ni, arameisk gengivelse af Davids Salmer 22, 2a: »Min Gud, minGud, hvorfor har du forladt mig«, udtalt af Jesus på korset.

Elie(sen), *Paulus*, se Helgesen, Paulus. **EH'e'zer** [-s-], navn på Abrahams tjener, som skulle arve ham, hvis han døde barnløs (I. Mos. 15, 2).

el'ige'rede borgere (lat. *eligere* udvælge), i 18. årh. udvalgt af borgere, som deltog i byens styrelse ved siden af magistraten. 1837 afløst af borgerrepræsentantskaber, der 1868 erstattedes af byråd.

E'ihu, hebr. navn; E-s taler er en del af Jobs Bog (kap. 32-37).

elik'si'r (arab. *el iksir* pulveret), tidl. farmaceutisk betegn. for bl. a. visse spirituøse el. vandige udtræk af plantestoffer.

elimination (e + lat. *limen* tærskel), bortskaffelse; *mat.*: Dersom man har forelagt fl. ligninger med fl. ubekendte, kan man ved forsk. metoder bortskaffe nogle af de ubekendte, således at man får færre ligninger med færre ubekendte. Denne proces kaldes e.

elimi'ne're (e- 4- lat. *limen* tærskel), udjage; bortfjerne, skaffe til side.

•El'in, *EHine*, nord. kvindenavn, hører sammen med Ellen.

•elinva'r (eng. *elasticity* elasticitet + *invariable* uforanderlig), nikkelkromstål med ca. 36% Ni og 12% Cr.

Eliot [æl'jat], *George*, pseud. f. *Mary Ann Evans* (1819-80), eng. romanforfatterinde. Blev allerede som ung fritrænkert og overværede Strauss *Das Leben Jesu* (1846). E er Engl.s betydeligste romanforf. inde. Kendest er *Adam Bede* (1859; da. 1860), *The Mill on the Floss* (1860, da. *Malen v. Floss* 1877) og *Silas Marner* (1861, da. 1863), der alle bygger på barndomsindringer. De senere romaner er tungere og mere filos. E-s metode er en realistisk skildring af dagliglivet og en psyk. redegørelse f. personernes moralske udvikl. Har øvet stor indflydelse f. eks. på Meredith og Hardy.

Eliot [æl'jat], *John* (1592-1632), eng. politiker. Puritaner, leder af parlamentsoppositionen mod Karl 1, især 1628-29; understregede skarpt Underhusets ret. Fængslet, d. i Tower.

Eliot [æl'jat], *John* (1604-1690), puritansk engælender, som i Nordamer, blev den første indianermissionær.

Eliot [æl'jat], Thomas Stearns (f. 1888), arner, født eng. digter og kritiker. Studerede filosofi, klassisk og orient, litt. og filologi ved Harvard, Sorbonne og Oxford univ. 1927 blev E eng. statsborger og tilsluttede sig sm. år den anglo-kat. kirke. Sin produktion beg. E med desillusionerede, refleksionsmættede digte, rige på realistiske billeder og lærde, krævende allusioner: *Prufrock and Other Observations* (1917), *The Waste Land* (1922, da. *Ødemarker* 1948). Rel. nyorientering præger arb. efter 1927, dræmner *Murder in the Cathedral!* (1934) om Thomas Becket og *The Family Reunion* (1939), digtsaml. *Four Quartets* (1943) og afhandl. *The Idea of a Christian Society* (1939, da. 1948). Klassisk smag og sans for litt. tradition kendetegner essaysaml. bl. a. *Homage to John Dryden* (1924), *The Use of Poetry and the Use of Criticism* (1933) og *Elizabethan Essays* (1934). Nobelprisen 1948. (Portræt sp. 1111).

E'lis, gr. landskab på NV-Peloponnes; nu prov. Eleia [i'lia] (2147 km²; 149 000 indb. (1938). Hovedstad: Pyrgos).

E'li'sa, Elias' arvtager til profetværdigheden, var leder af et profetsamfund (o. 850 f. Kr.) og stod bag Jehus revolution, der medførte omridernes undergang (s. v. 2. Kgl. 2-9).

E'lisabeth, bibelsk kvindenavn, bl. a. Johanns Døbers moder, omtalt Luk. 1. Alm. forkortelser: Elsebe(t), Elisa, Else og Lisbet, Lise (Lis).

Elisabeth (1501-26), da. dronning. Søster til Karl 5, af Habsburg, ægtede 1515 Christian 2. af Danm., som E fulgte i landflygtighed 1523 og støttede m. stor hengivenhed. Gik i udlandet over til Luthers lære. (Portræt sp. 1111).

Elisabeth (f. 1936), da. prinsesse, datter af prins Knud.

Elisabeth (eng. *E'izabeth* [Viizobsp]) (1533 -1603), eng. regerende dronning 1558-1603, datter af Henrik 8. og Anna Boleyn. Indførte anglikansk kirke 1559. Kato-

T. S. Eliot. Elisabeth af Danm. Elisabeth af Engl. Prinsesse Elisabeth.

likkerne bestred E-s legitim fødsel og anså Marie Stuart for retmæssig arving; 1568 lod E den fra Skod. flygtede Marie internere. Udenrigspolitik. forstod »jomfrudronningen« at benytte sig af sine mange fyrstelige bejlere, bl. a. Filip 2. af Spanien, mens yndlinge (Leicester, Essex) havde hendes gunst. Da Marie Stuart henrettedes 1587, lystes E i band, og Filip 2. udsendte sin »Uovervindelige Armada«, hvis nederlag 1588 fastsløg Engl.s stormagtsstilling. Handel og industri fik stort opsving under E, stærkt reguleret af staten (statuteof apprentices 1563 m. m.), der ligeledes søgte at afbøde soc. vanske-gh. v. fattiglov (1601 især). Den elisabethanske tid anses for en stor tid i Engl.s hist. De store resultater skyldes ikke alene E, men også fremragende statsmænd som Burghley. (Portræt).

Elisabeth (eng. *Elizabeth* [Vlitzbspj]) (f. 1900, eng. dronning, opr. Lady E Angela Marguerite Bowes-Lyon. 1923 g. m. hertug Albert af York (1936; Kong Georg 6).

Elisabeth (eng. *Elizabeth* [ilizaba>]) Alexandra Mary (f. 21. 4. 1926, eng. tronarving, ældste datter af Georg 6. 18 år gi. medl. af statsrådet (som regerer i kongens fraværelse). 20. 11. 1947 g. m. løjtnant Philip Mountbatten (nu hertug af Edinburgh). Født 14. 11. 1948 prins Charles. (Portræt).

Elisabeth (rum. *Elisabeta*) (1843-1916), rum. dronning g. m. Karl 1. (Opr. prinsesse af Wied-Neuwied. Skrev under navnet Carmen Sylva romaner og digte.

Elisabeth (russ. *Elizaveta*) (1709-62), russ. kejserinde 1741-62, datter af Peter d. St. og Katarina 1. Fik magten ved kup. Mod Preussen i Syvårskrigen. Videreført beg.faderens reformpolit. Grl.univ. i Moskva og kunsthakd. i St. Petersburg.

Elisabeth af Valois (1545-68) (sp. *Isabel*), sp. dronning. Datter af Henrik 2. af Fr., 1559 g. m. Filip 2. af Spån.; havde først været forlovet m. Filip 3. Carlos.

Elisabeth (Far'nese) (1692-1766), sp. dronning, datter af hertug Odoardo 2. af Parma. Ægtede 1714 Filip 5. af Spån., tog selv magten s. m. sin rådgiver Alberoni. Føret reformpolitik; styrede Spån. ud i serie krige for at forsyne sine børn m. ital. fyrstendømmer. Mistede indflydelse efter 1746.

Elisabeth (1837-98), østr. kejserinde, 1854 g. m. Franz Joseph 1. Myrdet i Geneve af ital. anarkist Luccheni.

Elisabeth, den Hellige (1207-31), datter af Andreas 2. af Ungarn, g. m. landgreven af Thuringen; helgenkåret 1235.

Elisabeth Charlotte, kaldet *Liselotte* (1652-1722), datter af kurfyrst Karl Ludvig af Pfalz, 1671 g. m. Ludvig 14.s broder Filip af Orleans. Har i sine mange breve til hjemmet givet en livlig, men fiendtlig skildring af Versailleshoffet. (Udvalg af breve udg. på da. 1945).

Elisabeth-stil, tidl. eng. renæssancestil fra dronning Elisabeths tid. Forbinder gotiske former med renæssanceelementer, udfolder sig især i slots- og herregårdsarkitektur.

Elisabeth-søstrene, fi. kat. ordener og samfund fra 14., 17. og 19. årh. med sygepleje som opgave (i Kbh. St. Elisabeths Hospital). Elisabethforeningerne har samme opgave, men medl. aflegger ikke løfter.

Élisabethville [elizabeth'vil], hovedstad i Katanga-distr. i det syd. Belg. Congo; 67 400 indb. (1946), deraf 5200 hvide. Tilsluttet S-Afrs banenet.

elision (lat. *elisiso* udstødelse), *gramm.*

bortfald af den ene af to sammenstødende vokaler, som i fr. *c'est* af *ce est*.

'e'liske skole, filos. skole, stiftet af Faidon (399 f. Kr.) i dennes fødeby Elis, senere flyttet til Eretria.

'Elista, tidl. navn på byen Steпноj i Sovj. c'elite (fr. af lat. *eligere* udvælgelse), det bedste; de udvalgte; de dygtigste.

eliteplanter, udvalgte enkeltplanter til forædling.

elitestambog, off. stambog for eliten af avlsdyr.

elithy'ra'n, hormonpræparat af skjoldbruskirtel.

Elizabeth [ilizaba>], ves. ti. industriforstad til New York, i staten New Jersey; 110 000 indb. (1940).

'E'liæ, Paulus, Povl Helgesens lat. navn.

'Elkan, *Sophie* (1853-1921), sv. forfatterinde. Skrev hist. romaner, præget af bet. kundskaber og psyk. skarpsind. Især kendt *Konungen, en samsaga* (1906) om Gustaf 4.

elkesa'itter, jød.-kr. sekt fra 2.-3. årh., lagde vægt på rituelle tvætninger og gav sig af med astrologiske spekulationer.

'Elkjær [-kæ'r], *Lis* (Elizabeth) (f. 1906), da. forfatterinde. Romaner *Jeg Tror Ikke på Jer*, (1939) og *Manden, der Aldrig Trådte på noget Levende* (1944).

'Elkjær [-kæ'r], *Sigurd* (f. 1885), da. forfatter. En værdifuld og omfangsrig folkelig produktion; især kendt er trilogen *Mellem Hav og Fjord — Et Mulskud i Havet — Landfast* (1936-38).

'Elkæ'r, *Sønder*, hovedgård N f. Nørresundby, har bl. a. tilhørt den bekendte kvægeopdrætter Harald Branth (d. 1915).

ell [æl] (eng. alen), lidet brugt eng. længdemål for klæde = 45 inches = J.143 m.

'Ella, konge i Northumberland, dræbte Regnar Lodbrog, men faldt mod hans sønner 867.

Ella-ø, lille ø i Kong Oscars Fjord, V f. Traill 0 (Østgrøn). Station for da. videnskabelige ekspeditioner. Radiostation.

Elle, ældre preuss. og østr. længdemål (alen), enh. 66,694 og 77,756 cm.

eljedans-bruskhat (*Ma*rasmius caryophyllus*), art af bladhatte, en 4-7 cm høj svamp med 2-5 cm bred, rødlig-lysbrown hat, 1 tør tilstand dufter svampen nærmest som krydderelliker. Spiselig. Alm. i Danm. på åbne steder ml. græs, flokkevis og tit dannende hekseringe.

eliefolk, d. s. s. elverfolk.

'Ellegaard, *France* (f. 1913), da. pianistinde. Datter af Th. E. Udd. 1922-32 på konservatoriet i Paris. Deb. 1927 i Kbh. Turneer i Eur. og Amer.

Ellegaard, Thorvald (i. 1877); da. cyklerofter. Verdensmester i sprint 1901-02-03 -06-08 og -11.

'Elleham'ner, *Jacob Christian* (1871-1946), da. opfinder og fabrikant. Foretog 12. 9. 1906 den første flyvning i Eur. Såvel flyvemaskine som motor (en 5-cylindret stjernemotor, den første i sin art) var E-s egen konstruktion. 1912 byggede E en helikopter, der kunne løfte sig ved egen motorkraft med en person ombord. E konstruerede 1896 den første da. motorcykel og har gjort talr. andre opfindelser. (Portræt sp. 1114).

Elle'holm, sv. Herregård V f. Karlskrona; tilhørte en årrække for 1875 grevinde Danner. Bygn. fra 1730.

'Ellekilde, *Hans* (f. 1891), da. folkemindeforsker, arkivar i Da. Folkemindesamling; har bl. a. udg. *Vore Da. Folkeeventyr* (1928) og *Nordens Gudeverden* (1926 tf.), der delvis bygger på manuskript af A. Orlík.

eliekors, magisk kors, der værner mod onde magter.

eliekrager (*Co'raciae*), fugleorden beslægtet m. isfugle. Allikestore, oftest blå, ruger i hule træer, udbredt i den gi. verden. Den europæiske e (*Coracias garrula*) nu og da på træk i Danm., har tidl. ynglet i den østl. del af Danm.

Eliekrage.

Ellemandsbjerg, højeste punkt på Helgenes (99 m).

Ellen, nord. kvindenaavn, af gr. Helena. Ældre form El(D)ine. Hertil hører Elna, Ella og Elin (sv.).

'Elleøre, lille da. ø, 4 km N f. Roskilde. På E lod Ole Elsen optage en løvejagt-film (1907), der vakte livlige protester i Danm., men fik stor succes, også i udi.

'Ellerman'n, *Wilhelm* (1871-1924), da. læge, fra 1914 prof. i ret smed. ved Kbh.s Univ. Kendt for sine arbejder over leukæmi.

elieskål, skålførmede fordybninger i sten, hvori man måske i oldtiden har ofret. I sv. og bornh. folketro knæskallen af bøm, der er døde ved en ulykkeshændelse. Disse e anv. som drikkebægre ved kildebøge.

Euesmereland [æ'zmir-], den nordligste af de canadiske polærøer, i Franklin-teritoriet; 194 306 km² (som England og Skotland), 3 km høj, delvis nediset. elle tunger, tungeformede misdannelser på raklerne af el. Skyldes en sæbspore-svamp.

elleve-reglen (*mat.*). Et helt tal er deligt med 11, dersom summen af hvert andet ciffer minus summen af de øvrige cifre er deligt med 11.

Ellice-øerne [æ'hs], brit. øer i Stillehavet, 6-10° s. br.; 37 km²; 3500 indb. (1945). Koraløer på 5-6000 m dybde.

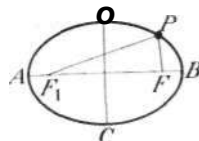
'Eling, *Christian* (f. 1901), da. kunsthistoriker; prof. v. Kbh.s Univ. 1939. Kernen i E-s omfangsrige forf.skab udgør hans arkit. hist. arbejder, bl. a. *Da. Herregårde* (1942), *Da. Borgerhuse* (1943), *Det Klassiske Kbh.* (1944). (Portræt sp. 1114).

'Elinger, *Heinrich Oscar* Giinther (1857-1947), da. fysiker og kons. politiker. 1887-1926 lærer i fysik ved Landbohøjskolen, fra 1895 prof. 1916-28 direktør for Landbohøjskolen, som han skaffede store udvidelser. Folketingsmand 1888—1901 og 1903-18; landstingsmand 1921-32. (Portræt sp. 1115).

Ellington [æ'eb^Unl, *Duke* (Edward Kennedy) (f. 1899), arner, jazzdirigent og komponist (neger). Er i sin jazzstil påvirket af Stravinskij og Ravel. (Portræt sp. 1115).

Elliott [æ'lat], *Walter* (f. 1888), brit. politiker. Kons. underhusmedl. 1918-23, 1924-45. 1932-36 land brugs min., søgte at øge den eng. landbrugsproduktion. Sundhedsmin. 1938-40.

ellipse (gr. *éllipsis* mangel), 1) *sprogv.*, udeladelse af ord eller længere sætningsled, f. eks. »gå i det kongelige« (nemlig teater); 2) *mat.*, en lukket plan kurve, som

frembringes af et punkt P, hvis afstande PF og PF₁ fra to faste punkter F og F₁ (brændpunkter) har en konstant sum. e har to symmetriakser, nemlig linien AB gnm. brændpunkterne (storaksen) og linien CD vinkelret på midten af FF₁ (lilleaksen).

ellipso'gra'f (*ellipse* - + -*graf*), et apparat, med hvilket man kan tegne en ellipse.

J. C. Eliehammer.

Chr. Elling.

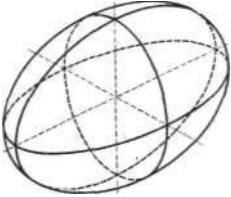

H. O. G. Ellinger.

Duke Ellington.

ellipso'ide (*ellipse-* + *-od*), *mat.*, en lukket flade, i hvilken alle plane snit er ellipser, specielt cirkler. En omdrejnings-e frem-

kommer ved drejning af en ellipse omkring en af dens akser.

ellipsoide, international. en omdrejningsellipsoide, der er en god tilnærmelse for sfæroiden, der atter er en god tilnærmelse for selve geoiden, den mat. jordoverflade, e benyttes ved beregning af geod. net, idet der for de forsk. breddegrader udregnet nøjagtige tabeller over jordkrumning osv. e er fastlagt ved Jordens ækvatorradius 6 378 388 m og fladtykningen *f_w*.

elliptisk, sprogv., med udeladelse (ellipse); *mat.*, af form som en ellipse.

elliptiske funktioner. Integraler, i hvilke kvadratroden af et polynomium af 3. el. 4. grad indgår, kaldes elliptiske integraler. (Navnet skyldes, at bestemmelsen af ellipsens længde fører tit et sådant integral). Disse integralers omvendte funktioner kaldes *e*.

Ellis [*ælis*], *Havelock* (1859-1939), eng. kritiker og filos.-psyk. forfatter. Har især studeret kønslivets biol. og psyk. og bl. a. skr. *Psychohy of Sex* (1935).

Ellis Island ['ælis'aitand], ø i New Yorks yderhavn; benyttes til karantænestation. Ellora (eng. ['æ'lours]), ind. *Verul*. By i

Ellora. Huletempel med statue af Indra.

NV-Hyderåbd, Indien; berømt for sine i klipperne udhuggede templer fra 8.-9. årh.

Ellsworth ['ælszvrH Lincoln (f. 1880), US A-opdagelses rejsende; deltog i Amundsens nordpolsekspeditioner 1925-26. Antarktis-eks ped. 1931 og 1935.

Ellsworth Land ['ælszvr/1], del af Vest-Antarktis ml. 80° og 120° v. lgd., overfløjet af E 1935.

elm (*HJlmus*), slægt af e-fam., træer med skæve, takkede blade. Blomster uanselige, oftest tvekönnede; små kuglerunde stande. Blomstrer før løvspring. Frugten en vinget nød. 26 arter, 3 i Danmark. Skov e (*U glabra*) har blade- ne på oversiden stærkt

ru, frøet midt i de ovale vingefrugter («manna»). Veddet værdifuldt, anv. til møbler. Vildtvoksende i da. skove, alm. plantet ved byer og langs landeveje. Park-e (*U campestris*) og skærm-e (*U laevis*) er hist og her plantet, den første tillige vildtvoksende enkelte steder i Danmark. (jfr. e-syge).

•**Elman, Mischa** (f. 1891), russ.-amer. violinvirtuos. Elev af Leopold Auer. Optrådte 1. gang 5 år gi.

Elznar, fot., tessar spec. konstrueret for Leica.

elmsyge forårsages af en kernesvamp («Ceratosomella ulmi»). e optræder epide- mik på elmtræer, som dræbes efter kortere el. længere tid. Symptomer: en for svag løvbesætning og et for tidligt løvfald, undertiden en nedvisning af hele grensystemer. De alm. dyrkede elmarter er stærkt modtagelige; smitsstoffet spredes især med barkbiller, e har op- trædt meget ødelæggende i V-Eur. I Danmark endnu ikke konstateret angreb. Ifølge en bekendtgørelse fra 1929 er det forbudt at indføre elmarter til Danmark.

•**Elmgren, John** (f. 1904), sv. psykolog. Har især dyrket pædagogisk psyk. og bl. a. skr. *Minnets funktion, struktur och utveckling* (1934).

Elmore-rør ['ælmå:-], elektrolytisk ud- fældede kobberør.

•**Elmquist** [-mkv-], *Aage* Ludvig /folberg (f. 1888), da. politiker. Landsretssagfører, forsikrings direktør. 1915-17 form. f. Venstres Ungdom, folketingsmand 1927-32, landstingsm. fra 1939. Justitsmin. 1945-47.

•**Elmquist** [-mkv-], Adolph Frederik (1788-1868), da. boghandler. Abnede 1810 Århus' første boghandel, 1811-66 redaktør af Århus Stiftstidende og 1818-33 og 1839-40 udgiver af »Læsefrugter«, hvis formål var at vække almuens læse- lyst, og hvortil Blicher skrev talrige bidrag.

•**Elmquist** [-mkv-], *Carl Johan* (f. 1911), da. kritiker. Knyttet til »Politiken« siden 1942 med fr. litt.-som særområde.

•**Elmshorn**, ty. by i Holsten; 22 000 indb. (1939). Læder- og tekstilindustri, handel m. landbrugsprodukter m. v.

elms-ild el. *skt. elmsild*, elektr. lysbuske, som undertiden stråler ud fra spidse, fremspringende genstande. Hyppigst i højland.

éloge [e'b:3] (fr.), lovtale, især brugt om sådanne i det 17. og 18. årh.s Frankr. alm. biografier, hvis mål var den biografere- des pris under en elegant form, i øvrigt efter antikt mønster.

•**e'logium** (lat.), 1) sentens, 2) indskrift, især gravskrift m. opregning af hæders- titler o. l.; spec. mindetale over akademi- medlem.

Elo'him, hebr. betegn. for Gud el. oversanselige væsener (sprogligt beslægtet m. El og Allah). Ordet er efter formen flertal, men kan bruges om Israels gud med el. uden den best. art.

elohisten, et af de kildekrifter, som til- hængerne af kildehypotesen har villet ud- skille i Mosebøgerne og evt. de følg. hist. bøger, e har navn efter gudsnævnet Elohim, der anvendes i dette kildekrift.

elokven's (lat.), veltalened.

elon, arner, betegn. f. metal.

elongation (lat. *hngus* lang), *astron.*, længdeforskellen (vinkelafstanden) ml. en planet og Solen; 2) *fys.*, et svingende legemes øjeblikkelige udslag fra hvile- stillingen.

elo'xa'l-metode el. *eloxering* (af *elektr.*

o*ydation af aluminium), overfladebe- handling af aluminium ved elektrolytisk (anodisk) iltning. Det fremkomme meget hårde og slidfaste oksydlag forøger metal- lets varmeudstråling, virker^ elektrisk isolerende og er et godt grundlag for far- ver og lakker.

El **Paso** [ælpáso:], by i Texas, USA; 97 000 indb. (1940); ved Rio Grande over for Ciudad Juárez i Mexico.

El **Qoseir** [ælkro'sæir], by i Ægypten ved Det Røde Hav, havneby og endestation for jernbane til Nilbanen. Vigtig militær- havn under 2. Verdenskrig, hvor den af- lastede Alexandria, Suez og Port Said.

El **Quds** [(i)l-'udas], arab. navn på Jerusa- lem.

•**elritse** (*Pho*xinus pho*xinus*), lille, lang-

strakt, småskællet karpefisk, alm. i bække og åer.

•**Elsass, Kirsten** (f. Nellemose, søster til Karin N.) (f. 1911), da. danserinde. Udd. ved Den Kgl. Ballet, solodanserinde 1942.

•**Elsass-Lothringen** [-zas'lo:tri'tan], ty. navn på Alsace-Lorraine.

elsdyr ('Aces 'alces), den største hjort, næsten 2 m høj, stort skovlformet gevir,

ii

Elsdyr (tyr).

høje lemmer, hængende mule, udbredt på den nordl. halvkugle. Ret alm. i hele Sv.; 2-3 indvandet til Nordsjælland; her fredet i henh. til reservatvoen.

elsdyr antilope, d. s. s. eland.

Else, da. kvindenavn, af Elisabeth.

Else'hoved, pynt, 11 km NØ f. Svend- borg; fyr.

Eisene ['ælsana], flamsk navn på Ixelles (Belgien).

Elzevier, anden stavemåde for Elzevir.

•**Elsheimer** [-haimar], *Adam* (1578-1610), ty. maler og raderer. Længere ophold i Ital. under påvirkning af A. Carracci.

Har malet landskaber, oftest i små for- mater og figurbilleder, bl. a. indendørs- scener ved kunstigt lys. Hovedrepr. for landskabsdrammen. Fik bet. for Rem- brandt.

Els'holtzia (efter ty. læge og bot. *Els holtz* (d. 1688)), kryddermynte.

Eiskamp ['ælskamp], *Max* (1862-1931), belg. digter; skrev især rel. poesi.

elskövshof (ty. *Minnehof*, fr. *cour d'amour*), en slags forsamlinger el. domstole, der i middelalderens Frankr. skal have haft til opgave at dømme i kærlighedssager. Det er dog et spørgsmål, om e har eksisteret uden i digtningen.

elskovsmiddel, magisk middel til at fremtvinge elskov. Som e kender folke- troen dels kropslige bestanddele (blod, hår, negle, spyt osv.), dels dyre- og plantedele (æbler, dueblod, tuduseben osv.), som den attræede person ved list bringes til at spise el. drikke. En anden gruppe af e omfatter bl. a. talismaner og runeristede genstande.

•**Elssler, Fanny** (1810-84), østr. danser- inde. Bl. de største navne i Eur. og USA i den romantiske periode.

•**Eister**, to ty. floder; 1) Schwarze E, 211 km l. biflod til Elben. 2) Weisse E, 195 km l. biflod til Saale.

•**Eister, Kristian Mandrup** (1841-81), no. forfatter. Opnåede efter lang kunstnerisk

kamp sen, delvis posthum berømmelse ved de fine, Turgenjev-påvirkede romaner *Tora Trondal* (1879), *Farlige Folk* (1881).

'Eister, *Kristian (den yngre)* (1881-1947), no. forfatter. Søn af K. M. E.; har udg. fl. romaner bl. a. *Min bror Harris* (1917), *Av skyggenes slekt* (1919), *Bonde Veirskjæg* (1933), essaysaml. og *Ill. no. litt. hist.* 1-6 (2. udg. 1934-35).

• **Elster-Ge'birge**, 751 m h. ty. Bjergparti ml. Erzgebirge og Fichtelgebirge.

ELT (fork. f. eng. *European letter telegram*), brevtelegram, til Eur. og N-Afr.

El'ton Søen, saltsø i Sovj. NØ f. Stalingrad; 230 km², 0,5 m dyb.

e'lu, adj. 'elvsk, glt. htt.sprog fra øen Ceylon; beslægtet med sanskrit.

e'lu'vium (lat. *eluvium* udvaske), *geol.* ved forvritning dannede løse masser, der ikke er transporterede (ligger på primært leje) (eks. laterit.).

elv (sv. *elv*), no. og sv. betegn. for større vandløb (i No. og Sv.); på da. især brugt om vandløb m. hurtigt fald.

Elved'går'd, hovedgård S f. Bogense. Fra 1745 i slægten Vedel-Simensens og Wedel-Heinens eje. Bygn. fra 1721.

elverfolk el. *ellefolk* (no. *alvefolk*; sv. *alvor*), i folketroen navn på en gruppe naturvæsener, der har varierende opholdssted. I Danm. og Sv. bor de særlig i skovene, i No. på bjergvidderne, e sammenblandes ofte med andre overnaturlige væsener, hvorved en karakteristisk vanskeliggøres. De menes at kunne fremkalde sygdom af forsk. karakter: elverskud og elverblæst, der gør menneskene vanvittige (elleskudte). De narrer folk til at gå vild, lokker jægere, kulsviere og sæterpiger til erotiske forb. Samtidig er de hjælpsomme, skaffer jægeren vildt, hjælper kulsvieren at holde vagt ved milerne. En særlig da. forestilling er e-s tågedans, e omtales bl. a. i folkeviserne »Elverhøj« og »Elverskud«.

elverhøj, bolig for elverfolk. - *Litt.*: da. middelalderlig tryllevis og et på hertil grænsende folkesagn o. a. overleveringer grundet festsplil af J. L. Heiberg (1828) med musik af Kuhlau.

elverskud, sygdom, der stammer fra elverfolket. - *Litt.*: da. middelalderlig tryllevis med uheldig udgang, omformning af en fr. vise. Grundlag både for Goethes digt »Erlkönig« (ca. 1780) og for N. W. Gades dram. koncertværk »Elverskud« (væsentlig til tekst af C. K. F. Molbech) (1853).

Elverum ['ælvrom], no. stationsby i Østerdalen; 3400 indb. (1930). Stortingsmøde i E 9. 4. 1940 gav den no. regering særlige fuldmagter. Ødelagt ved krigshandlinger 11. 4., erobret af tyskerne 19. 4. 1940.

'Elvestad [-sta], *Sven* (1884-1934), no. forfatter. Udg. under pseud. *Stein Riverton* talr. rent underholdende kriminalromaner; højere litt. sigte har de psyk. romaner *Angsten* (1910), *De fortæptes hus* (1912).

Ely ['i:ti], ;ng. by NNØ f. Cambridge; 8900 indb. (1948). Prægtig domkirke fra 11. årh. E er hovedby for et særligt distrikt inden for Cambridges hire, Isle of Ely ['ailav'i:ii].

Élysée (Palais de l') [pa'læ da leli'zɛ], palæ ved Champs Élysées, Paris; opført 1718 efter tegn. af Claude Mollet (d. 1742); har været residens for bl. a. Madame de Pompadour, Napoleon 1. (1815) og Frankr.s præsidenter (1848-52 og siden 1873).

E'lysion (lat. *Elysium*), i gr. rel. et saligt land, opholdssted for guders menneskelige slægtninge og for retræderede afdøde, mod. Erebos.

Elzevir ['ælzavir], hoil. boghandler- og bogtrykkerfam. Isaak E (1596-1651) grl. 1617 trykkeri i Leiden. Efter ham førte onkelen Bonaventura E (1583-1652) og efter ham broderen Abraham E (1592-1652) trykkeriet videre. De specialiserede sig i bøger i små formater, udført i en klar typografi og - hvad der dengang var opsigtsvækkende - til billige priser. Bekendte er således udg. af Cæsar og Plinius fra 1635 og Vergil fra 1636.

elae'agnus (gr. *elaia* oliventræ + *hagnos* hellig), sølvblad.

Em, kern. tegn for emanation.

email brun [e'ma:j'bro] (fr. brunemaille), en middelalderlig teknik^ hvorved kobberblade brunedes med varm linolie; efter afkølingen fremskrabedes de forud forgyldte ornamenter, der således stod lyse på mørk bund. Teknikken er bl. a. anv. på de »gyldne altre« fra Odder og Lisbjerg udf. ml. 1150 og 1250 i romansk stil, nu på Nat.-Mus.

emaille [e'maljaKfr.Xetletflydende glas, der smeltes på metalgenstande til beskyttelse el. forsiring; tekn. særligt anv. er emailering af jernblik-el. støbejerns-genstande (kar, rør o. a.). For at opnå et tilstrækkeligt vedhæftende og samtidig smukt e-lag, må der i reglen påføres to

Relikvieskrin. Limoges, ca. 1200.

lag e. af hvilke det første (grundglasuren) skal hæfte godt til metallet og have nær den samme varmeudvidelse, mens det næste lag, dæk-e, skal være uigennemsigtigt (opakt), hvidt el. farvet, og i øvr. modstandsdygtigt over for ydre påvirkninger. Ved emailering af genstande af jernblik (stålplade) foretages først en rensning (bejtsning) med fortyndet svovlsyre; efter syrens neutralisering og tørring påføres den fintformalede e-masse opslæmmet i vand ved dypning el. påsprøjtning; e tørrer og påsmeltes i en muffelovn, evt. kontinuerligt i en kanal oven ved 8-900° C). Ved påføring af dæk-e gentages de sidste operationer.

Skål med emaillemaleri. Limoges, 1552.

e-råmaterialerne kan være feldspat, boraks, kvarts, natriumkarbonat og -nitrat, flusspat; til grund-e anv. desuden kobolt- og nikkeloksyd og til dæk-e, der skal være mere letsmeltelig og uigennemsigtig, kryolit og antimonoksyd. Massen formales, blandes og smeltes i digel-el. herdown, nu oftest i oliefyret roterovnen ved 12-1300° C, og løber derefter i koldt vand, hvorved der fremkommer en sæk. fritte, som vådformales i kuglemøller og tilsættes ler som bindemiddel og evt. tinoksyd som »trybningsmiddel (ty. *tribben* gøre uigennemsigtig). Der fås letsmeltelig e ved tilsætning af blyforb.; disse må på gr. af deres giftighed ikke benyttes til emailerede kar osv. til levnedsmiddelbehandling. Ved anvendelse bl. a. af et højt kiselersindhold kan fås særlig syrefast e.

I Østasien bruges emaillekunsten tidligt til stor fuldkommenhed. I eur. kunsthåndværk har emaileringen været anv. siden folkevandringstiden og dyrket

indtil baroktiden. Fra Byzans kendes arbejder i e *cloisonné* og e *champlevé*, fra byen Limoges e-maleriet, hvor grunden består af et sammenhængende opakt e-lag indbrændt den påmalede farvede e, f. eks. i form af et miniaturemaleri.

emaillebind, bogbind af guld, ædelsten og emaille. Kendes fra 4. årh. I 11. og 12. årh. blomstrede teknikken.

emaillefarver, 1) stoffer, f. eks. metaller, som farver emaille, el. opløses klart i glasurer, f. eks. til dekorering af porcelæn (overglasur); 2) silikatfarver, bestående af alkalibestandede malerfarver udrørt i en vandglasopløsning; 3) oliefarver med en sådan konsistens, at de ved et enkelt opstrøg fylder godt og i reglen giver en hård, glansfuld overflade; som bindemiddel anv. kopal og stannøie (olie fremstillet af linolie ved opvarmning til ca. 300° C i lufttætte kedler), i stigende grad syntetiske harpikser; sådanne malematerialer kaldes også simpelthen emailer.

emanation (lat. *emanare* stramme ud), 1) *filos.*, udstømning. Nyplatonikerne opfattede verden som e af guddommen; 2) *fys.-kem.*, luftformigt radioaktivt grundstof, beteges nu *radon*, med atom-nr. 86, kern. tegn Em, el. Rn tilhørende de ædle luftarters gruppe, e forekommer i tre isotoper med atomvægte 222, 220 og 219, der kaldes henholdsvis radium-, thorium- og actinium-e efter de radioaktive familier, hvori de forekommer. Praktisk bet. har kun radium-e, der opstår ved omdannelsen af radium, hvorfra det kan afpumpes og opsamlles i tilsmedte glasurer. Radium-e anv. til strålebehandling i stf. radium.

emancipation (lat.), frigørelse. Anv. opr. om den fremgangs måde i romerretten, hvorved en person blev frigjort for faderens myndighed (patria potestas).

Emancipationsakten, brit. lovf af 13. 4. 1829, gav katolikker ret til sæde i parlam. og høje embeder.

emanci'pe're [-ansi-] (lat.), befri, frigøre; emanci'pe'ret, frigjort, uafhængig; ukvindelig.

ema'ne're (lat.), udstømme; lade udgå, udstede.

'Emants, *MareeUus* (1848-1923), holl. forfatter. E-s fortællekunst udmærker sig ved fine og kølige, psyk. analyser. E-s lyrik faldt i d. yngre generations smag, *Godenschemering* (Ragnarok) (1883).

E'ma'nuel (portug. *Manoel*), *portug. konger*. Emanuel 1., d. Store (d. Lykke-lige) (1469-1521), konge af Portugal 1495-1521. Udsendte de flådeekspeditioner (da Gama, Cabral), der grundlagde portug. kolonierne i Indien og Brasilien. Forfulgte jøder og maurer. - Emanuel 2. (1889-1932), reg. 1908-10, efter faderen Karl 1.s mord, styrtet af republ. opstand; d. i Engl.

Emanuel PhiHbert [fili'bær:] (1528-80), *herzog af Savoyen* 1553-80. Sp. felterre, overtog først Savoyen 1559, da Frankr. rømmede landet. Balancerede ml. Frankr. og Spån., gjorde Torino til hovedstad, grl. huset Savoyens magt.

'Emba, 600 km l. flod i Kazahstan, Sovj.; munder i den nordl. del af Kaspiahvet. Ved E stort oliefelt. Olieledning til Orsk ved Ural-Floden.

emballage [em'ba'la:i'3] (fr. indpakning), det materiale (sæk, kasse, flaske, æske, pose osv.), som anbringes omkring en vare, oftest med forsendelse og opbevaring for øje. - embal'le're [æm-] (fr.), indpakke, forsyne m. emballage. em'bargo (sp. *embargo* anholde), 1) tilbageholdelse af skibe og gods tilhørende en fremmed stat el. dens borgere. Kan finde sted som represalie el. efter krigsrettens regler; 2) forbud mod udførsel af visse varer el. ydelse af kreditter til fremmede lande, navnlig som led i internat. tvangsmidler.

embarke're [av] (fr.), indskibe, indlade gods.

embarras de richesse [abara'di'Jæs] (fr., forlegenhed på grund af overflod), vanskelig valg ml. for mange (behagelige) muligheder.

embede, opr. tjeneste el. hverv; i slutn. af middelalderen især om håndværkernes

gerning, i nyere tid næsten udelukkende om offentl. tjeneste, især om mere betydningsfulde hverv, mods. bestilling.

embede, det kirkelige, består i at forkynde Guds ord, forvalte sakramenterne, undervise, tage sig af syge og fattige osv. I de kat. kirker (og den anglikanske) er e. konstituerende for kirken og giver præsten en karakter indeleblis (lat: udslettelig karakter), der permanent drager skel ml. gejstlige og lægmand. I de fl. evang. kirker er e. begrundet i et menigheds- og ordenshensyn; principielt fastholdes det alm. præstedømme.

embedsadel (fr. *noblesse de robe* egl: kjoleklædt adel), adel, der skylder embedsstilling sin rang. Også brugt om fødselsadel, der har magt i kraft af sine embeder.

embedseksamen, afsluttende universitetseksamen, der er forudsætning for opnåelse af visse højere tjenestemandstillinger; især teol., med., jur. og skole-e.

embedsforbydelser, ældre betegn. f. forbydelser begåede af embeds- el. bestillingsmand, hvorved de krænkede deres særl. pligter. Hertil svarer i gæld. straffelov nærmest forbydelser i offentl. tjeneste el. hverv, der f. eks. også kan begås af den, der midlertidigt udfører et offentl. hverv.

embedshemmelighed. Ifølge tjenestemandsløven skal enhver tjenestemand iagttagende tavshed m. h. t. forhold, som han i sin stillings medfør bliver bekendt med, og hvis hemmeligholdelse i. sagens natur er påkrævet, el. som bliver ham foreskrevet af hans foresatte. Tavshedspligten opfører ikke med hans udtræden af tjenesten. Overtrædelse straffes med bøde, hæfte el. under skærpede omstændigh. m. fængsel indtil 1 år, i visse tilf. indtil 3 år. Tilsv. straf falder også andre personer, der virker i offentl. tjeneste el. hverv, når de røber, hvad de i medfør heraf har erfaret som hemmelighed, el. hvad der ved lov el. anden gyldig bestemmelse er betegnet som sådan.

embedslæge, af staten ansat, særligt udd. læge med hyg. opgaver af rådgivende, tilsynsførende og admin. art. e. er i provinsen kredslæger og amtslæger og i Kbh. stadslæge.

embedsmand, før tjenestemandsløven af 1919 betegn. for visse højere tjenestemand.

em'ble'm (gr. *émblēma* det, som sættes (egl. kastes) ind), mærke, ²i oldtiden anbragt som dekoration på drikkeskåle m. m. I nutiden foreningsmærker, gråstegn osv.

embo'li' (gr. *émbolos* kile), blodprop.

embonpoint [a^oborpjo^oæ^o] (fr.), fedme, fyldighed.

'Embor'g, *Jens Laursen* (f. 1876), da. komponist. 1939-47 statens sanginspektør v. skolevæsenet. Har skrevet operaer, korværker, orgelmusik, orkesterværker, sange m. v.

embouchure [aiibu'juira] (fr. af *bouche* mund), 1) mundstykket på blæseinstrumenter og 2) måden, hvorpå læberne sættes til dette mundstykke.

'embryo (lat.-gr.), kim, foster.

embryoge'ni' (*embryo-* -j- -geni), læren om fosterets tilbliven og udvikling.

embryolo'gi' (*embryo-* -i- -logi), læren om organismens udformning fra det første anlæg og indtil fødslen.

embryo'na'l, hvad der hører fosterudviklingen til.

embryonalorganer, organer, der optræder under fosterudviklingen, men forsvinder igen, hos mennesket f. eks: blommesækken og fosterurinlæren.

embryoto'mi' (*embryo-* -f -tomi), sjælden forekommende fødselsoperation, der tilsligter sønderdeling af fosteret.

'emde, ferskvandsfisk, d. s. s. rimte.

'Emden, ty. havneby i V-Niedersachsen (Østfrisland), ved Dollart; 35 000 indb. (1939). Transithavn for Ruhrdistriktet, skibsværfter, fiskerihavn m. v. Ca. 75 % odelagt i 2. Verdenskrig.

Emden, ty. krydser (3560 t), som under 1. Verdenskrig aug.-nov. 1914 i ostind. farvande opbragte 51 handels dampere og sænkede to krigsskibe. E sænkedes 9. 11.

1914. En del af mandskabet undkom til Tyskl.

'Em'drup, bydel i nordl. Kbh. Opr. landsby, indl. 1901.

Emdrup'bor'g, skolebygning i Emdrup, Kbh., opført fra 1941 som ty. skole. Huser fra 1948 Danm.s Lærerhøjsk. og Kbh.s Forsøgssk.

Emdrupplanen, en i 1945 af Frit Danmarks Lærerguppe og Soc.pædag. Forening udarbejdet forsøgsplan for en helhedsskole fra børnehæve til gymnasium. Virkeliggøres delvis på Emdrupborg.

em'er'gen't evolution (lat. *emergere* dukke op), udvikling, hvorunder der pludselig opdukker noget nyt.

e'm'e'ritus (lat: udjent), afgæet, forhenværende.

emersion (lat. *emergere* dukke op), et himmellegemes udtræden af et andets skygge (eks: en Jupiter-månes udtræden af Jupiter-skyggen).

Emerson ['æmsrns], *Ralph Waldo* (1803-82), amer. forfatter og filosof. Gjorde sig under indflydelse af Kants skr. og venkskab med Carlyle til talsmand for en demokratisk, idealistisk livsanskuelse, bekæmpede alt overfladisk i menneskets væsen og lagde hovedvægten på sjælen som det bevidste udtryk for ubevidsthedslivet i den guddommelige natur. Hovedværker: *Nature* (1836), *Essays* (1841 og 1844), *The Conduct of Life* (1860), *Society and Solitude* (1870), *Poems* (1876). (Portræt sp. 1125).

-e'mese (gr. *émesis* opkastning), opkastning.

e'm'e'tika (gr. *e'metos* opkastning), brækmidler, stoffer der fremkalder opkastning.

em'e'ti'n (gr. *e'metos* opkastning), alkaloid, et af de virksomme stoffer i brækrod.

em'fase (gr. *emfainein* vise), i retorikken betegn. for koncentreret kraft i udtrykket, f. eks. gnm. underforståelse »han var en mand« el. gnm. udråb, spørgsmål, afbydelser, gentagelser m. m. Emfatisk virkning kan også nås ved blot betoning.

emfy'se'm (gr. *emfysân* opblæse), tilstand, hvorved luft er trængt ind i organismens bindevæv, navnlig den tilstand, hvorved lungerne er forstørrede ved udvidelse af de enkelte lungeblærer, det såk. lunge-e. Hertil er grunden hyppigst den, at lungevævet har mistet sin elasticitet og ikke formår at trække sig så fuldstændig sammen som forhen.

emigran't (fr. af lat. *emigrare* udvandre), udvandr.

emigrantlitteratur, digtning skabt i landflygtighed, Georg Brandes' forelæsninger over e i 1871 omhandlede især fr. forf. som Chateaubriand og Madame de Staël, hos hvem reaktionære strømninger er blandet med revolutionære. Inden for rus s. lit t. hist. er begrebet e ikke blevet fastslået, skønt adskillig russ. litt. er frembragt i landflygtighed, både før og nu. Ved ty. e forstås umiddelbart den højst brogede litt., som efter 1933 blev skabt af landflygtige ty. forf. som Thomas Mann, Lion Feuchtwanger, Alfred Döblin, Stefan Zweig, Bert Brecht, Ernst Toller, Erich Maria Remarque, Irmgard Keun o. m. a.

em'i'gre're (fr. af lat.), udvandre.

Emile [e'mil], berømt pædagogisk roman af Jean-Jacques Rousseau (1762; da. 1796-99, 1897).

E'milia (efter d. rom. landevej *via Emilia*), nordital. landsdel omfattende De Toscanse Appenninners nordskråning og dep sydøstl. del af Posletten; 22 120 km²; 3 488 000 indb. (1947).

E'mi'liekilde, kilde med mindesmærke for Emilie Schimmelmänn, f. Rantzau, ved Strandvejen S f. Klampenborg.

E'min, *Mehmet* (f. 1869), tyrk. digter. Forf. af talr. nat. digte i folkeligt sprog.

eminence [-næss] (fr.), titel for kardinalerne.

em'i'nen't (lat. *eminere* rage frem), fremragende, udmærket, overordentlig.

Emi'nescu, *Mihail* (1850-89), rum. digter, regnes for Rum.s nationaldigter, har haft stor bet. både ved sine digte og sine noveller; blev sindssyg 1883.

'Emin Pascha [-Ja] (opr. *Edward Schnitzer*) (1840-92), ty. opdagelsesrejsende (mest i ægypt. tjeneste), udforskede Nilens øvre løb.

e'mi'r (arab. *amir* høvding), stammefyrste.

emission (lat.), udsendelse; 1) *økon.*, især udstedelse af pengesedler, obligationer, aktier; 2) *fys.*, udsendelse af partikler el. stråling.

emissionsbank, bank som emitterer (udsteder) aktier el. obligationer (evt. sedler), spec. den ty. (kontinentale) banktype i nær forb. m. industrien.

emissionskurs, den kurs hvortil værdipapirer udbydes til tegning (emitteres).

emissionspektrum, spektrum af lys, der udsendes fra stofferne, mods. absorptionspektrum.

emis'sæ'r (af *emittere*), udsending.

emil'te're (lat.), udsende, sætte i omløb.

EMK, fork. for elektromotorisk Axraft.

emkappe, aftræskappe til samling og bortledning af forbrændingsstoffer fra gasildsteder (gasapp.).

Emma (1858-1934), *holl. dronning* 1879-90 som Vilhelm 3.s anden hustru; 1890-98 regent for sin datter Vilhelmina.

Emma (d. 1052), datter af Rikard 1. af Normandiet, 1002 g. m. Ethelred d. Rådvald, 1017 m. Knud den Store; moder til Edvard Bekenderen og Hardeknud.

'Emmas [-a-us], by i nærheden af Jerusalem, bedst kendt fra fortællingen om de to mænds møde med Jesus på vandringerne til E (Luk. 24, 13 ff.).

'Emme, to sch. floder, som udspringer i Berner Oberland; Grosse E (80 km l., biflod til Aare), Kleine E (58 km l.; til Reuss).

Emmen [æma], kommune i holl. prov. Drenthe nær ty. grænse; 54 000 indb. (1947). Stor tørveproduktion.

'Emmental [-ta:l], Alpedal i Berner Oberland, Schw., gennemstrømmet af Grosse Emme; berømt osteproduktion.

'emmer (*Triticum dicoccum*), dyrket art af hvede-slægten med stakbærende aks; minder om toradet byg. Stammer måske fra Abyssinien og anses for at være den ældste dyrkede hvede-art. Nu dyrkes den kun lidt.

Emmerich [æmarix], ty. by ved nedre Rhin nær holl. grænse; 16000 indb. (1939); flodhavn, toldstation.

emmetro'pi' (gr. *émmetros* rigtig målt + *opi*), øjets normale brydningsstilstand. ,

'Emmet'sk ruptur (først beskrevet i 1875 af d. amer. kvindelæge Th. Addis Emmet (1828-1919)), rift i ydre modermund.

emneundervisning, undervisningsform hvorved en række emner behandles alsidigt. Eks: emnet »jern« belyses kern., fys., geol. og hist. e bruges i Danm. især i eksamensfri mellemkole.

emodi'n, et org. stof med kraftigt af-førende virkning, findes i talr. vegetabilske afføringsmidler, rabarberrod (bl. a. i Rheum emodi, hvoraf navnet), aloe, sennes osv.

e-mol, toneart med grundtonen e og ^ for tonen f; parallel toneart til G-dur.

emolli'en'tia (lat. *emollire* blødgøre), blødgørende lægemidler, salver el. omslag.

emolition (lat. *emollire* blødgøre), forældt betegn. for encéfalomalaci.

emolu'men't (lat.), fordel, indtægt, især bi-indtægt.

Emond [e'mond], *Martin* (f. 1895), sv. maler; repr. for moderne skånsk maleri. *Freskdekorationer til Kemiska institutionen i Lund* (1939).

emotion (lat.), sindsbevægelse, forholdsvis intensive, usammensatte og kortvarige følelsesstilstande, f. eks. vrede, angst, glæde, sorg.

emotionalisme (af *emotion*), *psyk.*, opfattelse, der tillægger følelseslivet særlig stor betydning.

empa'ti' (gr. *en* i -f *páthos* lidelse), indføling, umiddelbar opfattelse af sjæleliv uden for sig selv.

Em'pedokles fra Akragas (ca. 490-430 f. Kr.), gr. filosof. Hævede, at alt består af 4 elementer: jord, vand, luft, ild, som samles ved kærlighed og adskilles ved had. Antydede en biof. udviklingslære.

•Empetrum (gr. en på + *petra* klippe), revling.
 empire [a^piiri] (fr.). 1) *hist.*, kejserdømme, særlig Napoleon 1.s og Napoleon 3.s reg. (1804-14; 1852-70); 2) *bogtryk*, skriftart inden for de lat. skriftformer, smalle bogstaver, spinkle hårstreger, kraftige grundstreger med lige skraveringer; 3) *kunst*, d. s. s. e-stil.
 empirebygger [æmpaiabida] (eng: imperiebygger), betegn., f. de ml. ledere og civile embedsmænd, som ved deres arbejde i oversøiske lande skabte det brit. imperium.
 empire day [æmpai 'dæi] (eng: imperiedag), 24. maj, brit. festdag til ære f. imperiet (dronning Victorias fødselsdag).
 Empire State-Building [æmpair 'stæt: 'bi:dh?] , skyskraber i New York (1938); er med sine 102 etager (381 m) jordens højeste bygning (kontorer).
 empire-stil (fr.), nyklassicistisk stilart fra Napoleon 1.s tid, efterligning af stilen i den rom. kejserd., særlig anv. e i møbel- og dekorationskunsten, men har dog også gjort sig gældende i arkitekturen. I Danmark er Chr. 8.s stil en udløber af e. empi'ri' (gr. *empeiros* kyndig), erfaring. - em'pi'riker, den der bygger sin erkendelse på erfaring, betegn., især brugt i med. - Bl. antikkens med. seker var en empirisk skole, stiftet af Filinos fra Kos (250 f. Kr.), der tog afstand fra lærde teorier og kun byggede på iagttagelser. I middelalderen forstod man ved empirikere de omrejsende operatører, der arbejdede rundt håndværksmæssigt på råtfaringsgrundlag.
 empiriokriti'cisme, en af Avenarius fremsat filos. teori, if. hvilken videnskabens opgave er at sammenfatte og ordne iagttagelserne under anv. af færrest mulige teorier og uden metafys. antagelser.
 em'pi'risk (gr.), erfaringsmæssig.
 empi'risme (gr. *empeiria* erfaring), den opfattelse, at a) erfaringen (iagttagelse, spec. sansning) er kriterium for en rigtig virkelighedserkendelse, og/el. b) virkelighedserkendelse begynder med erfaring.
 emporyere fãTjploa'je-] (fr.), anvende, beskæftige, ansætte; employé [a'ploa-je], fuldmægtig; skriver.
 em'pore (ty.), tribune el. galleri på hvælvinger el. fladt loft, f. eks. over en kirkes sideskibe (m. søjlebånger til midtskibet) el. foran en af dens gavlvæge, e helt af træ = pulpitur.
 'emptio (lat.), køb; 'emptio-ven'ditio : køb og salg.
 empy'e'm (gr. en i + *pyon* pus), i reglen d. s. s. *empyema pleura*, materieansamling i lungesække; bruges undertiden også om materieansamlinger i andre af legemets hulheder.
 empyreum [-re-] (lat. af gr. *empyros* brændende), ildhimlen. Hos Ptolemaeus fik stjernesfæren, i middelalderen anset for Guds bolig.
 empyreum'a' tiske olier [-rou-] (gr. *empyreuma* glød), ejendommeligt lugtende tjærolier, fremkomne ved tørdestillation af vegetabiliske el. animalske materialer; de rå olier (*pyrooleum crudum*) kan forædles til rektificerede olier (*pyrooleum rectificatum*). Herunder hører f. eks. dippele- og hjortetakolie, birke- og ene-bærtjære osv.
 empyroman'ti' (gr. *empyra* brændoffer -i -manti), kunsten at tage varsler af brændofre.
 Ems [æras], hull. *Eems* [e:ms], 441 km 1. ty. flod fra Teutob urger wald gnm. Dollart-Bugten; udmunder i Nordsoen.
 Ems, Bad [ba:t 'æms] el. [-eims], ty. kursted i Hessen, ved Lahn; ca. 8000 indb. Varme, alka- ag -I'A liske mineralkilder. Ir i' ~ ' ~ J'r ! stadretthg. 1324, I ~ >, f j under Preussen I ~ %, f Æ> f Æ
 Emscher [æm'ʃer], ^k 98 km 1. biflod til X JT Rhinen; løber gnm. W Ruhrområdet. ik ~ W Æ 'emscher-brønd Æ [-far] (først anv. i Æf Æ EmscheromTAdci) el. Emscher-brønd.

imhoff-tank (efter d. ty. ing. I., der forebødrede konstr. i 1906), indretning til rensning af spildevand, bestående af en beholder, hvor i en del af spildevandets organiske bestanddele i løbet af et par timer synker fra et gennemstrømningsrum til et rådnekammer, hvor en anaerob biol. proces under udvikling af (metan) kloakgas nedbryder slammen til lugtfri gødningslam.
 'Em'serdepechen, telegram om en forhandling i Ems ml. kong Vilhelm og den fr. udsending Benedetti, som Bismarck 13. 7. 1870 i ændret form lod gå videre til pressen. Uden at indeholde direkte urigtigheder gav E indtryk af brud ml. kongen og Benedetti. Bismarck ønskede at provokere fr. krigerklæring og nåede det; men E har i så hense. næppe haft så afg. betydn. som tidl. antaget.
 emserpastiller, emsersalt og emservand, tilberedninger af mineralsalte med sammensætning som Bad Ems' vand.
 Ems-Jade-kanal [ja:da], 70 km 1. ty. kanal ml. Emden og Wilhelmshaven ved Jade Bugt. Anlagt 1880-87.
 Emskanalen, holl. *Ems-Kanaal*, kanal i N-Holl. ml. Groningen og Delfzijl v. Ems.
 Ems-Vechte-kanal [fæxta], forbinder Ems med Vechte (21 km).
 emte el. emter, jy. form af ordet eventyr. 'emter kaldes de ved tærskning af korn frænsede grovere avner, aksdele og fine strå, som går igennem emtesoldet. Sammensætning og foderværdi omtrent som halm.
 'emu (*Dromaeus novaeholHandiae*), austr.

R. W. Emerson. Carl Enckell.

e-farver, imprægnerings-e (for vandtæt el. krolfrit stof og papir), veje-e (af asfalt el. tjære), bonemidler, kosmetiske cremer. Også i fysiologien f. eks. ved fedtstofoptagelsen (resorptionen) i tarmen spiller e en stor rolle.
 emulsion, fotografisk, består af meget små bromsolv-el. klorbromsolvkorn opslæmlet i en vand-, gelatine-el. alkoholkolloidium-æteropløsning, i hvilken der desuden findes opløst egnede sensibilisatorer. e spredes i et tyndt lag på den fot. plade el. film, og ved emulgeringsmidlets fordampning dannes den tørre, lysfølsomme hinde, der også betegnes som en e (skønt dette burde forbeholdes den flydende emulsion), e er fast ved normal temp., men smelter allerede ved ca. 50° C.
 emulsionsfarver er i reglen olie-i-vand-emulsjoner af tørrende olier, evt. tilsat natur-el. kunstharpsker. I vandet er opløst casein, lim el. lign.; i emulsionen indrives farver (pigmenter). Ved opstrøg på en væg danner olien efter indtørring et sammenhængende lag, der tåler afvaskning, e har bl. a. været anv. for at spare på olien (under krigen).
 Emund Gamle, sv. konge ca. 1050-60, søn af Olov Skotkonung; i strid med Bremerkirken.
 enalla'ge (gr.: ombytning), *gramm.*, benyttelse i st. for et ventet ord af et andet ord af samme stamme, f. eks. *visdomnen råber i orkenen i st. f. de visde...*
 enantiom'orfe (gr. *enantios* modsat [-i-morfe] form), krystaller uden symmetriplan. De findes i »højre« og »venstre« krystaller, der er hinandens spejlbillede.
 'Enare trask [-'trask], sv. for Inari, Fini. en avant [ana'va] (fr.), fremad.
 enbasisk, en syre, der har basiciteten 1 en bloc [aj'b'bløk] (fr.), under eet.
 enbo, bot., d. s. s. sambo.
 en cabochon [ã kaba'Ja] (fr. (argot) *caboche* hoved), ædelsten, sletbet med hvelvet forside kaldes tildannet e.
 encfe'alitis [-se-] (gr. *enkefalos* hjerne + -itis), hjernebetændelse.
 encfe'alitis l'ethargia (gr. *léthargia* sovesyge), populært kaldet *australsk sovesyge*. Hjernebetændelse (som følge af virusinfektion) ved hvilken dagsøvn og skelen er fremtrædende symptomer.
 encfe'alocel[e [-se-]] (gr. *enkefalos* hjerne + *kele* svulst), *hjernebrok*, medfødt defekt i kranie væggen, hvorigennem dele af hjernen og dens hinder poser sig frem, sædv. dog dækket af hud.
 encfe'alogra'fi' (gr. *enkefalos* hjerne -i -grafi), undersøgelsesmetode, hvorved der (gnm. indstik i ryg el. nakke) blæses luft ind i det rum, der omgiver rygmarven og står i forb. med hjernens hulheder; hvis man derefter røntgenundersøger hovedet, kan man ofte påvise og lokalisere en svulst i hjernen.
 encfe'alomala'ci (gr. *enkefalos* hjerne -i -malacia blødhed), hjerneblødhed, henfald af hjernevævet s. flg. af kartillukning.
 encfe'alopa'ti'* (gr. *enkefalos* hjerne -r -pati), hjemmelidelse i alm.
 encante [aV'sætTAl] (fr. egl. hignet rum), lang fæstningsvold med grav.
 encellerust (*Uromyces*), slægt af rustsvampe, med brune, tykvægede, stilkede hvilesporer (teleut os porer), som er eenrummede, og som danner mørkebrune el. sortagtige pletter på forsk. planter (bl. a. gærter og foderoer). Mange e-arter er tillige i besiddelse af andre sporestadier: psykider, rustskåle (æcidier) og sommersporer (uredosporer), som enten optræder på den samme

planteart (værtstort) el. udvikles på forsk. (værtskiftende). Som eks. på værtstort nævnes den økon. vigtige bederust (U. beta), der forårsager skade på sukker- og foderroer. Af værtskiftende nævnes ærtest (U. pisi), hvis æcidier udvikles på cyper- vortemælk, mens de øvrige sporeformere optræder på arpterplanter.

enchy'træ'er [æ'jky-], ganske små, hvidlige, med regnormen beslægtede orme, anv. som foder til akvariefisk.

Encina [æn'ina], Juan del (ca. 1469-1529), sp. digter; har forf. en del dram. småstykker, især rel. småstykker (élogas); undertiden kaldet »det sp. dramas fader«.

'Enckell, Carl (f. 1876), fi. politiker. Russ. officer til 1899; industrimand, arbejds-giverleder, udenrigsmin. 1918-19, gesandt i Paris 1919-27. Deltog i forhandl. i Moskva marts 1944; fi. udenrigsmin. siden aug. 1944, underskrev våbenstilstand 19. 9. 1944, deltog i Paris-konferencen 1947. (Portræt sp. 1125).

'Enckell, Magnus (1870-1925), fi. maler; tilhørte 1890'ernes stiltsøgende retning. *Dekorationer i univ.bibl.* Helsinki.

'Enckell, Olof (f. 1900), fi. forfatter og kritiker. Har udg. fi. psyk. romaner med motiver fra Karelen.

'Enckell, Rabbe (f. 1901), fi. forfatter og maler. Tilhørte tidl. den ekspansionistiske gruppe omkr. E. Sodergran; under indtryk af moderne fi. litt. overgået til spekulativ digter. Har udg. fi. digt saml. og prosaverker.

enclosure [in'klou3a] (eng: indhegning), i Eng.s hist. indhegning af frit henliggende el. fælles ejede jord, som ved e kom i privat besiddelse, hvorved de små landbrug omtrent uddydedes i Engl. e fore-kom især i to perioder: i Tudor-tiden (15-16. årh.), da arealer frigjordes til færevl (klædeindustri), og i 18. årh., navnlig fra Georg 3.s tid, da forudsætningen var den voksende befolk. og den begyndende industrialisme, og formålet at skaffe kornarealer til selvforsyning og eksport (1740-88 nedlagdes ca. 50 000 burd).

en'cyklika [-sy-] (lat. af gr. *enkyklios* kreds-skrivelse), pavelig erklæring vedr. aktuelle spørgsmål. Kendte e. af Leo 13.s »Rerum novarum« (om arbejdsfor-søgsmålet, 1891) og Pius 11.s »Mit brennender Sorg« (om kirken i Tyskl. og nazismen, 1937).

enkyklopæ'di' [-sy-] (gr. *enkyklios* kreds-formet + *paideia* undervisning), et værk hvori samtlige grene af menneskelig viden el. et fags samtlige discipliner fremstilles i særskilte artikler. Stoffets ordning kan være systematisk (således i oldtid og middelalder) el. alfabetisk. - Ældste bevarede e. er Plinius d. æ.s »Historia Naturalis« (omkr. 70 e. Kr.) som i 2493 kapitler behandler ca. 20 000 naturvidensk. emner. Middelalderens største e. var »bibliotheca mundi« 1-10 (1469-73) af dominikanermunken Vincenz fra Beauvais (d. 1264). I 17. årh. trænger de alfabetisk ordnede e. igennem, berømt er især Bayles »Dictionnaire« 1-2 (1695-97) om hist. og filos. emner. Skelsættende kulturhist. bet. fik udgivelsen af den fr. »Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences« 1-35 (1751-80) under red. af Diderot og d'Alembert med talr. af tidens fremragende forf. og lærde som medarb. Dette værks principper blev i hovedsagen gennemført i alle nyere e., således i den eng. »Encyclopædia Britannica« 1-3 (1768-71; 14 udg.: 24 bd., 1929), der har opretholdt de store, al-mene artikler, medens flertallet af tyderne e. med forbillede i Brockhaus' tv. »Conversations-Lexicon« (1796-1811; 15. udg. »Der Grosse Brockhaus« 21 bd., 1928-35) fordeler oplysningerne over fi. spec. stikord og samtidig i rig udstrækning illustrerer artiklerne, en ændring der svarer til det germ. 19. årh. stigende behov for populær oplysning. Til denne type hører den største da. e., »Salmonsens Conversations Leksikon« 1-19 (1893-1911, 2 udg: 26 bd., 1915-30).

enkyklopæ'disterne [-sy-], medarbejderne ved den fr. encyklopædi (1751-80), bl. a. Montesquieu, Voltaire og Rousseau.

endarteri'itis [endo- + gr. *arteria* pulsåre + *itis*], betændelse af pulsårens inderste hinde.

ende, *søv.*, stk. tov; spinde en e, fortælle en sømandshist.

Ende'lave [ena-], da. ø ud for Horsens Fjord; 13,2 km²; 510 indb. (1945).

ende'mi' (gr. *en* i + *demios* folk), endemisk sygdom, sygdom der, til forskel fra epidemi, holder sig til afgrænsede egne.

endemoræne el. *randmoræne*, den ved enden af en gletscher allejrede moræne.

Enderby Land [ændabi], kyststrækning af Østtarktisk ved sy dl. polarkreds ml. 45° og 50° ø: L.

en détail [æ'tjd3'taj] (fr.), i det enkelte, i det små; i mindre partier.

endetarm (*rectum*), de nederste 20 cm, af tyktarmen.

endetarmsbetændelse (*proctitis*), katarr i endetarmen, ofte i forb. m. betændelse af hele tyktarmen.

endetræ, den træfæde, som fremkommer, når man overskærer træ vinkelret på længderetningen, e er særdeles modstandsdygtigt mod stød og slag.

ende'vende, *søv.*, vende op og ned på noget, der er slidt, f. eks. taljeløber, fald el. lign.

Endicott Mountains [ændika/ 'mauntz], 2 km h. bjergkæde i Alaska, N f. Yukonbækkenet.

en'di'væg (*Cichorium en'divia*), kurvplan-te af slægten cikorie, dyrkes som køkken-plante i fl. former. Spises som salat.

'endo- (gr. *éndon*, inde, indvendig), indre, indre-

endocar'ditis (*endocardium* + *itis*), betændelse af endocardiet, oftest lokaliseret til hjerteklapperne.

endo'cardium (endo- + gr. *kardia* hjerte), den tynde hinde, som beklæder hjertets hulrum.

endo'dermis (endo- + gr. *derma* hud), i bot. betegn. for et indre, enkelt cellelag i rod- el. stængelbarken.

endofle'bitis (endo- + gr. *fléps* åre), betændelse af blodårens inderste hinde. *endoga'mi'* (endo- + *-gami*), indgift, forbud mod ægteskab og mod kønslig omgang ml. individer af forsk. sociale grupper, f. eks. af forsk. racer (f. eks. nazisternes forbud i Tyskl. mod ægteskab og kønslig omgang ml. »arier« og jøder) el. af højere og lavere kaster.

endo'ge'n (endo- + *-gen* 2), som vokser (frembringes) indefra. - *Geol.*, betegn. for de kræfter, der virker fra jordens indre (bruddannelse, bjergkædedannelse, magmafremtrængen o. a.). - I bot. et organ, der anlægges af de indre cellelag, f. eks. siderødder.

En'doios (gr. *Endoios*) (6. årh. f. Kr.), fi. billedhugger. Virksom i Athen, på Peloponnes og i gr. Lilleasien. Hans signatur forekommer 3 gange i Athen, og han til-lægges desuden en siddende marmorfigur af Athene på Akropolis. Hans kunst var højt værdsat af eftertiden.

endokrinolo'gi' (endo- + *krinein* afson-dre), læren om de endokrine kirtler og hormonerne.

endo'kri'ne kirtler (endo- + *krinein* afson-dre), kirtler, der danner stoffer (hormoner), som går direkte over i blodet. Mangler udførselsgang.

endome'tritis (endo- + *metritis*), betæn-delse af livmoderslimhinden.

endo'metrium (endo- + gr. *metra* liv-moder), livmoderens slimhinde.

endopara'sit (endo- + *parasit*), snylter, som lever i det indre af værtsorganismen.

endo'plasma (endo- + *plasma*), en celles indre flydende og altid i bevægelse værende plasma. Ved at gå over i gel-til-stand menes det udenom liggende ekto-plasma at blive dannet.

'Endor, arab. *Indur*, hebr. *Endâr*, landsby S f. bjerget Tabor i Palæstina. If. 1. Sam. 28. søgte Saul her en dødemanskerke.

endo'sko'p (endo- 4- *-skop*), samlebetegn. for optiske rørformede instrumenter forsynet med lyskilde til indvendig under-søgelse af legemets hulheder, f. eks. cystoskop til urinblæren, rectoskop til endetarmen, gastroskop til mavesækken. **endo'sper'm** (endo- + *gT. sperma* sæd), frø-hvide.

endossement [æ'tjdDsamai?] (fr.), overdragelse af veksel, check el. a. værdipapir ved at overdrageren (endos'sen'ten) på dokumentets bagside (lat. in dorso) an-bringer sin navnetegning (blanko-e), evt. desuden navnet på den, papiret overdrages til (endossa'ta rean; fuldstændigt e). Fuldmagts- el. procura-e bemyndiger kun til indkassering.

endossere [a'do'se'ra] (fr.), forsyne m. endossement.

endo'ter'm (endo- + *term*), kern. proces, som foregår under varmeoptagelse, mods. eksoterm.

endo'the'I (endo- + *gr. théle* brystvorte), 1) cellelag, som danner den indv. beklædning af blodkar og lymfekar; 2) enkelt-laget epithel.

endo'tro'f (endo- + *-trof*), som får næring indefra.

endozoisk [-'so-] (endo- + gr. *zoon* le-vende væsen), betegnes en indvendig snylter, en *endoparasit*.

En'dymion (gr. *Endymion*), i gr. rel. en guddommelig yngling, månegüddinden Selenes elskede. Hver nat stiger hun ned og besøger ham på bjerget Latmos, hvor han hviler i evig søvn, udødelighed og evig ungdom, gaver han ønskede sig af Zeus.

ene (*Ju'niperus*), slægt af cyperfam., buske el. træer, karakteriseret ved, at kogleskællene ved mod- *Jjåk rfr* ningen bliver kødfulde og *^Sg^* vokser sammen til et oftest *^Eit* fåfrøet bær, en bærkogle (ene- *^S(8^A* bær). Blade nåle- el. skælfor- *^I^Hn* mede. Særbo. 60 arter. I Danm. *^rleJ* kun alm. e. (J. communis), *Qjp^* busk med 3 i krans stillede nåle. Hanblomster og bærkogler i blad-hjørnerne. Alm. vildtvoksende på sande- de, skovbevoksede bakker, i heder og moser, især Jyll., N-Sjæll., Bornholm og Møns Klint. Bærkogleme af de mellem- og S-eur. arter anv. til fabrikation af *enebærolie*. Fl. arter e leverer værdifuld træ. Således blyantstræet (J. virginiana) fra N-Amer., der giver ved til blyanter. I haver er fl. arter prydanter.

enebær, da. betegn. for anakorer.

'Enebærødde, halvø ved indløbet til Odense Fjord; fyr.

enebærølie, en æterisk olie, der fås ved vanddampdestillation af enebær. Den friske e lugter som terpentiniolie og har bitter eftersmag, er tyndflydende, men tager sig og bliver harsk og harpiksagtig, særlig under luftens indflydelse. Benyttes i likører, generer og gin. Enebær-træolie er mindre værdifuld. Enebær-udtræk anvendes som smagsstof til øl, lakrids og i marinader.

enebært jæreolie (*pyrololeum juniperi*), fås ved tørdestillation af veddet af Juniperus oxycedrus L. og anvendes særlig i salver mod hudlidelser, f. eks. eksem.

en effe't [Æne'fæ] (fr.), virkelig, i virkelig-heden, faktisk.

'Enehøje, da. ø i Nakskov Fjord; 99 ha; 9 indb. (1945).

enemærke, i jordfællesskabets tid et om-råde uden for fællesskabet, som ejeren havde fri rådighed over.

en'er'geia (gr.), hos Aristoteles en tings virkelighed el. det, som omformer den fra mulighed til virkelighed.

en'er'ge'tik (gr. *enérgeia* energi), *filos.*, den lære, at energi er den fundamentale realitet.

en'er'gi' (gr. *enérgeia* virkekraft) er arbejds-evne og kendes i formerne mek. e, varme-e, elektr. e, kern. e og strålings-e. Mekanisk e, der måles i enheden kgm el. erg, kan enten være potentiel e el. kinetisk e. Potentiel e indehaves af et legeme, der er påvirket af kræfter, som kan udføre et arbejde, f. eks. en sten, der er hævet over jordoverfladen; den er lig med produktet af stens vægt og den hævede højde. Kinetisk e indehaves af et legeme i bevægelse; den måles ved det halve produkt af legemets masse og kvadreret på dets hastighed. Varme-e består ifølge den kinetiske teori af uordnet kinetisk e af stoffets molekyler; den måles i den særlige enhed kalorie. Elektr. e findes hos en elektr. strøm og er lig med

produktet af strømstyrke, spænding og tid. Enheder er joule el. watttimer. Kemisk e er en art potentiel e af atomer i kern. forbindelser, som forvandles til varme-e ved kern. omsætninger. Kern. e måles som regel i kalorier. Strålings-e medfører af elektromagnetiske bølger, f. eks. lysbølger, og er en vigtig e-form, fordi størstedelen af den e, der anv. her på jorden, stammer fra strålings-e fra Solen.

energiveau* betegn. for energien af atomernes stationære tilstande.

e'ner'gisk (gr. *energía* virksomhed), handlekraftig, med stor arbejdsvevne.

energisetningen siger, at energi ikke kan forsvinde og ikke opstå af intet, så at den samlede energimængde i verden er konstant, e er fremsat 1842 af J. R. Mayer på grundlag af iagttagelser over energiens forvandling fra en form til den anden, og efter erkendelsen af varmen som energiform. Ved energiomdannelsen gælder bestemte omsætningsstal, f. eks. varmens mek. og elektr. ækvivalent 1 cal. = 0,427 kgm = 4,186 joule, e har spillet en afgørende rolle som en af fysikkens vigtigste grundlæggende, men har ifl. den nyeste udvikling måttet udvides til også at omfatte kemiens grundlov om stoffets konstans, således at summen af energi og stof i verden er konstant. Relativitetsteorien gjorde det nemlig sandsynligt, at stof kan omdannes til energi og omv., hvilket direkte er konstateret ved atomkerneomdannelser, der ledsages af stor energiuudvikling. Omsætningsstallet herfor er at 1 g stof er ækvivalent med 2×10^{10} cal. el. $0,85 \times 10^9$ kgm.

ener've're (lat.), svække, udmatte.

Enne voldsar ver egeringsakt, dokument, hvorved Frederik 3. af Danm. fik overdraget arveret til riget og enevældig regeringsmagt; det sidste overskred forudsætningerne for stændermødet 1660, der dog selv ikke havde kunnet udforme en ny statsordning. E rundsændtes til godkendelse i riget 1661 og mødte ingen modstand.

enevælde, styreform, hvor al magt formelt el. i praksis er samlet hos statsoverhovedet. Normal styreform i oldtidens orientalske riger, sejrede fra beg. af vor tidsregning i romerriget, blev atter fremherskende 16.-18. årh. i de eur. lande undt. Engl., Holl. og Sv. Efter den fr. revolution sejrede krav om fri forfatn. i de fleste lande i 19. årh. Danm. havde e fra 1660-61 (udformet i kongeloven 1665) indtil 1848.

en face [d'fas] (fr. i ansigtet), forfra; lige overfor.

en familie [d'fa'mi:] (fr.), i familiekredsen, hjemme.

enfant terrible [d'fotæ'ribl] (fr. skrækkeligt barn), åbenmundet person; smertensbarn.

Enfield [ænfild], nordl. forstad til London; 111 000 indb. (1948).

enfi'le're [av-] (fr. *enfant bestyrge*), langskyde (fra siden).

enfin [d'fæ] (fr.), endelig; kort sagt, nu vel.

enflourage [æ7flø'ra:ʒ] (fr. *enflourer* give blomsterduft), metode til udvinding af æteriske olier af blomster, hvorved disse i 1-3 døgn anbringes ml. med et egnet fedttag besmurt glasplader i rammer, der opstables i fl. lag og slutter lufttæt til hinanden; denne operation gentages adsk. gange med nye blomsterlag, hvorefter fedtstoffet afskrabes og forhandles som blomsterpomade, hvoraf en »extrait« af den æteriske olie kan udvindes ved ekstraktion med alkohol.

en for alle og alle for en, d. s. s. solidarisk.

eng, lavtliggende græsbevokset areal, som navnlig findes ved kystegne, søer og åer.

Eng [æv], Helga (f. 1875), no. pædagog og psykolog. Mest kendt for sine studier af børnetegnninger.

Engadin [æi'ga'di:n] (rætorum. *Engiadina*), 91 km l. alpedai i Graubünden omkr. Inns øvre løb. Navnlige Øvre E, ml. Bernina- og Albulal-Alperne er en søgt turistegn (St. Moritz m. fl.).

engagere [ai'gæʒe-3] (fr. *engager* pant-

sætte), ansætte; byde op; bringe i forbindelse, engagement [a'gæʒamɑ?], ansættelse, forpligtelse, overenskomst.

Engageringskontoret for Handel og Industri, Foreningen, stiftet 1913 under medvirkn. af en række erhvervs- og funktionærorganisationer. E-s opgave er især at formidle funktionærstillinger i private erhvervsvirksomheder; desuden foranstalter det kursus, driver konsulentvirksomhed osv. vedr. personalespørgsmål. E har ca. 13 000 medl., bestående af såvel principaler som funktionærer.

engangsskat, betegn. for skat, der udrædes en gang for alle, sædv. i forh. t. formuens stør. e gennemførtes efter 2. Verdenskrig i en række lande. Den, da e i h. t. lov af 12. 7. 1946 bestod af en formuestigningsafgift pålignet i forh. t. formuens stign. under krigen og et stabiliseringslån (tvangslån) pålignet i forh. t. formuens størrelse ult. 1945, der i hel- delen af lånet beløb. Provenuet var ca. 900 mill. kr., hvoraf 350 mill. kr. stabiliseringslån og resten formues- og ningsafgift samt formueafgift til afløsning af stabiliseringslån.

en garcon [ogə'ras] (fr.), som ungekarl.

en garde [a'gard] (fr.), på sin post. Fægtkommando, hvorved deltagerne stiller sig an til kamp.

'Engberg [-bær], *Arthur* (1888-1944), sv. soc.dem. Red. af »Socialdemokraten« 1924-32 og 1936; ecklesiastikmin. 1932-36, 1936-39. Medl. af 2. kammer 1917-39, 1. kammer 1940-44; landshovding efter 1940.

Engberg, Gunner (f. 1882), da. præst. Olfert Ricards efterfølger i KFUM-arbejdet, formand 1935-43, kendt taler og opbyggelsesforf., præst ved fl. kbh-ske kirker, 1944-48 præst på Strynø.

'Engber'g, Harald (f. 1910), da. kritiker. Knyttet til »Politiken« fra 1945. Bl. a. skrevet A. W. Sandberg og hans Film (1944) og Nordahl Grieg og Tidens Drama (1946).

engblomme *Trollius*, slægt af ranunkelfam., urter med dybt s, hånddelte blade. Blom- CD k jji yster med store gule (sjæl- den hvide) bægereblade og *Aj, r mange små kronblade £\$SØS £Λ med honningrube. 12j f J g A A 3 A t T arter. I Danm. alm. e In J E L A * (T. europæus), hist og her « J r J w A på enge.

engbrystighed, et kronisk, feberfrit, uheldbærligt åndebesvær hos heste, e er ikke i sig selv nogen sygdom, men et symptom. Den påg. hest er lidende af en brugs- og værdiforringende fejl, der hører til de såk. »skjulte« fejl i den vet. retsmedicin.

engel (gr. *angelos* budbringer), himmelske væsener, der i hærskaer omgiver Gud, opr. forestill. fra israell. rel. og parsismen.

Engel, Ernst (1821-96), ty. statistiker. Ophavsmand til den inden for forbrugsstatistikken bekendte Engels lov, hvorefter den del af en families indtægt, der anv. til levnedsmidler, aftager med stigende velstand. Loven har senere i generaliseret form fået betydning ved den stat. bestemmelse af efterspørgselskurvens form.

Engel, Karl Ludvig (1778-1840), ty. født, fi. arkitekt. Universitetsbiblioteket, Senf- bygningen og Rådhuset i Helsinki m. m.

Engel [W.] Walter (f. 1879), da. metallurg. 1907-17 dir. for A/S Nordiske Kabel- og Trådfabrikers trådværk i Middelfart. 1938 prof. i metallære ved Polyteknisk Lærestanst.

'Engelberg, schw. kursted i Oberwalden. Benediktinerkloster (gri. 1120) med klosterskole. 250C indb.

'Engelborg, ruiner på Slotø i sejlløbet til Nakskov, opr. befæstet flådeværft og -havn, anlagt af kong Hans 1510. »Smålandene til beskyttelse«. Fæstningen forældt omkr. 1550, værftet endnu i brug under Chr. 4. Udgraves for tiden (1948).

'Engelbrechtsdatter [-brækt-], *Dorothea* (1634-1716), no. forfatterinde. Skrev salmer i tidens smag, ejendommelige v.

Friedrich Engels. Anker Engelund.

deres subjektive præg; *Sjælens Sang-Offert* (1677).

'Engelbrekt 'Engelbrektsson (d. 1436), sv. væbner. Der 1434 rejste dalkarlene med fogeden Josse Eriksson, fik de da. fogeder fordrøvet og 1435 i Arboga valgte til Sv.s hovedsmand, hvorefter Erik af Pommern efter forgæves forlig s forhandlinger afsattes 1436 og Karl Knutsson valgte til hovedsmand i E-s sted. E dræbtes snart efter.

'Engelbrektskyrkan [-xyrkan] i Sthlm. opf. 1904-14 af Lars Israel Wahlman (f. 1870) i nat. præget jugendstil med bizarre detaljer.

Engelbreth-Holm, Julius, da. patolog (f. 1904), 1941 prof. i patol. anat. ved Kbh.s Univ. Har især arbejdet med blodsyg., kræft og eksperimentalpatol. omner.

Engelhardt Van-'J Conrad (1825-81), da. arkæolog, hvis fortjeneste er udgravningen og publiceringen af jernalderens store musefund.

Engelhardt [æ'p-], *Knud Valdemar* (1852-1931), da. arkitekt og grafiker, som har haft stor betydning for udformning af brugsgenstande, skilte og tryksager.

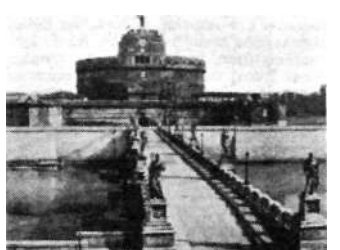
Engel'hol'm, hovedgård NV f. Præstø; oprettet 1774 af jord fra Vordingborg ryttergods. Fra 1830 i slægten Wolff (=Sneedorffs) eje. Bygn. fra 1785, fredet i kl. B.

Engell, Birgit (f. 1883), da. sangerinde. Sopran. 1912-20 i Tyskl. 1920-32 ved Det kgl. Teater, Kbh.

'Engels, by i RSFSR, Sovj., ved Volga over for Saratov. Til 1941 hovedstad i den ophævede Volgatyske rep.; 73 000 indb. (1939). Jernbanebro over Volga; flodhavn. Industri.

'Engels, Friedrich (1820-95), ty. socialist; s. m. K. Marx grundlægger af marxismen; tilbragte det meste af sit liv i Engl., deltog ligesom Marx i den revol. bevægelse i Tyskl. 1848-49; emigrerede derefter til Engl., hvor han 1850-69 var ansat i faderens bomuldsspinderi i Manchester; fra 1870 bosat i London. Støttede ofte venen Marx økonom. og skrev s. m. Marx »Manifest der kommunistischen Partei« (1848) og forsk. skr. til belysning af den marxistiske teori, især *Herrn Eugen Duhrings Umwälzung der Wissenschaft* (ofte Anti-Dühring) (1878) og *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates* (1884; da. *Familiens, Privatejendommens og Statens Oprindelse* 1948); udg. 2. og 3. bd. af Marx' *Das Kapital*. (Portræt).

'Engelsborg, ital. *Castel Sant' Angelo*, fæstning i Rom, opr. kejser Hadrians

gravmæle, opført 132-139 e. Kr. Siden goternes belejring 537 anv. som fæstning. Opkaldt efter nu nedrevet kapel f. arkeenglen Michael.

Engels'hol'm, tidl. hovedgård V f. Vejle, bl. a. i slægterne Rosenkrantz, Brahe,

de Lichtenberg og Linde's eje. Udstykket efter 1931. Hovedbyggn. fra 1592-93; fredet i kl. A. Nu højskole.

engelskblåt, d. s. s. berlinerblåt, pariserblåt osv.

engelsk broderi, huller af forsk. størrelse og form sammensat i mønstre, dog ofte i forb. m. fr. broderi. Yndet fra ca. 1830 til 1900; altid udført på lærred.

engelsk dans, d. s. s. anglaise.

engelsk frøkerne (dammer), kat. nonneorden med opdragelse som formål, stiftet 1609. Etsidestykke til jesuitterne.

engelskgræs (*Ar*meria ma'riima*), art af hindebægerfam. Urt med rosetstillede, smalt linieformede blade og rosenrøde blomster, samlet i et hoved i spidsen af en bladløs stængel. Alm. i Danm. på strandenge og sandbakker nær strand.

engelsk havestil, landskabelig have-

Engelsk havestil, Fredensborg slotspark set fra slotstrappen.

form (tilstræber efterligning af naturen); afløste fra 1730erne den fr. havestil.

engelsk horn, træblåseinstrument af obo-familien, men i dybere leje (e-c***) end oboen.

Engelsk horn.

engelsk hæfteplaster, selvklebende taft hæftepapiert.

engelsk kunst er som hele det eng. liv præget af landets insulære beliggenhed. Den eng. kunst har stadig modtaget impulser fra det eur. fastland, men har dog udviklet sig i en kendelig distance fra fastlandets kunst. Tit ses en holden-fast ved retninger som fastlandet havde opgivet for længe siden, på den anden side brod også overraskende nye strømninger igennem. Fra den tidl. middelalder findes fremragende miniaturemaleri, fra 5. årh. bogminiatur malet af eng. munke. Denne kunst oplevede 200 år senere en blomstring, og dens niveau holdt sig indtil 1400. - I renaissanceen domineredes *malerkunsten* af Holbein og i barokken af van Dyck, som begge virkede i Engl. Det var Holbein, der inspirerede den gnm. 300 år meget afholdte miniatureportrætkunst. Den første geniale eng.-fødte maler var William Hogarth, stor som portrætmaler og som satirisk genremaler. En generation senere opstår med Reynolds, Gainsborough og Raeburn den fascinerende s ocie ty-portrætkunst, hvis elegante produkter mangfoldiggjordes ved til dels farvetrykte mezzotint og tik. Landskabsmaleriet, der tog sin beg. med

Gainsborough og Wilson, blomstrede omkr. 1800 med Crome, Turner og især Constable. Turner var også stor i akvarelteknikken, som senere blev mange eng. kunstneres speciale. Fra 19. årh.s første halvdel skal nævnes G. F. Watts og de to klassicistisk-mystiske tegnere Blake og Flaxman. Omkr. 1850 grundlægger ital. Rossetti den lyrisk prægede prærafaelitiske skole (Millais, Burne Jones og som sidste dekadente udløber tegneren A. Beardsley). Af 19. årh.s anden halvdel skal fremhæves den af jap. kunst inspirerede J. Whistler. Internat. indflydelse gjorde sig stærkt gældende, især fr. Raderingens kunst dyrkedes foruden af Whistler af Brangwyn, Pennell o. a. - *Billedhuggerkunsten* indtager en beskedent plads i eng. kunstliv. I 13. årh. skabes gotiske kirkeskulpturer (katedrallerne i Exeter og Wells), men siden renaissanceen er B. svagt repr.; i det 17. årh. ved J. Stone og C. G. Cibber, i det 18. ved J. Flaxman, i det 19. ved A. Steven. - *Arkitektur*. Engls. romanske (normanniske) bygningskunst var kontinentalt præget, men gøtikken i sine tre perioder viser tiltagende eng. særpræg: a) early English: kirkerne i Ripon, Lincoln, Peterborough; b) decorated style: York, Lichfield, Ely; c) perpendicular style: Cambridge, Gloucester. Tudorstilen med æselyrg-buene og den elisabethanske stil med store paladser med vældige vinduesflader danner overgangen til renaissanceen, der står under Palladios indflydelse (Inigo Jones: Banqueting House). Barokken er præget af Engls. største arkitekt Chr. Wren (St. Pauls Cathedral, Hampton Court, Kensington Palace). Efter en strengt klassicistisk periode fulgte den moderne bygningskunst, som med sin gennemførte boligkultur blev forbilledlig for mange lande.

engelsk litteratur beg. i 5. årh. efter germanernes indvandring i Engl. med hedensk heltedigt. af fællesgerm. art, hvoraf bl. a. eposet Beowulf (forf. ca. 700) er bevaret; heltedigtningens poet. former overførtes på digtn. over kristelige motiver i 7. og 8. årh. Denne litt. tradition, geogr. tilknyttet N-Engl., kulminerer for vikingetiden, og i 9. og 10. årh. er e-s vækstområde S-Engl., hvor en række rel. og hist. prosaværker udarbejdes (kong Alfred, biskop Ælfric). - 1066-1400. Med den normanniske erobring (1066) trængte fr. kultur dominerende ind over Engl., og de fællesur. middelaldergenrer bærer i e fr. præg, især de talr. versificerede ridderromaner, i mindre grad den rel., moralske og hist. digtning (legender, allegorier og krøniker). Først hos Geoffrey Chaucer (d. 1400) forenes kontinental (spec. ital.) påvirkning med eng. nationalpræg. I den flg. »guld«-tid (1400-1560) videreføres Chaucer-traditionen uden originalitet. En folkelig heltedigtning opstår i N-Engl. og Skotl., og inden for dramaet, hidtil kirk. mysterie-spil, frembringes talr. moraliteter (Det Gl. Spil om Enhver). 1560-1660. Renaissance beg. under ital. indflydelse, der især kan iagttages i hyderoman, sonet (Sidney) og ridderpos (Spenser), men kulminerer inden for en nat. og folkelig digtning, dramaet, der i Elisabeth-tiden med Marlowe, Ben Jonson og især Shakespeare opnår verdensformat. Dramaets fortsatte udvikling Jiemmes af puritanismen (teatrene lukkes fra 1642), for hvilken Milton stod som betydeligste repr. Tidens lyrik viser katolisierende og mystiske tendenser (Donne's »metafysiske« skole). Klassicismens tid (1660-1800) indledes med en fra hofkredse udgående, kraftig anti-puritanisk reaktion og en fornyelse af åndslivet efter fr. forbillede, der litterært fører til fastlæggelse af genrer og stilidealer for hele 18. årh.; hovedskikkelser inden for drama, satire og læredigt er akad. digtere som Dryden, Pope og Swift, medens en mere borgerlig linie med forudsætning i Spectator-litt. fører til prosaromansens udformning (Richardson, Fielding, Smollett). Mod årh.s slutn. indvarsles romantikken i lyrik (Macpherson, Burns) og prosa (Sterne). Ro-

mantikken (1800-30) indledes af lyrikerne Coleridge og Wordsworth, dens natur- og menneskesyn udformes poet. af Byron, Keats og Shelley, og dens hist. interesse finder karakteristisk udtryk i W. Scotts romaner. I den flg. victorianske periode (1830-1900), der præges af sociale og kulturelle brydninger og tilsvarende litt. problemdebat (historikerne Macaulay og Carlyle, filosofen Stuart Mill), er hovedskikkelser inden for poesien Tennyson, Browning og Swinburne, inden for romanlitt. Dickens og Thackeray; periodens afslutn. kendetegnes af modsætn. ml. dekadencens hovedrepr., Oscar Wilde og imperialismens digter, R. Kipling. - I beg. af 20. årh. står en soc. radikal litt. (Shaw, Wells) over for en konservativ-liberal (Chesteron, Belloc). e ml. krigen har været domineret af en psykologisk, analytisk romanlitt. med J. Joyce, D. H. Lawrence, Huxley, Virginia Woolf som hovedrepr. og en dybtgående fornyelse af lyrikken, fremkaldt af T. S. Eliot og videreført af Day Lewis, Auden, Spender og Mac Neill.

engelsk læder, meget tætvetet bomuldstof af hårdt kædegarn og fin islæt, har let atlasglans; omtrent d. s. s. moleskin.

engelsk musik har i fl. perioder præget eur. musik. Omkr. 1600 opstår den eng. madrigalskole, hvis repræsentanter (Byrd, John Bull (1563-1628), Thomas Tallis (ca. 1605-85), Morley m. fl.) også er kendt for deres virginalmusik. I 17. årh.s sidste halvdel er Purcell et af tidens store navne. 18. årh.s eng. musikliv er præget af stor rigdom. Mange fremmede musikere (Händel, Bononcini, Joh. Chr. Bach, Abel) fandt deres hjem i Engl., og op mod årh.s slutning fik Engl. to gange besøg af Haydn. Nyere tid e er karakteriseret ved navnene Edw. Elgar, Vaughan-Williams og den allerede internat. kendte Benjamin Britten.

engelsk ridning el. *letridning* fremkommer ved, at rytterens sæde i trav kun for hvert andet skridt sættes ned i sadlen. Først kendt i slutn. af 19. årh.

engelskrødt, mere el. mindre rent jernoksyd, der fremstilles kunstigt ved gløtning af jernforb., f. eks. affaldsprodukter fra den kern. industri, såsom alun- og vitriolslag. Som pigment i oliefarver til udvendig brug el. til rustbeskyttelse må det ikke indeholde vandopløselige stoffer som gibs. e anv. også til polering af glas og metal.

engelsk sædel, den alm. anv. flade lædersædel.

engelsk salt, d. s. s. magniumsulfat; smager bittert, virker afførende.

engelsk setter, eng. hunderace. stående

jagthund, hvid m. sorte el. gullige aften. **engelsk sprog**, (vest)germansk sprog, nærmest besleget med frisisk, idet stamfædrene til de nuv. engl. var germ. folk, der indvandrede fra ty. Nordsøen i 5. årh. e. Kr. I sin ældste kendte form, ca. 600-1100, kaldes sproget *olde el. angelsakisk*. Det minder i sin gramm. bygn. mere om ty. end om moderne eng. Perioden 1100-1500 kaldes den *middele* og er især præget af en vidtgående reduktion af de opr. bøjningsendelser samt en stærk påvirkning fra fr., som bl. a. skyldes det normanniske herredømme efter 1066. Sproget efter 1500 kaldes *ny* og er karakteriseret ved visse nyopståede vokaler, særlig tvetydligt samt bortfald af udlydende e (make udtales [mæk], wine [waɪn] osv.). Retskrivningen er i det væsentlige middele og afspejler derfor en udtale, der er meget forsk. fra den moderne. Den

stærkeste påvirkning udefra har til stadihed været fr., som har haft dybtgående indflydelse på e ordforråd og udtryksmåde. Også videnskabens gr.-lat. sprog har sat sig stærke spor, og endv. er der optaget låneord fra fremmede sprog over hele verden. Spec. e sprogvaner er også udviklet, f. eks. den lethed hvormed man anv. samme form som verbum, substantiv (og adjektiv). I de sidste årh. har e bredt sig over hele verden gnm. handel og kolonisation, og en række nye afarter samt blandingssprog er cpstået. Amer. e afviger i stigende grad fra brit. e i udtalen, enkelte grammm. træk, samt især i ordforrådet (optagelse af fremmedord, nydannelser), e tales af ca. 200 mill. mennesker, (jfr. *basic english*).

engelsk stentøj, d. s. s. Wedgwood-stentøj.

engelsk syved (*sudor anglicus*), en nu ukendt sygdom, der i 15. og 16. årh. optrådte i forsk. lande i Eur.

engelsk syge el. *rakitis*, stofskiftesygdom i barnealderen; angriber knoglesystemet og bevirker, at knoglerne bliver kalkfattige og derved deforme, e angriber overvejende kunstigt ernærede børn, medens brystbørn oftest går fri. e findes også i den voksne alder (osteomalaci). Årsagen til e er dels mangel på sollys, dels ernæringsfejl. Hvis føden mangler D-vitamin og et bestemt for. ml. kalk og fosfor, medfører det e. De mest fremtrædende symptomer er nakkesev, blødhed af kraniets knogler (craniotabes), fortykkelser på ribbenene (rosenkran), indtrækning af disse, sent indtrædende tandbrud, fortykkelse af lange rygknoglers ledender (epiphyse ne), krum rygsøjle og forandret bækkenform, hjulbenedeth el. kaivekne. Symptomerne afhænger i øvr. af barnets alder. Behandlingen består i frisk luft, sollys, evt. ultraviolet lys, blødt ernæring (mælk og grønsager). Af medikamenter bruges levertran el. lign. A- og D-vitaminholdige præparater under tidten s. m. kalk og fosforpræparater.

Engelsted, *Malthe* (1852-1930), da. maler; medl. af »Den Friø Udst.« fra 1891; genrebill. og bibelske bill.

Engelsted [æ'r-], *Sophus* (1823-1914), da. læge, overlæge ved Kommunehosp.s 4. afd. Medstifter af Røde Kors.

Engelstoft, *Christian* (1876-1945), da. forfatter med særligt område i den lille fortælling, ofte fra kbh. proletarmilieu. *Chr. Engelstoft Fortæller* (1936) og *Den Sidste Glæde* (1946).

Engelstoft Væn'-, *Christian Thorning* (1805-89), da. teolog. Skrev grundlæggende arbejder over da. kirkehist. Biskop på Fyn 1851. Kultusmin. 1864.

Engelstoft, *Laurits* (1774-1851), da. historiker, 1803-44 prof. ved Kbh.s Univ. 1817-32 og 1840-48 medl. af direktionen for univ. og de lærde skoler, i hvilken han udførte et stort arbejde.

Engelstoft, *Povl* (f. 1876), da. historiker. Red. »Dansk Biografisk Leksikon« (27 bd.) 1933-44. Arb. vedr. da. hist. efter 1864.

engelsød (*Poly'podium*), slægt af engelsødfam., bregner med runde til langagtige sporehusshobe uden slør. 200 arter. I Danm. alm. e (P vulgare) ved gærder og i krat. - Navn efter rodens søde smag. (Hil. se bregner).

Engelund, *Anker* (f. 1889), da. civilingeniør, 1928 prof. i bygningsstatik og jernkonstruktioner ved Danmarks Tekn. Højskole og siden 1941 rektor for samme. E har projekteret et stort antal kendte broer; f. eks. over Lille-Bælt, Storstrømmen, Oddeud. - Fl. lærebøger. Præsident for Akademiet for de Tekniske Videnskaber. (Portræt sp. 1131).

Engelund, *Svend* (f. 1908), da. maler; medl. af »Kammeraterne« fra 1939. Figur- og landskabsmaler med en fin, lidt tung kolorit; repr. i kunstmus.

Engestofte, hovedgård ved Maribo Sø. Fra 1727 i slægten Wichmand (1777 adlet Wichfeldts eje; stamhus 1799-1923. Bygn. fra 1807; fredet i kl. B.

Enghien [a'gæl], *Louis de Bourbon-Condé, hertug af* (1772-1804), bekæmpede som

emigrant revolutionen. Mistænkt af Bonaparte for forb. med Cadoudals sammensværgelse. Marts 1804 rykkede fr. tropper ind på Badens territorium og tog E til fange; skønt ingen beviser forelå, dødsdømtes E efter formløse proces; henrettet i Vincennes.

Enghien-les-Bains [d'gæ le'bte], kurested m. svovlkilder, nær Paris; 11000 indb. (1946).

enghøg (*'Circus pyg'argus*), lille kærhøg, hannen blålig, vingen m. bredt sort tværbånd. Yngler i jyske hedemoser. Trækfugl.

engkarse (*Car'damine pragtens is*), art af korsblomstfam. med fjersnitdelte blade og lilla, ca. 1 cm store blomster. Alm. i Danm., på enge.

engkultur omfatter alle de arbejder, der skal skabe betingelser for en mere værdifuld plantevækst på engarealer.

England (eng. [i'gland]) er dels navnet på den vigtigste del af Storbritannien og Nord-England (modsat Wales, Skotland og Nord-England), dels alm. da. betegn. for Storbritannien og Nord-England.

1) Del af Storbritannien og Nord-England, moderland for det britiske imperium; 151000 km²; 43 534 000 indb. (1948) (inkl. Wales). (Befolk., erhverv og historie, se E. 2). Kysten er rig på indskæringer: Themsbugten, Washbugten (The Wash) og Humber på Ø-kysten, Bristolkanalen, Cardiganbugt og Solway Fjord på V-kysten. Floderne er korte, men vandrige; flodmundingerne er tragtformede p. gr. af det stærke tidevand; herved er skabt fortrinlige naturhavne (anv. af dokbassiner nødvs.). - *Terræn*. E deles ved en linie fra Bristol til Middlebrough i det nord ves ti. højland og det sydøstl. lavland. Lavlandsområdet er dannet af stenarter yngre end triastiden; de er lidet modstandsdygtige mod erosion, og SØ-E er derfor et jævnt el. bakket lavland, som udgør landets bedste agerjord. S f. Themsens nedre løb (i grevskaberne Kent, Surrey og Sussex) præges landskabet af to kalkrygge fra kridtiden, North Downs og South Downs. NØ f. London har indlandsisen i Suffolk og Norfolk aflejret moræne, som i forb. med den solrige sommer har skabt fortrinl. betingelser for kornavl. Højlandsområdet består af hårde bjergarter fra palæozoisk tid, som betinger den kuperede overflade; det falder i fl. adskilte bjergpartier; Cornwallhalvøen, Wales, De Penninske Bjerge, Cumbrian Mountains med Lake District og, på grænsen til Skotland, Cheviot Hills, som går over i det sydsjydske højland. - *Klima*. E har temp. kystklima. De fremherskende vestl. og syd ves ti. vinde bevirker i forb. med Golfstrømmen i Atlanterhavet, at vintrene bliver meget mildt og sommeren ret kølig. Scillyøerne har 7,7° C i gnst. for koldeste måned, 16,1° for varmeste, London tilsv. 3,6° og 17,0°. Nedbøren er 60-100 cm årl., men er dog på de vestl. bjerge væsen tlig s tørre (Sno wdøn ca. 500 cm). Tåge er hyppig, navnlig i storbyerne, hvor vanddampene fortætter sig omkr. skorstenenes røgparker. E (uden Wales) deles admin. i 45 grevskaber.

Kirkelige forhold. De vigtigste kirker i E er 1) statskirken: den anglikanske kirke (Church of E; omfatter godt halvdelen af befolk.), 2) den metodistiske og 3) den katolske (2,4 mill. medl. 1947). Der er ca. 385 000 jøder. Statskirkens hårde konformitetspolitik over for afvigende anskuelser, først puritanske, siden independentiske, presbyterianske og metodistiske, har ført til dannelse af dissenterksamfund. Der er nu samarb. ml. de protestant. kirker i E bl. a. gnm.

British Council of Churches; der er også et vist samarb. ml. Church of E og romerkirken.

2) alm. da. betegn. for *Det Forenede Kongerige Storbritannien og Nord-England, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*, kongedømme, der omfatter: England, Wales, Skotland, Nord-England, Man, Kanaløerne.

I alt 245 000 km²; 50 155 000 indb. (Terræn, geologi og klima, se E 1), Skotland, Wales og Irland). *Befolkningen* taler overvejende engelsk, men i dele af Højskotland taler ca. 125 000 endnu det keltiske sprog gælisk, og i Wales taler ca. 1 mill. et andet kelt. sprog, kymrisk. På Kanaløerne tales mest fransk. I E bor gnmst. 204 mennesker pr. km² (1947), men fordelingen er ujævn (Engl. + Wales har 287 pr. km², Skotland 65 og N-England 96). Tættest befolket er Londons omegn, industriområderne i S-Wales, Durham, Lancashire, Staffordshire og Warwickshire, hvor der stedvis er over 1000 indb. pr. km². Strækninger i Højskotland, nordl. del af Penninerne og dele af Wales er næsten mennesketomme. Fødselshyppigheden var i 1946 i Engl. + Wales 19,7‰, i Skotl. 21,2‰, i N-England 22,5‰. Fødselsoverskuddet var i Engl. + Wales 7,6‰ (1939; 2,9‰), i Skotl. 8,1‰ (1939; 4,5‰), i N-England 9,5‰ (1939; 5,9‰). - *Mønt*: 1 pound Sterling (£) = 20 shilling (sh.) = 12 pence (d). - *Mål og vægt*. *Længdemål*: 1 mile = 8 furlongs ≈ 320 rods = 1760 yards = 3 feet = 12 inches = 12 lines. *Rummål*: 1 quarter = 8 bushels = 4 pecks = 2 gallons = 4 quarts = 2 pints = 4 gills. *Vægt*: 1 Handdelsvægt (avoir-dupois) 1 ton = 20 hundredweights (cwt.) = 4 quarters = 2 stones = 14 pounds (lb. = 453,59 g) = 16 ounces (oz.) = 16 drams. 2) Troyvægt: 1 pound (* = 373,24 g) = 12 ounces = 20 pennyweights = 24 grains.

Befolkningens fordeling efter *erhverv* var 1946: Landbrug, fiskeri, skovbrug 5%; minedrift og industri 47%; handel og trafik 19%; oftilt. tjeneste og frie erhverv 10%; militærtjeneste 7%; tyvende o. a. 12%. - *Landbrug*. Af arealet udnyttedes 1946 31,9% som agerland, 49,2% som græssenge, medens 18,4% var skov, hede el. mose. Under 2. Verdenskrig omdannedes store græsarealer (10% af hele landets areal) til agerland, og landbrugsproduktion blev øget med 60-70%. Det eng. agerbrug er det mest mekaniserede i Eur. Havre er den vigtigste kornart; den dyrkes i de fleste egne, men især i N-England, Skotlands østl. kystegne og SØ-E. Hvede og byg dyrkes især i Ø-E, rugavlen er ringe. Desuden dyrkes kartofler, sukkerroer, græs, kløver, foderroer, hør og humle. Udbyttet var 1946: Hvede: 1 967 000 t; havre: 2 903 000 t; byg: 1 963 000 t; rug: 39 000 t; kartofler: 10 166 000 t; sukkerroer: 4 522 000 t. I forhold til folketallet er husdyravl ret ringe, bortset fra fåreavlen, der er Eur.s største; kvalitativt står eng. husdyravl meget højt. Husdyraltallet var 1947: Hest: 834 000; stk. hornkvæg 937 600; får 1 674 800; svin 1 672 000; høns 69 954 000.

1947 produceredes af kød 710 000 t (1939: 1,17 mill. t), bacon 62 000 t (146 000 t), smør 7 000 t (21 000 t), ost 17 000 t (43 000 t). E er langtfra selvforsynende med levnedsmidler; bl. a. importeredes i 1947 4,2 mill. t hvede, 894 000 t hvedemel, 192 000 t ost, 1 008 000 t kød, 132 000 t bacon, 80 000 t æg og 1,88 mill. t sukker. - *Skovbrug*. Størstedelen af tømmerforbruget må indføres. - *Fiskeri*. 1% af befolk. lever af fiskeri (især i Nordsøen). De største

Wales	132 000 km ²	43 534 000 indb. (1948)
Skotland	19 000 -	5 140 000 - (1948)
England	79 000 -	1 341 000 - (1948)
Man	14 000 -	51 000 - (1939)
Kanaløerne	600 -	89 000 - (1946)
	200 -	

fiskerihavne ligger på Ø-kysten (Hull, Grimsby, Aberdeen, Yarmouth, Lowestoft). I 1938 fiskedes 1 066 000 t til en værdi af 16,1 mill. £ (1947: 994 000 t, værdi: 41,5 mill. £).

Minedrift. E er et af verdens vigtigste bjergværkslande, og 4% af befolk. er beskæftiget ved minedrift. Kul er langt det vigtigste mineral. Det findes især i S-Wales, Lancashire, Yorkshire, Durham, Northumberland og Lavskotland. Arsproduktionen var gnsst. for 1936-38 236 mill. t el. ca. Va af verdensproduktionen. 1947 var produktionen 199,7 mill. t. Før 2. Verdenskrig eksporteredes ca. Vs af prod., efter krigen meget lidt (1939: 47 mill. t; 1947: 5,4 mill. t). Kulminerne nationaliseredes i 1947. Jermalm er vidt udbredt i E, men brydes især omkr. Northampton, Humber og Middlesbrough, hvor der er mange højovne. Malmen er overvejende jernglans og brunjærsten. Produktionen androg gnsst. 1936-38 3,9 mill. t; 1947: 3,3 mill. t (jernindhold). Normalt indføres Vs af brugen fra Sverige og Spanien (udsmeltet i de wallisiske kulhavne). Store saltlejer findes i Staffordshire, Cheshire og Durham. Forekomsterne af bly og tin er kun små. **Industrien** beskæftiger godt 40% af befolk. De vigtigste grene er tekstil- samt jern- og metalindustri. Bomuldsindustrien, der beskæftiger ca. halvdelen af tekstilindustriarbejd., findes især i Lancashire og omkr. Glasgow. Bomulden indføres fra USA, Ægypten, Indien, Peru og Brasilien. En stor del af færdigvarerne eksporteres. Uldindustriens centrum er Yorkshire. I Skotl. fabrikeres klæde omkr. Glasgow og i Tweedalden. Ulden kom opr. fra Cheviot Hills (sorte får), nu især fra Australien, New Zealand, S-Afrika og Argentina. I N-Irland fabrikeres fra gi. tid lærred. I Dundee tilvirkes hamp og jute, i mange byer kunstsilke. - Stålproduktionen var i gnsst. for 1936-38 11,9 mill. t; 1947:

12,5 mill. t. De vigtigste områder med sværindustri er: Middlesbrough, egen S f. Humber, S-Wales, det penninske kul- og jernområde, egen omkr. Glasgow, Cumberland og Birmingham. Skibsbyggerier findes ved Clyde (Glasgow), Tees (Middlesbrough), Tyne (Newcastle, South Shields), i Sunderland, Barrow og Birkenhead. Finindustrien har centre i Birmingham og Sheffield, kemisk industri ved saltlejerne i Cheshire og Staffordshire, lervare- og fajanceindustrien i The Potteries omkr. Stoke on Trent.

Handel. E har verdens største handelsomsætning. Indførselen overstiger ofte udførselen med over 75 %, men betalingsunderskuddet udlignes ved kapitalanbringelser i udlandet og ved handelsflådens fortjeneste. Indførselen var 1936-38 gnsst. 932 mill. £ (1947: 1788). Udførselen var 1936-38 gnsst. 543 mill. £ (1947: 1196). Tekstiler og jern- og metalvarer udgør normalt hver lidt over 1/4 af udførselen. Halvdelen af indførselen er fødevarer. Va er råstoffer, resten industrivarer. Eksporten foregik i 1947 især til Indien (92 mill. £), S-Afr., Aus tr., Danm. (26 mill. £), Eire, USA, Frankr. og Canada (33 mill. £). Importen skete s. å. især fra USA (295 mill. £), Canada (230 mill. £), New Zealand, Indien, Austr., Argentina, Eire, Brit.V.-Afr., Sv., Ceylon og Danm. (27 mill. £).

Samfærdsel. E-s første jernbane åbnedes 1825 ml. Darlington og Stockton. Banernes samlet længde er ca. 33 000 km (tættest jernbanenet efter Belgien) og den årl. godsmængde ca. 300 mill. t. E har godt 8000 km kanaler og sejlbare floder, som årl. transporterer 17 mill. t gods. Deres bet. er størst i Midt-E-s mineegne. Handelsflåden var i 1939 verdens største: 18 mill. BRT el. 26% af verdens tonnage. Netto tabe t under 2. Verdenskrig anslås til 3 mill. BRT, og E-s tonnage var derefter under 50% af USAs. 31. 12. 1947 var handelsflåden på 18,6 mill. BRT. Lufttrafikken er veludviklet.

Forfatning og forvaltning. E har ingen

i enkeltheder udformet grundlov. Forfatn. er baseret på en række love, vigtigst: Magna Carta 1215, Petition of Rights 1628, Declaration of Rights 1689, Aet of Settlement 1701, den skotske unionsakt 1707, det 19. århs valglove og parlamentsloven 1911, Statute of Westminster 1931, endv. forsk. sædvaner. - **Kongemagten** er arvelig på mands- og kvindesiden i huset Windsor. Kongen har formelt en række rettigheder (udnævnelser, krigserklæring, fredsslutning, afsluttelse af traktater m. m.) og har sammen m. rådet (Privy Council) og Parlamentet den lovgivende magt. I praksis er dog ministeriet og især dettes snævrere udvalg **Kabinetet**, hvori de vigtigste min. har sæde, det centrale udøvende regeringsorgan. Min. er ansvarlige over for kongen og Underhuset. Premiermin. er Kabinetets leder og den, der som egl. leder af Underhuset fastlægger dettes lovarb. og debatter. **Overhuset** (House of Lords) består af de kgl. prinser, ærkebiskopper af Canterbury og York, 24 biskopper, ca. 700 arvelige eng., 16 valgte skotske, 28 valgte irske peers. Kongen kan udnævne nye peers. Fra 1911 har Overh. ikke været over for finansielle love, og andre love træder i kraft selv uden Overhusets billigelse, når de er vedtaget i 3 på hinanden flg. saml. af Underhuset. Overhuset er tillige rigs- og højestet (i realiteten dog kun jur. uddannede medl. under lordkanslerens foræde). Lordkansleren er Overhusets formand.

Underhuset (House of Commons) vælges ved flertalsvalg i enkeltmandskredse (1945: 640 medl.). Herved bliver det største parti uforholdsmæssig stærkt repræs. Valgre tsalder: 21 år, valgbare er vælgerne, undt. peers, visse embedsmænd og gejstlige. Underhuset vælger selv sin formand (Speaker), men reg. har den faktiske ledelse. - **N-Irl. regeres af** en guvernør m. et senat (26 medl.) og et underhus (52 medl.) ved sin side. **Skotl.** har vidtgående selvstyre og særlig ml. - **Lokalforvaltning.** Vigtigste adm. lokalområder er grevskaberne (counties; Engl. 57, Skotl. 33, N-Irl. 8), styret af folkevalgte råd (county councils). Samme stilling har byer m. over 50 000 indb. (county boroughs). Ledes af en lordlieutenant (Lordlieutenant) og en sheriff. Under county-inddelingen findes fl. kommunale underafdel. m. egne råd og embedsmænd. - **Retsvesen.** Den eng. retsorden er, mods. de fleste andre landes, i mindre grad udviklet gnm. love end på grundlag af retsafgørelser. Årsagen hertil er, at en domsafgørelse efter visse regler er bindende ikke blot for den foreliggende sag, men også for alle lign. i fremtiden (case law). Desuden præges eng. ret af sondringen ml. common law og equity, der har sin oprindelse i, at retsplejen fra middelalderen og langt ned i tiden udøvedes gnm. en flerhed af domstole, der dømte efter forsk. regler, af hvilke common law har sin oprindelse i de første årh. efter 1066, medens equity skabtes i løbet af middelalderen, opr. for at tilvejebringe resultater, der skønnedes mere stemmende med billighed end common law's.

I tidens løb blev equity imidlertid et fuldstændigt retssystem, parallelt med common law, og først 1873 sammensmeltedes de forsk. domstole til en enkelt High Court of Justice. Sondringen ml. common law og equity består dog stadig. - **Hær og flåde.** Alm. værnepligt indført i 1. Verdenskrig (1916), ophævet 1920, men genindført 1939 for mænd fra 18. til 51. leveår. Efter lov af 18. 7. 1947 varer tjenesten under fanerne 12 mdr., hvorefter man i 6 år genindkaldes til videre uddannelse i kortere tidsrum. Hæren havde 1. 4. 1948 en styrke på 530 700. Ved udgangen af 1946 bestod flåden af 10 slagskibe, 16 hangarskibe, 47 krydsere, 186 torpedobåde og 99 undervandsbåde. Flådens personal var 1. 4. 1948 144 400. - Det brit. luftvåben (Royal Air Force) havde 1. 4. 1948 et personel på 255 900. - Under 2. Verdenskrig talte det brit. imperiums sam-

lede væbnede styrker 12 mill. mand. - **Kirkelige forhold,** se E 1) og Skotland. - **Skolevesenet** omdannedes helt ved skoleloven af 1944 (educational act). Undervisningspligt til 15. (senere 16. år), gratis skolegang, stipendier ud over skolepligtens alderen. Skolevesenet består af: Primary School [primari 'sku:l] fra 2. (tvunget fra 5.) til 12. år. Secondary [sæksndari] School fra 12.-19. år (delt i 3 retninger: Latinsk., tekn. sk. og moderne sk.) og Further [fa:5a] School for elever over d. skolepligt. alder. De private Public Schools [f. eks. Eton] består stadig. Gl. univ. findes i Oxford og Cambridge, nye bl. a. i London, Manchester, Liverpool.

Historie.

Indtil 1066. E var beboet fra den ældste stenalder, fra 4. årh. f. Kr. trængte kelter ind fra Gallien, og en keltisk stamme, briterne, gav romerne anledn. til at give E navnet Britannia. 55 og 54 f. Kr. foretog Cæsar to tog til E, under kejserne Claudius og Domitian erobrede E indtil Flirth of Forth (44 og 85 e. Kr.), hvor en forsvarsmur byggedes mod de uafh. caledonier i Skotland. 406 rømmede de rom. legioner det i mellemtiden romaniserede E, der fra ca. 450 erobrede af angler, sakser og jyder, idet kelterne dog holdt sig i Wales, Cornwall og Cumberland, i Wales endda til nutiden. De små angelsaksiske riger (heptarkiet) forenedes af Egbert af Wessex (802-39), hvis efterkommere regerede til 1013. Det i 6.-7. årh. klyngede E blev fra 793 genstand for kristningstogter og senere erobringstog af vikinger fra Danm. og No., der 866-78 vandt Danlagen. Kongerne Alfred d. Store (871-99), Edvard 1. (899-924) og Athelstan (924-40) satte dog vikingerne i Danlagen på plads, men nye vikingetog fra 980erne førte til Svend Tveskæg's erobring af E. Tit 1042 herskede nu da. konger i E (Knud d. Store og Hardeknuud). En angelsaksisk reaktion satte 1042 Edvard 5. Bekendert på tronen, mens den egl. magt lå hos jarlen Godwin. Hans søn Harald besteg tronen ved Edwards død 1066, men faldt s. å. i slaget ved Hastings mod hertug Vilhelm af Normandiet.

1066-1485. Konger: **Normannerdynastiet:** Vilhelm 1. -1087, Vilhelm 2.-1100, Henrik 1. -1135, borgerkrig ml. Mathilde og Stefan af Blois -1154. **Huset Plantagenet:** Henrik 2. -1189, Richard 1. Løvehjerte -1199, Johan uden Land -1216, Henrik 3. -1272, Edvard 1. -1307, Edvard 2. -1327, Edvard 3. -1377, Richard 2. -1399. **Huset Lancaster:** Henrik 4. -1413, Henrik 5. -1422, Henrik 6. -1461. **Huset York:** Edvard 4. -1483, Edvard 5. 1483, Richard 3. -1485. - Kongerne var som hertuger af Normandiet udadtil orienteret mod Frankr., hvor de navnlig 1154-99 og 1347-1429 opnåede store resultater, men hvoraf kun Caius var tilbage, da Hundredeårskrigen sluttede 1453. Krigenes omkostninger svækkede i begge perioder kongemagten, og gav efter 1. periode anledning til Magna Cartas gennemførelse 1215, efter 2. periode tj. Rosekrigene og dynastiet Lancasters fald 1461. Derimod lykkedes erobringen af Wales under Edvard 1. og af Irland, påbegyndt af Henrik 2., mens Edvard 1.s erobring af Skotl. gik tabt 1314. Indadtil varede det et årh., inden de normanniske erobrere havde assimileret sig med angelsakserne. Mod normannerne fernes store magt opnåede adelen, allerede Henrik 1. gav et frihedsbrev (charter), og fra Magna Carta 1215 og parlamentsind kaldelsen 1265, hvor også lavadelen og byerne var repræsenteret, begynder udviklingen af det konstitutionelle kongedømme i E, hvor hverken lensopløsning el. den stærke kongemagt nogen sinde rigtigt fik fod-

1485-1603. **Huset Tudor:** Henrik 7. 1485-1509, Henrik 8. -47, Edvard 6. -53, Marie 1. -58, Elisabeth -1603. Efter Rosekrigenes ophør gennemførte Henrik 7. en faktisk enevælde. Handel og klæde-

produktion gik frem, byerne (især London) voksede. Stigende uldproduktion forårsagede overgang fra agerland til erassange (enclosure). Henrik 8.s og Walseys fastlandspolitik medførte krige m. Frankr. (delvis p. gr. af E-s vigtige handelsforb. m. Nederl.). Kritikken mod romerkirken fik 1534 udløsning i en reformation, hvor kongen blev den eng. kirkes hoved. 1549 autoriserede Uniformtaksakten en common prayerbook, der gennemførte calvinisk kirke med bevarelse af gi. former (Den Anglikanske Kirke). Tilbageslag til katolicismen fulgte med Marie, hvis ægteskab m. Fiiip 2. af Spån. medførte tabet af Caiais, men 1559 genoprettedes statskirken af Elisabeth. E blev en førende handelsmagt; merkantilistisk politik (monopoler) støttede handel og industri. Landadel og bourgeoisie blev førende. Ved at støtse protestantismen i Skotl. fik E indflydelse her, men i Nederl. bragte samme politik modsætn. til Spanien; da Marie Stuart henrettedes 1587, kom krigen. Denne resulterede imidlertid i Den Sp. Armadas nederlag 1588, og E måtte nu regnes ml. Eur.s førende stater.

1603-88. Huset *Stuart*; Jakob 1. 1603-25, Karl 1. -49; republik 1649-60; Karl 2. 1660-85, Jakob 2. -88. Med Jakob 1. forenedes Skotl. og E i personalunion. Hans høje kongetanker passede dårligt til det eng. parlament, der holdt på sin bevillingsret, og hvor calvinistisk puritanisme gjorde sig gældende. Mod sætningen tilspidsedes under Karl, og trods Petition of Rights 1628 fortsatte ulovlig toldoprævning og tvangsål. 1629-40 regerede kongen uden parlament, støttet af Stafford og Laud. Ændring af liturgien forårsagede oprør i Skotl., og Karl måtte af pengemangel indkalde parlamentet, hvor polit. og ret. opposition nu forenedes. 1642 blev krisen til borgerkrig. Cromwell blev fører for parlamentshæren, hvor independenterne dominerede, modsat det presbyterianske parlament. Karl led fl. nederlag, blev fanget og henrettedes 1649. Nu dannedes en repr., hvor Cromwell fik stigende magt, men ikke kunne samarbejde m. parlamentet. Udad førtes merkantilistisk politik (Navigationsakten), der bevirkede krige m. Holl. og Spanien. Efter Cromwells død 1658 faldt republikken; 1660 vendte Karl 2. tilbage (Restaurationsiden). Han arbejdede hen imod enevælde og katolicisme (forb. m. Ludvig 14.), men standse des ved Testakten 1673; Habeas Corpus-Akten 1679 sikrede hurtig rettergang. I krig m. Holl. 1665-67 havde E erhvervet New York. I Karls sidste år skabtes partierne Torier og Whigger under striden om den kat. Jakob 2.s tronfølgeret, og da Jakob 2. begyndte en hårdhændet kat. politik, enedes begge partier om «den berømmelige revolution» 1688 og indkaldte Vilhelm af Oranien, g. m. Marie, Jakobs datter.

1688-1832. Vilhelm 3. og Marie 2. 1689-94, Vilhelm 3. alene -1702, Anna -14. Huset *Hannover*; Georg 1. 1714-27, Georg 2. -60, Georg 3. -1820, Georg 4. -30. 1689 anerkendtes Vilhelm og Marie som regenter, men parlamentet sikrede sig ved Declaration of Rights. Efter jakobitoprør 1690 blev Irl. eng. lydland. 1707 forenedes Skotl. m. E i realunion (*Storbritannien*). Vilhelm førte E ind i krigene mod Ludvig 14. støttet af Whiggerne, der under Anna fik Mariborough på deres side; 1710 kom de fredsvenlige Torier til magten. Ved freden 1713 fik E Gibraltar, Hudson Bay-landene, Newfoundland. Fra 1714 kom atter whigstyre, og den afbrudte udvikl. hen imod parlamentarisme fortsattes under hannoveranerne, der overlod styret til ministre, især Walpole 1721-42. Det blev praksis, at kabinettet var i overensstemmelse m. Underhuset (hvor bestikkelighed florerede) og tededes af premiermin. Fra 1744 deltog E atter i fastlandskrige som et led i modsætningen til Frankrig i Amerika og Indien, 1755-63 under ledelse af William Pitt den ældre. Her lagdes grunden til E-s herredømme

i Bengalen; ved freden fik E Canada. Georg 3.s stræben efter magten gav sig efter 1761 udslag i kongevenlige ministerier (Bute, North), afbrudt af kortvarige whigmin. 1776 rejste de nordamer. kolonier oprør p. gr. af reg.s nye skattepålæg efter krigen, og 1783 måtte E anerkende deres uafhængighed. Det svækkede kongens magt; 1783-1801 var Pitt, d. y. ledende. Den beg. industr. revolution gjorde E til verdens første industriland. 1793-1802, 1803-14 (15) var E i krig m. Frankr. og fastslog sit herredømme på havene (Trafajgar 1805). Freden gav E udvidelser: Kaplandet, Ceylon, Malta, Helgoland. Trods Fastlandsspærringen var E-s handel og industri (bomuld) gået stærkt frem. 1800 var Irl. efter oprør forenet i union m. Storbritannien (Forenede Kongerige). Arene efter 1815 løsnede E-s forb. m. den eur. reaktion (støtten til det gr. oprør i 1820erne, anerk. af de sydamer. stater 1825). Landadelen var ledende, opretholdt landbrugsbeskyttelse. Testakten ophævedes 1828-29 (Irl.s katolikker). 1830 fik Whiggerne magten og gennemførte 1832 den første valgreform: Valgretten udvidedes, mange gi. valgkredse erstattedes med de nye store industribyer.

1832-68. Vilhelm 4. 1830-37, Victoria -1901. Ministerier: 1830-34 Grey (lib.), 1834 Melbourne (lib.), 1834-35 Peel (kons.), 1835-41 Melbourne, 1841-46 Peel, 1846-52 Russell (lib.), 1852 Derby (kons.), 1852-55 Aberdeen (koalition), 1855-58 Palmerston (lib.), 1858-59 Derby, 1859-65 Palmerston, 1865-66 Russell, 1866-68 Derby, 1868 Disraeli (kons.). Bourgeoisiet overtog nu landadelen polit. magt, i 1830erne kom fl. lib. love (neger-slaveriets ophævelse, fattiglov, kommunallov, fabrikslov, toldtættelser); efter Peels demission 1835 var parlamentarismen fastslået som styreform, om end Victoria undertiden omgik dens regler. Med hendes tronbestigelse ophørte persona! unionen m. Hannover. Uro i Irl. og Canada og frihandelsagitationen bragte 1841 Torierne magten, men korttoldens ophævelse 1846 (nødvendiggjort af misvækst) splittede partiet, hvoraf kun en mindre fløj kunne følge Peel. I de flg. år fik E en dominerende stilling i verdens handel og industri. 1849 vedtoges 10-timers arbejdsdag, mens Febr.-revolut. kun fik svage eftervirkn. i E. Regeringerne stod imidlertid ret svagt, og da modsætn. til Rusl. i den nære Orient førte E ind i Krimkrigen, afsløredes admin.s ineffektivitet. Først med Palmerston kom kraftig krigsførelse. Fra 1860erne voksede fagforeningernes magt, krav om ny valgreform forsørgedes. Gladstone, der som finansmin. førte liberalismen videre og stadig gik længere mod venstre, arbejdede for en sådan, men det blev Disraelis torydemokrati, der 1867 gennemførte denne, hvorved største delen af arbejderne fik valgret. S. år fik Canada stilling som dominion.

1868-1914. Slægten Sachsen-Coburg-Gotha (fra 1917 kaldet Windsor): Edvard 7. 1901-10, Georg 5. -36. Ministerier: 1868-74 Gladstone (lib.), -80 Disraeli (kons.), -85 Gladstone, -86 Salisbury (kons.), 1886 Gladstone, -92 Salisbury, -94 Gladstone, -95 Rosebery (lib.), -1902 Salisbury, -05 Balfour (kons.), -08 Campbell-Bannerman (lib.), fra 1908 Asquith (lib.). - De flg. år prægedes af rivaliteten ml. de to store statsmænd Gladstone og Disraeli. Uro på Irl. bragte Gladstone frem; irske protestantiske statskirke ophævedes, fæsternes forb. bedredes. Svag udenrigspolitik, og arbejderne krav om kollektive aftaler medførte imidlertid hans fald. Disraeli skaffede 1875 E aktier i Suez, modarb. Rusl.s ekspansion i Asien og i Orienten (på Berlin kongressen 1878, hvor E fik Kypren). I Ægypten havde E hidtil samarbejdet m. Frankr., men da det 1882 alene besatte Ægypten (efter oprør), indtrådte modsætningsforh. Fremtrængen i Sudan endte imidlertid 1885 med nederlag og E-s prestige mindskedes. 1884-85 vedtoges en demokrat. valglov, men det

irske spørgsmål trængte sig i forgrunden (Gladstone's forsi, om Home-Rule, der sprængte Lib. Parti, 1886 og 1893 forkastet af Overhuset). Udadtill ønskede E ikke at slutte sig til andre nationer, om end det 1890 kom til overenskomst m. Tyskl., hvorved Helgoland afstodes mod anerkendelse af E-s rettigheder i Ø-Afr. og Zanzibar. Ved denne tid nåede eng. imperialismen sin glansperiode m. store erobringer: Sudan 1898, som førte til konflikt m. Frankr. (Fashoda), Boerkrigen 1899-1902. J. Chamberlain havde som kolonimin. fra 1895 været drivkraft i dette, men hans ønske om at binde imperiet tættere sammen ved told-præference (vendt mod Tyskl. og USA) led ved valgene 1906 knusende nederlag. Fra 1905 havde de Lib. magten. Mod sætn. til Tyskl. fremkaldte en opgivelse af E-s isolation (traktat m. Jap. 1902; Ententen m. Frankr. 1904, militæraftaler fra 1906; overenskomst m. Rusl. 1907), og sammenholdet i imperiet styrkedes ved udstrækning af selvstyre (1900 Austr., 1909 S-Afr.), mens forsøg på flådeaftaler m. Tyskl. mislykkedes. Det af Lloyd George 1909 fremlagte budget (skatterreform) rejste konflikt ml. Under- og Overhuset, hvis magt derefter (1911) indskrænkedes (vetoret); kvindernes (suffragetternes) krav skabte bitter strid. Da reg. var afhængig af de irske nationalister, forelagde den 1912 Home-Rule-forslag, der dog vakte så stor modstand i Ulster, at det truede med borgerkrig, da I. Verdenskrig for en tid standse den uroen.

1914-39. Edvard 8. 1936, Georg 6. fra 1936. Ministerier: Til 1916 Asquith (fra 1915 koalition), -22 Lloyd George (lib.-kons.), -23 Bonar Law (kons.), -24 Baldwin (kons.), jan.-nov. 1924 Mac Donald (Labour), -29 Baldwin, -35 Mac Donald (fra 1931 nationalreg.), -37 Baldwin, fra 1937 N. Chamberlain (kons.). - 4. 8. 1914 indtrådte E i krigen (ty. overfald på Belg.). 1915 optoges repr. f. Kons. og Arbejderpartiet i min., 1916 indførtes alm. værnepligt. Efter mil. skuffelser dannede Lloyd George 1916 reg. Krigen kostede E over 3 mill. dræbte, sårede og savnede og krævede de yderste anstrengelser af befolk. 1916 kuedes irsk oprør. 1918 indførtes kvind. valgret samt 21 års valgret for mænd. På Versaillekonf. 1919 indtog Lloyd George moderat holdn. og modsatte sig for hård behandling af Tyskl., men måtte i fl. henseender bøje sig for eng. folkestemm. Ved freden fik E, Australien, New Zealand og S-Afrika Mandatområder i de tidl. ty. kolonier i Afr. og Østen, samt i Iraq, Palæstina og Transjordanien. Krigen havde berøvet E mange markeder; i 1920erne var der stor arbejdsløshed og heftige arbejdskampe. 1921 dannedes d. irske fristat. Koalitionens sprængtes 1922, og de Kons. dannede reg. og opnåede stor valgsejr; de Lib. splittedes, Arbejderpartiet blev førende oppositionsparti. Udadtill var reg. passiv, men opstillede for at afhjælpe arbejdsløsheden et protektionistisk program, som led nederlag ved valgret 1923. Jan 1924 dannede MacDonald E-s første arbejderreg., der fældedes allerede sm. år på sine aftaler m. Sovj. Den nye reg. Baldwin bekæmpede forgæves arbejdsløsheden, men A. Chamberlain deltog ivrigt i Folkeforb. s arbejde, skadeserstatningsforhandlinger og Locarno-Pagten 1925. 1926 anerkendtes dominions* ligestilling m. E. P. gr. af kommunistisk agitation afbrødes 1927 forb. m. Sovj., men genoptoges af den nye reg. MacDonald, der endvidere 1930 sluttede flådeoverenskomst med USA og Jap. For atter at gøre London til verdens finanscentrum var Sterling 1925 ført tilbage til guldet (opgivet under krigen), men den utidsvarende eng. industri fik hverved dårlige betingelser. Der sværedes subsidier til miner og industri, mens strejkeretten 1926 indskrænkedes efter skarp konflikt. Depressionen 1929 mærkedes hurtigt. Renteindtægterne svandt, og de udenl. kortfristede kreditter (fra USA) blev trukket tilbage fra E, som

derimod ikke kunne få sine langfristede kreditter (til Tyskl.) hjem. 1931 forlod E guldret. Reg. havde da delt sig på spørgsmålet om nedskæring af arbejdsløshedensunderstøttelse, og aug. 1931 dannede MacDonald samlingsreg., mens største delen af Labour under Hendersons gik i opposition. Ved den 1932 gennemførte beskyttelsespolitik og Ottawa-Aftalerne sejrede kons. indflydelse; Mac Donald gik af 1935, valget s. år blev kons. sejr. Fra 1933-34 bedredes de økon. forh. Da afrustningskonf. 1934 sprængtes, begyndte E oprustn. (større omfang efter 1936), men i øvrigt førtes passiv udenrigspolitik. over for Jap.(Manchuriet) og Tyskl. (flådeaftale 1935). Over for Ital.s angreb på Abyssinien, der truede Sudan, indtog E skarpe holdn., og Hoares delingsplan medførte, at Eden, som i Folkeforb. havde gennemført sanktioner mod Ital., afløste ham. Eden måtte dog opgive sanktionerne juni 1936, ligesom hans politik i Spanien var resultatløs. Neville Chamberlain blev førstem. 1937. 1938 afløste Halifax Eden og sluttede overenskomst m. Ital. Efter Tyskl.s annekser af Østr. marts 1938 kom mil.aftaler i stand m. Frankr., men endnu efter krisen i Cechoslov. søgte Chamberlain sept. 1938 fredelig overenskomst (Miinch.). Efter besættelsen af Bohemnen-Mähren marts 1939 sluttede E alliance m. Polen og gav Rumænien og Grækenl. garantier. Derimod strandede forhandl. m. Sovj.

Siden 1939. Ministerier: Til maj 1940: Chamberlain, maj 1940-maj 1945: Churchill (koalition), maj-juli 1945: Churchill (kons.), siden juli 1945: Attlee (Labour). - Efter ty. indmarch i Polen erklærede E krig 3. 9. 1939, og dominions stillede sig på moderlandets side. Kabinettet reorganiseredes (Churchill marinemini.), men de mislykkede krigsoperationer vakte stærk kritik, især fra arbejderside, og 10. 5. 1940 (samme dag som det ty. angreb på Holl. og Belg.) dannede Churchill koalitionsreg. (bl. a. m. Attlee, Greenwood og Bevin), dec. s. år blev Eden udenrigsmin. Krigsførelsen lededes af krigskabinetet, som i løbet af krigen reorganiseredes fl. gange (19. 2. 1942: Churchill, Cripps, Attlee, Anderson, Eden, Lyttelton og Bevin). Fra Frankr.s kapitulation juni 1940 til Sovj.s indtræden i krigen 1941 stod E ene og forberedte sig på ty. invasion. De ty. bombardementer forårsagede store ødelæggelser, men lammede ikke industri og forsyning. Samarb. m. USA øgedes (11. 3. 1941 Låne- og Lejeloven, 14. 8. 1941 Atlanterhavserkl.), og der kom 13. 7. 1941 en aftale i stand m. Sovj. Dette fortsattes i 1942 (1. 1. Washingtonerkl., 26. 5. alliancetraktat m. Sovj.). Der var voksende uro i Indien, hvor Cripps marts-apr. 1942 førte forgæves forhandl., og nederlag i Afr. juni 1942 rejste skarp kritik. Arbejdstiden udvidedes, kvinderne inddrog i produktionen, agerbrugsarealet udvidedes (kornhosten 1942 60% større end før krigen), men E var dog langtfra selvforsynende. Der oprettedes produktionskomiteer af bedrifternes ledelse og arbejdere. I. 12. 1942 forelagdes Beveridge-Planen. En tid kølnedes forh. til Sovj. p. gr. af den po. eksilreg., som støttedes af E. Først v. Churchills og Edens besøg i Moskva okt. 1944 bilagede uoverensstemmelsen. Da Churchills anmodn. om fortsættelse af koalitionsreg. til krigen m. Jap. var afsluttet afvist af Labour, dannede Churchill maj 1945 et kons. kabinet, der støttedes af de Nat.-Lib. og Uafhængige, mens Labour og de Lib. gik i opposition. Ved valgene 5. 7. 1945 sejrede Labours socialiseringsprogram (393 mandater, for 164; de Kons. 189. for 358); 26. 7. dannede Attlee reg. m. Bevin som udenrigsmin. Kabinettet omdannedes okt. 1946 (lagforeningsgruppen mere frem) og apr. 1947 (m. henblik på ændringerne i Indien). E-s tab af menneskeliv i krigen var relativt små (357 116 dræbte, 369 267 sårede, 46 079 savnede), mea de udenl. tilgodehavender

(2 milliarder £) var realiseret til indkøb, og statsgælden steget til 22,4 milliarder £. Dette i forb. m. prisudviklingen og tabet af markeder nødvendiggjorde eksportoffensiv og opretholdelse af rationering. Imidlertid var produktionsapparatet forældet og en genopbygning derfor nødvendig. Socialiseringen begyndte m. Bank of Engl. febr. 1946, fortsatte m. kulminerne (i kraft 1. 1. 1947), Cable- and Wireless Ltd, 6. 11. 1946, elektricitets-væsen (1947), jernbaner (fra 1948), efterår 1948 forberedt for stålindustrien, alt under stærk kritik. Store lån optoges 1946 i Canada og USA. Forholdene var dog vanskelige, der ydedes subsidier for at holde leveomkostn. nede; kulkrise og mangel på arbejdskraft sønked fremgangen. Forhandlinger m. Ægypten strandede jan. 1947, trods de eng. troppers tilbage-trækn., på spørgsmålet om Sudan (ind-ankes for Sikkerhedsrådet), ligeledes brod Palæstinakonf. sammen febr. 1947, og E overlod problemet til FN. Marts 1946 undertegnedes en alliancetraktat m. Transjordanien, hvorved dettes uafhængighed anerkendtes. Maj 1948 ophørte det eng. mandat i Palæstina, men E fortsatte i henh. t. traktat sin mil. støtte til araberne. Juni 1947 vedtoges Indiens deling. Inderne overtog selv styret 15. 8. 1947. 4. 1. 1948 blev Burma selvstændig republik. De store meningsforskelle ml. de allierede, som krigen havde dækket over, blev evidente på udenrigsmin.konf. i London sept. 1945. Modsætn. til Sovj. er steds blevet stærkere (dog handelstraktat dec. 1947), ikke mindst p. gr. af polit. i Tyskl. Derimod styrkedes samarb. m. Frankr., hvormed der 4. 3. 1947 sluttedes 50-årig alliance, og med USA. E-s indflydelse på Balkan reduceredes til Grækenl., hvor det støttede de brit.orienterede partier, ligesom det støttede Tyrk. mod Sovj.s krav m. h. t. Dardanellerne, men den materielle hjælp til disse lande måtte E marts 1947 ovenade til USA. 17. 4. 1948 sluttedes 50-årig traktat ml. E, Frankr. og Benelux-landene om økon. og socialt samarb., og gensidig mil. støtte mod angreb. Vestuniontanken støttes af såvel Kons. som Labour. Fra 1948 modtog E omfattende dollarbeløb i sammenhæng m. Marshallplanen. 4. 4. 1949 sluttedes E sig til Den Nordatlantiske Traktat.

England expects every man to do his duty [ˈbɪŋbnd ik'spɛkts 'ævri 'mæn tə 'du: hiz 'dju:ti] (eng: Engl. venter, at hver mand vil gøre sin pligt), Nelsons budskab til flåden før slaget v. Trafalgar 1805.
 engli'se're el. *angliser, veter.*, operation, der tjener til at frembringe høj haleføring hos hesten (efter eng. mønster).
 English Debating Club [ɪŋ'ɡli:d 'deɪbɪtɪŋ 'klʌb], forening i Kbh. til udbredelse af kendskabet til eng. sprog og kultur. Stiftet 1885. 1948: ca. 670 medl.
 English (British) Imperial Wire Gauge [ɪŋ'ɡlɪʃ ('brɪtɪʃ) ɪm'piəriəl wɪə 'ɡeɪdʒ], lære til måling af tråds og pladers tykkelse, legafiseret 1884.
 English spoken [ɪŋ'ɡlɪʃ 'spoukn] (eng.),

her tales engelsk.
 engobe [ar]'gɒp] (fr.) er hovedsagelig af fint formalet ler fremstillede overtræk, som uden selv at smelte forsyner keramiske, særlig grovkeramiske, genstande med en smukkere farve end skærvenes (engoberede varer), e. anv. altid i forb. med glasurer (både hvide og evt. med metal-filter farvede e).
 eng-oldenborre (*Hoplia farVnosa*), tor-bist. Sort, brunlige vinger. Sjælden i Danmark.
engpiber (*Anthus praHensis*), grålig, mørkpletet piber, alm. i moser og på enge. Trækkfugl.
 'Engqvist [-kv-], *Thorvald Fr.* (f. 1886), da. jernbane ingeniør. 1927 overingeniør ved statsbanerne, 1942 banefuldm.
 en'gram' (gr. *engegrdmmon*) indskrevet, indpræget), R. Semons betegn. for den af en påvirkning fremkaldte varige ændring af en organisme.
 eng-rapgræs (*Poa praHensis*) er et meget varigt græs, som benyttes til flerårigt ud-

læg. Det anv. også meget ved udlæg af plæner, sportsplæder o. l.
 engrosandel [aVgro-] (fr: i store (partier)), afsætn. af varer til købmænd, fabrikanter m. m., der indkøber til erhvervs-mæssigt brug. I Danm. fandtes 1935 6044 rene e-virksomheder med en om-sætn. på 3608 mill. kr., heraf 61 % (mod 23 % af befolkningen) i Kbh.
 engrospristal, prisindeks, som angiver bevægelsen i engrospriserne. I Danm. beregnes et månedligt e som et vejet gennemsnit af indekstal for engrosprisen på omkr. 160 udvalgte varer fra de forsk. erhvervs- og forbrugsområder. Foruden et samlet e for alle varegrupper under eet beregnes særsk. e for råvarer og halvfabrikata og for færdigvarer, for import-, hjemmemarkeds- og eksport-varer samt for en række varegrupper (levnedsmidler, foderstoffer, bygnings-materialer, tekstil og konfektion osv.). (Se ill. til artiklen priser).
 engskær, se skær. (bot).
 engsnarre (*Crex crex*), lille, vagtelign. vandhøne, på enge ^qjJir'ttuitfPx og i kommaer; JÉÉ^ P P ^ trækfugl, ret sjæl- ^^ififfnPI^
 'Engström[-stro:m]. *18 306w *^A s r
Albert (1869-1940), sv. tegner og forf., prof. v. Konstakad. 1925; udg. af vittighedsbl. *Strix* fra 1897; har i billeder og tekst givet fremragende udtryk for sv. folkehumor; desuden ill. til egne fortællinger; *Samlade berdtelser* 1-23 (1915-35).

Albert Engström: Litteraten (medetsuk); Det er ikke nok at rende fra den ene forlægger til den anden med sine manuskripter, man skal også skrive dem.

Engstrom, *Leander* (1886-1927), sv. maler og billedhugger; elev af Mattis; fantasifulde, koloristisk udtryksfulde og forenklede motiver bl. a. fra Lapland.
eng-svingel (*Fe'stucca praHensis*) er et fortrinligt varigt græs i 2-flerårigt udlæg, undt. hvor vækstakrene er for tørre.
 'Engwall [-V-], *Gustaf* (f. 1902), sv. kunsthistoriker, stifter af Forening f. Nutida Konst 1937; monografi om *Karl Isakson* (1944).
 engvanding har til formål ved opstuvning el. overrissling at tilføre engene tilstrækkelig vand og nogen plantenering. De fl. e-anlæg er udført i 1870-90. Med indførelsen af kunstgødning er interessen for e trådt i baggrunden.
 enhar'mo'nisk[æn-] (gr. efl-i-r'iarmom. srÉ), kaldes enhver forb. af to toner, der efter mat. beregninger skulle være forsk., men som på klaverinstrumenter er ens, f. eks. gis-as.
 enhed, *filos.*, 1) alt hvad der i en given sammenhæng opfattes som noget i sig selv afsluttet el. sammenhængende; 2) enhver genstand der indgår sideordnet m. andre i samling af genstande.
 enhedspatron til håndskydevåben og hurtigskydende kanoner forener i eet hylster projektil, ladning og tændmiddel.
 enhedspris, *bygningstekn.*, pris for en bestemt ydelse, udtrykt pr. måleenhed af denne ydelse (m. m., stk. osv.); 1) som gennemsnitlige priser fra tidl. udførte bygninger af samme art danner e grundlag for overslaget over prisen for et projekteret byggeri; 2) ved byggekontrakter aftales ofte e for mer- el. mindre ydelser i forb. til licitationsbetingelserne.
 enhedsprisforretning, detailforretning, hvis samtl. varer sælges til en enkelt el.

nogle få ens priser. Verdens største e er det amer, firma F. W. Woolworth. I Danmark, er forbudt ved lov fra 1937.

enhedsskole, 1) skoleordning, hvor de lavere skoleformer direkte bygger på de højere (f. eks. i Danm.); 2) skoleordning, hvor alle børn i skolepligtig alder går i samme skoleform (f. eks. Sovj., delvis USA).

enhedsstryk, trykaccent på eet led af et sammensat udtryk, der derved sammensættes til en enhed. F. eks. har over'alt e for at skelne det fra 'over'alt.

enheds videnskab (ry. *Einheitswissenschaft*, eng. *unified science*), sammenfatning af alle videnskaber ved udformning af en fælles terminologi (i et fælles »sprog«) for dem alle, således at alle deres iagttagelser kan beskrives i dette, og ved en sådan formulering af de forsk. områders lovmæssigheder, at disse om muligt bliver specialtilf. af visse generelle love, e er et programpunkt for den logiske empirismes tilhængere.

enhjørning (af en -horn), sagnhest med et snoet horn midt i panden; hører opr. hjemme i middelalderlig digtning.

Enhjørning.

Enhjørning (*Mo'oceros*), stjernebillede omkr. himlens ækvator.

Enhver, Det Gamle Spil om (eng. *Everyman*), 1) et eng. skuespil (moralitet) fra 15. årh. - 2) E-motivet er i ty. litt. behandlet af bogtrykker Jas par Gennep (16. årh.). Berømt blev Hugo von Hofmannsthal's *Jedermann* (1911, da. ved Johs. Jørgensen 1915).

enhver er sig selv nærmest, modificeret citat efter Terents' »Andria« IV 1, 12.

enhver er sin egen lykkes smed, ord-sprog, der stammer fra romeren Appius Claudius Caecus (omkr. 300 f. Kr.).

en'hydros (gr. en i + hydor vand), hule, delvis vandfyldte kalcedonmandler. Forekommer i Uruguay.

ENIAC [knjak] (eng. *Electronic Mimerical Integrator and Computer*), et under 2. Verdenskrig i USA spec. til ballistiske beregninger konstr. regneapparat. E bygger på et ganske enkelt princip, idet den er opbygget af elektronrør, som parvis er forbundet ved et enkelt elekt. system. Ved et strømstød, svarende til et tal, slår strømmen over fra det ene rør til det andet, hvorved resultatet er markeret. Et meget stort antal grupper har været nødvendige - i den først byggede »maskine« er der således 18 000 rør, men forbedringer nedsætter i de nye maskiner dette antal væsentligt. Maskinen kræver en omhyggelig indstilling for hver spec. ligning, men arbejder derefter med hidtil ukendt hastighed. Resultatet og også mellemresultater indføres automatisk på hulkort.

Enigheden, A/S Mælkeriet, grl. 1897; tilsluttet Det Kooperative Fællesforbund. Af Storkbh.s samlede mælkeforbrug leverede E 1948 24%; det samlede salg af konsummælk og fløde var på 44,6 mill. l for ialt 23 mill. kr. Datterselskab a/s Enico omsatte for 6 mill. kr.

enig'ma'tisk (gr. *ainigma* gåde), gådefuld. **enjambe'ment** [av Ja'bs'ma'Kfr. egl:overskridning], i metrik udtryk for, at ord, som if. deres indhold i sætningen ikke skilles ved naturlig pause, fordeles på 2 verslinier.

enka'dre're [av-] (fr.), indramme. En ml. styrke er enkadreret, når dens fløje støttes af andre styrker.

enkau'stik (gr. *enkausis* indbrænding), 1) i oldtiden overtrækning af skrivetavler med smeltet voks; 2) en'kaustisk maleri, d. s. s. voksmaleri.

enkebrænding's ind. rel. skik, satl. **Enkedronningens Køkkenhave**, areal, som s. m. Charlottenlund slots strandhave i 1920erne indrettedes som offentl. fritidsområde i forb. m. Charlottenlundfortet.

enkeforsorg omfatter \ Danm. kun børnebidrag. Ved lov af 29. 4. 1913 indførtes særl. regler om tEntl. understøttelse til enker med børn. De gældende regler inde-

holdes nu i lovebekendt. nr. 475 af 31. 8. 1946 (forsorgsloven) og hjemler såvel enker og enkemænd med børn som personer, der har taget forældreløse børn til sig. ret til offentlig understøttelse under visse i loven nærmere opregnede betingelser. I forsk. fremmede lovgivn. omfatter e også uddannelseshjælp m. m.

enkekasser, institutioner, der modtager indskud til forsørgelse af enker. Nu kun private faglige e.

enkeltekkasin (*Limno'cryptes gal'linula*), lærkestor bekkasin, nordisk, i Danm. kun på træk.

enkelte bogholderi, bogholderiform, hvor hver forretningsenhedelse kun posteres på een konto, e benyttes i mindre virksomheder, men muligvis ikke en så pålidelig og udførlig regnskabsførelse som dobbelt bogholderi.

enkeltefrugt kaldes en frugt, som er dannet af een frugtknude.

enkeltegravkulturen bæres af et til Jyll. i y. stenalder indvandret folk, der, i mods. til de daobende, gravlagde deres døde enkeltvis under ganske lave jordhøje, den jy. e.

enkeltegravstid, det afsnit af y. stenalder, hvor enkelt begravelse er dominerende.

enkeltekredsvalg, valgssystem, hvor kandidaterne vælges ved simpelt flertalsvalg, l i hver valgkreds; mods. forholdstalsvalg. Anv. i Engl.; i Danm. v. folketingsvalg indtil 1920, fra 1915 suppleret m. tillægsmandater. Giver hyppigt uretfærdig fordel, af mandaterne; et parti, der f. eks. har 20 % af samtl. stemmer i landet, men jævnt fordelt, får kun få steder flertal i en kreds og dermed uforholdsmæssig få mandater (f. eks. Højre i Danm. før 1915). Til fordel for e anføres, at e skaber stærkere tilknytning. ml. den enkelte rigsdagsmand og hans valgkreds.

enkeltestat, ledstat i en forbundsstat el. et siatsforbund. Har normalt selvstændig lovgivende, udøvende og dømmende myndighed i alle anliggender, der ikke udtrykkeligt er henlagt til forbundsmyndighederne. Har i statsforbund som regel, i forbundstater kun undtagelsesvis, adgang til at optræde selvstændigt, afslutte traktater, udsende og modtage gesandter.

enkelttal, *gramm.*, d. s. s. ental, singularis.

enkelte udskår, *håndarb.*, d. s. s. drag værk.

enkelte vir kende kaldes en maskine m. frem- og tilbagegående stempel, når der kun udføres arbejde under den ene bevægelse af stemplet.

enkens skærv, et par småmønter, en fattig enke lagde i tempelblokken (d. v. s. tempelbøssen); Mark. 12, 41-44.

enkesæde, fribolig for en (præste)enke, fandtes tidl., ved mange præstekald på landet; nu erstattet med en kapital, hvis renter tilfalder ældste enke på kaldet, el. - hvis der ingen enke er - sognepræsten.

Enkhuizen [æ'k'hoizya], holl. by ved IJsselmeer NNØ f. Amsterdam. 10 000 indb. (1946). E var i 17. årh. en vigtig handels- og havneby; havnen er nu tilsandet.

'Enkidu (sumerisk), Gilgamesh' ven og kampfælle, den anden hovedperson i Gilgamesh-epos'et.

enkimblade el. *tretahplanter* (*Monocoty-ledones*), den ene klasse af dækfrøede som mods. de tokiimbladede bl. a. er karakteristiske ved, 1) at kimen kun har 1 kimplad, 2) at have en trævlerod, 3) at stængelen har spredte, lukkede karstrenge, 4) at bladene er lige- e. buestregede, 5) at tallet 3 er fremherskende i blomsterne. Eks: græs-, palme- og liljeafn. En del e er dog afvigende i et el. fl. af ovennævnte forhold.

enklang, forb. af to toner af samme tonehøjde.

en'klave (fr.), en del af en stats område, der helt omslutes af en el. fl. andre stater.

en'klise (gr. *ængklisis* hældning), *gramm.*, den ubetonede stilling hvori visse småord, der slutter sig nøje til det foregående ord, står, f. eks. ordet »det« i forb. gøred »•• gor det; en'klitisk erdet tilhørende adjektiv.

en'korn (*Triticum mono'cocum*), dyrket art af hvedeslægten med stakkbærende aks og kun eet korn i hvert småaks. Akset minder om byg-aks. Stammer måske fra Lilleasien. Har været dyrket i Danm. i stenalderen.

en'kønnet (bot.) er en blomst, som enten kun har støvbærere el. kun støvvej.

Enköping [ʔenxø(ç)piIT], sv. købstad, SV f. Uppsala; 8900 indb. (1947). Gartnerier.

En'lid (stormens herre), sumerernes hovedguddom. Hans tempel »Bjerghuset« lå i Enlil-staden Nippur; arner, udgravn. 1888-1900.

en lille fjer kan nok blive til fem høns, citat fra H. C. Andersen eventyr »Det er Ganske Vist!« (1852) om sladderer i hønsegården.

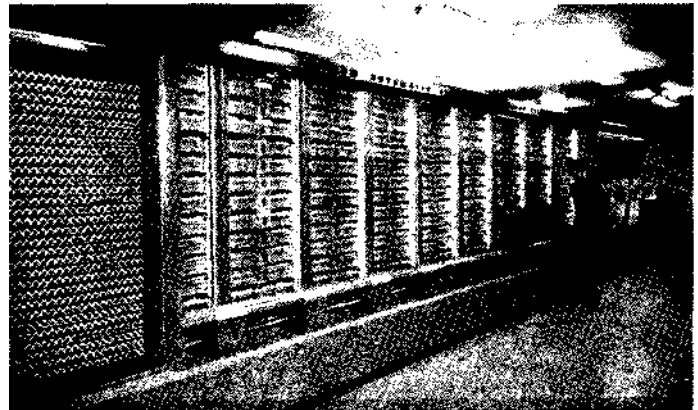
enmandstørpedo, søv-, torpedolign. fartøj, hvorpå 1) 2 mand iført spec. dykkerdragter sidder overskrævs (eng.), 2) en enkelt mand sidder med en art glaskuppel over hovedet, iført atm. dykkervest (ty.), e fremdrives v. elektromotor, manøvreres dels v. hj. af skruerne dels v. højde- og sideror samt trintanke, e medfører enten en el. fl. sprængladn., der af besætningen (dykkerarbejde) anbringes på det stilleliggende måls bund, medens e ligger på havbunden, el. en under dens bund hængende torpedo, der på passende skudafstand affyres, medens e går i el. umiddelbart under vandoverfladen.

en masse [aromas] (fr.), i massevis.

en miniature [a'minja'ty:r(3)] (fr.), i det små; formindsket.

'Enna (før 1927; *Castrogio'vanni*), l) ital. by i Centralisilien; 25 000 indb. (1936); ruiner af Demeter-helligdom.

Enna, August (1860-1939), da. komp., opr. skomager. Deb. 1880 som komp. Vandt anerkendelse som dram. komp., bl. a. med operæerne *Heksen* (1892), *Kleopatras* (1894), *Den lille Pige med Svovlstikkerne* (1897), *Prinsessen paa Ærten* (1910), *Gfo-*

ENIAC. En række af regnemaskinens enheder, som de er opstillet i det specielt indrettede rum på Harvard University.

August Enna. Enver Pasha.

ria Arsena (1913), Komedianter (1917) og balletterne *Hyridinden* og *Skorstensfejeren* (1901) og *Sancta Caeciliae Guldsko* (1904). (Portræt).

Enne'akrunos (gr: 9-kilde), den til et fontæneanlæg m. 9 udløb omdannede kilde Kalirrhoe i Athen.

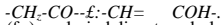
'Ennius, Quintus (239-169 f. Kr.), rom. digter. Skrev dramaer efter gr. mønstre og *Annales*, 18 bøger om. hist. på heksameter. Stærkt beundret i oldtiden; kun fragmenter bevaret.

Enns [æns], 260 km l. biflod til Donau. Udspringer i Salzburg, gennemstrømmer Steiermark og danner grænse ml. Ober- og Niederösterreich. Udmunder i Donau neden for den lille by E.

enof'talmus (gr. en ind i + ofthalmos øje), tilbagesynken af øjet.

'Enok (*Henok*), urtidsperson, som Gud tog til sig, da han var 365 år (1. Mos. 5, 18-24). I s en jødedommen tillagde man ham fl. apokalypter, bl. a. den på æthiopiisk bevarede E-bog og en beslægtet på slavisk. I den æthiop. E-bog spiller en messiasfigur, som kaldes menneskesønnen, en stor rolle.

en'o'l, org. hydrokysylforb., der ofte kan opstå af karbonylforb., idet et brintatom fra et nabokulstofatom skifter plads (tautomeri) under dannelse af en hydrokysylgruppe samt en dobbeltbinding ml. de to berørte kulstofatomer:

en'or'm (fr.), ualmindelig stor, kolossal.

en passant [aŋpa'sa:ŋ] (fr.), i forbigående.

enquete [aŋkæ:t] (fr.), undersøgelse; rundspørge.

Enriques [en'rikwes], *Federigo* (f. 1871), i tal. mat. og filosof. Hævdede i *Problem i della scienza* (1906) en positivistisk opfattelse. Virkeligheden er en »invariant i forh. ml. villen og fornemmelser«.

'ens (mlat.), det blotte »værende« under nærmere bestemmelser, e rea'lissimum, den højeste virkelighed.

Enschede [ænsfæ:de], by i østl. Holl. (prov. Overijssel), nær tv. grænse; 100 000 indb. (1947). Bomuldsindustri.

Enschede [ænsfæ:de], holl. bogtrykkerfamilie, trykkeriet i Haarlem grl. 1703 af IsaaK E (1681-1761). Sønnen Johannes E (1708-80) førte trykkeriet frem og den dag i dag er det et af de førende i Eur.

ensdobbelt el. *homozy'gotisk*, betegnes et individ (zygote), der fra begge forældre (kønsceller) har modtaget samme gen for en given egenskab, hvilket udtrykkes i formen AA el. aa modsat den heterozygotiske formel Aa.

ensemble (da. [aVsa^bla] fr. [asa:bl]) (fr. helhed, sammenspil), 1) i operaer og operetter de vokalnumre, der udføres af flere solister, evt. med kor, 2) orkester der kun består af nogle få musikere, 3) samlingsbetegnelse for de musikere, der udfører et stykke kammermusik.

ensi'a'n (*Genti'ana*), slægt af e-fam. Urter med mods. blade og

store blomster, hvis kroner er rør-klokkeformede el. dragtformede. 500 arter, især i højbjergene, i Danm. 5, alle med blå kroner. Mange arter anv. som prydplanter.

ensidig klokke (*Campanula rapunculoHdes*), art af klokkefam., er et besværligt ukrudt i haver (»havepest«).

ensidigt skyldforhold, et skyldforh.,

hvor kun den ene af parterne er forpligtet, f. eks. giveren i h. t. et gaveløfte (mods. gensidigt skyldforhold).

ensilage [ænsi'la:fs] (fr. en i + silo), konserveret grøntfoder. Ensilering kan foretages uden hensyn til vejret og er derfor særlig fordelagtig til meget tidlige og meget sildige slæt af kløvergræs, endvidere til konservering af roetop, sukkerroefaffald og specielle e-r som lupin, stenkløver m. fl. God e er et saftigt og vitaminrigt vinterfoder. Foderværdien varierer meget (6-12 kg = 1 F.E.). Mest anv. i Danm. er e af roetop.

ensi'le'ring (fr. en i 4- silo) kaldes en sur opbevaring af grønfoderafgrøder. Afgrøden presses sammen i jordkuler el. beholdere (siloe), hvor der under udelukkelse af luften sker en konservering v. hj. af syre tilsat el. dannet ved gæring, e har været kendt fra oldtiden; men først fremkomsten af A.I.V.-metoden omkr. 1930 har skaffet større sikkerhed for et godt resultat af e. Ved A.I.V.-metoden tilsættes der under lagvis fyldning af siloen A.I.V.-syre, en blanding af saltsyre og svovlsyre el. svovlsyre alene, hvorved man forhindrer dels uønskede gæringer, dels cellernes ånding og det dermed forbundne pro teins tørt ab.

Enskede [e:n'se:da], sv. haveby, sydl. bydel af Stockholm; 49 000 indb. (1946). Sthlm.s kirkegård, slagtehus og friluftsbad.

enskinnebaner, baner med kun en køreskinne. Køretøjerne holdes i ligevægt ved passende fordeling af vægt og belastning el. v. særl. støtteskinne og tilsv. støttehjul på køretøjerne, e er gentagne gange blevet anlagt på udstillinger. Der har også forsøgsvis været anlagt e, hvor køretøjerne holdtes i ligevægt ved gyroskop. En anden form for e er hænge- el. svævebaner, hvor bæreskinnen ligger over køretøjerne, og hvor hjulene altid er forsynet med to flanger. Kendt er den 13,3 km lange, dobbeltsporede hængebane for persontrafik i Wuppertal i Vesttyskl., bygget 1898-1903; kan befordre ca. 4500 rejsende pr. time i hver retning. - Hængebaner anv. i stor udstrækning til varettransporter i fabrikker o. l. Ved *tovbaner* er skinnen erstattet med et tov.

'Enso, lille industrby i Karelen, Sovj., ved Elven Vuoksen. I 1939 fandtes i E store papir-, cellulose-, cellulds-6g kunstsilkefabrikker samt et jern- og kobberværk. Af Fini. afstået 1940 (1944).

Ensomme Gamles Værn, da. forening, grl. 1910 af pastor Herman Koch (1878-1941), opretter hjem f. gamle og samler gamle t. adspredelser.

ensom viljeserklæring, viljeserklæring, som ikke er kommet til den berettigedes kundskab, f. eks. ved at det brev, hvori den findes, ikke er afsendt; i reglen uden retsvirkn.

Ensor, James (1860-1942), belg. maler

James Ensor: Hommod.

og grafiker af eng. afstamning. Hans motivkreds er beslægtet med Hieronymus Boschs.

ens rati'onis (lat.), et blot tænkt væsen, tanketing.

ensretning, ty. *Gleichschaltung*, i ty. nazisme udtryk f. samling af samfundets kræfter til fælles arb. f. nazismens mål m. undertrykkelse af al opposition. Således e af åndsliivet m. nedkæmpelse af ikke-nazistiske tendenser; af admin. m. afskaffelse af det tidl. selvstyre i de forsk. ty. lande (1934).

ensretter, apparat, der består af en el. fl. elektriske ventiler, der kun lader strøm-

men passere i een retning, d. v. s. modstanden er mange gange større for den ene strømretning end for den anden, e anv. til at omdanne vekselstrøm til jævnstrøm, e er f. eks. kontaktopformere med mekaniske kontakter, elektronrørs ventiler, hvortil hører kviksløvdampensretteren, der også kan omdanne jævnstrøm til vekselstrøm (veksleretter), og tøjrensrettere.

ensta'tit (gr. *enstdtēs* modstander (nemlig: mod smeltning)), *MgSiO₃*, lystfarvet rombisk pyroxen, forek. i basiske eruptiver.

enstavelessprog, sprogl., d. s. s. isolerende sprog.

enstrøgne oktav, mus., omfatter tonerne

en suite (da. [ai 'svit], -I % . i n fr. [a su:it]) (fr.), i rad, ud i eet.

entablement [antabla- 'maf?] (fr.), stenbjelkeværket, bestående af arkitrav, frise og gesims, over en søjlerække.

ental, gramm., d. s. s. singularis.

entamoeba histo'lytica [-'mø:-] (gr. *entos* inden i + amøbe, gr. *histion* væv + gr. *lys* i opløsning), amøbe, som fremkalder amøbe dysenteri hos mennesket.

ent'artete Kunst (ty.; udtart kunst), betegn. for den moderne kunst, der var bandlyst af Hitler; udstill. af e (bl. a. med billeder af Paul Klee og Picasso) afholdt til skræk og advarsel i Munchen sommeren 1937.

'entasis (gr. egl: spænding; et søjleskafts el. en balusters lette midtsvulmen; karakteristisk for de ældste doriske søjler. Giver udtryk for søjlens bærende kraft.

Entebbe [æn'tæba] (= en trone), hovedstad i Uganda (Afr.); ved Victoria-søen.

ente'le'ki' (gr. *entelecheia* virkeliggørelse), 1) hos Aristoteles, det der virkeliggøres ved formning af stof, 2) hos Driesch, organismernes formende livskraft.

En'temena, sumerisk fyrste i Lagash, omkr. midten af 3. årtus. f. Kr. En af hans indskrifter giver i et hist. tilbageblik en fremstilling af rivaliseringsforholdet ml. sumeriske bystater. Berømt er E-s sølvvase, if. indskrift tempelgave fra E; i Louvre.

entente [aŋ'ta'ts] (fr. forståelse), forståelse. Polit. brugt om fr.-eng. samarb. efter 1904, der, ovenrøst m. eng. tradition, ikke var udføret som militæralliance, men karakteriseredes som en »herjetelig forståelse«, entente cordiale [a'taitok'djal]. Heraf Ententemagterne, Tyskl.smodstandere for og under I. Verdenskrig, særl. England-Frankrig-Rusland.

enter-, d. s. s. entero- = tarm-.

ente'r'itis (*enter-* + *-itis*), tarmbetændelse,

tarmkatarr.

entero- (gr. *enteron* det indre, tarm), tarm-.

enterocele [-'se:] (*entero-* + gr. *kele* svulst), tarmbrø.

enteroco'l'itis (*entero-*+*coltt is*), tarmbetændelse, som angriber både tyndtarm og tyktarm.

enteroki'nase, stof, som findes i tarm-saften, hvor det sammen med det af bugspytkirtlen secernerede trypsinogen danner det for fordøjelsen vigtige proteinstøpsaltende enzym trypsin.

entero 'kok ker (*entero-* + *kokker*), en gruppe streptokokker, som særlig forekommer i tarmkanalen.

entero'lit(e«fro- + ~lit(h)), tarmsten, forekommer især hos heste, der fodres stærkt med hvede- og rugklied; e består af org. substans og fosforsure salte og kan give anledning til fordøjelsesbesværligheder, enkelte kan lukke for tarmpassagen.

enterorrh'agi' (*entero-* 4- *-rha*gi), tarmblødning.

enteroste'nose (*entero-* 4- *stenose*), tarmforsnævring.

enterosto'mi' (*entero-* + *-stomi*), operativ åbning til tyndtarmen anlagt i tilf. af ophævet tyndtarmsperistaltik (paralytisk ileus).

'entia non sunt multipli'canda 'praeter necessari'tatem (lat: det værende må ikke mangfoldiggøres uden nødvendighed), William Ockhams »sparsomhedslov« (»Ockhams rægekni«), hvis

mening er, at man til forklaring af noget ikke må antage fl. årsager end nødv.

enti'tet (lat. *ens* det værende), feltet væsen, det for individer af samme art fælles.

ento- (gr. *entos* inde), indvendig, indre.

ento'der'm (*ento-* + gr. *dérma* hud), fo-sterets indre kimplad.

entomo- (gr. *éntonon* insekt, af *ente'm-nein* indskære), insekt.

entomolo'gi'e (*entomo-* + *-fil*) kaldes **blomster**, som bestøves v. hj. af insekter.

entomolo'gi' (*entomo-* + *-logi*), læren om insekter.

Ento'mostraca (*entomo-* 4. gr. *ostrakon* skal på skaldyr), d. s. s. småkrebs.

ento'nisker (*Ento'niscus*), stærkt om-dannede isopoder, der snylter på andre krebsdyr.

'entopara'sit (*ento-* + *parasit*), indvendig snylter.

ent'optiske fænomener (*ent(o)-* + gr. *optikos* hørende til synet), synsindtryk, der skyldes fænomener inde i øjet.

ent'o'tiske lyde (*ent(o)-* + gr. *us* gen. *otos* øre), lyde, som opstår inde i selve øret (øresusen o. l.).

en-tout-cas [atu'ka] (fr. i hvert tilfælde), kombination af parasol og paraply, der kan anv. i al slags vejr. e-bane, tennis-bane, hvis øverste lag består af pulveriseret hårdtræbrændt ler, som tørrer hurtigt efter regn. e er blød og elastisk.

entr'acte [d'trakt] (fr.), mellemakt.

entre [æn'j] (fr. *entrer* træde ind), *søv.*, 1) gå til vejs i skibets rigning, 2) gå om bord i fjendtligt skib i erobringssøjemed.

entré [av'tre] (fr.), indgang; betaling for adgang; en kunstners fremtræden for publikum; *mus.*, forspil.

'entreb'i'l, *søv.*, kortskaftet økse hvis blad bagtil løber ud i en spids; hugget ind i skibssiden, brugtes e til entring afskibe.

entrechat [a'tjra'ja] (fr. af ital. *intrecciato* flettet), ballettrin, hvorunder fodderne skiftevis veksler bag og for hinanden i spring.

entre cête [a'tjra'koit] (fr. mellemribben(stykke)), tyk, hestegtskive højreb.

Entre-deux-Mers [æ'tra 'dø 'mæ:r], sydf. landskab ml. Dordognes og Garonnes nedre løb.

'entregaster, *søv.*, det til entring af et skib bestemte mandskab.

entrelacs [a'tra'la] (fr. af *entrelaver* sammenlægge), fletværks-ornamentik, mest m. båndmotiver, om end plantemotiver kan optræde i forb. m. e.

entremés [æ'tra'mæs] (sp., egl: mellemret), lille enakter af munter karakter, sættes ind ml. akterne i den egl. comedia. Benævnes fra midten af 17. årh. *sainete*.

entremet [d'tra'mæ] (fr.), mellemret.

Entre Minho-e-Douro [rpn'tr'minju'doru], nord-portug. prov.: 7120 km²; 1 680 000 indb. (1940). Tætbeholdt landbrugsområde (vin). Hovedby: Porto.

entre nous [a'tjra'nu] (fr.), ml. os; ifortrolighed.

entrepât [a'tjra'pø] (fr.), lager, oplagsplads; især frilager, frihavn, kreditoplæg el. transtoplæg.

entrepren'an't [arj'trapre-] (fr.), foretag-som, driftig.

entrepren'ne'r [ai'trapre-] (fr. af *entre-pren'dre* foretage, påtage sig), håndværksmester el. næringsdrivende, som mod fastsat betaling overtager et arbejde og har ansvaret for dets kontraktmæssige udførelse.

entreprise [a7'tra'pri:sa] (fr. foretagende, overtagelse af arbejde); overtagelse af et arbejde mod fastsat betaling og på over-tagerens risiko og ansvar.

en'tre're [av-] (fr.), træde ind; indlade sig på, tiltræde, indvillige i.

entresol [ai'tr3'sDl] (fr.), d. s. s. mezzanin, mellemetage.

entro'pi' (*en(ergi)* + gr. *trope* venden, drejning), en regnestørrelse i varmeteori, e er lig med en varmængde divideret med den absolute temp. Ved enhver proces, hvor der omsættes varmeenergi, vil e enten være konstant el. vokse, men aldrig aftage. Dette er udtryk for at alle ener-giformer har tendens til at blive til varme-energi, og at alle temperaturforskelle har tendens til at udlignes.

entusi'asme. [æn-, a~] (gr. *étheos*, gudbesat), begejstring, ildhu, svermeri henrykkelse.

enty'me'm (gr. *enthyméma* overvejelse), hos Aristoteles en slutning med blot sandsynlige præmisser, anv. til frem-kaldelse af overbevisning uden virkelig begrundelse. Senere en slutning med stil-tiende præmis el. konklusion.

enukleation (lat. *enucleare* tage kærnen ud af en frugt), *ktr.*: operation, hvorved en afgrænset svulst udkræelles.

'Enuma 'elish [-i'] (dengang (himmel var ukendt) foroven), babyl. digtning om verdens oprindelse og indretning, med de anførte ord som indledning. De yngre guder satte sig op mod det første gudepar Apsu og Tiamat, som overvandede enh. af Ea og Marduk, som derpå organisere-de verden; kronen på værket var men-neskets skabelse af den besejrede Kingu (Tiamats ægtemand)s blod og knogler. E var ritual tekst ved nytårsfesten i Babylon.

enu'resis (gr. det at lade vandet i (noget)), uvilkarlig, hyppigt natlig, vandladning; kan skyldes rygmarvs- el. blærelidelse; findes dog oftest uden påviseligt org. grundlag og er da tilgængelig for forsk. behandling.

enveloppe [a'va'bp] (fr. *afenvæhpper* ind-hulle, indeslutte), udenværk i den bastio-nære fæstning, der samler fl. småværker i en linie.

En'ver Pasha [-Ja] (1883-1920), tyrk. general. Bidrog til ungtyrk. revolution 1908, populær leder for bevægelsen; tysk-venl. Styrkede reg. ved kup 1913, kort efter krigsmin., pasha og sultanens svigerson. Indkaldte Liman v. Sanders, gennemførte Tyrks s indtræden i verdens-krigen på ty. side. Flygtede v. neder-laget 1918. Faldt i Centralasien i kamp mod russ. tropper. (Portr. 1150).

en vogue [aVvog] (fr.), i vælten, moderne.

envoyé [a'tjvo'je] (fr.), udsending, gesand.

envoyé extraordinaire et ministre plénipotentiaire [avva'je ækstrordî-næ:r e 'mi'nîstra plenîDd'sjæ:r] (fr.), overordentlig gesandt og befuldmægtiget minister.

Enzio [æ'nzîo] el. **Henrik** (d. 1272), uægte søn af kejser Frederik 2; statholder i Italien 1239-49; sad derefter som fange i Bologna til sin død.

en'zy'mer [-s] (gr. *en* i 4. *zymé* surdej) kaldes de katalysatorer, organismerne be-nytter sig af ved udførelsen af næsten alle kern. processer, således f. eks. ved åndin-gen, stofskiftet og muskelbevægelserne, samt ved alle gæringer. e er yderst speci-fikt virkende, og hvert led i en proces har i alm. sit eget e. Man har lipaser, amy-laser, proteaser, dehydraser, reduktaser o. m. a. Mange e er udvundet i ren til-stand, men for de fleste e-s vedk. ved man endnu kun lidt om sammensætning og virkemåde. De fleste e menes at være af proteinstofnatur. Ofte er tilstedeværel-sen af et coenzym nødv. e anv. praktisk, f. eks. de fedt- og pro teinspalt ende e i vaskemidler, og især i forb. med mikro-organismer, i de gæringskem. industrier, f. eks. øl- og spiritusfabrikationerne.

enzoo'ti' (gr. *en* i + *zoon* dyr), *vet.-med.*, sygdomme, der optræder i »massevis« på bestemte lokaliteter el. i bestemte besæt-ninger, men ikke breder sig ud over disse.

enægstvillinger el. *monozy'gotiske* tv., fremkommer ved spaltning af eet be-ruget æg (zygote). e er genotypisk over-ensstemmende.

'Enø', da.øSf. Karrebæksminde, SV-Sjæl-land; 3,3 km²; 77 indb. (1945).

enårig kaldes en plante, der kun bruger en vækstperiode til hele sin udvikling.

En'anthropus (gr. *éos* morgenrøde + *án-thropos* menneske), et ufuldstændigt men-neskeligt kranium, fundet i Pildown i Sussex i Engl. Anses for en meget primi-tiv menneskeform. Der står dog endnu strid om dets dets alder, dets dets klassi-fikation bl. de forhist. mennesker.

eoacán [e-o'sæ'n], (gr. *éos* morgenrøde + *-caeri*), næstældste etage i tertiær; i Danm. moler med vulkanske askelag og plastisk ler.

eo 'ipso (lat: i selve dette), netop derved, i sig selv.

eo'kam'briske (gr. *éos* morgenrøde -f *kambrium*) kaldes de yngste algonkiske aflejringer i Skand, (sparagmit o. a.).

eo'lienne [-li-æn] (fr.), et firribbet, lær-resvævet vilkålstof med kæde af natursilke (grége) og skud af uld (til dametøj).

eo'lit (gr. *éos* morgenrøde + *-lit*), primi-tivt flintredskab uden særlig specialise-ring.

'Eos (gr. *E'os* morgenrøde), i gr. rel. morgenrødens gudinde.

eo'si'n (gr. *éos* morgenrøde), bromderivat af fluorescein, et tjære farv stof, der i fast form danner mørkebrune krystaller med grønt skær, men giver karlagrøder vandige opløsninger, som fluorescerer i alkaliske opløsninger. Anvendes til farvning af blæk og kosmetika og i ringe grad til silke- og papirfarvning, desuden t. sensibilisering af fot. plader og films, spec. f. ultraviolet.

eo'zoisk [-'so-'] (gr. *éos* morgenrøde + *zoon* dyr), algonkisk.

eo'zoon [-'soon] (gr. *éos* morgenrøde + *zoon* dyr), algegen. dannelse af serpentin i kalksten fra algonkiske tid, tidl. an-taget for een af de ældste organismer (Canada).

'Epafras, en af Paulus' medarbejdere, grundlægger af menigheden i Kolossa.

epago'me'ner (gr.-*epdgein* tilføje), 5 dage, der tilføjedes det borgerlige ægypt. år for at bringe dets længde i overensstemmelse med solårets; anbragtes efter årets 12 måneder, der var på 30 dage hver.

ep'akter (gr. *epaktos* tilføjet), i kronologi det antal dage, som 1. jan. er forløbet siden sidste nyånmåne.

Epami'nonidas (d. 362 f. Kr.), thebank statsmand og felterher, under hvis ledelse Theben en kort tid opnåede hegemoni i Grækenland. E slog 371 Sparta ved Leuktra ved anvendelse af den skæve slagorden, løsrør 370-69 Messenien og Arkadien fra Sparta, faldt i slaget v. Mantinea mod Sparta og Athen.

e'park (gr. *epi-* ved siden af + *archein* herse), foresat, statholder i rom.-byzantin-ske tid i et epar'ki (provins).

epaulat [epo'læt], (fr. *épaule* skulder), skulderdistinktion for mil. befalings-mænd og visse højere civile embeds-mænd.

Épée [e'pe], **Charles Michel de V** (1712-89), fr. døvstumpepædagog. Opfandt et primi-tivt tegnsprog for døvstumme og grl. verdens første døvstummeinstitut i Paris ca. 1770.

E'peios (gr. *Epeios*), gr. mytisk billedhug-ger, **mester** for den *trojanske træhest*.

Epeiros [epi'rDs], gr. navn på landskabet Epirus.

epen'dy'm (gr. *epi-* på + *éndyma* beklæd-ning), cellelag, der beklæder hjernens hul-heder.

ependy'mitis (gr. *epéndyma* overklæd-ning + *-itis*), betændelse af overfladen i hjernens hulheder (hjerneventriklernes).

epen'these (*epi-* -f gr. *entithénai* ind-sætte), forenigelse af en vokal fra en føl-gende, ubefontet stavelse.

Épernay [epær'næ], fr. by i dept. Marne; 20 000 indb. (1946). Hovedsæde for champagnefremstillinger.

eph-, ord, som ikke findes her søges under ef-.

Ephedra [-'fe-], slægt af nøgenfrøede med et padderokkelign. udseende. Varmere egne. Indeholder stof fedrin, der anv. i med.

epi- (gr. *epi* på, efter), efter-, på, over.

epi'cardium (*epi* + gr. *kardia* hjerte), den tynde hinde, der beklæder hjertets ud-side. Er en del af hjerteposen.

epica'ri'n, desinfektionsmiddel mod snyl-tere på huden hos husdyr. Kondensa-tionsprodukt af kreosotinsyre og naftol.

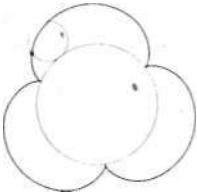
epi centrum (*epi-* + *centrum*), det sted på jordens overflade, der ligger lodret over et jordskælvs fokus el. hypocentrum.

epicu'ta'n (*epi-* + lat. *cutis* hud), særhe-lende middel fremstillet af fostervæv.

epicykel [-'sy-] (*epi* + gr. *kyklos* kredes), en cirkel, hvis centrum bevæger sig langs omkredsen af en anden cirkel.

epicyklo'ide [-sy-] (*epi-* + gr. *kyklos* kreds + *-id*), kaldes en kurve, der beskri-

ves af et punkt på en cirkel, når denne ruller på ydersiden af en anden cirkel.

Epi'dauros (gr. *Epidaurus*), to oldgr. byer på Peloponnes, 1) i Argolis, med Asklepios' helligdom; et berømt valfarts- og kursted; udgravet af græske arkæol. 1881-98; 2) i Lakonien, med tilnavnet Limerá, ifolkesproget PaiaiaMonemvasia.

epide'mi' (*epi* 4- gr. *demos* folk), smitsot, farsot. Samtidig optræden af mange tilf. af samme infektionssygdom, e forårsages af bakterier, filtrerbart virus el. andet smitstof (protozoer, rickettsier o. a.). e udbredt over fl. lande kaldes pandemi. epi'de'misk, som vedrører e.

epidemikommission, organ, der leder bekæmpelsen af epidemiske sygdomme og tuberkuloser i enh. t. herom gældende lovgivning (epidemilove). I byerne er sundhedskommissionen tillige e.; på landet findes en e. for hver politikreds, og dens medlemmer er valgt af amtsrådet. Desuden er embedslægen og politimesteren altid medlemmer af de lokale e. For hver amtsrådsreds findes en over-e.

epidemilove. Ved lov nr. 138 af 10. maj 1915 om foranstaltninger mod smitsomme sygdomme er oprettet epidemi-kommissioner for Kbh., købstæderne og politikredene på landet. En række i loven nævnte epidemiske sygdomme skal altid være genstand for offentlig behandling. Når særlige omstændigheder gør det ønskeligt, kan justitsministeren beordre afspærring af det af sygdommen angrebne distrikt. Overtredelse af de af myndighederne i medfør af loven udtvædede påbud medfører strafansvar. Lov nr. 53 af 10. 3. 1938 fastsætter regler om foranstaltninger mod smitsomme sygdomme indførelse i riget. Således må skibe, der kommer fra udlændt el. har personer el. gods fra et sådant skib ombord, bortset fra nødstilf. ikke have forbindelse med land, for et særligt samkøbspas er udstedt af de stedlige myndigheder (karantænekommissionen el. toldvæsenet), i visse tilf. først efter forudgående lægeeftersyn.

epidemiolo'gi' (gr.), læren om epidemier.

epidemisugehus, sygehus der modtager patienter med smitsomme (epidem.) sygdomme. Indrettet m. fi. adskilte afl., så hver sygd. isoleres. Største da. e Blegdams-hosp. i Kbh.

epi'dermis (*epi* + gr. *dérma* hud), overhuden.

epidermofy'ti' (*epidermis* + gr. *fy ton* plante), hudsygdom forårsaget af svampe, smitsom.

epidia'sko'p (*epi-* -j- *dia-* + *-skop*), lysbilledapparat, der er en kombination af et episkop og et diaskop, d. v. s. apparat til projektion af såvel uigennemsligte objekter som gennemsligte diapositiver (lysbilleder).

epi'didymis (gr. *epi* ved + *didymoi* testikler), bitestikel.

epididy'mitis (gr.-lat.), bitestikelbetændelse.

epi'do't (gr. *epidosis* tilgift), *HCa*, (*AlFe*)⁺ *Sr*⁺*Ou*, gulgrøn t monoklint mineral. Udbrædt i små mængder i forsk. bjergarter.

E'pifanes (gr. *epifánés* lysende), tilnavn på fi. hellenistiske konger, bf. a. Antiochos 4.

epifa'ni' (gr. *epifnéia* åbenbarelse), handling el. begivenhed, hvori en gud-dom åbenbarer sin magt og herlighed her på jorden, f. eks. Jesu forklarelse. Mark. 9, 2-10.

epifa'nifest (gr. *epifnéia* åbenbarelse), fejres i den ortodokse kirke til minde om

Jesu dåb, hvor Jesu herlighed åbenbare-des; i Vesten knyttedes den til tanken om Kristi åbenbaring for hedningerne, e (6. jan.) blev i Østen til Kristi dåbsdag, i Vesten til helligtrekongersdag.

Epi'fanios (ca. 315-403), teol. forf. og metropolit på Kypern. Angreb på baggrund af sin egen gammel-kristelige retroenhed Ortgines' teologi. Skrev ca. 344-47 *Panéir ion* (gr: husapotek) rettet mod kætteri.

epi'fyse (</j/-4- gr. *fyein* vokse), anat., endestykket af en rørgnogle.

epifyseløsning, knoglelæsion hos yngre, hvorved der i st. f. et brud af knoglen opstår en forskydning i knoglens vækstzone. Symptomerne og behandling er som ved knoglebrud.

epi'fysis 'cerebri', koglekirtlen, lille organ i mellemhjernen.

epi'fyt (*epi-* -/- *-fyt*) (bot.), hæfteplante, en plante, der vokser på en anden uden at tage næring fra denne. Eks.: mos på træstammer, mange orkidder.

epifæno'me'n (gr.), bifænomen. Ofte opfattes bevidsthedsfænomenerne som e ved hjerneprocesserne.

epi'gastrium (*epi-* + gr. *gaster* bug), den del af underlivet (bugen), der begrænses af de to ribbenskanter.

epi'ge'nesislæren (*epi-* -/- gr. *genesis* opståen), en især af C. Fr. Wolff (1733-94) grl. lære om individernes gradvise udvikling af et udifferentieret æg og organernes udvikling af og efter hinanden.

epi'glottis (*epi-* + gr. *glotta* tunge), strubelåget.

epi'go'nerne (gr. *epigonoí* de efterfødte), 1) sønnerne af de syv mod Theben, der hævdede deres fædre; - 2) 2. generation af de hellenistiske konger, især Ptolemaios 2., Antiochos 1. og AntigonosGonatas.; - 3) i alm. mænd, der uden originalitet fortsætter store mænds værk.

epi'gra'fik (gr. *epigrafé* indskrift), læren om læsning, tolkning og datering af indskrifter, d. v. s. tekster indhuggede, indrisede el. malede på hårdt, holdbart materiale.

epi'gram' (gr.), egl: På-el. indskrift, opr. på offergave, gravmæle el. lign. Udvikledes efterhånden til en spec. digtart, som i knap form udtrykte et pointeret tankeindhold, sædv. af satirisk karakter. Den af den rom. digter Martial skabte e-tradition optoges af englænderen John Owen (d. 1622) i talrige lat. e. Bl. Goethes og Schillers mange e er deres *Xenien* (1797) blevet særlig berømte som Htt. satire. I Danmark. efterligner Willich Westhovius i 1. halvdel af 17. årh. Owens lat. e-kunst, der videreføres af Henrik Harder (1642-83) og af Holberg. Det da. e skabes i 2. halvdel af 17. årh. af Peder Syv og af Kingo. - epigram'ma tiker, forf. af e; epigram'matisk kort og fyndigt, vakkende, bidende.

e'pik (gr. *epikés* vedrørende helte-digt), fortællende digtekunst; 'e'piker, forf. af sådan.

epi'kanthus (*epi-* + gr. *kanthos* hjulring), misdannelse, hudfold i indvendige øjen-vinkel.

epi'krise (*epi-* + *krise*), efterkrise, anden krise; sammenfattende, kritisk bedømmelse.

Epik'tetos el. *EpikHe'ti*, (gr. *E'piktétos*) (omkr. 100 e. Kr.), gr. filosof, frigivet slave, stoisk præget. *Håndbog* (da. 1918).

Epi'kuros el. *Epi'ku'r* (gr. *E' pikuros*) (341-270 f. Kr.), gr. filos. Grl. den epiku-ræiske skole. Forkæmper for en forfintet æstetisk filos. nydelselære. Tilh. af atomisme og modstander af rel. overtro.

epiku'ræ'er, 1) tilh. af Epikurus filosofi; 2) nydelsesmenneske.

epilation (*e-* -f lat. *pilus* hår), hårfjernelse ved udtækning, røntgen osv.

epilep'si' (gr. *epilepsis* anfald), sygdom ved hvilken der. uden tilgrundliggende massivere hjemledelse (såsom svulst el. betændelse), optræder anfald af bevidst-løshed i forb. med krampes i alle lege-mets muskler. Undertiden tillige tunge-bid og urinafgang. Kramperne varer sædv. kun nogle minutter, derpå følger nogen tids dyb søvn. Ganske lette anfald (absencer, pyknolepsi) viser sig ved be-

vidstløshed nogle sekunder, uden at vedk.falder om; han stirrer kun fraværende et øjeblik. Ved svære tilf. kan det ene anfald uafbrudt følge det andet, e er meget hyppig i Danm. findes antagelig ca. 20'000 epileptikere, e varierer uhyre, nogle patienter har anfald flere gange dag!, andre kun en el. to gange om året. De sidste er arbejdsdygtige i de fleste virksomheder, men må, som epileptikere i det hele, ikke føre motorkøretøj, e kan i de fleste tilfælde helbredes el. i hvert fald kan anfaldene holdes borte ved pas-sende behandling.

epi'leptikerforsorg, anbringelse af epileptikere på anerk. anstalt el. i kontrol-leret familiepleje. Udgifterne ved e afholdes for trængendes vedk. af staten i enh. t. forsorsloven af 20.5. 1933. Disses inddragelse under e sker ved det soc. udvalg, når det ved lægeundersø-gelse afgøres, at det må anses for uforsvarligt, at påg. ikke indlægges til be-handling, fordi udsigterne for hans hel-bredelse ellers ville forringe væsentligt. For e er anerkendt epileptikerhosp. i Nyborg (140 patienter 1948). Moflæks Sygehus (40 patienter (skolepiger) 1948) og kolonien Filadelfia (s. d.).

epi'lo'g (gr.), egl: efter- el. slutn.tale, forekommer (higesom prolog) særlig ved skuespil, ofte som versificeret henvendelse til publikum, f. eks. med moralsk pege-pind el. med undskyldning for mangler.

Epi'medium, slægt af berberisfam. Urter med temmelig små, totalige blomster i endestillede klaser. 11 arter i Eur., Asien og N.-Amer. Anv. som stenhøjsplanter.

Épinal' [epi'nal], fr. by i Vogeserne; 23'000 indb. (1946). Industri (bomuld, jernvarer m. v.). Fæstning.

d'Épinay [depi'næ], *Louise de la Live* (1726-83), fr. litt. dame, har skrevet memoirer, især kendt som Rousseaus velgørerske.

épinglé [ep'Égle] (fr. *épingle* nål), nåle-stribet stof med skarpe ribber, enten møbelstof, hvor polkæden ikke er skåret over, el. beklædningsstof med skiftevis tykke og tynde tråde i dobbelt revs.

Epiphyllum [-fyl-], gi. lat. navn for julekaktus. E bruges nu som betegn. for andre populære julekaktuslign. arter, der går under det da. fællesnavn bladkaktus.

epiphysis [-fy-], se epifysis.

epi'ro'ge'ne bevægelser (gr. *épeiros* fastland + *genesis* opståen), kontinen-talbevægelser.

E'piros, gr. *Epeiros* [ip'iros] (egl: fastland), bjergfyldt og tyndbefolket landskab i NV-Græken- og S-Albanien V f. Pindos Bjergene; den gr. del: 9351 km² med 363'000 indb. (1938); hovedby: Ioannina. Den albanske del: 9400 km² med 340'000 indb. (1930); hovedby: Gjinokastér (Argyrokastron). *Historie*. E' beboedes i oldtiden af en række gr. og illyriske stammer. I 4.-3. årh. f. Kr. samledes de under molossernes konger, af hvilke Pyrrhos (307-272) var den betydeligste. 146 f. Kr. kom E' under den rom. provins Makedonien.

episcle'ritis [-ski-] (*epi-* + *scleritis*), over-fladisk betændelse i øjets senehinde.

episcopopus (lat. af gr. *episkopos*), tilsyns-mand, biskop.

'e'pisk (gr. *epos* fortælling), fortællende. **episk digtekunst**, se epos.

episko'pa'l (gr. *episkopos* biskop), biskop-pelig, e kirkeforfatning bygger på bispeembedet (f. eks. ortodokse, kat., anglikanske o. a.).

episkopa'lisme, 1) luth. kirkeforfatning; fyrsten er summus episcopopus (højeste biskop) og dermed landskirkens øverste herre; 2) den kat. lære om, at paven står under konciliet (biskopperne).

episko'pa't (gr. *episkopos* biskop), biskop-pelig værdighed og embede.

epi'sode (gr. *episodion* indskud), opr. (if. Aristoteles) i den attiske tragedie de ml. korsangene indskudte dialoger, dernæst alle sidehandlinger i epos el. drama. I moderne æstetik er sidstnævnte bet. blevet rådende.

epi'so'disk (gr. *episodion* indskud), forbå-gende; hovedhandlingen uvedkommende.

episa'p'di' (*epi-* + gr. *spân* trække), mis-

dannelse af anlægget til urinrøret, hvorved dette umdunder ved roden af det mandlige lems overside.

epista'si* (*epi-* + gr. *stasis* ståen), betegner i arvelighedslæren det forhold, at en given egenskab overskygger en anden, såk. hypostatisk, egenskab, der bestemt af et helt andet genpar ikke kan gøre sig gældende.

epi'staxis (gr.), næseblødning.

epistel (gr.), brev. Den poet. e er sædv. kun efter formen, ikke efter sin praktiske bestemmelse, et brev. Hos Horats findes f. eks. belærende og satiriske e, hos Ovid jamrende e. Bl. da. forf. har Baggesen og Hertz mestret den poet. e. Den litt. e i prosa er nærmest et essay el. causeri, således Holbergs ca. 500 e. I Kirk. sprogbog kaldes N. T.s breve e.

epistemologi' (gr. *epistémé* viden + *-logi*), eng. betegn. for erkendelseslære. Gren af filos., som undersøger erkendelsens oprindelse, struktur, metoder og gyldighed.

episto'la'r (gr. *epistolé* brev), håndbog med kirkeærets epistel tekst er.

e'pistolæ obscuro'rum vi'rorum (lat. mørkemændenes breve), en samling anonyme, fingerede breve (1515-1517), en strålende satire rettet mod middelalderlig skolastisk lærdom. Vigtigste forf. *Crotus Rubeanus* (1480-1539) og *Ulrich von Hutten* (1488-1523).

epi'stropheus t-fe-1 (lat. fra gr.), omdrejeren, den næstøverste halshvirvel, taphvirvlen. Har tapformet fremspring til ledforb. med atlas.

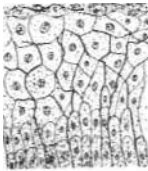
epi'styl' (gr. *epistylon* den på søjlen hvilende bjælke), d. s. s. arkitrav.

episy'lo'gisme (gr.), efterslutning; bagledene i en kæde af slutninger. Mods. prosllogisme.

epi'ta'f el. *epi'd'fium* (*epi-* + gr. *tâfos* grav), 1) gravskrift, 2) gravmonument, anbragt på kirkevæggen. Opstået i Ital. bredte typen sig til N-Eur. e er i alm. hugget i sten el. skåret i træ, ofte med portræt af den afdøde.

epi'tafios (gr. egl. ved graven), ligtale, spec. en årlig mindetale over de atthenere, som var faldet i krig.

epi'the'l (*epi-* + gr. *thélé* brystvorte), be-

Flerlaget pladeepithel.

tegn, det væv, der beklæder dyrenes indre og ydre overflader, f. eks. tarmkanalen og hudens overflader, e kan være både en- og flerlaget. e-cellerne ligger tæt sammen, således at intercellulær substans kun er til stede i ringe mængde. Dæk-e beklæder hud og slimhinder; kirtel-e udgør kirtelorganernes sekretproducerende masse (lever, nyre, hudkirtler osv.). Efter cellernes form skelner man inden for disse grupper mi. plade-e, cylinder-e og overgangs-e.

epitheli'o'm (*epithel* + *-om*), kræft udgået fra overhuden.

epithelo'ide celler, epithellign. celler.

epithema (gr: det pålagte), omslag, spec. vandsomslag.

e'pitheton (gr: tilføjelse; adjektiv), karakteriserende tilnavn, e 'ornans er et stereotypet e, som i det homeriske »den rosenfingrede dagning«.

epi'tokke (gr. *epitokos* frugtbar) kalder man hos havbrøstteormene de i forplantningstiden særlig omvandede former, der ofte fører en fritsvømmende tilværelse. Undertiden løses den del af den e form, som indeholder konsorganerne og lever selvstændigt videre et stykke tid.

epitrachelion ['-ke-1] (*epi-* + gr. *trachelós* hals), 1) *arkit.*, søjlehals, stykket lige under kapitelet; 2) i gr.-kat. kirke et korssmykket bånd, der bæres om halsen, svarende til den rom.-kat. stola.

epizo'is ['-so-1] (*epi-* + gr. *zoon* levende væsen), kaldes en snylter, som lever helt uden på værten.

epizo'o'ti' [-so-o-1] (*epi-* + gr. *zoon* levende væsen, dyr), *vet.*, betegn. for dyresygdomme, der med mellemrum får en større

udbredelse i en egn el. landsdel, f. eks. mund- og klovesyge. Breder den påg. sygdom sig til et helt land el. fl. lande, taler man om en panzootisk optræden.

ep'ode (gr. *epodos* eftersang), 1) slutningsstrofe af gr. lyrisk digt (især tragediens korsange); 2) digt, der består af afvekslende korte og lange vers, i alm. i jambisk metrum.

e'poke (gr. egl. tilbageholden; tidsafsnit), 1) i *hist.*, tidspunkt, -afsnit, der ved skæftende begivenheder, opdagelser o. 1. indleder en ny periode i *hist.*, videnskab o. 1.; 2) i *astron.* betegn. for et fast tidspunkt, for hvilket foranderlige størrelses værdi angives.

ep'onymos (gr. af *epi-* + *onyma* navn), i oldtidens Grækenl. betegn. f. den embedsmand, efter hvem et år benævntes. Også anv. om tiisv. embedsmand i Assyrien.

epopé [-'pe'] (gr. *epopoia* egl. digtning af epos), epos, især af heroisk art.

'epos (gr. egl. ord; fortælling), fortællende digtning, kendt hos indere og persere, men inden for den eur. kulturkreds tidligst kulminerende i de såk. homeriske digte. »Iliaden« og »Odysseen« (9.-8. årh. f. Kr.) og - mindre primitivt og genialt - i Vergils »Æneiden«; senere klassicistiske imitationer heraf (især i Frankr.) faldet livløst ud. Middelalderlige eper er bl. a. det angelsaksiske »Beowulf« (ca. 700), det ty. »Nibelungenlied« (12.-13. årh.), det fr. »Rolandskvad« (ca. 1100) og den fr. Artus-digtning (12.-13. årh.); linien herfra fortsættes, delvis med raffinert ironi, i ital. renaissance-e (bl. a. Ariostos »Orlando furioso« 1516); nævnes må også Tassos »Det Befriede Jerusalem« (1580) og engl. Spensers »Fairy Queen« (1590). I forlængelse af Ariosto ligger ty. Wielands »Oberon« (1780), medens ty. Voss og Goethe i 1780'erne og 90'erne skaber borgerlige heksameterdiller i homerisk stil med bedre vers behandling, end Klopstock præsterede i »Messias« (1748-73). I 19. årh. skaber Byron, næppe uden gæld til Ariosto, sit satiriske e »Don Juan«, der tekn. får betydning for Paludan-Müllers »Adam Homo«. Det komiske e i Danm. bedst kendt gnm. Holbergs »Peder Paars«, der har fl. eur. paralleller. Foruden de her omtalte store former af e gives der mange mindre, men i øvrigt er prosaromanen og -novellen blevet den moderne afløser af det versificerede e.

Epp. Franz Xaver Ritter von (1868-1946), ty. nationalsocialist. Kons. bayersk officer, deltog i kolonikampe og 1. Verdenskrig, derefter bayersk frikorpsleder i kamp mod kommunisterne. Fra 1920 knyttet til Hitlers bevægelse som militærspesialist og leder af kolonialpolit. kontor. Rigsgstatholder i Bayern 1935-45, gav stærkt udtryk for ty. kolonikrav. Forsøgte apr. 1945 at skabe bayersk separatistbevæg. Interneret 1945.

Epping Forest ['æpij 'færist], eng. skovstrækning NNØ f. London.

Epsom and Ewell ['æpsam and 'ju:çit], sydvestl. forstad til London; 68 000 indb. (1948). Berømt væddeløbsbane i Epsom, hvor bl. a. det eng. Derby rides siden 1780 (hovedløb sidste uge i maj el. første uge i juni). Sindssygehospitaler.

epso'mit (efter den eng. by *Epsom*), *MgSO₄*, 7f-*f*SO, farveløst, rombisk mineral fra saltsøer.

'Epstein, Jacob (f. 1880), eng. billedhugger, f. i New York. Påvirket af Gauguin, van Gogh og negerskulpturen. Hans skulpturer kan være groteske, ofte med et symbolsk el. bibelsk indhold. I sine buster lægger E vægt på det sjælelige. (Portræt sp. 1161).

e'pur (*eppur*) si *nuove* ['mwDve] (ital: den bevæger sig dog (nemlig Jorden)), ord, som Galilei siges at have mumlet, da han havde afsvøret det Kopernikanske verdenssystem.

Epworth-forbundet ['æpwə:£], eng. *Epworth League* [li:ç], stiftet 1889 i metodistkirken (opkaldt efter J. Wesleyes fødested) til rel. og moralsk styrkelse, især af ungdommen, og til barmhjertighedsarbejde. Stærkt repr. i Engl., Amer. og Sv.

Erasmus f. Rotterdam. Jacob Epstein.

equity ['ækviti] (eng: billighed), den de* af den eng. ret, som har sit udsping i kanslerens domsmyndighed i middel alderen. Medens de alm. domstole var bundet af den gældende rets ofte ufuldkomment udformede regler, kunne kansleren i højere grad tage hensyn til billighed. Opr. domte kansleren under hensyn til hvert enkelt tilf.s beskaffenhed; men efterhånden udvikledes et fuldstændigt retssystem, sideordnet med den alm. ret (common law), og med fortrin fremfor denne, hvor den førte til et andet resultat. Forskellen mel. common law og e består stadig.

Er, kern. tegn for erbium.

Era'grostis (gr. *erân* elske + *âgrdstis* græs), slægt af græsfam. Prydplanter.

'Eran (*Era'nske Højlønd*), egl: ariemes land; højløndet mel. Armenien og Indus landet med staterne Iran, Afghanistan og Baluchistan.

'erarios (gr. af *erân* elske), 1) i oldtidens Grækenl. sammenskudsgilde; samfund el. klub m. selskabelige, poet., forsknings- el. foretningssmessige formål, hvis medlem. indskød månedlige bidrag; 2) dette bidrag; 3) i moderne tid festskrift m. bidrag af fl. forf.

E'ranthis (gr. er forår + *dnothos* blomst), vinterblomme, slægt af raunkelfam., flerårige urter med stængelknold. Blomsterne gule, omgivet af løvbladagtigt svøb. Kronbladene omdannede til kræmmerhusformede honningemmer. 7 arter i Middelhavslændene og Asien. I Danm. dyrkes E hiemalis (lat. *hiems* vinter) fra S-Eur. Den blomstrer i febr.

Érad ['e'ra:r], *Sébastien* (1752-1831), fr. instrumentmager, byggede 1777 sit første klaver, oprettede 1786 en filial i London, opfandt 1811 dobbeltpedalharpen og 1823 repetitionsmekanikken (double échappement) for klaveret.

Era'sistratos (3. årh. f. Kr.), gr. læge, en af de berømte anatomer i Alexandria, hvor studiet af anat. tog et vældigt opsving, fordi man begyndte at dissekere menneskelig.

Erasmus, *Desi'derius*, fra Rotterdam (*Roterodamus*) (1466-1536), holl. humanistisk filosof. Satiriserede over katolicismen og hævdede menneskekærligheden som rels mål. Sympatiserede med Reformationen, brød dog ikke med pavekirken, men ville en reform indefra på grundlag af Bibelen. Ud gav 1516 *Det Nye Testaments* gr. tekst m. lat. kommentar. (Portræt).

E'rasmus Mon'tanus (lat: Rasmus B[ø]jerg), komedie af Holberg (skrevet ca. 1723, trykt 1731, premiere 1747) om den lærdomsopblæste bondestudent Rasmus Berg; E blev alm. betegn. for den dumvigtige og goldt formalistiske akademikertype.

E'rastus, *Thomas* (1524-83), ty. læge og teolog, naturforsker. Frem satte ud fra zwinglisk påvirkning den opfattelse, at kirken er staten underlagt (erastia-nisme).

'**Erato** (gr. *Era'to afe'rân* elske), i gr. rel. kærlighedslyrikkens muse.

Era'tosthenes (gr. *Era'to'sthénés*) (ca. 276-194 f. Kr.), gr. matematiker (leder af biblioteket i Alexandria), tilskrives første opmåling af jordens omkreds; bestemte ekliptikas hældning.

'**Era'tosthenes'** si, en metode til at udskille primtallene af talrækken 2, 3, 4,

5, 6, . . . Man stryger først alle mangefold af 2, altså hvert andet tal begyndende med 4, dernæst alle mangefold af 3, altså hvert tredje tal, begyndende med 6, dernæst alle mangefold af det næste endnu ikke strøgne tal 5 osv. De tal, der ikke bliver strøget, er primtallene.

Erb, *Wilhelm Heinrich* (1840-1921), ty. neurolog; kendt navnlig for arbejder om arvelige og som syfilittiske lidelser i nerveskelsystemet.

'Erben, *Karel Jaromir* (1811-70), cech. lyriker og folkeviseforsker, etnolog og folklorist.

'erbiun (efter *Ytterby*, by i Sv.), grundstof, kern. tegn Er, atomnr. 68, atomvægt 167, tilhører de sjældne jordarters metaller.

Ercilla y Zufiga [ær'ailja i 'mjñiga], *Alonso* (1533-94), sp. digter, har i det store epos *La Araucana* (1569-90) skildret araukanernes oprør i Chile.

Eckmann-Chatrion [ærk'manjatri'a], to fr. forf.: *Emile Eckmann* (1822-99) og *Alexandre Chatrion* (1826-90), har i fællesskab skrevet udmærkede folkelige romaner som *Histoire d'un concert de 1813* (1864), særlig med emner fra Alsace.

Erdmann [ærd-j, Axel /oakim (1814-69), sv. geolog, chef for Sv. geol. undersøg.; erkendte Sv.s stenede jordbund som moræner.

Erds [ærdøij], *Renée* (f. 1879), ung. forfatterinde. Har udg. en række romaner, som er gennemtrængt af erotiske og kat.-mystiske stemninger; endv. lyrik og dramatik.

'Erebos, i gr. myt. 1) personifikation af mørket, der s. m. natten avlede dagen; 2) mørket som de dødes opholdssted, underverdenen.

Erebus [æribas], virksom, 4023 m h. vulkan på Ross-Øen i Rosshavet, Antarktis. Besteget af Shackleton eksp. 1908.

Erech [æ'ær], hebr. form for navnet på den sumeriske by Uruk (nu Warka) i S-Babylonien.

Erechtheion [-kt-] (gr. *Erechtheiōri*), dobbelttempel f. Athena og Erechtheus på Athens Akropolis. Opført ca. 420-413, 409-406 f. Kr. i attisk-ionisk stil som afløser f. det gi. på borgplateaets midte be-

liggende Athenatempel. Herfra overførtes til E-s østl. cella det gi. hellige træbillede af Athena Polias, byens værnegudinde. I E-s V-cella dyrkedes Erechtheus; derfra åbning t. den af Athena til Attika skænkede saltkilde, over hvilken en hal, hvis tag bæres af karyatider. E-s komplicerede plan og niveauforskydning er betinget af terrænet og af bestræbelsen på at Tørene fl. gi. kultsteder under samme tag.

Erechtheus [á'raktou's] (gr. *Erechtheis*), i gr. rel. en heros hjemmehørende på Athens Akropolis i helligdommen Erechtheion; attisk skyts gud.

Er og li [æ'ærli], by i Tyrk. ved Sortehavet NV f. Ankara, hvis havneby den er; ca. 6000 indb.; nær E Tyrk.s vigtigste kul-lejer.

erek'ti'l (lat. *erectum* oprejst), kaldes en legemsdel, der if. sin anat. bygning er i stand til at svulme op p. gr. af forøget fyldning med blod. Eks: penis (mandlige kønslm).

erektion (lat. *erectum* oprejst). Penis, clitoris og brystvorterne er forsynede med en særlig regulerbar ventilanordning ved de fraførende vener, så at blod, der strømmer ind gnm. arterierne kan bringes til kun langsomt at forlade dem igen. Herved staves blodet op i organet, og e indtræder. Reguleringen sker reflektorisk.

erektionsbrev (lat. *erectum* oprejst, oprettet), dokument, hvorved et fideikommiss oprettes.

ere'mit (gr. *erēmos* ensom, øde), d. s. s. anakoret el. eneboer.

eremi'tage [-'tarfik] (fr. *ermitage* af gr. *erēmos* øde), 1) i renæssance- og baroktid afsides liggende havepavillon; 2) museum i Leningrad, grl. af Katharina 2. 1765, betydeligt udvidet 1840-52 af den ty. arkitekt Leo von Klenze (1784-1864).

eremitageborde [-'ta:fa-], mekanisk indrettede borde, som kunne løftes dækkede op gnm. en forsænkning i gulvet. Et e findes på Eremitagen i Dyrehaven, e gjorde det muligt at spise uden tjener-skabets nærværelse, »en eremitage«.

Eremitagen [-'ta:Jan], rokokoslot i Dyre-

haven, opf. f. Chr. 6. 1734-36 af Lauritz de Thura.

eremitkrebs (Pa'guridae), krebsdyrfam., skjuler den tyndhuede usymmetriske bagkrop i tomme sneglehuse, der skiftes, efterhånden som e vokser. På disse

sneglehuse ofte polypper og sønemoner, der lever af rester af e-s føde. Et par arter alm. i da. farvande.

Ere'murus (gr. *erēmos* ensom + *urd* hale), slægt af liljefam., knoldvækster med grundstillede, smalle blade og de hvide, gullige el. rødlige blomster i en lang, stift opret klase (>Kleopatras nål-). 25 arter. Prydplanter.

erpe'sin (gr. *erepein* omstyrte, ødelægge), enzym, der findes i tarmsaften, og som spalter proteinstoffernes nedbrydningsprodukter, proteoser og peptoner, til aminosyrer.

ere'tisme (gr. *erethizein* ophidsse), egl: ophidselse, betegn. for pirrelighed el. irriterabilitet.

E'retria, oldgr. by på øen Eubøa.

e'retriske skole, den, andet navn for den eliske skole, efter Eretria, hvortil den blev flyttet.

erfaring, *filos.*, den art erkendelse, der opnås ved umiddelbar oplevelse el. iagttagelse af noget.Mods. den ved tænkning vundne *erkendelse*. Hos Kant: Den ved tankemæssig forarbejdning af sansetiagttagelser vundne virkeligheds erkendelse.

erfaringsteologi er betegn. for en teologi, der vil bygge på den rel. erfaring el. oplevelse i st. f. ydre bevidnelser, f. eks. biblen og kirken. I helt ren form findes den ikke. reneest hos Schleiermacher, i mere ortodoks form hos de ty. teologer Johann von Hofmann (1810-77) og von Frank.

erfaringsvidenskaber, vidensk., der hygger på erfaring. D. v. s. alle vidensk. undt. mat. og logik.

Erfurt [æ'arfurt], ty. by i Thuringen; 166 000 indb. (1939). **Bet.** industri: særlig tekstil, maskiner, musikinstrumenter, tobak m. v. Kulturcentrum i reformations-tiden (humanisme); 1808 fyrstekongres m. deltagelse bl. a. af Napoleon og Alexander 1. Ca. 20 % ødelagt i 2. Verdenskrig.

erg (gr. *érgon* værk), enhed for arbejde og energi: 1 erg er det arbejde, der udføres, når en kraft på 1 dyn bevæger et legeme en vejstrækning på 1 cm.

erg [ærg] (arab.), i V-Sahara betegn. for sandørken.

Erge'menes, konge i Nubien i 3. årh. f. Kr.; brød præstekabets væld og åbnede Nubien for gr. kultur.

Ergastéria [æ'rya'stirja] (gr. egl: værksted), det gr. folkesprogs navn på Laurion.

'ergo (lat.), altså, følgende.

ergo'graf (gr. *érgon* arbejde + *-graf*), et apparat til optegnning af muskelarbejde. Bedst kendt er Mossos e, hvormed det af fingrenes bøjemusler udførte arb. kan optegnes og måles. Bruges ved træthedsundersøgelser.

ergo'meter (gr. *érgon* arbejde + *-meter*), arbejdsmaskine, hvorpå det udførte arbejde kan måles. På cykle-e består arbejdet i at træde en faststående, afbremset cykle. Bruges ved arbejdsfysiolog. undersøgelser.

ergoste'ri'n, d. s. s. ergosterol.

ergoste'rol (fr. *ergot* meldrøje + gr. *stereos* fast, stiv), kern. forb., der ved bestråling med ultraviolet lys (sollys) omdannes til D-vitamin, e forekommer i gær, samt i huden og hudsekretet.

ergo'ti'n (fr. *ergot* meldrøje), et særlig rensat meldrøjeeksktrakt, fremkalder sammentrækninger i livmoderen, hvorfor det anv. til at standse blødninger, særlig efter fødsler.

ergo'tisme (fr. *ergot* meldrøje), forgiftning med meldrøje, nu meget sjælden, e viste sig ved tør koldbrand og afstødning af fingre og tær, i nogle tilf. ved kramper.

'Erholm, hovedgård V f. Odense, 1761-1927 stamhus i slægten Cederfeld de Simonsen, som stadig ejer E. Nygotisk hovedbygning fra 1850-54 af J. D. Herholdt.

erhverv, 1) enhver udførelse af arbejde el. opbejæring af ydelse, hvis formål er at skaffe sig udkommet; 2) kreds af personer med samme e. i bet. 1).

Erhvervenes Lånefond, 1928-47, formidlede statslån til erhvervsdrivende. Lånene ydes nu direkte af statskassen.

Erhvervenes Oplysningsråd, stiftet 1945 af da. hoved-erhvervsorganisationer til fremme af forståelsen m. de forsk. erhvervsgræne ved oplysning om de enkeltes forhold, e påpeger især de på personl. initiativ hvilende frie erhvervs bet. f. samfundets økonomi og søger at vinde støtte i kampen mod statsindgreb i erhvervslivets dispositionsfrihed.

Erhvervsdepartementet (1922-47 *Erhvervsdirektoratet*), dept. under Landbrugsmin., hvorunder bl. a. henhører veterinærvesenets, kontrollen med kød og smør og landbrugsskporten samt admin. af komrnodningerne.

erhvervsetik, 1) den af erhvervslivets udøvere hævdede og (el.) håndhævede handelsmoral, til forsk. tider, 2) studiet af handelsmoralen og dens udvikl.

erhvervsfordeling, statistisk opdeling af et lands befolkning efter erhverv (landbrug, håndværk, industri osv.). I alm. bar de

	Erhvervsfordeling i %				USA. 1940
	Danmark 1940	Norge 1930	Sverige 1940	England 1931	
Landbrug, fiskeri, skovbrug	28	35	24	6	18
Industri, håndværk	32	27	38	46	31
Handel	14	13	14	19	21
Transport	6	9	7	8	7
Immaterielle erhverv	8	6	10	11	11
	ii	10	6	9	8
Andet og uang. erhverv	1		1	1	4
1ait...	100	100	100	100	100

tekn. fremskridt medført, at en aftagende del af befolk. er knyttet til landbrug, en stigende del til industri. Siden 1920'erne har især de erhvervsgrupper, som er beskæft. v. vareomsætn. o. l. haft stigende bet.

erhvervsfrihed, den enkeltes ret til uden regulering fra det offentl. el. fra sammen-slutninger at udøve erhverv el. arbejde.

erhvervsgeografi, den gren af antropo-geografien, der behandler erhvervenes udbredelse på jorden og påviser årsager hertil, dels naturbestemte som klima, råstofforekomster, dels told, valutarestriktioner o. l. (i sidste tilfælde glider e over i nationalökonomien).

erhvervsyhigieje el. *arbejdshygieje*, vigtigt område af hygiejnen, der beskæftiger sig med forholdene på arbejdsstederne, og hvis opgave er at sikre det i sundhedsmæssig henseende gunstigste mulige livsforløb hos arbejdende personer ved at skabe gode arbejdsbetingelser og forebygge erhvervs sygdomme (hidelser, der fremkaldes af bestemte erhverv el. arbejdsprocesser) og ulykkestilfælde. Kontrollerende og vejledende funktion i så henseende har Arbejds- og Fabrik tilsynet gnm. fabriksinspektører og fabrikslæger.

Erhvervskartoteket, saml. af kartotekskort med beskrivelse af de forsk. fag, stillinger og uddannelser med henblik på krav til helbred, legemlig udrustning, risiko, erhvervsygd., lønforhold o. l.; udarb. af Centralarbejdsansvsningskontoret i Kbh. som vejledning for unge, der står foran valget af erhverv, e omfatter ca. 650-700 erhverv (aug. 1948), har ca. 600 abonnenter, især skoler, biblioteker o. l.

er **hvervs kommunes kat**, den forhøjelse af en persons saml. komm. indkomstkatt der evt. fremkommer ved at han, når han har sit erhverv uden for opholds-kommunen, sættes i skat dels af denne, dels af erhvervskommunen, e udgjorde 1946-47 godt 13 mill. kr. for hele Dänm.

erhvervs kultur, i etnologien betegn. for den del af folkenes kultur, der er knyttet til erhvervs livet. Et folks e er af gennemgribende betydning for hele kulturbilledet og indvirker både på den materielle og åndelige kultur. Med udgangspunkt i e kan man opstille følgende udviklings-skema over folkenes kulturformer (efter G. Hatt):

	samlere og lavere jægere
	højere jægere halvagerbrugere
	helagerbrugere uden plov
nomader	helagerbrugere med plov
j	industrikultur

erhvervsråd, privat oprettede råd til varetægelse af lokale erhvervsinteresser. En særstilling indtager dog arbejderbevægelsens e.

erhvervsstatistik, talmæssig fremstilling af en befolknings erhvervmæssige forhold. Kilderne til e er navnlig folketællingerne, der giver oplysning om, hvor mange de forsk. erhvervsudøvere søger, og erhvervsstællingerne, der giver oplysning om de forsk. virksomheder[^] produktion, omsætning, omkostninger, maskinkraft o. l. samt om antallet af beskæftigede arbejdere og funktionærer. Den sidste da. e fandt sted i 1935.

erhvervsvejledning, vejledning af individet ved valg af erhverv, baseret såvel på skolens vidnesbyrd om og psykote-kniske undersøgelser af vedk.s evner som på kendskab til arbejdsmarkedets tilstand og samfundets interesser.

Erhvervsøkonomiske Institut, Det. økon. forskningsinst. i Kbh., grl. nov. 1943 af arbejdsgiverforen. og Industri-

'e'riasilke (assami *erā ricinus*planten), en vild silke fra en indisk sommerflugts (ricinusspinderens) kokoner.

'Erica (gr. *erike* lyng), *bot.*, klokkel yng. **Erich** [ærik] *Rafael* (1879-1946), finsk jurist og diplomat. 1910-30 prof. i stats- og folkeret v. Helsingfors univ., 1915-18

medl. af den fi. frihedsbevægelses cen-tralorgan i Sv. og Tyskl., 1920-21 stats-minister, fi. repr. i Folketingsrådets delegeretforsamling 1921-33, 1926-27 ge-sandt i Bern. 1928-36 i Stlm., 1936-38 i Rom. Fra 1938 dommer i Den Internat. Domstol i Haag.

'Erichsen [-ks-], *Erich* (1752-1837), da. storhandlende. Direktør i Asiatic Komp., ydede staten store lån, ruineredes i 1830-erne. Byggede 1799-1801 (Harsdorff arkitekt) E-s Palæ, nu handelsbankens hovedbyg. i Kbh.

'Erichsen [-ks-], *Svend* (f. 1903), da. kritiker og journalist, litt.-og teateranmel-der ved »Social-Demokraten«. Forf. af fl. monografier, bl. a. om *Andersen Næst* (1938) og *Nordahl Grieg* (1945).

'Erichsen [-ks-], *Thorvald* (1869-1939), no. maler; elev af Zahrtmann; er, navnlig i sine landskaber, en forfinet og sær-præget kolorist.

'Erichsen [-ks-], *Vigilius* (1722-82), da. portrætmaler; opholdt sig 1757-72 i Rusl.,

Vigilius Erichsen: Katarina 2. af Rusl., Ridende i Garderuniform på Hesten Brillant. 1762. (Kunstmus.)

hvor han fra 1762 malede fl. store por-trætter af Katarina 2. Afviste 1772 Pilo som da. hofportrætmaler. E-s bill. viser stor dygtighed og elegance i opstillingen.

Erichsen's, Chr. Forlag [e:rik-J, A/S, da. forlag, grl. 1902 med speciale i børne-bøger og -blade. Senere almindelig for-lagsvirksomhed.

Ericsberg [-bærj], sv. herregård i Sdder-manland, et af Sv.-s prægtigste herre-

sæder; opført efter tegning af N. Tessin d. æ. Rig udsmykning og store kunst-samlinger.

'Ericsson, John (1803-89), sv.-arner. ing. og opfinder. Udtog 1836 patent på skrue-propelleren. Konstruerede under den arner, borgerkrig Nordstaternes monitor, et lavt, svært armeret panserskib, Syd-staternes lang overlegen.

'Ericsson, Lars Magnus (1846-1926), sv. telefontekniker. Grundlagde 1877 en fa-brik for telefonmateriel, der senere er blevet et verdensomfattende foretagende.

E'ricus O'lai, d. s. s. Erik Olsson.

E'ridanus (mytol. navn for floden Po), stjernebillede på den sydl. stjernehim-mel.

Erie [iri], by ved Erie Søen i Pennsylvan-ia, USA; 117 000 indb. (1940). Jern-in-dustri baseret på cinders fra Pitts-burgh og jernmalm fra Duluth-Superior ved Øvre Sø.

Erie Kanalen [iri], 545 km l. og 3 m dyb kanal med 72 sluser ml. Buffalo ved Erie Søen og Albany v. Hudson River. Udnytter Mohawk Dalen. Forbinder New

York med det indre USA. Anlagt 1817-25. Hovedåren i kanalsystemet *New York State Barge Canal System*.

Erie Søen [iri], eng. *Lake Erie*, sydligste af de 5 Canadiske Søer (kort se Nord-amerika); 25 744 km², deraf 13 193 km² på canadisk område. Vandspejl 175,5 m o. h., længde 388 km, bredde 92 km, største dybde 64 m. Tillobet er Detroit River fra St. Clair Sø, afløbet Niagara River til Ontario Søen. Ved bredden mange store byer: Toledo, Cleveland, Erie, Buffalo.

eri'ge're (lat.), oprejse; oprette.

E'rigeron (gr. *er i* tidlig + *ge'ron* olding), d. s. s. bakkestjerne.

Eriha [iri:hå], arab. navn på Jeriko.

Erik (oldn. *Eirkr* vistnok af *ein* ene + *rikr* mægtig), nord. mandnavn.

Erik, da. konger. Erik 1. Ejegod (reg. 1095-1103), søn af Svend Estridsen, kraf-tig regent, d. på pilgrimsfærd til DetHell. Land.

Erik 2. 'Emune (reg. 1134-37), søn af E. l., gjorde oprør 1131 efter broderen Knud Lavards mord, slog kong Niels og Magnus ved Fodevig 1134; dræbt af Sorte Plov for sin voldelige regering. - Erik 3. Lam (reg. 1137-46), søn af E. l.s datter Ragnhild og en stormand Hakon, slog modkongen Oluf 2. 1143, støttede kirken, abdicerede og gik i kloster.

Erik 4. Plo vpenning (1216-50), reg. 1241-50, søn af Valdemar Sejv og Be-ningaria, medkonge fra 1232. Lå i strid med sine brødre, især Abel, der blev mistænkt for hans mord. G. m. Jutta af Sachsen. Hans tilnavn skyldes hans hårde inddrivelse af plovskat for at fi nansiere borgerkrigen. Begravet i Ring-sted 1258, dyrket som helgen.

Erik 5. Glipping (1249-86), reg. 1259-86, søn af Christoffer 1., g. m. Agnes af Brandenburg. Fanget i slaget på Lohede 1261, fik efter mange omskif-telser forlig med arkebisp Jakob Er-landsen, hertug Erik I. af Sønderjylland og fyrsterne på Rugen; måtte 1282 udstede den 1. håndfæstning. Myrdet i Finderup; 9 stormænd, som alle erklærede sig uskyldige, dømtes fredløse for mordet, bl. a. marsk Stig og grev Jakob af Hal-land.

Erik 6. Menved (1274-1319), reg. 1286-1319, søn af E. 5., fordrev 1287 Marsk Stig og 8 andre som faderens drabsmænd, hvoraf fulgte indre strid og krig med Norge til 1309. I strid med arkebisperne Jens Grand, der fængslede 1294, og Esger Juul, der fordrevs 1318. Erobringspolitik i N-Tyskl. og indblanden i Sv.s tronstrid ruinerede E-s finanser, hans hårde skattepolitik fremkaldte op-rør i Jylland 1313, og ved hans død var en del af riget pantsat til kreditorer. G. m. Ingeborg, datter af Magnus Ladulås af Sv.

Erik (7.) (d. 1332), søn af Christoffer 2., og dennes medkonge 1324-26 og 1329-32.

Erik 7. (8.) af Pommern (1382-1459), da. konge 1412-39, søn af hertug Vartislav af Pommern og Valdemar Atter-dags da 11 erdatter Marie, no. konge 1389-1442, da. og sv. konge 1396-1439 myndig 1401, 1406 g. m. Filippa af Engl. (datter af Henrik 4.). Søgte 1413-35 for-gæves at vinde Sønderjyll. tilbage ved krig med greverne af Holsten og fra 1426 tillige med hansestæderne. Den dyre krig vakte oprør i Sv., og E-s stejhed førte 1439 til hans afsættelse, hvorefter han til 1449 levede som sø-røverkonge på Gotland, dernæst i ro i Pommern.

Erik, no. Eirik [æirik], no. konger. Erik Blodøks (d. 954), reg. ca. 930-35, søn af Harald Hårfager, dræbte flere brødre, der var medkonger; fordrevet af broderen Håkon Adefsteinsfostre. - Senere konge over Northumberland, Engl., med York som sæde. - Erik Magnusson Præstehader (1268-99), reg. 1280-99, søn af Magnus Lagabøter, g. m. Alexander 3. af Skotlands datter Margrete. Rejste 1286 krav på Skot-lands trone, støttede de da. stormænd

som blev dømt fredløse f. mordet på Erik Glipping, og førte krig med Danmark.

Erik, sv. konger (Erik 1.-8. er mere el. mindre mytiske). Erik 7. Sejrsæl (sv. SegersåU [ˈse:gar-]) (slutn. af 10. årh.), slog sin brodersøn Styrbjörn, som krævede andel i riget, og hans da. hjælpelphar på Fyrisvoldene ved Uppsala og erobrede Danmark. midlertidigt, da Svend Træskæg var på vikingetog. - 'Erik 8. Årsåll (*års&ll* begunstiget ved (høj) alder) (ca. 1125), søn af Blot-Sven. - Erik 9. den Hellige (d. ca. 1160); korstog mod Finland 1157, stamfader til Eriksætten. Sv. nationalhelgen (ikke kanoniseret). - Erik 10. Knutsson, reg. 1208-16, søn af Knut 1., forjog Sverker 2., hævdede sig mod Sunesønernes angreb 1208-10; g. m. Valdemar 1.s datter Regitze. - Erik 11. 'Låspe/(arp<?læspende)(1216-50), reg. 1222-29 og 1234-50, søn af E 10, forjaget 1229 af Knut Lange, overlod fra 1234 den egl. magt til sviger-sønnen Birger Jarl. - Erik 12. (1339-59), reg. 1357-59, søn af Magnus Smek, hvis medkonge han blev ved oprør. - Erik 13., reg. 1396-1439, se Erik af Pommern. - Erik 14. (1533-77), reg. 1560-68. Som prins i konflikt m. faderen Gustav Vasa. Højtbejaget, kunstinteresseret; ønskede hensynsløst stærk fyrstetmagt. Tog Estland 1561; bidrog 1563 til nord. syvårskr. søgte at skaffe Sv. sikker forbindelse vestover. Sygeligt mistænksom mod broderen Johan og sv. højadel; 1567 brød E-s sindssyge igennem. Han lod Stureslægstens ledere myrde, søgte atter forlig; ville 1568 genoptage tidl. magtpolitik, styrtedes ved oprør af højadel og hertug Johan. Død i fængsel, uvist om naturlig død; efterladte optegnelser godtgør sindssyge. Ægtede juli 1568 sin elskerinde KarinMånsson.(Portr.)

Erik (d. 1304), søn af hertug Knud af Halland, da. drost 1283-84, hertug af (Sønder-) Halland 1284-1304.

Erik (f. 1890), da. prins* greve af Rosenberg. Søn af prins Valdemar; ægtede 1924 (Ottawa) Lois Frances Booth.

Erik, hertuger af Sønderjylland. Erik 1. (hertug 1260-72), søn af Abel, fangede Erik Glipping på Lohede 1261, tog Got-torp til residens.- Erik 2. (hertug 1312-25), søn af hertug Valdemar 2., g. m. grev Gerhard 3.s søster Adelheid.

Erik (ca. 1282-1318), sv. hertug, søn af Magnus Ladulås, g. m. den no. kong Håkon 5.s datter Ingeborg. Dræbt af broderen, kong Birger, ved Nykøping's gæstebud.

Erik Jarl (d. ca. 1024), no. jarl, søn af Håkon Jarl, deltog i slaget ved Svold, styrede Norge s. m. broderen Sven som Svend Træskægs jarl, indtil han 1014 deltog i Knud den Stores erobring af Eng.

Erik den Røde (oldn. *Eirkr raubi porvaldsson*) (d. ca. 1007). Grønlands op-dager og navigvger. E var født i No., men havde hjemme i Island, som han forlod efter en fredløshedssdom; opdagede ca. 985 Grønland, hvor han grl. Østerbygden.

Erik (Langben) (d. 1310), søn af hertug Erik 1. af Sønderjylland. 1295 da. lensmand på Langeland.

Erik Olsson (lat. *Ericus Olai*) (d. 1486), prof. i Uppsala, skrev Sveriges historie til 1464 i unionsfjendligt ånd.

Eriksen, Edvard (f. 1876), da. billed-hugger; bl. a. *Den Lille Havfrue* (1913. Langelinie).

Eriksen, Erik (f. 1902), da. Venstrepolit. Fynsk gårdejer, formand f. Venstres Ungdom 1929-32, folketingsmand (Ribe amt.) fra 1935. Landbrugsmin. maj 1945-nov. 1947. (Portræt).

'**Erikskata**, den hyltningsrejse, de sv. konger (sidst Karl 9.), foretog efter deres valg på Mora ting.

Eriks'hol'm, hovedgård SØ f. Holbæk; grl. ca. 1610 af Vinderupgård m. m. Fra 1878 i slægten Ahlefeldt-Laurvigs eje. Bygn. fra 1788, fredet i kl. B.

'**Erikskronikan**, ældste og udførligste sv. middelalderkronike, fra omkr. 1320, en veloplagt hist. fremstilling på knyttelvers af perioden 1229-1319; den ukendte forf. er stærkt partisk til fordel for her-

Erik 14.

Erik Eriksen.

Tage Erlander.

Kristian Erslev.

tug Erik Magnusson (ca. 1282-1318), efter hvem E er opkaldt.

Eriks Sjællandske Lov, privat nedskrivning af den sjællandske ret i 13. årh. Henførelsen af lovbogen til en kong Erik er vilkårlig. Den blev trykt 1505 og anv. (i begrænset omfang) indtil Danske Lov af 1683.

'**Eriksønn**, *Christian* (1858-1935), sv. billedhugger, opr. naturalist, senere med tendens til stilisering; har udf. *Engelbrekmonumentet* (1932, Sthlm.s rådhus), *Skt. Jørgen og Dragen* (smst.), *Zoromonmentet* i Mora (1936) m. m.

'**Eriks-ætten**, Erik 9.s slægt, sv. konger (ca. 1155-1250 (Erik 9., Knut 1., Erik 10. og 11., Knut 2.), reg. skiftevis med Sverker-ætten.

Erin ['i:arin] (irsk Éirinn), gi. keltisk navn for Irland; bruges nu poetisk.

erindring(sforestilling), forestilling, der bærer præg af at angå en tidl. personlig oplevelse og oftest indeholder reproduktioner af enkeltheder ved denne.

erindringsforskydning, forestilling der opleves som erindr., men som i virkeligheden afviger fra det tidl. oplevede.

e'rinyer (gr. *ErVnyes*), i gr. rel. hævnguder, der forfølger forbydere, især sådanne, der har forbrudt sig mod egen slægt, e er opr. personifikation af den gnm. niddingsdåden manifesterede slægtsforbandelse, slægtens undergang for egen hånd. Senere fremstilles de som skæbneguder, retfærdighedens vogtere. Som kultiske skikkelser hører e til Underverdenen. I rom. rel. svarer furierne til e.

erio'me'ter (gr. *er ion* uld + *-meter*), spec. mikroskop til måling af ulds finhed.

'**Eris**, i gr. rel. splid, personificeret som skønhedspris og vaktede derved strid ml. gudinderne, som valgte *Paris* til dommer. E var kampguden Ares' søster.

Erith ['æri:H østl. forst ad til London. 46 000 indb. (1948).

Eri'trea, tidl. it. område i Østaf. ved Det Røde Hav; 119 000 km²; 835 000 indb. (1944), deraf 49 000 italienere. (Kort se Arabien). Fra en sandet kyststrimmel hæver terrænet sig brat til et over 1000 m højt plateau. Den bofaste befolkning er abessinere, mens danakilstammer lever som nomader. Italienerne driver intensivt landbrug ved vanding. Ved kysten udvindes salt. Hovedstad: Asmara. Herfra jernbane til havnebyen Massaua. Erobr. af Ital. i hovedsagen 1881-89, udgangspunkt f. angreb mod Abess. 1895-96 og 1935-36. Hovedpunkterne i E erobr. af de Allierede jan.-apr. 1941.

Eri(u)gena [e'ri-] el. [eri'u-], *Johs.* (el. *Joks. Scotus*) (ca. 810-77), irsk filosof. Påvirket af nyplatonismen, men afveg i adskillige henseender fra den ortodokse kirkelære. Hævdede fornuftens overlegenhed over åbenbaringen, hvis de strider mod hinanden.

Eri'van [je-], tidl. navn på Jerevan, Sovj. **'Erixon**, *Sigurd* (f. 1888), sv. etnolog og kulturhistoriker. Fra 1934 prof. i nord. og sammenlign. folkelivsforskning ved Nordiska Museet samt prof. i nord. etnologi v. Stockholms Hdgskola. Hans arbejde inden for bygningskultur, sociologi og folkekunst har haft grundlæggende bet.

'**Eriksen**, *Sven* (f. 1899), sv. maler; forbinder rig, folkelig fremstillingsevne m. udtryksfuld kolorit. Værker; *Kompositioner t. gobelin i Goteborgs konserthus*

(1936-39), *Freskodekorationer i Skogskyrkogårdens krematorium* (1937-40, Sthlm.).

erkendelse, filos., rigtig, sand opfattelse af noget, indbegrebet af alle sande meninger; *psyk.*, bevidsthedsfænomener, som spiller en rolle for opnåelse af sand opfattelse af noget.

erkendelseslære el. *erkendelsesteori*, gren af filos., som undersøger erkendelsens oprindelse, forudsætninger, struktur, arter, metoder og gyldighed.

'**Erkko**, *Elias* (f. 1895), fi. politiker. Red. f. »Helsingin Sanomat» 1927-38, udenrigsmin. under Cajander dec. 1938-nov. 1939.

'**Erkko**, *Juhani Heikki* (1849-1906), fi. forf. Overlærer i Viipuri. Udg. kærlig hedsdigte og naturopesi samt refleksionsdramer, hvortil motiv og form låntes fra folkepoesien og »Kalevala».

erklæringsteori, jur., d. s. s. tillidsteori. **Erlænd**, nord. mandnavn, svarer til oldn. Erlendr. Specielt østda. navn.

Er'lander, *Tage* (f. 1901), sv. soc.dem. Nationaløkonom, 1933-44 medl. af Andetkammer, fra 1944 af Førstekammer. Statssekretær i socialdept. 1938-44, konsultativ statsråd (socialspørgsmål) 1944-45, ecklesiastikmin. 1945-46, statsminister fra okt. 1946. Fastholdt under de nord. forhandl. 1948-49 sv. afvisning af tilknytn. til stormagtsalliance s. m. stærkt ønske om nord. forståelse. (Portræt).

'**erlang**, enhed for trafikintensitet ved telefonkredslob (opk. efter den da. mat. og telefontekn. A.Krapp E.(1878-1929)).

'**Erlanger**, ty. by i Bayern N f. Niirnberg; 36 000 indb. (1939). Univ. (grl. 1743). Fabrikation af tekstiler, øl m. v.

Erlanger ['arlai:pr], *Joseph* (f. 1874), arner, fysiolog. Fra 1910 prof. ved Washington Univ. i St. Louis. Unders. over potential-svingninger i nerver. Tildeltes 1944 Nobelprisen s. m. H. S. Gasser (f. 1888).

'**Erlau**, ty. navn på byen Eger, Ungarn.

Erling (oldn. *Erlingr*), nord. mandnavn.

Erling Skakke (d. v. s. skævhoved) (d. 1179), no. hovding, g. m. Sigurd Jorsalfarers datter Kristin, støttede Først Inge Krogyr, indsatte 1161 sin søn Magnus 5. som konge og faldt 1179 mod Sverre.

Erling Skjalgsson (no. *Skjalgsson* ['Jalg-sån]) (d. 1027), no. hovding, kom i strid med Olav d. Hellige, som han 1027 for-gæves søgte at overrumple; blev fanget og dræbt.

'**Erlingsønn**, *porsteinn* (1858-1914), isl. forfatter, redaktør og lærer. Hans produktion er hovedsagelig af lyrisk art, præget af sikker smag, sproglig og kunstnerisk omhu. Fik den største bet. for realismens indførelse på Isl. Særlig yndet er digtsaml. *pyrnar* (1897).

Erling Steinvegg ['stainvæg:] (d. 1207), indsat som no. konge af baglerne 1204 som påstået søn af Magnus 5., støttet af Valdemar Sejv.

'**Erling 'Vidkunsson**, no. rigsforstander 1323-32 under kong Magnus Smeks mindreårighed.

'**Erliktinig** [-nix], ballade af Goethe (1782); ordet er skabt af Herder, som ved misforståelse forbandt første led i da. ellekonge med trænavnet el (ty. Erle).Musik af Schubert (1815).

•**Erman**, *A<ol*/(1854-1937), ty. ægyptolog, prof. i Berlin. Grundlægger af det moderne kritisk-hist. studium af ægypt. sprog og kultur; *Ägypten undägyptisches Leben im Altertum* (1887), *Worterbuch der ägyptischen Sprache* (1926 ff.).

Ermanarik (d. 375), østgoterokonge i S-Rusland, faldt mod hunnerne. Kendt bl. a. fra nord. sagn (Jormunrekkr).

'Ermelun'den, 72 hastorstatsskov i Nordsjæll. (Gentofte kommune). Spejderjamboree på E-sletten 1924.

Ermenoville [ærman'vil], fr. landsby i dept. Oise med et slot, i hvilket Rousseau døde (1778).

Ermland (*Ermeland*), landskab i Østpreussen (4250 km²; 240 000 indb.). Erobrt af Den Tyske Orden omkr. 1230. 1243 ty. bispedømme, 1466-1772 i po. besiddelse, derefter preussisk. Besat af russerne 1945; til Polen.

Er'mo'l, flodeerstatning, en fedtmulsion, hvis indhold af mælkefedt (smørfedt) ikke må overstige 10% af fedtindholdet, e er en stabil olie-i-vand-emulsion af spisefedtstoffer af samme type som anv. i margarinefabrikation, fortrinsvis hærdet olie med passende smeltepunkt emulgeret i skummetmælk med en emulgator og pasteuriseret, e kan piskes til skum ligesom fløde og anv. også til is (e-is). Sammensætning, emballage osv. er fastlagt ved lov (nr. 95/1925 og 229/1937).

Erne [a:n], irsk An Éirne (floden), Loch Éirne (søerne), naturskøn flod (116 km l) og søer i Nordirland og Eire.

Erne'sti'niske linie, gren af Wettinske fyrstehus, mistede 1547 stort landområde til Albertinerne, arvedele resterende lande til de thiringske dværgheretugdommer.

Erno'sta'r, fot. objektiv; (firmanavn).

Ernst, ty. mandnavn; optaget i nord. i nyeste tid.

Ernst, *Carl Frederik Sophus* (1852-1920), da. jernbane ingeniør, ledede bl. a. omordningen af de kbh.ske banegårdsforhold, herunder anlægget af Kbh.s nye hovedbanegård.

Ernst, *Johan Conrad* (1666-1750), da. arkitekt, påvirket af d. ital. og Tessins skole; *Fr.berg Slots ombyg.* (1707-09); de nye stilelementer magtede han ikke; *Kancelliet* (1716-21).

Ernst, *Paul* (1866-1933), ty. forf. Skrev noveller, talrige dramaer, der er udtryk for teoretisk eksperimenter, samt et kæmpemæssigt hist. versepos *Das Kaiserbuch* (1923-28). E var meget udført under nazismen, som han forberedte ved kulturhist. og polit. skrifter. *Der Zusammenbruch des Marxismus* (1919).

ernæring, *fysiol.*, tilførslen af fødemidler til organismen for at sætte denne i stand til at vokse el. - for udvoksede individer - at bibeholde legemsvægt, samtidig med at stof forbruges til udvikling af energi i form af varme el. ydre arbejde (jfr. næringsstoffer). - Planterne e er væsensforsk. eftersom det drejer sig om grønne planterel. planter uden grønkorn. Grønne planter lever udelukkende af uorg. stof; kulturveile fra luften, vand og salte fra jorden. I større mængde er de nødv. grundstoffer: kulstof, ilt, brint, kvælstof, svovl, fosfor, kalium, calcium, magnesium og i ringe mængde bor, molybdæn, silicium, jern, kobber, mangan, zink. De grønne planters vigtigste ernæringsproces er fotosyntesen. Planter uden grønkorn (svampe, bakterier), lever ligesom dyr af org. stof. Nogle bakterier, bl. a. i bælgplanternes rodknolde, kan udnytte kvælstof fra luften ved opbygning af æggehvide.

ernæringsklyasma (gr. *klyasma* udskyllen), indhældning af ernærings væd ske i endetarmen.

ernæringsknopper el. *børneknopper* (lat. *strofulus*), udbrud af kløende knopper på kroppen, hyppigt i den tidlige barnealder, kan skyldes overfølsomhed for fødemidler.

erobring, en stats tilegnelse med magt af en anden stats territorium i den hensigt at beholde det. Var efter traditionel folkeret gyldig erhvervelsesmåde, men folkeforbundsopgaven af 1919 pålagde medlemsstaterne pligt til at respektere hinandens territoriale integritet. En række internat. pagter i tiden ml. de to krige, bl. a. Kellogg-opgaven (1928), forødte krig som redskab for national politik. I 1932 formulerede USAs udenrigsminister Stim-

son den efter ham benævnte doktrin, hvorefter USA ikke ville anerkende territoriale erhvervelser i strid hermed, e- ulovlig ved bekræftedes ved Atlanterhavserklæringen af 14. 8. 1941 og FNs pagt af 26. 6. 1945, der forbyder magt-anvendelse mod nogen stats territoriale integritet.

ero'de're (lat. afnavne), *geol.*, nedbryde. ero'ge'ne zoner (gr. eros kærlighed + -gen), partier på legemet, hvorfra kønsdriften kan stimuleres.

Eroica [e'ro:i-] (ital. *eroico* helte-), betegn. for Beethovens symfoni nr. 3 i Es, op. 55, komp. 1804, udg. 1806.

Eros (gr. *éros* kærlighed), i gr. rel. kærlighedens gud, romernes Amor el. Cupido. Omdannelsen af begrebet E til guddom er gået gnm. orfismen; forestillingen om sjælens fald og frelse iklædtes en myte om E og Psyche (sjælen), hvorefter E er det himmelske væsen, der til sidst løfter Psyche op til evigt liv. Billedligt fremstilles E som en dreng; - 2) *teol.*, menneskets kærlighedsbetonede stræben opad imod Gud; 3) *astron.*, en i 1898 opdaget asteroid, der kan komme Jorden relativt nær (mindstefastand 0,15 afstanden fra Jorden til Solen). Ved observationer af E har man kunnet bestemme solafstanden med stor nøjagtighed (smlgn. paralakse).

erosion (af *erodere*), 1) *geol.*, vandets, isens og vindens nedbrydende virksomhed. Strømmende vands e bevirker daldannelse, i sin yderste konsekvens dannelse af peneplan. Ved havets e dannes strandflade og klint, ved gletschernes U-dale, ved vindens bortfjernes sand og støv; 2) *med.*, begrænset afstødning af slimhindeepithel, så der fremkommer et overfladisk slimhindesår. Findes særlig i mave-tarmkanalen og på livmodermunden (e colli uteri).

erosionsbjerge, bjerge, der er dannet som rester, der står tilbage efter at omgivelserne er fjernet ved erosion.

erotema'tik (gr. *erótēma* spørgsmål), kunsten gnm. spørgsmål at bringe elever til selv at klare problemer.

e'ro'ter, den gr. kærlighedsgud Eros opfattet som en flerhed.

ero'tik (gr. *éros* kærlighed), kærlighedsliv, elskov, attrå. - e'ro'tiker, forf. af erotiske digte; person der er tilbøjelig til og erfaren i e. - e'ro'tisk, hvad der angår erotik.

eroto- (gr. *eros* kærlighed), kærligheds-. erotoma'ni' (gr. *eroto-* -f *-mani*), alm. betegn. for forøget kønsdrift. Tidl. anv. om en form af forrykthed, hvor den forrykte mente sig elsket af en - oftest - højststående person.

Er'penius, *Thomas* (1584-1624), holl. orientalist, forf. af en for studiet af arab. grundlæggende gramm.

er'rare hu'manum est (lat.), det er menneskeligt at fejle; citat fra Seneca.

er'ra'tiske blokke (lat. *errare* strejfe om), af gletschere, indlandsis og drivis medførte stenblokke, e er ofte butkantede og med skurestriber. Talr. e fra istiden forekommer i moræner.

er'ratum (lat.), fejltagelse, fejl; er'rata trykfejlsliste.

Er Riadi, urigtigt stavemåde for Saudi Arabiens hovedstad Ar Riyadh.

'error(lat.), vildfarelse, e 'facti: v. m. h. t. de faktiske omstændigheder; e 'juris: v. m. h. t. retsspørgsmålet; e in persona: personforveksling; e in corpore: forveksling m. h. t. genstanden.

Ers'kine ['srskin], *John* (f. 1879), amer. forf. til moderne, humoristiske gendigtninger af gi. gr. myter: *The Private Life of Helen of Troy* (1925, da. *Den Skønne Helenes Privatliv* 1942).

'Erslev, *Edvard* (1824-92), da. geograf. Udg. *Den Danske Stat* (1855-70). Stifter af Det Kgl. Danske Geogr. Selskab.

Erslev, *Emil* (1817-82), da. musikhandler og -forf. Medstifter af Studenter-Sangforeningen (1839). Udg. af *Sange til Skolebrug og Klaverskole* (1847) og af *Musikalsk Museum* (1846 ff).

Erslev, *Kristian* (1852-1930), da. historiker, dr. phil. 1879 (*Konge og Lensmand i 16. Årh.*), prof. 1883-1916, rigsarkivar

1916-24. Grl. den hist. kildekritik i Danm., skrev især om middelalderen (*Dronning Margrethe* (1882), *Valdemarernes Størheds-tid* (1898), *Erik af Pommern* (1901), *Aag ustenborgernes Arvekrav* (1915) og en række vigtige afhandlinger. (Portræt).

Erslev, *Thomas* /fansen (1803-70), da. bibliograf. Udg. *Alm. Forfatterlexikon for Kongeriget Danmark med Bilandene* (1843 -68).

erstatning, oprettelse af et lidt tab, i reglen ved betaling af et pengebeløb. Som hovedregel erstatnings kun økon. skade, i visse tilf. dog også anden skade, f. eks. ved legemsbeskadigelser el. æreskrænkelser. For at en person skal være erstatningspligtig, er det i reglen en betingelse, at skaden skyldes hans eget forsætlige el. uagtsomme forhold; dog er f. eks. en arbejdsgiver ansvarlig for den skade, hans folk tilføjer under arbejdet ved deres forsætlige el. uagtsomme skadegørende handlinger. I visse tilf. kan erstatningsansvaret nedsættes el. helt bortfalde, navnlig ved skade forvoldt af børn under 15 år el. sindssyge el. åndssvage, el. i visse tilf. når skadelidte havde forsikret. Hvis skadelidte til dels er skyld i skaden, vil erstatningsansvaret i reglen blive fastsat under hensyn til karakteren af de fra begge sider begåede fejl.

erstatningsloven, da. lov af 1. 10. 1945 (lov nr. 475 om erstatning til besættelses-tidens ofre) yder erstatning for skade el. sygdom som følge af krigshandlinger el. krigslign. handlinger i Danm., herunder eftersøgninger, fængslinger, interneringer og deportationer. Blandt erstat ningsydelseerne kan fremhæves erstatning for invaliditet, sygdom, lidelse og tort, erstatning til efterfaldte ægtefæller og børn, godtgørelse i anl. af frihedsberøvelse, erstatning for skade på ting samt støtte til udd. el. virksomhed, afbrudt som følge af deltagelse i frihedsbevægelser.

erstatningsstal (fodermidlernes) angiver i hvilket forhold de enkelte fodermidler kan »erstatte« hinanden. Brugen af e er dog kun berettiget under forudsætning af, at dyrets samlede foder er rigtig sammensat til den påg. produktion. I øvrigt varierer e for et bestemt fodermiddel meget efter foderets kvalitet, e er opr. bestemt ved fodrings fors og, men beregnes nu også på grundlag af fodermidlernes kern. analyse. Eks. på e: byg 1.0, havre 1.2, jordnødder 0.8, sødmælk 3.0, skummetmælk 6.0, valgt 12.0, sukkerroer 5.0, kårroer 10.0, unge græs 6.0, hø 2.5, halm 4.0.

'Ertbølle'Hoved, 28 m høj klint af moler på vestkysten af Himmerland ud mod Løgstør Bredning. I nærheden den berømte E køkkenmødding.

Ertbølle, tidl. skrivemåde for Ertbølle.

'Ertbølle-kulturen, jæger- og fiskerkulturen fra overgangstiden ml. æ. og y. stenalder (ca. 4000-2500 f. Kr.). Kendes fra talrige køkkenmøddingfund langs da. kyster; opkaldt efter fund ved Ertbølle ved Limfjorden.

'Ertholmene, off. *Christiansø*, da. øgruppe i Østersøen; 18 km NØ f. Bornholm; 0,39 km², 152 indb. (1945). E består af 3 øer: Christiansø, Frederikssø og den ubeboede Græsholm, samt nogle omgi-

Stortårn på Christiansø, i forgrunden broen til Frederikssø.

vende skær. Øerne er opbyggede af granit, der er delvis dækket af et tyndt lag jord, hvidført fra Bornholm. Befolk. lever af fiskeri. På Christiansø ligger »Sto-

Øversigt over eruptive bjergarter.

	Alkaliserien	Monzonitserien	Kalk-alkaliserien
sure	granit (alkaligranit) liparit	granit (adamellit) toscanit	granodiorit dacit
intermediære	syenit traktynefelin-syenit fonolit	monzonit trakyandesit	diorit ändesit
basiske	alkaligabbro alkalibasalt	syenogabbro trakybasalt	gabbro basalt

(Dagbjergarter er kursiveret).

retårn» («Kastellet»), en del af de af Chr. 5. efter 1684 opførte fæstningsanlæg, nu benyttet som fyrtårn. Fæstn. var opr. tænkt som modvægt mod Karlskrona, men fik aldrig større mil. betydning; opgaves 1863.

erts (ty. *Erz*), ty. bjergmandsudtryk for malm.

erudition (lat. *erudire* oplyse), lærdom.

eruption (lat. *eruptio* frembryden), vulkansk udbrud.

erup'tiv, e- bjergart (lat. *eruptus* brudt frem), bjergart, der er dannet ved størkning af en smelttemasse »magma«. Strukturen komet-krySTALLINK, undertiden porfyrisk, ved hurtig afkøling slagagtig. Efter størkningsstedet adskilles dag- og dybbjergarter (og mellemformer gang-bjergarter). Indeholder SiO_2 , Al_2O_3 , Fe_2O_3 , FeO , MgO , CaO , Na_2O og K_2O o.a.

Kern. skelnes ml. sure (over 66% SiO_2), intermediære og basiske (under 55% SiO_2); endv. væsentlig efter feldspatindholdet alkaliserien med overvejende alkalifeldspat og evt. nefelin el. leucit, kalk-alkaliserien med overvejende plagioklaser og monzonitserien med omt. ligelig alkalifeldspat og plagioklas. (se ovenst.)

erup'tivgang (lat. *eruptus* brudt frem), gang, bestående af en erup'tivbjergart.

Erwin [-rv-] (tilnavnet v. *Steinbach* er legendarisk) (d. 1318), bygmester v. domkirken i Strasburg. Hans tegning til vestfacaden, fra hvilken man senere afveg, er bevaret.

Ervine [aivin], *St. John* (f. 1883), irsk dramatikker og romanforf. Direktør f. det irske nationalteater 1915. Har skrevet realistiske problemdrammer, romaner og studier over irske polit. spørgsmål.

erysipelas (gr. *erythrós* rød + lat. *pellis* hud), d. s. s. *rosen*, betændelse i huden.

erysipelo'id (*erysipelas* + *-id*), betændelse i lederhuden, fremkaldt af svine-rosenbakterier, kan opstå efter rensning af dyr og fisk.

ery'the'm (gr. *erythéma* rødme), hudrødme, udslæt ved forsk. sygdomme.

ery'thema no dosum (lat. *nodosus* knudret), knuderosen.

E'rythrai, oldgr. by på Lilleasiens V-kyst.

ery'thrasma (gr. *erythrós* rød), svampesydom i genitalregionen.

Ery'thrina (gr. *erythrós* rød), slægt af ærteblomstfam. Træer el. buske med store skarlagensrøde blomster. Hjemmehørende i trop. og subtrop. egne. E. cristagalli udplantes i Danmark på friland om sommeren.

eryt(h)ro- (gr. *erythrós* rød), rød-
erythrocyter [-sy-] (*erythro-* + gr. *kytos* hulning, celle), røde blodlegemer, skiveformede, bikonkave celler, ca. 7 μ i diameter. Indeholder hæmoglobin. Dannes i den røde benmarv.

erythroder'mi' (*erythro-* + gr. *dérma* hud), universel hudlidelse karakteriseret ved røde og afskalmning.

erythro'bi' (*erythro-* + *-fobi*), sygelig angst for at røde. Symptom ved visse nervøse lidelser el. v. tvangstankesydom.

erythro'ese (*erythro-* + gr. *poieís* fremstilling), dannelse af de røde blodlegemer.

erythrop'si* (*erythro-* -f -opsi), rødsyn, symptom ved forsk. øjenssygdomme.

erythro'si'n (gr. *erythrós* rød), et natriumsalt af tetrajodfluorescein. e er et

rødt tjærefarvestof, der fluorescerer i alkohol, e kan anv. til sensibilisering af fotografiske plader, tekstil- og papirfarvning.

'Eryx (gr.), bjerg og by på V-Sicilien, nuv. Monte San Giuliano, med berømt Afrodite-helligdom.

Erzberg [ærtsbærk], bjerg (1534 m) i N-Steiermark; Østrigs vigtigste jernmalmeleje (jernspat).

Erzberger [ærtsbærger], *Matthias* (1875-1921), ty. politiker (Katsolske Centrum). Virkede under 1. Verdenskrig f. forståelsesfred; min. okt. 1918, underskrev våbenstilstanden; finansmin. 1919-20. Angrebet som defaist, styret ved kons. angreb for embedsmisbrug; myrdet af nationalistiske fanatikere.

Erzerum, urigtig stavemåde for Erzurum.

Erzgebirge [ærtsgabirga] (ty: Malmbergene), cech. Krušné Hory [krujnæ: hDri], bjergkæde på grænsen ml. Tyskland og Tjekk. dannet af en horst opbygget af granit og gnejs. E falder stejlt af mod Ohfé-Dalen, men danner en jævn skråning mod V. Højeste punkt er Keilberg (1244 m). Tidl. stor minedrift (uranmalm), nu vigtigt industriområde, fabrikation af tekstiler, papir, trævarer, legetøj m. v.

Erzurum [ærz(u)-], handelsby i den østl. del af Tyrkiet; 53 000 indb. (1945). Hovedby i tyrk. Armenien.

es, mus., tonen e sænket et halvtonetrin ved et foranstående b•

es [æs] (af as, rom. mønt), da. sølvvægt før 1875 = 51,062 mg; - 2) betegn. for kort (ener); i de fleste kortspil er e enten det højeste el. det laveste kort.

E'sagila (sumerisk: hovedløftelsens hus), Marduks tempel i Babylon, Kun delvis udgr. p. gr. af dæklagens tykkelse (20 m); dets sikurrat (90 m h.) forfaldt og ryddedes i oldtiden, men begges grundplan har kunnet fastslås; templet var således 90x90 m. If. myten samledes Babyloniens guddomme nytårsnat i E for under Marduks forsæde at bestemme det påbegyndte års »skæbner«.

E'sajas (el. Jesaja), jødisk profet, som blev kaldet til profet i kong Uzias dødår (ca. 740 f. Kr.) og virkede under kongerne Jotam, Akaz og Ezekias. Under den syr.-efraimitiske krig, (734), da kongerne Resin af Syrien og Peka i nordriget ville tvinge Akaz ind i en koalition mod Assur, advarede E forørges Akaz mod at anmode Assur om hjælp og opfordrede ham i st. f. til at tro på Jahve. I 701 under Sankeribs belejring af Jerusalem forkyndte E den frelse af byen, som også indtraf. Efter en sen tradition led han martyrdøden under kong Manasse. Under E-s navn går den bog, som er den første bl. de »store« profeter, men kun dele af den stammer fra hans tid. Kap. 40-55, som hyppigt kaldes Deuterogjesaja (»den anden Jesaja«), og kap. 56-66, som kaldes Tritojesaja (»den tredje J.«), er fra eksilet el. endnu senere.

'Esau, Jakobs tvillingebroder, stamfader til edomitterne.

Esen-Petersen, *Peter* (1869-1941), da. entomolog. Kommunelærer og borgmester i Silkeborg. Fremragende specialist i væfluer, døgnfluer o. l. Æresdoktor v. Kbh.s Univ. 1929.

Esbern, da. mansnavn, af Æsbjörn, der

kommer af Asbjörn. Andre yngre former er Esben og Espen.

Esbern Snare (d. v. s. den rådsnar) (d. 12041, søn af Asser Rig, broder til Absalon, udmærkede sig under Valdemar I.s vendertog, byggede Kalundborg.

Esbjerg Gymnastikforening (fork. ÆG), Esbjerg, stiftet 1898. 1948: 911 aktive, 670 passive medl.

Esbjerg, Vestjyllands største by og en af Danm.s vigtigste havnepladser, 24 km NV f. Ribe ved Vadehavet over for Fanø: 45 695 indb. (registerfolketal 1.1. 1948). Gaderne er lige og skærer hinanden under rette vinkler. Store havneanlæg, bl. a. Englands-kaj, dokhavn, trafikhavn og fiskerihavn. Havnen blev 1947 anløbet af 660 skibe på tiis. 0,7 mill. NRT. Der udføres især smør, flæsk, æg, kreaturer og fisk og indføres kul, korn og foderstoffer. En mindre handelsflåde og en stor fiskerflåde er hjemmehørende i E. Industrien omfatter margarine, mel, is og iscreme, hermetik, maskiner, tøvværk, færmis, lak, spiseolie, tobak m. m.; endv. findes store slakterier, ægpakkerier m. m. Station på den vestjyske længdebane og Lunderskov-E-banen. Lufthavn. *Hist.* E er opkaldt efter en 25 m h. bavnøvej E. Da havneanlæggene begyndte 1868, havde stedet 13 indb. og byens historie er havnens. Udvikl. er foregået i et efter da. forhold uventyrligt tempo. 1894 fik E kommunalt selvstyre og 1. 1. 1899 blev den købstad. Havnen, industrien, skibsfarten og ikke mindst fiskeriet er i stadig udvikling. (III.sp. 1177-78).

esca'lator (sp. *escala* trappe), rullende trappe.
Escalonia (efter sp. *rejsende Escallén*) S-amer. vedplanter, nær ribsfam.. nogle er prydbuske.
escalope [æska'lop] (fr.), tynd kødsnit, oftest serveret med maderiasauce, trøfler o. l.
escape [i'skæip] (eng.egl: undslippe), søv., nøddgang fra akseltunnelen, den vandtætte gang der i skrueskibe er bygget om akselledningen, således at maskinpersonalet kan føre tilsyn med akserne.
Escaut [æ'sko], fr. navn på (flamsk) Schelde, belg. flod.

Escallonia.

eschara [æska-] (gr. arnested), sort sørskorpe, som opstår ved ætsninger og forbrændinger.

Eschenbach, *Wolfram von*, se Wolfram von E.

Escher-Wyss-Propelle (ren) [æfar'vi :s-], søv., schw. patenteret skibsskrue med stilbare blade (E.W.- maskinfabrik i Zürich).

Eschricht [æjrikt], *Daniel Frederik* (1798-1863), da. zoolog. Opr. læge. Prof. i fysiologi ved Kbh.s Univ. 1829. Grundlæggende arbejder over hvaler.

Eschscholtzia [æ'stoltz-] (efter ty. botaniker J. F. v. *Eschscholtz* (1793-1831)), slægt af valmuefam., urter med fjerdedelte blade; hjemmehørende i N-Amer. i Danmark anv. E. californica som prydeplante.

Esch-sur-Aizette [æj-syral'zæit], ty. *Esch an der Elz*, Lu xembourg næststørste by, nær S-grænsen, 28 000 indb. (1945). Jernbaneindustri.

Eschweiler [æt valfer], ty. by i Nordrhein-Westfalen; 32000 indb. (1939). kulminer, jernværker.

Eschscholtzia californica.

Escoffier [æsko'fje], *Auguste* (1847-1935), fr. mesterkok og køgebogsforfatter.

Escorial [o'rial] (sp. egl. slaggebuske, efter et lille jernværk, der lå på stedet), ved det største renæssancepalads i verden, opf. 1563-84 af Filip 2. på den øde højslette NV f. Madrid. Anlægget (omkr. 200x 180 m, 16 større og mindre gårde, 86 trapper, 1200 døre, 2673 vinduer) om-

Esbjerg havn.

fatter: kloster, kirke og kongebolig, og dets kolde, mandige strenghed mildnes hverken af materialet (isgrå granit) el. af de storladent simple højrenæssanceformer i Vignolas manér. Den tvær-rektangularé plan er 3-delt, i midten, bag hovedportalen og en forgård, ligger den store kirke, en kvadratisk, til toppen

wmmmm

100 m høj kors-kuppelbygning, t. h. (S) herfor klostergården, i hvis midte en fontæne, af form som en elegant kors-kuppelbygning, t. v. (N) boliger f. hoffets damer og kavalerer samt økonomiafd. Planlæggende arkitekt var Juan-Bautista de Toledo, men E fuldførtes af hans elev J.-B. de Herrera.

escudo [æ'skucbj (sp. og portug. skjold). 1) e d'oro, sp. guldmønt, udmøntedes fra 1537; navn efter forsidents skjold. Dobbelte e, dubloner, prægedes siden 17. årh. over hele Eur. og kaldtes i Ital: doppia, Frankr: Louis d'or, Tyskl: pistoler. 1868 erstattedes e med peseta; -2) portug. [i'fuku]: mønt = 100 centavo (sept. 1948 = 0,1944 kr.).

Esdra'elon Sletten, gr. navn på Jizreel-Sletten i N-Palæstina.

esdragon [-'go??] (*Arte'misia dra'unculus*), en til kurvblomstfam. hørende krydret, ligner en bynke; fra Sibirien.

esdragon-olie [-'sov] (fr. *estragon*), æterisk olie, der fås ved vanddampdestillation af urten e, og anv. som smagsstof i nedlagte agurker, anchiovis, til parfumer og i **e-eddike**.

ese'ri'n, *fystogimn*, alkaloid fra planten *Physostigma venosum* (kalabarbønne). Stærkt fysiologisk virksomt. Anv. i med. efter operationer for at få tarmpassagen i gang og som pupilkontraherende middel. Erstattes alm. af syntetiske præparater med samme virkning, f. eks. Prostigmin el. Pilocarpin.

es-es, tonen e sænket to halvtone trin ved foranstående f'er.

Esge, *Eske*, da. navn: d. s. s. Asger.

Esher [i:5a], sydvestl. forstad til London. 51 000 indb. (1948).

Esh Shâm, arab. f. 1) Syrien, 2) Damaskus. Esja [æ:sja], 909 m h. isl. Bjerg NØ f. Reykjavik.

e'skadre (ital. *squadra* en i firkant opstillet mil. afd.), søv., større flådestyrke, der

som samlet enhed kommanderes af en e-chef (admiral el. kommandør), e inddeles i delinger, flotiller og grupper. - Betegn. kan også anv. om en samling af fiskerbåde el. lystfartøjer.

eskadrille [-'drilja] (sp. diminutiv-afledn. *escuadrilla* af ital. *squadra* (se eskadre)), den mindste taktiske luftmil. enhed, bestående af 8-24 fly. e kan inddeles i to halveskadriller (eng. flights) el. 4 grup per (eng. sections).

eska'dro'n (ital. *squadrone* af *squadrare* gøre firkantet), rytterregiments underafdeling.

eskadronschef, chef for en eskadron, oftest ritmester; fr. chef d'escadron, grad ml. major og oberstløjtnant.

eskamo'te're (fr.), lade forsvinde ubemærket, trylle bort.

eska'pade (fr. *escapade* skulken), forkert spring af skolehest; ubesindig streg; afvigelse fra pligter.

eska'pisme (eng. *escape* flugt), virkelighedsflugt, forsøg på at unddrage sig stillingtagen til virkeligheden og dens problemer.

e'skarpe (fr. *escarpe*, gøre stejl), voldgravs indre skråning.

eskatolo'gi' (gr. *éskatos* yderst + *-logi*), læren om de sidste ting, d. v. s. verdens undergang og den endelige dom. e er et vigtigt led af kristendom, jødedom, muhammedanisme og parsisme. If. nyere forskning over N. T. er de fleste af dets skrifter behersket af forventningen om Jesu umiddelbart forestående genkomst, de er altså eskatol. bestemte.

'Eskelun'd, *Kari I.* (f. 1890), da. journalist, cand. jur., polit. medarb. ved »Politiken« 1915-30, formand for Journalistforbundet 1930-38, chef for Udenrigsmin.s Pressebureau 1938-45. 1945 gene ralkonsul, 1947 tillige chargé d'affaires i New Zealand.

'Eskesen, *Morten* (1826-1913), da. friskolemand og folketaler. Udg. en sangbog, skrev selv fædrelandske sange og satte musik til digte af bl. a. Grundtvig og Bjørnson.

Eskiljordur [æ'sgje'jorcW], 1) gren af ReySarfjorSur på Ø-Island; 2) handelsplads ved 1); 800 indb. (1946).

Eskil(d) (glda. as gud + *kætil* kedel), da. mandsnavn.

Eskil (d. 1181), ærkebiskop i Lund siden 1137, sluttede sig tidligt til det gregorianske parti, støttede cistercienserne, byggede Lunds domkirke og kom i strid med Valdemar I., fordi denne måtte anerkende den tv.-valgte modpave. Gik mange år i landflygtighed til Frankrig, var en tid arresteret af kejser Frederik I., udsøndede sig med Valdemar ved Absalons hjælp og kronede Knud 6., samtidig med at han skrinlagde Knud Lavard som helgen 1170. Da hans dattersønner var indblandet i en sammensværgelse

mod kongen, trak han sig 1177 tilbage til Clairvaux, efter at have fået Absalon valgt til sin efterfølger. E er det 12. årh.s betydeligste kirk. skikkelse, en virkelig formidler af Eur.s kultur og forkæmper for kirkens selvstændighed.

'Eskildsen [-Is-], *Claus* (1881-1947), da. skolemand. Seminarielærer i Tønder 1909-1946. Skrev bl.a. *Ole-Bole* (ABC) (1927) og *Dansk Grænselære* (1936).

'Eskilstrup, hovedgård SØ f. Ringsted. Tilhørte 1790-1921 slægten Barner, nu Indre Mission. Bygn. fra 1849.

Eskilstrup, da. stationsby N f. Nykøbing F; 811 indb. (1945).

Eskils'tuna [-'tu:-], sv. by, Södermanland, ved E-å, 52 000 indb. (1949). Verdenskendesmedjer (knive, låse m.m.), geværfabrik. - Ældgl. by, købstad 1659. Stålintustrien grl. 1656.

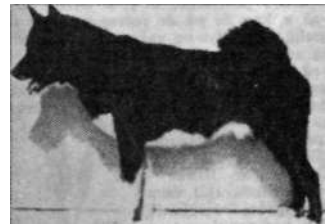
Eskils'tunaa, 29 km I. sv. å, fra Hjälmaren til Mälaren, kanaliseret fra Eskilstuna.

'Eskilsø* Kloster, grl. ca. 1100 på E i Roskilde Fjord, flyttedes ca. 1175 af abbed Vilhelm til Æbelholt; nu en anseelig ruïn.

eski'mo', et tykt frakkestof af uld, oftest dobbeltvævet, d. v. s. med 2 kæder og 2 skud (over og under), stykfarvet, appreteret som klæde med luven afstrøget, så man tydelig mærker »med- og mod-gang« ved at stryge med hånden over retsiden.

eski'mo'er (egl. algonkinsprog, »råkødpisere«), folkegrupper med forsk. mongolide typer langs Det Arktiske Havs kyst fra Sibiriens østspids over N-Amer. til Grønland; ca. 40 000. e-s kultur er hovedsagelig en kystkultur; jagt på havpattedyr (sæl, hval) er af største betydning, hos indlands-e (rensdyr-e) dog laksefangst og renjagt. I åbent vand drives sælfangst fra kajak, på isen ved åndehulsfangst, hvaler jages i umiak. Våben er harpun, lanse, fuglespyd, bue, suppleret i nyere tid med ildvåben. Bue og pil bruges nu kun hos de centrale stammer. Ved jagt sikres e-s føde, men også andre fornødenheder: skind til dragt og sommerbolig (telt), spæk til spæklampen, i størstedelen af området hos ligens eneste lys- og varmekilde. Hos central-e er snehuset (igloo) vinterbolig, i 0- og V-området et hus af træ, sten og græstøv; snehus bruges endnu i Grønland i Thule-distriktet på rejser. Det vigtigste transportmiddel er hundeskud, i sydl., mildere egne erstattet af umiak og kajak. Religionen er i de ikke-kristnede samfund shamanisme, og samfundet en løs sammenslutning af familier uden egentlig politisk organisation, med de dygtigste fangere og åndemærner som de mest fremtrædende personligheder. (111. se tavle Grønland II).

eskimohund, race af spidshund. Anv. af eskimoerne til slædekørsel.

Eskimohund.

eskimoiske sprog udgør en egen sprogæt, der tales over hele polarområdet fra Grønland til Alaska, samt på et lille område af NØ-Sibirien. Central-e (i Mackenzie-River-området) og øst-e (alle dialekter 0 derfor lige til Angmagssalik) er indbyrdes lidet forsk., medens V-e (i Alaska) ikke er direkte forståelige for eskimoer af de andre dialektgrupper, e kendetegnes ved et umådeligt antal affikser; de egl. ordstammers antal er ringe, medens aflednings- og bøjningsændelsernes mængde er enorm.

Eskimonæs, sydligste punkt af Clave-

ring-øen (Øst grøn.); s t at ion for da. vidensk. ekspeditioner; radiostation.

eskimospove (*Nu'menius bore'alis*), lille, højarktisk, N-amer. regnspove. Nu næsten udryddet. Af og til set på Grønland.

Eskise'hir [-Jæ-J, by i Tyrkiet på banen Istanbul-Ankara; 80 000 indb. (1945). Handelsby og vigtigt jernbanecentrum.

'Eskola, Pentii (f. 1883), fi. geolog og mineralog, prof. i Helsinki. Vigtige arb. om krystallinske skifre og eruptiver (mineralfacies), granitmagmat o. a.

e'skorte (fr. *escorte* af ital. *scorta* ledsagelse), væbnet følge; sikringsvagt.

eskortejager, sov., (arner. *destroyer escort*), jagertype, men med ringere fart end jager og uden torpedoarmering. e opstod under 2. Verdenskrig som Ag. af krav om hurtiggående, artilleriarmerede fartøjer til eskortetjeneste ved konvojering (III se tavle Krigsskibe).

'Eskær, hovedgård N f. Skive, i 14. og 15. årh. ejet af slægterne Gyldenstjerne og Høeg, senere bl. a. Lykke og Parsberg. Trefløjet hovedbyg. fra 1761 med rester af sengotisk bygn. Fredet i kl. B.

Eslov ['e:slø:v], sv. købstad (fra 1911), Skåne, NØ f. Lund; 7100 indb. (1949). Jernbaneknudepunkt.

'Esman'n, Gustav (1860-1904), da. forf. og journalist. Fremragende stilistiske evner præger de blaseret ironiske og dulgt sentimentale noveller/saml. *Gammel Gæld* (1885) og *København* (1891). Skuespillet *Den Kære Familie* (1892).

'Esmarch [-arx], *Johann Friedrich August* von (1823-1908), ty. kirurg, især kirurgkirurg. Har angivet en metode til operationer på lemmerne uden blødning. E-s bind, et ca. 8 cm. bredt gummitind, kan snøres stramt om ekstremiteterne, således at blodtilførslen fuldstændig standses, hvorved opnås udmærket oversigt over operationsfeltet.

'Esmark, Jens (1763-1839), no. geolog, f. i Jylland, prof. i Oslo. E opdagede tilstedeværelsen af moræner i no. dale og sluttede deraf, at gletscherne i fortiden havde fyldt dalene. Disse spor af istid henførte han imidlertid til arkæisk tid. - Endv. miner og petrografiske arbejder.

Esmun, fønikisk gud, af grækerne opfattet som Asklepios.

eso'te'risk (gr. *esoterós* indre), hvad der kun er bestemt for de indviede. Mods. eksoterisk.

e'spada [*es'pada*] (sp. kårde), tyrefægter, der med sin kårde skal tilføje tyren det dræbende stød i nakken; ubeskyttet, med rødt klæde (muleta) over venstre arm.

espanolette [æspanj'slæt] (fr. *español* spansk), lukkenekanisme til vinduer uden midtpost, som samtidig fastspænder rammerne foroven og forned.

espalier [-lje] (fr. af ital. *spalliera* ryg-stød), *spalier* el. *giverværk*, i havebrug både den støttende flade selv og de planter, der støttes af denne. Ved at espaliere planterne, d. v. s. dyrke dem ved e, kan de på de solvendte sider få særlig meget lys og varme. Fersken, vin og andre sydlandske planter trives der-ved bedre.

Espana [æ'spanja], sp. navn på Spanien.

espar'sette (*pno'bryehis*), slægt af ærteblomstfam. Urter el. små, tornede buske med uligfannede blade. I Danmark, har fo'der e (O. vicifolia) tidl. været dyrket som foderplante; den har tætblomstrede klaser af rosenrøde blomster, bælgene eenfrøet. Kræver kalkrig

e'spartograes (sp.), d. s. s. alfagraes.

'Espe, hovedgård N f. Skælskør. Fra 1810 i *Foder esparsette*, slægten Moltkes eje. Hovedbyg. helt ombygget 1848.

espe'ranto (sp. *esperar* håbe), det mest udbredte internat, hjælpesprog, konstrueret 1887 af L. Zamenhof. Mange tusind bøger overs, til e, og sproget anv. i nogen udstrækning i privat mellemfolkeligt samkvem.

Espergærde [-'gæ:ra], syd vest l. forstad til Helsingør; 2396 indb. (1945).

'Espersen, Johan Christian (1812-59), da. sprogforsker og skolemand. Udarbejdede en *Bomh. Ordbo*, som udg. af Videnskabsberns Selskab (1908).

Espina de 'Serna [æ'spinja 5æ], *Concha* (f. 1879), sp. forfatterinde, anset for sine romaner.

Espinell [-'næll], *Vicente* (1551-1624), sp. digter, især kendt for gavtyveromanen *Vida del escudero Marcos de Obregon* (1618).

espin'go'l (fr. *espingole* af ital. *spingere* drive frem), 1) et gammeldags håndskydevåben, d. s. s. blunderbøsse, 2) et skydevåben, der kunne udskyde fl. kugler efter hinanden, 3) en slags orgelskyts sammensat af fi. e-løb, anbragt på samme lavet.

Espinhaco, Serra do [sær:a dwjip'njasu] (portug. ryggrads-kæden), bjergryg i Brasiliens højland, ca. 150 km ø f. Rio Sao Francisco.

Espinouse, Montagne de l' [mj'tanjds-læspi'nurz], indtil 1126 m h. sydvestl. udløber af Cevennerne.

espi'rando (ital.) *mus.*, udåndende, hængende.

Espirito Santo [jij'piritu 's'ætu], stat i Brasilien, N f. Rio de Janeiro; 44 810 km²; 843 000 indb. (1946). Hovedstad: Vitoria.

E'spiritu 'Santo, største ø bl. Ny Hebriderne; 4905 km².

espla'nade (fr. af lat. *explanare* jævne), det for frit skud nødige, åbne land ml. citadel og fæstningsby.

Espolin (æsboullin), *Jon* (1769-1836), isl. historiker; efter jur. embedseks. i Kbh. sysselmand på Isl. 1792. Hovedværk: *Arbækur Islands* (Islands Arbøger) 1-12 (udg. 1821-55), Isl.s hist. 1262-1832.

esponent [æsp'3't5] (fr. af ital. *spuntone* spyd), et kort spyd med bredt blad, som Chr. 6. efter preuss. forbillede indførte som fodfolksofficersvåben.

espres'sivo (ital.) *mus.*, udtrykksfuldt.

esprit [æ'spri] (fr. ånd, sprit-, essens), 1) ånd, åndfuldhed, vid.; 2) fjerbusk som hattepynt; 3) betegn. for visse parfumer; opr. alkoholiske opløsninger af duftstoffer (eau de Cologne), e de Valdemar da. fabrikat, der startedes i 1836 i Vordingborg på basis af den vilde valdemarsrose, hvis blomster indsamledes. Eksporteres bl. a. til USA.

Esproncada [-'æ æspron'3:æ5a], *José de* (1808-42), sp. romantisk digter. Påvirket af Byron og Hugo.

Esq., fork. f. eng. Esquire.

Esqui'li'n [-kvi-], lat. *Esquilius mons*, en af Roms 7 høje, 0 f. Forum Romanum.

esquire [t'skwaia] (eng., opr. skjold- el. våbenbærer), titel i den eng. lavadel med rang under knight; erhverves ved fødslen af ældste søn af en knight og dennes ældste søn, og af ældste søn af en peers yngste søn og dennes ældste søn. Tildeles desuden ofte dommere, officerer o. lign. Kan bruges som høflighedstitel i breve, sat bagefter navnet, fork. Esq.

Esquirol [æskqi'rol], *Jean Étienne Dominique* (1772-1840), fr. sindssygelæge. Banebrydende arbejder om sindssygdomme, reformerede behandl. af de sindssyge gnm. oprettelse af særl. anstalter.

Esra, se Ezra.

Esrum 'gård, V f. Helsingør, opr. Esrum Klosters ladegård, senere kgl. stutteri og schæferi, nu i privateje.

'Esrum Kloster, ved Esrum Søs NV-hjørne, grl. ca. 1145 af Eskil som benediktinerkloster; fra 1153 cistercienskerl. og befolket af munke fra Clairvaux; fl. da. og vendiske datterklostre (Vitskøl, Sorø, Kolbæk). E blev af største bet. for da. kultur (landbrug, havebrug, teglbrænding osv.). Nedlagt 1559; nu kun få rester.

Esrum Sø, da. sø, NØ f. Hillerød; 174 km². Afløb gnm. Esrum Kanal til Hornbæk Bugt.

Es-'sachra [-fra] (arab: klippen), en firkantet klippe på Jerusalems tempelplads. Efter jød. tradition var det Allerhelligste her, snarere dog brændofferalteret. Muhamedanerne mener, at Muhamed

Klippemoskeen over Es-sachra.

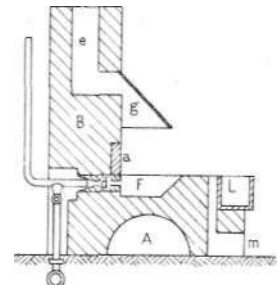
foer til himmels fra E. Kalifen Abd-el-Melik opførte 691 en helligdom over klippen, den såkaldte »Klippemoske« el. »Omarmoske«.

Es(s)ar'haddon (hebr.), d. s. s. Assarhaddon.

essay [æ'sæ] (eng. af fr. *essai* zg); forsøg; kort afh. af ræsonnerende el. kritisk indhold i almenfættelig form og subjektivt præget. Genren og betegn. skabt af Montaigne ca. 1580, delvis ud fra artikkelte forudsætninger. Gnm. tidsskr. bragte Steele og Addison ca. 1710 e-genren ud til et større publikum og gjorde den til en opinionsdannende faktor. Bl. da. forf. har Chr. Falster leveret friske lat. e en 15-20 år før Holbergs grundlæggelse af det da. e med »Moralske Tanker« og »Epistler«. Af 19. årh.s essayister kan nævnes Macaulay og Emerson samt som repr. for det litt.-kritiske og biogr. e Sainte-Beuve og Georg Brandes.

ess-bouquet [æsbu'kæ] (af fr. *essence de bouquet*), parfume med blomsterduft (naturlig el. syntetisk).

Esse, herd el. ildested, der anv. v. smedning. Blæsten tilføres gnm. et mundstykke, formen, som sideblæst (fig. el. under-

Esse. A kulrum, B brandmur, F ildgruben, L esstruget, a brandplade, d formen, e skorsten, g røgfang, m slaggerum.

blæst fra bunden af ildgruben. Brændslet er bagende stenkul, smedekul. Feltsletter er transportable e til nitte- og rørarbejde o. l.

'esse (lat.), at være; 'esse non vi'deri (lat.), at være og ikke (bare) synes (at være).

'esse est 'percipi (lat: at eksistere er at blive iagttaget), grundlæggende sætning i Berkeleys filos.

Esseg [æ'sæk], ty. navn på byen Osijek i Jugoslavien.

'Esselte, A/B Sveriges Litografiska Tryckerier, sv. industrialiseret trykkerikoncern, grl. 1913.

'Essen, ty. by i Ruhr-området; 521 000 indb. (1946). Hovedsæde for den ruhrske kulminedrift og for stålindustrien (Krupp); trafikknudepunkt. 1800 havde E kun 5000 indb. Ca. 60% ødelagt i 2. Verdenskrig.

Essen [-'se:n], *Rutger* (f. 1890), sv. historiker og journalist. Har efter rejser i Eur. og Asien udg. udenrigspolitik. skr. *Europa och vanden* (1926), *Bakom Asiens portar* (1931), *Illusioner nas årtionde* (1940).

'Essenbæk Kloster (i Randersfjord-dalen), benediktinerkl. grl. før 1150. nedlagt 1529.

es'sen's (lat. *essentia* det væsentlige), ud- drag, ekstrakt; det væsentlige, hovedsagen. - Smag- og lugtgivende plante-udtræk el. kemikalier.

es'sentia, (lat: det væsentlige), skolastisk betydning, for en genstands væsentlige egenskaber, som indgår i dens definition. Mods. accidens.

essenti'el* [-si-] (lat. *essentia* det væsentlige), væsentlig.

Essequibo [æsa'ki:bou], Br. Guayanás hovedflod, sejlbår i 75 km nedre løb. Essex [æ'siks], eng. grevskab NØ f. London. 3957 km², 1974 000 indb. (1948).

En del af E hører til Londons forstadsområde. Hovedstad: Chelmsford. - Angelsaksisk kongerige fra 7. årh. til 825.

Essex [æ'siks], **Robert Devereux**, 2. Earl of (1567-1601), eng. hofmand; fra 1587 den 54-årige dronning Elisabeths forkælede yngling. Ledede 1596 tog mod Cádiz, men vendte sig senere mod dronningen efter uheld i f.rl. Henrettedes.

esse'xit (efter byen **Essex** i Massachusetts), en alkaligabbro bestående af plagioklas, ortoklas og augit samt lidt nefelin.

essing (af *äs* i bet. bjælke), søv-, lønning, øverste bord i en båds klædning.

'Essingen, **Stora** og **Lilla**, to holme Mälaren, nær Sthlm.

Esslingen [æ'sli-rjan], ty by i Württemberg-Baden; 49 000 indb. (1939). Bet. industri (metallvarer, maskiner, jernbanemateriel, tekstiler).

'Esso, fork. f. Standard OU.

es'sæ'er (*es'sener*), et jod-, rel. samfund på Kristi tid. Deres lære var kun kendt af de indviede; de lagde vægt på magiske tvætninger og levede asketisk i ejendomsfællesskab.

esta'kade (fr. *estacade* af ital. *stecca* pæl), række af svære pæle el. duc d'alber, som begrænsning for et vandareal.

estampe [æ'sta:p] (fr. af ital. *stampa* tryk), billedaftryk på papir, især kobberstik.

estam'pida provencalsk digtform. (oldfr. estampe); korte vers og livlig rytme; opr. danseviser.

e'stancia, sp. [->ia], arner, [-sia] (sp. bolig), kvægfarm.

estate [i'stæit] (eng.), ejendom; formue; jur., ret over fast ejendom.

Estauini [æ'sto'nje], **Edouard** (%62-942), fr. romanforf.; hans bøger er dyb sjælskildring, viser det ubevidstes indvirkning på vore handlinger; *Vappel de la Route* (1921); da. *Vejens Kalden* (1928) og *Les choses voient* (1913); da. *Tingene Ser* (1929).

'Este, ital. fyrstehus, herskede fra tidl. middelalder i Ferrara, fra 1452 hertuger af Modena og Reggio. Gjorde omkring 1500 Ferrara til et centrum for renessancekulturen. 1797 indtog Bonaparte Modena; E uddøde 1803.

'Este, Isabella d' (1474-1539), ital. fyrstinde, datter af Ercole 1. af Ferrara, ægtede 1490 Giovanni Francesco Gonzaga af Mantova. Forbillede for ital. adelsdamer i renaissanceetiden; lærd, bedskytter af kunst, gjorde Mantova til kulturcentrum (Ariosto, Tasso). (Portræt).

ester, et til den finsk-ugriske sproggruppe hørende folk, nært beslægtet med finnerne, e-s gennemsnitshøjde er 172 cm; de har overv. lyst hår og grå øjne. Til E hører størstedelen af befolkn. i Estland; estiske bebyggelser findes også 0 f. Peipus-søen. Før 2. Verdenskrig fandtes ca. 1 mill. e.

Ester, jød. kvinde, som har givet navn til E-s Bøg i G. T. Hun blev g. m. perserkongen Ahasverus (Xerxes) og forpurrede ved sin indgriben en påtænkt urdyddelse af jøderne. Til minde herom fejrer jøderne purimfesten.

ester, kern. forb., dannet af en syre og en alkohol under vandfraspaltning, formelt analogt med de uorg. salte, men ganske forsk. fra disse, både hvad danselse og egenskaber angår, e-dannelsen foregår langsomt og ikke fuldstændigt, e er for de lavere led af syrer og alkoholer veltugtende (frugtagtig) vædsker, for de højere led eller el. faste stoffer. Fedtstofferne er e af glycerin og fedtsyrerne, e dissocieres ikke i ioner ved nærværelse af vand.

Estérel [æ'stæ'ræl], 616 m h. fr. bjergkæde langs Rivieraen.

Esterházy, ung. *'Esterházy* [æ'sterha:zij] gammel ung. adelslægt, nævnt første gang 1238. Kendtest er Miklos (Niko-

Isabella d'Este.

J. B. S. Estrup.

laus) Jo zsefE (1714-90), grl. af en musikskole, som Haydn og Pleyel søgte. Miklos 4. E (1765-1833), østr. marskal, grl. af en stor kobberstik- og billedsamling, stammen i det nuv. Nationalgalleri i Budapest.

Esterházy [-ra'zi], **Walsin** (1847-1923), fr. officer, solgte 1894 fr. militærhemmeligheder til den ty. militærattaché i Paris, et forræderi, han lod Dreyfus bære skylden for. Frikendtes ved proces 1898, men flygtede, da hans medskyldige Henry begik selvmord 1899.

esterif'icering (*forestring*), dannelse af en ester en alkohol af en syre i reglen under medvirken af en katalysator.

Estienne, fr. bogtrykkerfamilie, se Étienne.

estime [æ'sti:m(s)] (fr.), agtelse, ærbødighed.

e'stinto (ital.), mus., udsukt, hendøende.

estisk er et østersøfinsk (finsk-ugrisk) sprog, kendetegnet ved accent på første stavelse og 4 forsk. længegrader for konsonanter, vokaler og diftonger, skifte ml. »hårde« og »bløde« tungespids lyde og udlyds- og kvantitetsfrikte under ordbøjningen, 14 kasus, fraværelse af gramm. køn. - e litteratur. Gnm. århr. har esterne måttet nøjes med en uskreven folkeviselitt., som først i nyeste tid er blevet samlet og lagt til grund for en fri omgigtning af Friedrich Kreutzwald (1803-82) i eposet *Kalevipoeg*, et sidestykke til det f. Kalevala. En selvstændig, noget provinsiel Htt. opstod først mod slutn. af 19. årh. i form af romaner, lyrik og skuespil. Det egl. moderne gennebrud fandt sted omkr. 1905 med »Det Unge Estland«, hvis førere var Gustav Suits (f. 1883) og Friedebert Tuulas (f. 1886). I ml.krigsperioden fik e en stærk opblomstring. Efter Estl.s optagelse i Sovj. står litt. i den socialist. realisme tegn.

Estland, estn. *Esti* [e'sti], unionsrep. i Sovj., ved Østersøen og Den Fi. Bugt; 46 200 km² (i 1945 afgav E sit sydøstl. hjørne til RSFSR); 1 120 000 indb. pr. 1939 (21 pr. km²). 1939 var 87% ester; 78% protestanter. Hovedstad: Tallinn. *Terræn*. E er et lavland, hvis overflade er aflejret i og efter istiden. Den nordl. og vestl. del har en ujævn klippekyst og er ret flad med mange moser, ligesom øerne Hiiumaa og Saaremaa. Mod 0 ligger Peipsi-søen, der afvandes af Narva. - *Klimaet* er temp. fastlandsklima med god nedbør. - Naleskov er den naturlige *plantevæxt*; 21% er skovdækket. 37% naturlige græssange, og kun 25% opdyrket. - *Mønt* til 1940: 1 kroon = 100 sents = 100 estimar; derefter Sovj.s mønt. - *Næringsveje*. 2/3 af befolkningen er bønder. Kvægvælg er vigtigere end agerbrug; i 1939 fandtes 705 000 stk. hornkvæg, 695 000 får, 442 000 svin og 1990 000 stk. fjærkræ. Der eksporteres smør, tømmer, ost og kød. Der dyrkes rug, havre byg og lidt hvede samt høg, kartofler, foderroer, sukkerroer og græs. - *Minedriften* leverer olieskifer (hvoraf der i 1939 blev udvundet 150 000 t olie og benzin) samt tørv bygningsssten og råstoffer til cementindustrien. Skovbruget er af stor bet. (2/3 af hugsten anv. til brænde). Industrien beskæftiger kun 16% af befolkn. og behandler land- og skovbrugets råstoffer. Der er nogen jern- og tekstilindustri. Den største havn er hovedstaden Tallinn. Jernbanenettet 1500 km er ret veludv. og udstråler fra Tallinn. Der eksporteres især smør og tømmer. - *Hist.* De hedenske ester blev i

13. årh. omvendt og undertvunget af Danm. (Valdemar Sej 1219) i strid m. Tyske Orden, der 1346 købte E af Valdemar Atterdag. Ty. godsjeere ledende. Erobreret af Sv. 1561; fra 1721 under Rusl. 1918-20 lykkedes det estisk nationalbevægelse efter kampe m. ty. og sovj. styrker at skabe uafhængig republik, der også omfattede nordl. Livland (uafhængig-hedsberkl. i estisk landdag 24. 2. 1918, fred m. Sovj. 2. 2. 1920). Demokratisk forfatn. vedtoges 1920, ty. storgodser us tykkedes; efter rejsningsforsøg for-bødes kommunisme 1924. Fra 1933 gled E over i autoritære styreform m. Laidoner og Pats som ledende. 29. 9. 1939 indrømmede E Sovj. flyve- og flådebase; juli 1940 fik kommunisterne m. sovj. støtte magten, hvorefter E optoges i Sovjetunionen som unionsrepublik. Eroberedes af ty. styrker 1941, rømmet sept.-okt. 1944. (Kort se Ruslandskortet under Sovjetunionen).

Eston [æ'stan], eng. jernindustriby tæt 0 f. Middlesbrough. 33 000 indb. (1948).

d'Estournelles de Constant (dæstur-nældakj'sta], **Paul** (1852-1924), fr. politiker og diplomat. Repr. Frankrig på Haager-freds-konferencen. Freds-Nobelprisen 1909.

e'strade (fr. af lat. *strata* egl. jævnet, 1) forhøjede led af guly foran vindue, under tronstol el. lign., især tribune for optrædende og dansguly i det frie; 2) den forhøjede led af rummet (slusekamret) ml. 2 sluseporte.

estragon, se esdragon.

d'Estrées [dæ'stre], **Gabrielle** (1572-99), Henrik 4.s elskerinde, af gi. fr. adelslægt; fødte ham 3 børn.

Estremadura [i'str3mã'5urã], portug. prov., lange kyststrækninger N og S for Tejo; 17 978 km², 2 115 000 indb. (1940). Hovedby: Lisboa.

e-streng, den højeste streng på violinen (kvintinen).

Estrid, datter af Svend Tveskæg, trolovet m. hertug Robert 2. af Normandiet men forstødt af ham, g. m. Ulf Jarl, hvem hun fødte sønnerne Bjørn, Asbjørn og Svend.

'Estrup, hovedgård V f. Vejen. Hovedbyggn. fra 1721 med ældre rester, ombygget 1860-61. Fredet i kl. B.

Estrup, Jacob Brønnum Scavenius (1825-1913), da. kons. polit., søn af historikeren HectorE (1794-1846), godsjejer (Kongsdal, Skaføgård). Modstander af alm. valgret; knyttet til Frijs, under hvem E 1865-69 blev indenrigsmin. Hovedmand for godsjejerlandstinget af 1866, gennemførte store jernbaneanslag og anlæget af Esbjerg havn, mødte sig demokratisk af kommunalrådene og fæstefløns. Landstingsmand 1864-98. 1900-13, leder for godsjejergruppen 1875, der dannede kons. regering til bekæmpelse af Vestres krav om folketingsparlamentarisme. Udstedte 1877 første finanslovsprovisorium, opnåede en tid at dele oppositionen, gik efter valgnedslaget 1884 over i skarp højrekurs og tog 1885-94 finanslovene provisorisk og i åben strid med Folketingets flertal, gennemførte Kbh.s befæstning, slog hårdt ned på oppositionen, oprettede provisorisk gendarmeri. Stærkt hyltet efter mislykket attentat 1885. Da partiets moderate fløj ønskede afvikling af forfatningsskampen gnm. forlig m. Bojsens fløj af Vestre, bøjede E sig m. lignende modvilje, afgik aug. 1894. Misbilligede efterlig. Højremins. vigende politik; mod systemskiftet 1901. (Portræt).

'Estvad, Leo (f. 1902), da. maler og forfatter; kendt bogillustrator.

Estvad'gård, hovedgård SV f. Skive, nævnt fra 15. årh.s midte. 1745 oprettet som adeligt frue- og frøkenkloster. 1804 ophævet og gården solgt; E stiftelse med formue underlagt Ribe stiftsøvrighed.

Eztergom [æ'stergom], ty. *Gran*, ung. by ved Donau; 22 000 indb. (1941). Sæde for den kat. primas for Ungarn.

E. T. (fork. f. efterretnings/jeneste), under ty. besættelse af Danm. opr. spionageafdeling (i funktion fra slutn. af 1943) af Schalburgkorpset, der tillige foretog spæringer (som hævn for sabotage) og mord. Udskilt fra Schalburgkorpset 1944

(dele af Schalburgkorpsets E gik over i Petergruppen); under direkte ty. ledelse fra dec. 1944, udviklet til omfattende organisation til bekæmpelse af modstandsbevægelsen. Efter 19.9. 1944 fik E hovedkvarter på Kbhs politigård. Hipokorpest oprettede som afd. under E.

'eta (ij.H), 7. bogstav i det gr. alfabet; svarer til é.

eta'ble're (fr.), grundlægge, oprette. At e sig, at påbegynde næringsvirksomhed for egen regning.

etablissement [-mari] (fr.), anlæg, forlystelsesanstalt, fabriks- el. handelsvirksomhed, særlig i større stil. -

Etablissements de linde, [etablisma da 4æ:d], off. fr. betegn. for de fr. kolonier i Forindien (Chandernagor, Karikaj, Mahé, Pondichéry og Yanaon); 508 km²; 323 000 indb. (1941).

eta'cisme [-s-], oplæsning af oldgræsk med hist. korrekt udtale, mods. itacisme.

etage [e'tarj] (fr.: afsats, lag), 1) ark., stokværk, beboelseslag i et hus; 2) geoh., underafdeling af formation.

etageadskillelse, den bærende adskillelse ml. etagerne i en bygning, e danner gulv for den overliggende etage og overfører belastningen fra denne til vægge el. søjler, samt hindrer helt el. delvist overplantningen af lyd, varme, fugtighed og ildbrand fra den ene etage til den anden, e kan udføres som bjælkelag (af træ el. jern), som massivt jernbetonplade el. ribbedæk, el. somhulstendæk. Tidl. udførtes eogså som hvælvinger.

etager [-Jæ:ra] (fr.), hyldemøbel til glas, kopper, nips o. l.

etagevogne, jernbane person vogne bygget i to etager for derved at formindske

Moderne tysk etagevogn.

den døde vægt pr. siddeplads. Anv. ved DSB indtil 1935 i Kbhs nærtrafik. Ideen er i nyere tid genoptaget ved konstruktionen af sovevogne.

Étah [e'ta:], nordligste boplad på Grønland, Thuledistriktet; 78°20' n. br.

étalon [eta'15] (fr., af gi. ty. *stihil* pæl), normal (mønstertype) for mål og vægt.

étalon'ne'ring (fr. *étalon* normalmål), justering af 1) metermål, stålmetre el. lign. v. hj. af prototyper el. hovednormaler; 2) stålmalebånd til brug ved landommåling v. hj. af murbænk; 3) basistræ til god. brug v. hj. af interferensapparat; 4) stadier v. hj. af stålmetre og fladmetre enten direkte el. i komparator.

eta'min(e) (fr.), tyndtog åbent vævet stof i lærredsbinding, ofte mønstret med striber el. terner i drejervevning. Bomulds- e anv. til gardiner; uld- e, der er vævet i hårdtpundet kamgarn (e-garn) anv. til damekonfektion.

Étampes [e'ta:p], malerisk nordfr. by m. talrige middelald. bygninger; 10 000 indb. (1946).

E'tana, babyl. heros. Hans uheldige himmelrejse, hvorunder han oplever lands og havs indskrumpen, til gudinden Ishtar efter en barsel-urt til sin hustru findes ofte afbildet på babyl. cylindre.

'etanker-omformer, en elektr. omformer bestående af en enkelt maskine, der til den ene side virker som en jævnstrøms-shuntmaskine og til den anden som en vekselstrøms-synkronmaskine.

e'tape (fr. opr. germ., beslægtes m. da. *stabel* egl.: oplagsplads), dagsmarch, raststed, oplagssted, forsyningsområde.

e'tat' (fr.), stat, stand, overslag, budget; civiletat, samt 1) embedsmænd inden for en forvaltningsgren; selve forvaltningsgrenen (told-etaten m. v.).

L'État, **e'est moi** [le'ta'sæ 'mwa] (fr.), staten, det er mig; udtryk, tillagt Ludvig 14.

eta'tisme (af fr. *etat* stat), polit. slagord

iKamål Atatiirsk Tyrki: ud fra samfundshensynet har staten ret til at regulere og kontrollere, særlig m. h. t. erhvervslivet, hvor e-s begrundelse antager delvis socialistisk karakter.

États généraux [e'ta 3ene'ro] (fr.: generalstænder), den fr. stænderforsamling af repr. for adel, gejstlighed og borgerstand 1302-1789. Især 1355-1440 indkaldtes den ofte og havde stor indflydelse på skatteudskrivn. Sammenkaldtes ikke ml. 1614 og 1789.

étatsråd, opr. medl. af det af Frederik 3. 1660 oprettede statskollegium. Efter dets forsvinden 1676 var e kun en titel, der meddeltes indtil beg. af 20. årh.

etbær, d. s. s. firblad.

etc, fork. f. lat. *et cetera* [æt'se:tar] (egl.: og de øvrige), og så videre, osv.

eter'nel'ler (lat. *æternus* evig), d. s. s. evighedsblomst er.

Eter'nit (lat. *æternus* evig), asbestcement-varer.

e'te'sier (gr. *etêsiai* årstidsvinde), gi. gr. navn på visse nordl. vinde i Middelhavet.

Ethelred 2. den Rådvide (eng. [*æpa*-ræd]) (d. 1016), angelsaksisk konge 978-1016, søn af Edgar, uheldig mod vikingerne, som han fra 991 forsøgte at købe bort med danegæld; 13. 11. 1002 lod han de danske i Engl. myrde. Fordrevet 1013 af Svend Tveskæg, atter konge fra 1014.

'Ethelwulf (eng. [æw3lwulf]), angelsaksisk konge 839-58, søn af Egbert; slog den da. vikingehær 851; pilgrimsfærd til Rom 855.

et(holo)'gi' (gr. *éthos* moralsk karakter + *-logi*), J. S. Mills betegn. for en af ham planlagt videnskab om karakterdannelse; if. Carl Jørgensen: kendskabet til de fænomener og sammenhænge, som kan have bet. for livskunstens udøvelse.

Étienne [e'tjæn], fr. bogtrykkerfamilie. Trykkeriet grl. 1509 i Paris af Henricus Stephanus E (1460-1520). Efter hans død (1520) videreført af to sønner, hvoraf navnlig Robert E (1503-59) blev berømt for sine klassikerudgaver. Hans gr. typer opbevares i Imprimerie-Nationale i Paris. Trykkeriet ophævedes i 1627.

e'tik (gr. *éthos* moralsk karakter), moralfilosofi, læren om den »rette« moralske vurderer og handlen. Gren af filos., som opstiller el. undersøger kriterierne på godt og ondt, formulerer og søger at retfærdiggøre almengyldige handleregler, definerer dyder og laster og vurderer mennesker og institutioner ud fra etiske kriterier.

etikette (fr. *étiquette* egl. tilspidset pind til at fæstne med) navneseddel 1) på en genstand anbragt blanket med oplysninger om genstanden. I industrien anv. særl. etiketteringsmaskiner til påsætning af e; 2) vedtagne regler for dannet (høflig) opførsel (især ved Hof).

etiølemt [-mai?] (fr. (plantes) hensynten) el. *mørkevæxtform*, planters abnorme tilstand ved vækst i mørke. Planterne mangler bladgrønt, stængler forlænges, blade bliver små. Bruges i gartneri til at frembringe saftige, skøre plantedele. Blegselleri.

'e'tisk (gr.), hvad der vedrører etikken; moralsk; med strenge principper.

'EtIar, *Carit*, pseudonym f. Carl Brosbøll.

etmål, søv., tidsrum på 24 timer fra kl. 12 middag til påfølg. dag kl. 12 middag.

'Etna (populært: Mongibello [mond3i-]), Europas højeste vulkan; på Siciliens øst-kyst. E danner en 3279 m høj kegle med et nu uvirksomt hovedkrater på toppen. Udbrudene sker gennem talrige sidekrater. Fra hist. tid kendes ca. 120 udbrud, særlig voldsomme 1169, 1669 og 1928. Toppen er sneklædt næsten hele året.

e'tnark (gr.), folkehersker, statholder i etnar'ki (provins).

'etnisk (gr. *ethnikos* folkelig), hvad der vedrører folkeslagene.

etno- (gr. *éthnos* folkestamme), folke-, folkeslags-.

etnogra'fi (etno- + -grafi), videnskab, som beskriver jordens folk udtagen de folk, der har antaget moderne industri-kultur, samt Middelhavsområdets oldtidsfolk, der almindeligvis behandles af arkæologi, e er en regionalbeskrivelse af

folkene og giver et billede af hvert enkelt folks åndelige og materielle kultur.

Etno'gra'fisk Samling, Nationalmuseets 4. afd., stiftedes 1841 af C. J. Thomsen, ved udskillelse af kunstmuseets etnog. genstande. 1849 fik E lokaler i Prinsens Palæ. Grundstammen i E, jordens ældste alm. etnog. museum, dannes af 300 numre fra Fred. 3.s kunstkammer; særlig rig-holdige er samlinger fra eskimoer, Melanesien, Mongoliet.

etnolo'gi* (etno- + -logi), videnskaben om folkenes kulturelle udvikl. og indbyrdes påvirkn. (Smig. etnografi).

etoile [e'twal] (fr. egl.: stjerne), et instrument, der benyttes til at kalibrere sjælen i skyts for at konstatere udsildningen.

Eton [i:'t:n], eng. by ved Themsen. 4600 indb. (1948). Kendt for E College, Engl.s mest aristokratiske public school, grl. 1440. Ca. 1000 elever, der bærer en særlig dragt, hvortil indtil 1948 hørte høj hat. En del af skolen blev ødelagt under 2. Verdenskrig.

etoprak'si' (etos + gr. *praksis* handlen), et af den da. læge og moralfilos. Carl Jørgensen dannet udtryk som betegn. for handlemåders egnethed til at fremme det handl. individs etiske formål.

'etos (gr.), 1) karakter; sædvane; 2) moral-opfattelse.

Étretat [e'tra'ta], fr. badested ved Kanal-kysten.

E'tru'rien (lat. *E*truria*, *Tuscia*; gr. *Tyr-rhénia*), den af etruskerne beboede del af Ml.-Ital., omtrent nov. Toscana.

e'truskerne (lat. *Etrusci*, *Tusci*; gr. *Tyr-rhénioi*), et rimeligvis fra NØ-Ægæerhæ-vets kyster til Ml.-Ital. ca. 800 f. Kr. indvandret folk, der polit. og kulturelt.

Portrætskulpturer på terrakotta sarcofag fra Cære. (Rom).

underlagde sig el. fortrængte bærerne af den indtil da rådende Villanova-kultur, e dannede et forbund af 12 byer (dodekapolis); beherskede efterhånden tillige Faliskerlandet, Latium, Campanien, eg-nene N f. Appeninerne og Corsica. Med Roms frigørelse 510 og syrakus anernes søjsej over e vedCuma 474 beg. tilbage-gangen. 298-282 blev de underlagt Rom, år 91 f. Kr. opnåede de borgerne t. e-s sprog kendt fra (ret korte) indskrifter, ingen lit.; af samme gruppe som det førgr., ægeiske. Alfabetet afledt af det gr. Rel. blanding af orient. italisk og gr. Adskillige træk af e-s kultus overtages af Rom. e-s tempel, selv i yngre tid oftest af træ m. rig terrakottadekoration som det arkaisk-gr. afviger fra dette i anlæg (højt podium) og plan (treskibet cella). Kunsten, der i 8.-7. årh. er orient. (föniskisk-cyprisk) præget, udvikler sig siden parallelt m. og afhængigt af den gr., men i langsommere tempo, kulmi-nerer i arkaisk, stagnerer i hellenistisk tid. Impulserne når e fra det gr. fast-land, men et originalt etr. element hæver sig, især i arkaisk tid. Karakterist. etr. værker er de store terrakottastatuer, gravmalierne (fresker) i Tarquinia og Chiusi og arbejder i metal, især bronze, hvori e var mestre, og som eksporteredes videmom.

Etsch [æUJ, ty. navn på Adige.

Ett 'dromspel [ud-spe:lj], drama af Aug. Strindberg, udg. 1902 (da. 1916).

Etterbeek [ætær'bæk] (flamsk [æt3rbe:k], sydøstl. forstad til Bruxelles; 50 000 indb. (1948).

et tu, Brute! (lat.), »også du (min søn), Brutus!« Udbrå tillagt Cæsar, da han blandt sine mordere så Marcus Brutus.

etude [e'ty:5s] (fr: studie), musikstykke bestemt til udvikling af den instrumentale el. vokale teknik.

etui [e'tvi] (fr.), æske federal.

etymolo'gi (gr. *étymos* virkelig, sand + *-logi*), sprogv., studiet af ordenes afledning og deres former på ældre sprogtrin; ved et ord's e forstås dets ældst kendte form el., i tilf. af låneord, dets form i det sprog, det er lånt fra.

etymo'lo'gisk skrivemåde, stavemåde, der på trods af udtalen fastholder mindelser om ordets tidl. form.

'etymon (gr: det sande, egentlige), den ród, hvoraf et ord er afledet, el. den stamform, det kan føres tilbage til.

Eu, kern. tegn for europium.

eu- [ou-, æu] (gr.), godt, heldigt, vel-.

Eu'agri'os [6u-] (ca. 536-ca. 600), fortsatte Eusebios' kirkehist. fra 431 til 594.

Eu'bul'os [du-], athensk statsmand, genrejste finanserne efter Forbundsfællekrigen 357-55 f. Kr., modarbejdede Demosthenes' krigspolitik mod Makedonien.

Eu'bo'a Lou-] (nygr. *Éβοια* ['ævjaj]), bjergrig ø og prov. i Grækenland N f. halvøen Attika; 3812 km²; 180 000 indb. (1938). Hovedstad: Chalkis.

Euca'lyptus [6u-] [*eu-* + gr. *kalyptós* tilhyllet], slægt af myrtefam. hjemmehørende især i Austr., hvor højskovene næ-

Gren af febertræ.

sten udelukkende består af E, som er karakteristisk ved, at bladene på gr. træer vrides i stilkene, så de står lodret. Hele planten forsynet med et voksovertræk og kirtler med æterisk olie. 600 arter. E. amygdalina (kæmpe-e) er jordens højeste træ, indtil 150 m højt og 10 m i tværsnit. Af E globulus (febertræ) fås e-olie, af andre arter fortrinligt gavntømmer.

eucalyptusolie, æterisk olie fremstillet ved vanddampdestillation af blade og friske skud af Eucalyptus. Til med. formål skal e indeholde mindst 70% cineol (eucalyptol) C₁₅H₂₆O. Til parfumeriformål foretrakkes e, der indeholder geranylacetat el. citronellal. e anv. også til mineraladskillelse (flotation).

euchari'sti' [ouka-] (gr: taksigelse), 1) takkebønnen i nadvergudstj.; 2) Nadveren, euchari'stik, nadverlæren.

eucha'ristisk kon'gres, nat.el. internat, kat. stævner (hvert 2. år) med rent rel. belærende, andagts prægede og gudstj. formål.

Eucken [bykan], *Rudolf Christoph* (1846-1926), ty. filosof. Skr. bl. a. *Die Lebensanschauungen der grossen Denker* (1890). Rel. præget idealist. Nobelpris i litt. 1908.

eudaimo'nisme [du-] (gr. *eudaimonia* lykkeligtstand), lyksaligheds lære, den etiske opfattelse, at individets personlige velvære er livets højeste mål.

Eudes [ø:d] el. *Odo, fr. konge 887-98; af samme slægt som de senere Capetinger. Som greve af Paris forsvarede E Paris mod normannerne 885. Måtte fra 893 kæmpe med karolingeren Karl den Endfoldige.

eudia'lyt [6u-] (gr. *eudialytos* letopløselig (nemlig i syrer)), rødt mineral, zirkonholdigt silikat af Ca, Na o. a.; findes i nefelinsyenit v. Julianeuhåb o. a. st.

eudo'xi'n [du-], vismutholdigt mave-tarmantiseptikum.

Eu'doxos axi'o'm [du-] el. *postu'la*-% opstillet af Eudoxos fra Knidos ca. 408-355 f. Kr., udsiger, at hvis der foreligger to forsk. størrelser af samme art, kan man ved at addere den mindste til sig selv til-

Eugen af Savoyen.

Eugénie.

Leonhard Euler.

Euripides.

strækkelig mange gange få en størrelse, der er større end den største.

Eu'fe'mia [du-] (d. 1330), Christoffer 2.s dronning, datter af hertug Bogislaw 4. af Pommern.

Eufemia-viserne, tre romaner på vers: *Ivan Løveridder*, *Hertug Frederik af Normand*, *Flores og Blanzeflor*. På foranledning af den no. dronning Eufemia (d. 1312) overs, fra fr. t. sv. til ære for hendes tilkommende sv. svigerson. Derfra siden t. da. (ca. 1500).

eufemisme [*eu-* + gr. *fémé* ord], formidende omskrivning af noget ubehageligt, f. eks. »ombytte det timelige med det evige« = dø. Sådant eufemistisk sprogbrug velkendt bl.a. fra besmykkede krigsmeldinger om flugt el. nederlag.

eufla'vi'n [du-] [*eu-* + *flavus* gul], antiseptisk middel, anv. bl. a. i opløsn. til udskylling, omslag og som salve.

Eufo'dri'n [du-], amfetaminlignende middel mod træthed.

eufoma'ni' [du-] [*eufori* + *-mani*], sygelig hang til nydelses-el. lægemidler, der medfører øget velvære.

eufo'ni' [du-] (gr.), velklang. Stræben efter vellyd antoges tidl. at være en drivkraft til sproglige forandringer.

eu'fo'nion (af *eufoni*) el. *barytonhorn*, messingblæseinstrument af tuba-gruppen. Har en blød, stor og dyb tone.

eufo'ri' [du-] [*eu-* + *-fjori*], sygeligt forøget følelse af velvære, ikke ualm. symptom ved visse sindssygdomme.

Euf'rat [du-], arab. *Al Furát*, 2700 km l. flod i V-Asien; udspringer nær Erzurum i Armeniens højland i Tyrkiet, gennembyder Kurdistans bjerge og når nær Aleppo ned på Den Syriske Højslette. Herfra og til munden i Den Iranske Bugt modtager den ingen stedserindende bifloder. Nær Bagdad begynder den sammen med Tigris at danne indlandsdelta. Vandmængden er størst efter snesmeltningen i bjergene, benyttes til vanding, men kun lidt til sejlsd., fordi vandføringen er for lille. En vigtig karavanevej følger E fra Iraq mod NV til Aleppo.

Eu'fronios [du-] (ca. 500 f. Kr.), gr. vasemaler fra Athen.

Eufro'syne [du-] (gr. egl. munterhed), i gr. mytol. en af de tre charit'er.

eufyl'i'n [du-], teofyllin-etylendiamin, urindrivende lægemiddel. Anv. tillige mod kramp'er i kar og bronchier.

Eugen [øy'gem] (1663-1736), prins af Savoyen, østr. general. Slog tyrkerne ved Senta 1697, sejrede sammen m. Marl-

Prins Eugen: Skyen, 1895. (Gøteborgs Museum).

borough over franskm. i Sp. Arvefølgekrig (Hdchstádt 1704, Malplaquet 1709). Indtog Beograd 1717. (Portræt).

Eugen (e-u'je:n) (1865-1947), sv. prins, søn af Oskar 2, hertug af Närke. Maler; har bl. a. udført dekorative og stempningsfulde landskabsbil., af sv. natur og vægdekorationer til *Dramatiska teatern* (1909), *Ostermalms lærverk* (1910, bg. Sthlm), og *Sthlm.s rådhus* (1916-25). Havde residens m. kunsthalleri: Waldemarsudde ved Sthlm.

Eugénie [ø's'e'ni] (1826-1920), fr. kejserinde. Datter af sp. greve Cyprien Montijo. 1853 g. m. Napoleon 3. Kastede glans over kejserdommet ved sin skønhed og værdighed; ivrigt religiøs, havde til tider megen indflydelse. Flygtede sept. 1870 til Engl. (Portræt).

euge'nik [du-] [*eu-* + *genos* slægt], indenfor arve-, befolknings- el. racehygiejne, en af Francis Gaiton 1883 gr. retning, hvis mål er at forbedre menneskematerialet ved at hindre at individer med uheldige arvelige egenskaber forplanter sig. En del eugeniske foranstaltninger er nu lovfæstede bl. a. i ægtekabsloven, i loven om svangerskabsafbrydelse (»eugenisk indikation«) og i sterilisationsloven.

Eugenius [du-], 4 paver: Eugenius 3. (pave 1145-53), fk. takket være Bernhard af Clairvaux, det 2. korstog igang, Eugenius 4. (pave 1431-47) bragte papalisten til sejr ved at spalte Baselkonciliet. Sluttede union med grækerne.

euge'no'l [du-], propenylguajakol, hovedbestanddelen af nellikeolie. Anv. til fremstilling af vanillin.

Eugen Onegin ['o'jan o'njægin] russ. *Jevgenij Onegin*, versificeret roman af A. S. Pusjkin, offentliggjort 1825-32. 2) Opera af P. Tjajkovskij. Tekst af komponisten efter 1. (Moskva 1879, Kbh. 1915).

Eu'glena [du-] [*eu-* + gr. *gléné* pupil], slægt af grønne flagellater; een svimgetråd, rød øjeplet, kontrakttil vakuole. E er meget hyppig i vand, der er forurennet af organisk stof.

eugu'bi'nske tavler [du-], d. s. s. igu vinske t.

Eu'hemeros [du-] gr. *Eu'héméros* [slut. af 4. årh. f. Kr.], gr. filosof, der hævdede, at de gr. guder opr. kun var fremragende mennesker; denne anskuelse (euhemeri'sme) benyttedes af kirkefædrene i kampen mod hedenskab.

euka'i'n [ou-], et middel til lokalbedøvelse.

euka'lyptus, se eucalyptus.

euki'n'i'n [du-], kininforb. uden bitter smag.

Eu'kli'd [du-] gr. *Eu'kleidés* (omkr. 300 f. Kr.), gr. matematiker i Alexandria, samlede i sit hovedværk *Elementer* (da. overs. 1897-1900) datidens geometriske viden og formede den i et logisk system, som op til vore dage har været forbillede for en eksakt videnskabs opbygning.

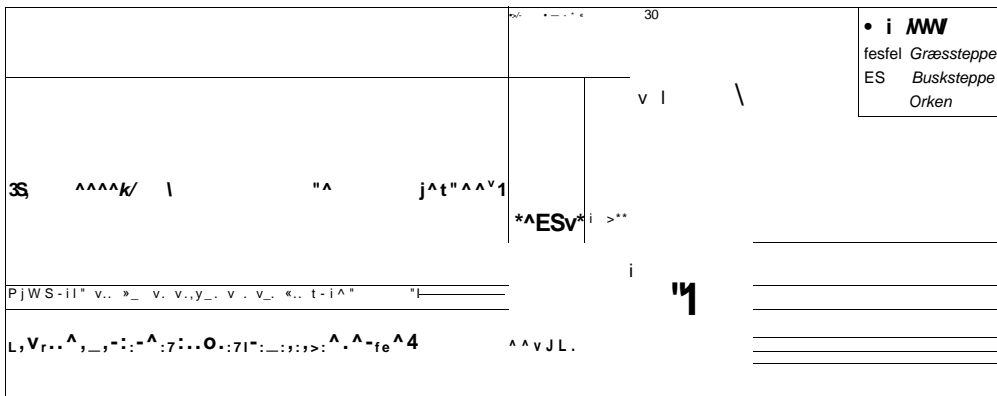
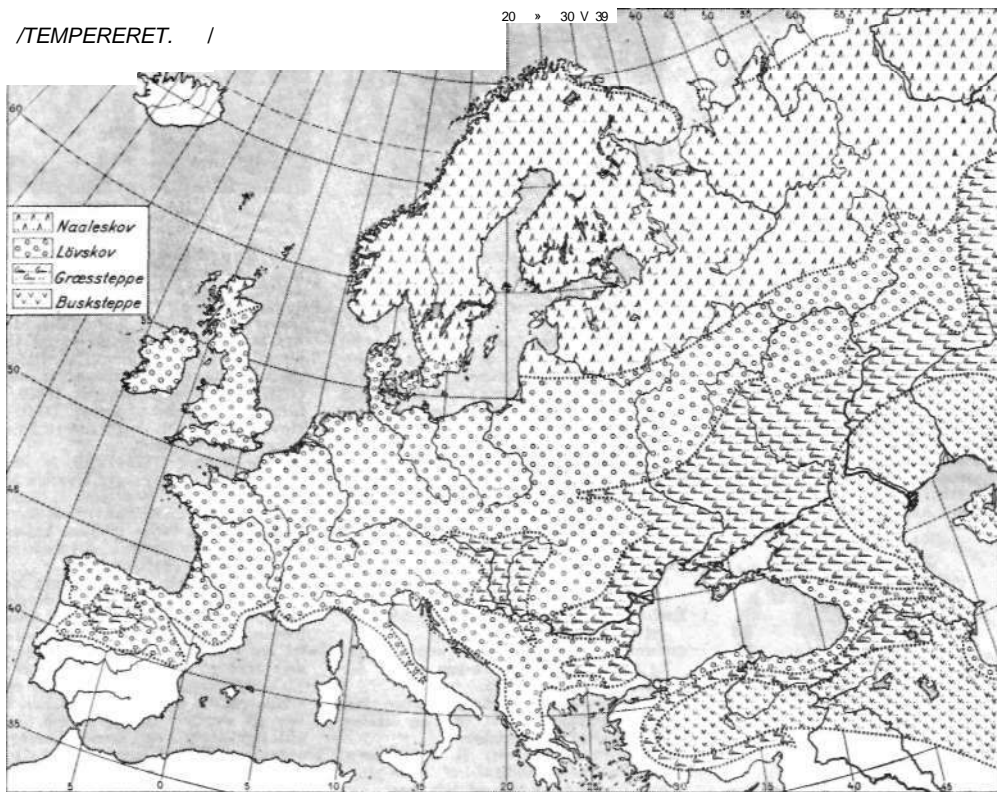
Euko'da'1 [du-], morfinlign. stof mod smerter og hoste.

Eulan-behandling [du'la'n-], imprægnering af uldne stoffer med Eulan i eddikesyre, et virksomt middel mod møl. E findes i forsk. sammensætninger, hvoraf nogle er opløselige i benzin og klorkulbrinte, hvorved imprægneringen kan foretages s. m. kern. rensning.

Eulenspiegel ['o'yanpi:-], *Till*, det højty. navn på titelhelten i den nederty. folkebog om Uglspil.

Euler [øyl-], *Leonhard* (1707-83), schw. matematiker; har på næsten alle områder beriget mat., især inden for differen-

/TEMPERERET. I

Maalestok 1-40 000 000

Europa; plantegeografiske regioner. (Efter M. Vahl).

Udarbejdelse- J. Humlum

tial- og integralregningen og i variationsregningen, til hvis grundlæggere han hører. Også inden for rækketeori, talteori og algebra såvel som mekanik og astronomi er E-s indsats meget betydelig. (Portræt sp. 1191).

Euler - Chelpin ['oylrs 'kælpin], *Hans von* (f. 1873), ty.-sv. kemiker, prof. i Sthlm. 1906-41. Har udført vigtige biokem. arb., især vedr. enzymer og vitaminer. Nobelpris 1929.

Eulers formel ['sylsr-], en af Leonhard Euler 1757 udviklet formel til beregning af slanke søjler.

Eulers sætning udsiger, at i ethvert konvekst polyeder er summen af hjørnernes og sidefladernes antal 2 større end antallet af kanter.

Eu'menes [6u-] (d. 316 f. Kr.), gr. sekretær hos Alexander d. St., støttede efter dennes død rigsheden og bekæmpede Krateros og Antigonos, men blev til sidst udleveret af sine egne tropper og henrettet af Antigonos.

Eu'menes 2. [6u-], *konge i Pergamon* 197-159 f. Kr., søn af Attalos 1., fik store landevindinger som Roms forbundsælle mod Antiochos 3.

eumenider [6u-] (gr. da. de velvillige), i gr. mytol. eufemistisk navn på erinyer. Eumydri'n [ou-], metylatropinnitrat, atropinlignende middel, anses for mindre giftigt. anv. derfor til børn.

eu'nuk[ou-] (gr. *euné* seng + *échein* vogte), gilding, kastrat, mand, hos hvem testiklerne er fjernede i barndommen. Herved udebliver de sekundære køns karakterer, der kommer fedme, stemmen går ikke i overgang, og kønsdriften bliver meget ringe, e har været anv. som haremsvogtere, som »kastratsangere«, og til religiøse formål (skoptseme i Rusland).

eunukoi'disme [ounuko-i-], sygelige forandringer som følge af ødelæggelse af testiklerne efter puberteten, hvorved patienterne får lign. træk som eunukker.

euoi [ou'oi] (gr. *euol*, lat. *evoe*), i gr. rel. dionysisk kultråb.

Eu onymus [6u-] [eu -f gr. *onoma* navn), *bot.*, bevædet.

Eupa'toria anden stavemåde for Jevpatorija, Sovj.

eupa'trider [6u-] (gr. *hoi eu'pátrides* de, som har ædle fædre), fødselsadelen i det gi. Athen.

Eupave'ri'n [du-], syntetisk kolikløsende middel.

Eupe'n-Malmédy [øpænmalme'di], distrikt i belg. prov. Liège ved ty. grænse; 1000 km²; 83 000 indb. (1945). Jern- og kulminer. E tilfaldt Belg. 1919, indlemmedes 1940 i Tyskl., men kom 1944 atter til Belg.

Euphorbia [ou'f-j, *bot.*, d. s. s. vortemælk. **Euphorion** [ou'fo-], gr. *Eufó'rión*, 1) i gr. mytol. en søn af Achilles og Helena. 2) [oy-] ty. tidsskr. for litt.hist. grl. 1894, forandrede i 1934 i forb. med nazismen titlen til *Dichtung und Volkstum*.

Eura'sien [6u-], fællesnavn for Europa og Asien.

Eure[6:r], 1)226 km l. biflod til Seinen ved

Elbeuf; 2) fr. dept. omkr. 1), 6037 km²; 316 000 indb. (1946). Frugtbart slette-land. Hovedstad: Evreux.

Eure-et-Loir [6r'e'lwa:r], fr. dept. SV for Paris; 5940 km²; 258 000 indb. (1946). Stort agerbrug og frugtavl. Hovedstad: Chartres.

Eurik [du-] (sp. Eurico), vestgoterkonge 466-85, søn af Theodorik I., erobrede det meste af Spanien. Gav ældste vestgotiske lovbog.

Euripides [bu-] (gr. *Europides*) (480-406 f. Kr.), gr. tragedieforf. E-s tragedier satte moderne problemer under debat; fremragende menneskes kilder, navnlig kvindespsykolog. 18 dramer er bevarede bl. a. *Medeia*, *Hippolytos*, *Ifigenia i Aulis* og *Ifigenia i Tauris*. (Portr.sp. 1191).

Europa [du-] (gr.-lat.), den næstmindste verdensdel; 9,9 mill. km²; ca. 530 mill. indb. (1939). Mod N, V og S begrænset af hav; mod 0 drages grænsen normalt langs Ural-bjergene over Manyt-lavningen til Sortehavet. Denne grænse betegner dog hverken natur- eller kultur-geogr. skel ml. E og Asien; erhvervs-geogr. betragtes E derfor ofte kun som landene V f. Sovj. - Kysterne er de fleste steder stærkt indskrænket og frembyder talr. gode have, iøvrigt henvises til de enkelte lande.

Under den *geol. udvikl.*, har E været underkastet talr. hævnninger og sænkninger samt foldninger. I Skandinavien dannes undergrunden for det meste af gammelt urjæld (fennoskandiske skjold), medens der i Norge og på de brit. ør findes caledoniske foldebjerge. I Engl. og MI-E m. v. er hercynisk foldede bjerge alm. udbredt, medens den alpine foldning strækker sig fra den pyrenæiske halvø gnm. Alperne og Karpaterne til Baikan. Under istiden blev store dele af E nediset, de nuværende terranformer er derfor stærkt præget heraf. - *Klima*. Størsteparten af E ligger i den tempererede zone, dog har Middelhavsområdet subtropisk klima og langs Barents-havet træffes en smal arktisk zone. Mod V er klimaet i størstedelen af E udpræget maritimt med meget milde vintre, særlig i NV, hvor Golfstrømmen gør sig gældende. Mod 0 bliver klimaet stærkt kontinentalt. - Den naturl. *plantevækst* er mange steder fortrængt til floder for kulturplanter ell. som følge af skovødelæggelser; se iøv. det plantegeografiske kort over E. - *Dyrverdenen* har tidl. været rig, men de større dyrearter er uddyrdet ell. fortrængt som følge af opdyrkingen. -

Befolkning. E-s nulevende befolkning er en udpræget blandingsbefolkning, men størstedelen lader sig dog indordne som forsk. underrace under den europide racegruppe. I Spanien, S-Fr. og Ital. findes den mediterrane race. N herfor på den fr. højslette, i Alperne og i SØ-E-s bjergene domineres befolkningen af den alpine race, dog med et større og større indslæt fra den daniske race, jo længere man kommer øst på. Den daniske race findes især på Balkan og omkr. den ungariske slette. Skand., Isl., Engl., N-Tyskl. og til dels Fini. bebos af nordiske folk. I Fini. findes dog en del østbalter, der ligeledes bebos af egne omkr. den sydl. Østersø. den ungariske slette og det meste af Rusland. Endelig møder man jøderne spredt over hele E. Af folk, der ikke tilhører den europide racegruppe men den mongolide, kan man nævne lapperne og samojederne i N-Eog kalukkerne omkr. Det Kaspiske Hav.

Sprog. Den overvejende del af E-s befolkning taler indoeur. sprog: germansk, romansk, slavisk, baltisk, keltisk, græsk og albansk. Ikke-indoeur. sprog tales af beboerne i Pyrenæerne, tyrkerne på Balkan og i Sovj; finner, estere og ungare, samt nogle mindre folk omkr. Volga taler finsk-ugriske sprog; på Astrahan-steppen lever mongolsk-talende kalukker.

E har en betydelig befolkningstæthed; intensivt landbrug, industri, handel og minedrift er de vigtigste *erhverv*, desuden drives der i nord-E et stort fiskeri, og for Skandinavien er skovbrug vigtigt.

Rensdyrnomadisme træffes blandt samerne i Nordskandinavien. Handelen og industrien er væsentl. baseret på import fra oversøiske koloniområder. I industrigene kan befolkningstætheden stige til over 200 indb. pr. km², medens intensive landbrugsegne har en befolkningstæthed på 50-100 indb. pr. km². Skandinavien og Ø-E har ca. 10 indb. og derunder pr. km².

Europa [6u-] gr. *Eu'rdpé*, i gr. **rel.** en heroine, opr. en gudinde af den førgr., kretisk-mykeniske kreds. En myte fortæller, at E elskedes af Zeus, der i en tyrs skikkelse bortførte hende.

europamesterskab indenf. de forsk. sportsgrene afholdes alm.vis hvert 4. år ml. to olympiader (1946, 1950 osv.).

Europas Forenede Stater, slagord f. en række fredsvenner, der efter 1. Verdenskrig ønskede Eur. samlet t. forbundsstat efter amer. forbillede; særl. Coudenhove-Calergi i skr. »Pancuropa« (1923). Fik ikke praktisk pol. bet.; et forslag af Briand 1930, der tillige tilsigtede garanti for fr. magtstilling, faldt til jorden. Efter 2. Verdenskrig genoptaget især af Winston Churchill (tale i Zurich 19. 9. 1946 m. understregning af fr.-ty. forståelse som nødv.); støttet af Smuts o.k. s. å. Jan. 1947 dannede fremtrædende englændere en Komité f. det forenede Eur. (United Europe Committee), hvor Churchill blev form.; målet var en regionalgruppe under FN, i forståelse m. Sovj. og USA. Ved konference i Haag maj 1948 ml. repr. f. en række eur. lande trådte modsætn. til Sovj. skarperne frem. Repr. f. soc.dem. sluttede sig ikke til bevæg. men afholdt eget møde i Paris 1948. På konference i Interlaken sept. s. a. vedtoges plan om foderation ml. Marshall-landene og Vesttyskl., m. dannelse af eur. råd (efter panamer. mønster) og en konsultativ forsaml. valgt af landenes parlamente. Planen overrakte af Coudenhove-Calergi til Vestunionens råd, efter at Vestunionens regeringer sommeren 1948 efter brevveksl. ml. Attlee og Churchill havde taget sagen op. 1948-49 forhandlede regeringernes repr.; Engl. ønskede ikke nogen parlamentsvalgt forsaml. - Okt. 1948 udividedes den internat. Europakomité til koordination af bevægelserne for E. Febr. 1949 holdt Eur.-bev.s internat. råd sit første møde i Bruxelles; Leon Jouhaux valgtes til rådets præs.

europi'de race, den, stammer ligesom de andre store racegrupper fra Centralasien og har herfra bredt sig over det meste af jorden. I Asien finder man, udgående fra aurignacraen, den ældgamle gruppe indoaustriale, i Oceanien polynesi- og mikronesier. I Eur. finder man e uspecialiseret i en række underrace; af hvilke de vigtigste er den mediterrane (størstedelen af befolkningen i Spanien, S-Fr. og Ital.), den nordiske (i det nordlige Eur.) og den alpine (i bjergene i MI- og S-Eur. og det fr. højland). Den mediterrane og den nordiske race anses for at være ældst i Europa. Foruden disse tre hovedrace findes andre mindre udbredte underrace: Østbalterne i Fini. og spredt på Balkan og den daniske race i Alperne og på Balkan. Endelig må man nævne jøderne, som er udbredt over hele Eur. især dog S- og Ø-Eur. De tilhører de semittiske folk. (IH. se tavle Menneskerace).

europium (efter *Europa*), grundstof, kem. tegn Eu, atomnr. 63, atomvægt 152. Tilhører de sjældne jordarters metaller.

Eurotas, gr. *Eurydías* [e'vrotas] (gr.folkesprog: *Iris* [iri(s)], 800 km l. gr. flod på S-Peloponnes. Ved E ligger Sparta.

eury- [6a-] (gr. *eurys* bred), bred-, med stor variationsbredde.

Eury'dike [du-], gr. *Eury'diké*, i gr. **rel.** en heroine, hustru til Orfeus.

euryha'li'ne [6u-] (*eu*ry- + gr. *hdlinos* saltoldig) kaldes organismer, der kan leve både i salt- og brakvand.

eurypterider [du-] (*eu*ry- + *pteron* vinge, finne) kaldes kæmpekrebsene efter hovedslægten Eurypterus. (III. se Kæmpekrebs).

eury'ter'me [du-] (*eu*ry- + *-term*) kaldes organismer, der kan leve ved både høj og lave temp.

eury'tmi' [6a-] (gr.), forholdenes harmoni i en bygning.

Eu'sebios af **Cæsarea** [du-] (d. ca. 340), »kirkehistoriens fader«; skrev (i 10 bøger) kirken hist. til og med Konstant.n.

eustachiske rør [du'sta'ki-] (eft'f. *B. Eustachio*), øretrompeten, den kanal, som forbinder mellemøret med næse-svælgrummet.

Eustachio [æu'stakjo], *Bartolommeo* (1524-74), ital. læge, en af Renæssansens store anatomer. Har bl. a. beskrevet binyrerne og det efter ham opkaldte eustachiske rør.

eu'tektisk blanding [6a-] (gr. *eutektos* let smeltelig), en blanding af to komponenter af en sådan sammensætning, at den har lavere smp. end alle andre blandinger af komponenterne. Enhver smeltet blanding af komponenterne vil ved afkøling efterhånden udskille den af komponenterne, der er i overskud i forhold til e, og denne vil selv udskilles i det såk. eutektiske punkt (eutektikum), der er karakteriseret ved en bestemt temp. og et bestemt blandingsforhold. Eks: antimon har smp. 630°, bly smp. 327°, en legering af 87% bly og 13% antimon er e med smp. 246°. Er den ene komponent vand, taler man om et kryohydrat og et kryohydratisk punkt.

eute'nik [6u-] (gr. *euthénein* være lykkelig), retning indenfor befolkningshygiejnen, der bygger på virkningen af karenes forberding.

Eu'terpe [ou-] (*eu*- + *térpesthai* glæde sig), i gr. **rel.** fløjtespillet og lyrikens muse.

euthanas'i' [6u-] (eu- + gr. *thnatos* død), den opfattelse, at man skal møde døden frygtløs og med glæde.

Eu'theria [du-] (*eu*-r gr. *thérion* dyr), i *zool.* alle pattedyr, undt. kloakdyr og pungdyr.

Eutin [ou'tiin], holstensk by ml. E-søerne; 10 000 indb. (1939).

Eu'tropius [du-] (4. årh.), rom.hist.-skriver og kabinetssekretær i Konstantinopol. Skrev *Roms hist.* til 364.

Eu'tychides [du-ki-] (gr. *Euty'chides*), gr. billedhugger fra Sikyon, Lysippos elev. Udførte kolossal figur af Tyche t. Antiochia v. Orontes. Fig. kendes fra mønter og statuetter.

Euwe [ø'va], *Max* (f. 1901), holl. skakmester. Vandt i 1935 verdensmesterskabet fra Alekhin. men tabte det igen til ham 1937.

euxan'ti'nsyre [ouksan-] (*eu*- -) *ksanthos* gul), farvestoffet i Indian yellow, et pigment, der fås fra urin af køer, som er fodret med mangoblad.

Eva heb. *chawwáh*, i Bibelen den første kvinde, skabt af et ribben fra manden, moder til hele menneskeslægten (jfr. forklaringen på hendes navn I. Mos. 3, 20). Hun fristedes af slangen og forførte selv manden til ulighed.

evakuantia (e- -) *lat. vacuare* tømme), midler til at fremkalde udtømmelser, særl. brækmidler og afføringsmidler.

evakuere (lat.), *ud*tømme; 1) *fys.* pumpe lufttomt; 2) *mil.* fjerne tropper og udstyr fra et område; flytte syge fra et hospital, civilbefolkningen fra et beboet område. Under 2. Verdenskrig blev for hele Dam. udarb. evakueringsplaner for ved indtrædende katastrofe at kunne e civilbefolk. fra et område til et andet.

Ewald [e'vaF], *Car* (1856-1908), da. forfatter og journalist. Hist. romaner og radikalt tendentiøse nutidsfortællinger. Naturhist. *Eventyr* (fra 1893 fremefter, 20 hæfter) med darwinistisk naturopfattelse og sund satire, anrettet både for børn og voksne.

Ewald, *Enevold* (1696-1754), da. præst, udgæet fra den slesvigske vækkelse; fra 1728 præst ved vjenshuset og en af de førende pietister i Kbh. Far til Johannes Ewald; faderskabet betvivles dog.

Ewald, /ferman *Frederik* (1821-1908), da. forfatter. Hist. romaner, hvoraf *Svenskerne på Kronborg* (1867), *Den Skotske Kvinde på Tjele* (1871) og *Anna Hardenberg* (1880) er blevet særlig populære.

Ewald, Jesper (f. 1893), da. forfatter. Som faderen Carl E betydelig stilist. Foruden den charmerende pariserbog *Den Glade Fattigdom* (1921) og fi. romaner og skitser fra Kbh. den ejendommelige roman *Krigen over Proxima* (1943).

Ewald, Johannes (1743-81), da. digter. Søn af en ret letsindig dame og en pietist, væjsehusspræst, (E. E.) hvis paternitet dog betvivles. Stud. 1758, opgav 1759 teol. og deltog som trommeslager i Den Preuss. Syvårskrig med romantiske naturindtryk og en gigtssygdom som udbytte. 1764 mistede han Arendse, en pige han havde håbet at kunne ægte efter en hurtig ml. karriere. Som teol. kandidat (1762) produktiv på da. og latin i lærde emner. Hans lyriske originalitet brød frem i en kantate ved F. 5's død (1766) under en 2-årig tavshed, hvor han studerede antik og fr.-klassisk litt., senere også Klopstock, Milton, Shakespear og Ossian. Brydningen ml. så forsk. påvirkninger præger aleksandrinertagedinen *Adam og Eva* (1769), prosatragedien *Rolf Krake* (1770) og det tragiske syngespil *Balders Dod* (XII 3).

Johannes Ewald.

Hverken her el. i sine lystspil fra 1770'ernes beg. når E dog så højt som i sin lyrisk, hvis berømteste og på da. uovertrufne digte stammer fra et lykkeligt ophold i Rungsted 1773-75, et uheldigt v. Krogerup 1775-77 og fra de sidste ret harmoniske år i Kbh., efter at den knuste styrende havde fundet nåde ved Korset. Højdepunkter er *Rungsted's Lyksaligheder* og den urimede *Ode til Sjælen* samt den i syngespillet *Fiskerne* (1779) indlagte *Kong Christian*. Også som prosaist er han bl. vore største, navnlig i den i Sterne-påvirket stil skrevne selvbiogr. *Levnet og Meninger*, (skr. ca. 1775-78, udg. 1804-08) og i romanen *Herr Panthakaks Hist.* (skr. 1771). Svalmende følelse og streng formtugt er i en sjælden grad forenet i E-s geni.

eval've're (lat.), ved lov fastsætte en møntgheds værdi.

evan'ge'liebog, lat: *evangelium*, bog med de tekststykker af Evangelierne, som læses ved gudstj.

evange'lieharmonii (gr. *harmonia* sammenføjning), sammenarbejdning af de fire Ev.

evan'ge'lieside el. *bredside*, venstre side i en kat. kirke, hvor alterbrødet står og Ev. læses. Højre side hedder epistel-el. kalkside.

evangelisation, enhver kristelig virksomhed i forkyndelsens form.

evan'ge'list, 1) overensstemmende med Evangeliet; 2) d. s. s. protestantisk.

evangelisk alliance, sammenslutning (fra 1846) af de fleste evang. kirkesamfund.

evangeliske råd, i den kat. kirke moralske forskrifter, som det ikke er enhver kristens pligt at følge, især munkeløfterne: fattigdom, lydlighed og kyskhed.

Evangeliske Union, sammenslutning af protest. ty. fyrster 1608-20, ledet af Pfalz. Opløst v. Bohmens nederlag.

evangelisk-luthersk kirke, de lutherske trossamfund (bl. a. den da. folkekirke), der forenes af den augsburgske konfession.

evan'ge'list, (gr.) 1) Evangelieforkynder, 2) de fire E vange lieforf.

evangelistsymboler. Fra gi. tid tillagde man hver af de 4 evangelister en sindbilledlig skikkelse, nemlig i tilknytning til Ezekiel 1,10 Matthæus mennesket, Markus løven, Lukas oxen og Johannes ørnen.

evan'ge'lium (gT. *euangéliion* glædeligt budskab), 1) sammenfattende udtryk for den kristne forkyndelse, 2) betegn. for hvert af de fire første skrifter i N. T., der alle beskriver Jesu liv, død og opstandelse. Mens Joh. helt har sit eget græsk, frembyder Matth., Mark. og Luk. særegne lig-

heder og forskelle, der rejser det synoptiske problem.

Evans ['ævsnz], *Arthur John* (1851-1941), eng. arkæolog. Museumsleder og prof. i Oxford. E-s navn er især knyttet til opdagelsen af den forhist.-kretiske (minoiske) kultur og lil udgravningen af paladset i Knossos på Kreta, beg. i 1899. Hovedværk: *The Palace of Minos* 1-5 (1921-36).

Evans ['ævanzj], *Herbert Mc Lean* (f. 1882), amer. læge, prof. v. Californias univ. 1915. Opdaget E-vitaminet og et væksthormon fra hypofysen, der har virkning over for dværgvækst.

Evans ['ævanzj], *Oliver* (1755-1819), arner, mekaniker. E byggede 1804 den første højtryks dampmask., arbejdede allerede med 8-10 atm. 1805 byggede han det første lokomobil. Beskæftigede sig desuden med mølleriets forbedring.

Evanston ['ævanstn], nordl. forstad til Chicago, langs Michiganseen, i Illinois, USA; 65 000 indb. (1940). Northwestern University.

Evans ville ['ævanzvil], industriby i Indiana, USA; ved Ohio River; 97 000 indb. (1940).

evapo'rator (e- + lat. *vapor* damp), apparat til destillation af råvand til brug som fødevand til dampkedler.

evapori'me'ter (e- + lat. *vapor* damp + -meter), fordampningsmåler.

Evatt ['ævæt], *Herbert Vere* (f. 1894), austr. politiker. Jurist, arbejderpolit., fra 1941 austr. udenrigsmin. Delegeret til San Francisco-konferencen 1945 og siden til FN. 1948 præs. f. FN's plenarforsaml., søgte s. m. Trygve Lie at mægle ml. stormagterne.

Évaux ['e'vo], fr. kursted m. mineralkilder, Dept. Creuse.

'eve, opskyllede tangmasser, som er formuldede, især udbredt ved kysten af de sydfynske småøer.

evektion (lat. *evectus* ført ud), ujevnhed i månens bevægelse, frembragt ved Solens tiltrækkning; opdaget af Ptolemæus.

evening-dress ['nvnI'vdræs] (eng.), dame-attenkjole; herrejule.

Evening-News ['i:vnv, 'nju:z], eng. kons. dagblad, grl. 1881; tilhører Rothermere-gruppen. Oplag 1948: I 652 000.

Evening Standard ['i:vnI, 'stándæd], eng. kons. dagblad, grl. 1827; tilhører siden 1923 Beaverbrook-gruppen. Oplag ca. 400 000.

'Evens, *Otto* (1826-95), da. billedhugger; bl. a. mindesmærke f. *Ewald og Wessel* (v. Trinitatis kirke, Kbh.).

'Evensmo, *Sigurd* (f. 1912), no. forfatter. Søgte i 1942 s. m. 22 kammerater at flygte fra No.; alle blev fanget af Gestapo og dømt til døden. E undgik ved en tilfældighed henrettelsen. Omsatte siden sine erfaringer i en psykol. dybtgående roman *Englandsfarere* (1945, da. 1946); 1946 udg. *E Oppbrud etter midnat*.

eventration (lat. e- + *venter* bug), fremfald af indvolde i et stort brok (særlig navlebrok) el. ghm. en åben bugvægslæson.

eventuali'te't (fr. *éventualité*), mulighed; eventu'eT mulig.

eventu'al'maksimen, den grundsætning i retsplejen, at parterne skal fremkomme med deres anbringender på så tidligt et stadium af sagen som muligt, således at de er afskåret fra at fremføre dem på et senere tidspunkt.

eventyr (mlat. *adventura* hændelse), motiverig fortælling af underholdende, ofte fantastisk karakter, e. der forplanter sig fra sted til sted gnm. mundtlig tradition, kan spores tilbage til 2-3000 år f. Kr. og synes at være kendt over hele verden. *Det egl. e* (kimærat), som er fyldt med skræk- og ønskemotiver (hekse og drager, talende dyr, magiske genstande osv.) slutter altid med giftermål ml. helt og heltinde, *Novelle-e*, særlig udbredt i det semit. kulturområde, mangler ofte de overnaturlige momenter og har en mindre fast komposition. *Skæmte-e*, korte fortællinger om dumme folk (f. eks. molbohistorier), har undertiden moti- vslægtskab med dyrefablen, hvor det er dyr, der er handlende personer. Den en-

kelte e-type har i regelen en spec. geogr. udbredelse, men inden for de enkelte områder spalter e-typen sig ofte i fl. under typer (økotyper), idet e tilpasser sig efter det lokale kulturmiljø.

Eventyr i Rosenborg Have, Et; vau-deville (1827) af J. L. Heiberg med melodier af Weyse.

Eventyr på Fødreisen, sangspil af Hostrup, premiere 1848, udg. 1849.

Everdingen ['e'var-], *Allaert van* (1621-75), holl. maler og raderer. Har besøgt Sv., formentlig også No., hvor han hentede motiverne til sine bjerglandskaber. Meget fyldigt repr. på kunstmus., Kbh.

Everest, Mount [maunt 'ævarist], ind. *lomokankar*, verdens højeste bjerg (8840 m), i Ø-Himalaya på grænsen ml. Nepal og Tibet. Endnu ikke besteg (1948). -Opkaldt efter George Everest t (1790-1866), der var chef for Indiens opmåling.

Everglades ['ævarglæ:dz], trop. sumpstrækninger i S-Florida, bevokset med en halvgræs (*Cladium effusum*).

Ewers ['e:vars], *Hanns Heinz* (1871-1943), ty. forf. Blev kendt for romanen *Alraune* (1913, da. 1923), specialiserede sig i spøgelsesromantik parret med perverse motiver. Senere skrev E foruden pornografi en nazist. bog om *Horst Wessel* (1932).

e' ver se (lat. *evertere* vende udad) kaldes øjne, der har de lysfølsomme celler vendt direkte og udekket mod lyset, mods. inverte øjne, hvor lyset må passere et cellelag, før sansecellerne træffes.

eversharp ['æv91a:p] (eng. »aldtidspids«), mekanisk fyldebløyt m. stifter, der skrues frem, efterhånden som de slides.

'e'vter, søv., fladbundet lille sejskib i Holl. og Tyskl.

Everte'brata (e- + lat. *vertebra* led), d.s.s. Invertebrata el. hvirvelløse dyr.

Everyman ['ævri:mæn], se Enhver.

Evesham ['i:vlam, 'i:iám], eng. by i Worcestershire. 12000 indb. (1948). Ved E slog prins Edvard (I.) 1265 baronerne under Simon de Montfort.

Evian-les-Bains ['e'vjæl:'bre], fr. kursted ved Geneve-søens sydside. Ca. 4000 indb. Mineralkilder.

evi'den's (fr. *évidence*), klarhed, tydelighed; vished. - *evi'den't* (lat.), åbenbart, selvindylsende.

Evige Jøde, Den, andet navn for Ahasverus.

Evige Stad (lat. *Urbs Æterna*), siden 4. årh. betegn. for Rom.

evighed, 1) uendelig lang varighed. 2) Tidløshed. - 3) I fl. rel. udtryk for tilværelsen før og efter verdens eksistens; den tænkes alm. kvantitativt som en uendelig lang tid, men opfattes, særlig i mystikken, kvalitativt som en intensiv tilværelsesform uden udstrækning, som tidens blotte negation.

evighedsblomster el. *immorteller*, betegn. for visse planter, der bibeholder formen efter tørring og derfor bruges til vinterbuketter og kranser, f. eks. arter af Gnaphalium, Helichrysum og Statiche.

'E'vighedsf jord, dyb fjord i Sukkertoppen distrikt, V-Grøn. I dens indre del går ca. 40 gletschere ned ad næsten lodrette klippevægge.

evighedsmaskine, en maskine, der til stadighed skulle kunne udføre arbejde uden at forbruge energi. Omend en e er en umulighed if. energisætningen, har talr. opfindere forsøgt at konstruere en e.

evigt ejes kun det tabte, citat fra H. Ibsens »Brand«.

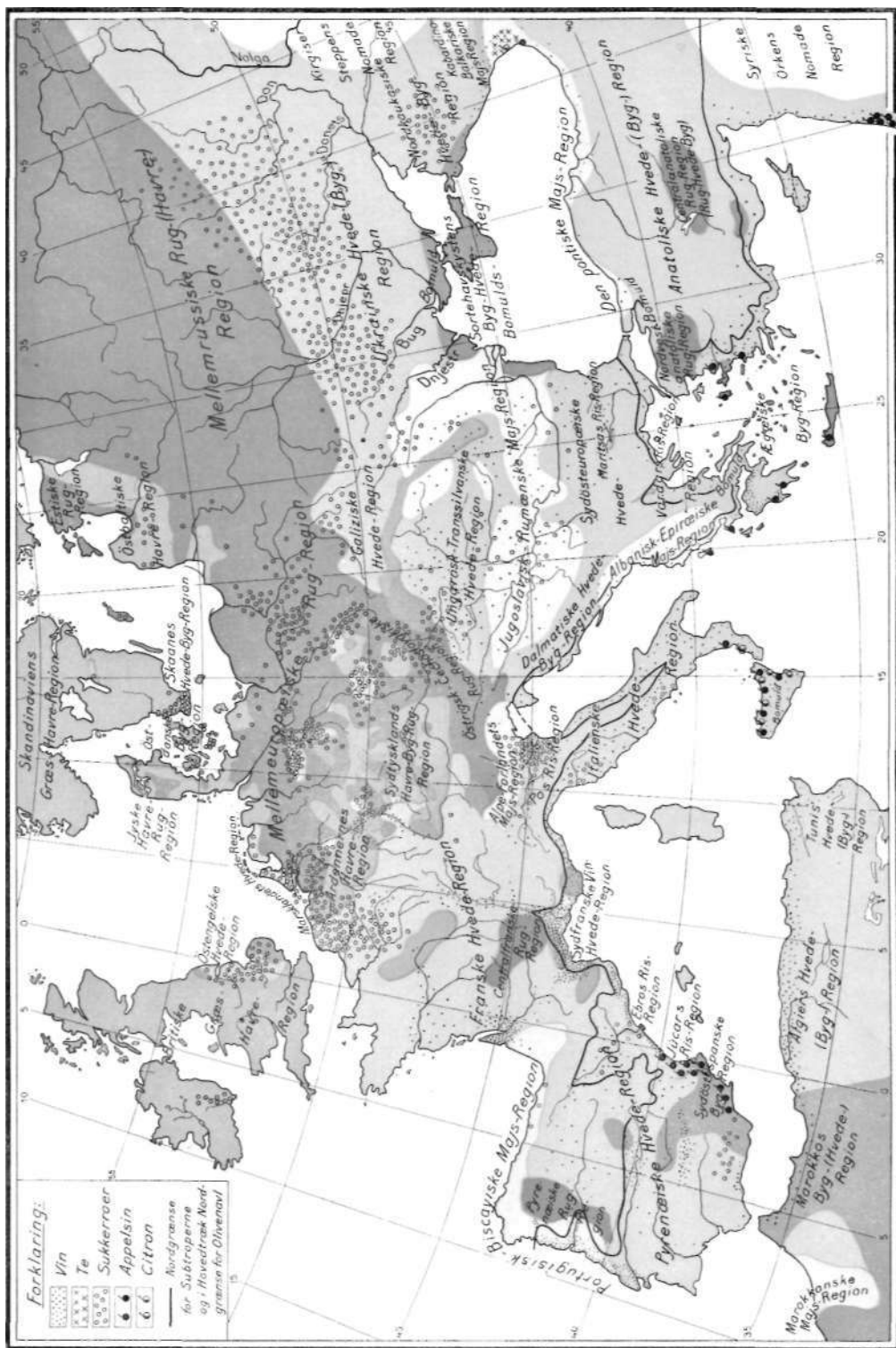
evigt liv, forestillingen om personlig udødelighed, opstår først efter den antikke epoke i de individual. kulturer, hvor døden er det store rel. problem.

E'vil-Mero'dak (Marduks mand), en af de sidste babyl. konger (561-559). Han fngav den fangne kong Jokinak af Juda.

evi'pa'n, sove- og bedøvelsesmiddel.

E-vitamin, tocopherol, et fedtopøsligt vitamin. Forekommer i hvedekim, planter og kød. Mangel på E fremkalder hos rotter sterilitet, hos mennesket måske tilbøjelighed til abort.

Evje ['ævja], no. stationsby på Setesdalbanen; 500 indb. (1930). Nikkelværk.

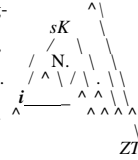

evne, den egenskab ved en ting under visse forhold at kunne frembringe en bestemt virkning el. undergå en bestemt forandring; *psyk.* den egenskab ved en person at kunne erhverve færdigheder og skabe visse (værdifulde) færdigheder.

evnepsykologi, 1) (forældet) opfattelse af psyk. som læren om »sjælevnerne«; sansceve, forstand, hukommelse, vilje m. m.; 2) moderne teori om visse faktorer, der formenes at betinge psykiske præstationer, d. s. s. faktoranalyse.

evøe [-'o-e] (lat.), bacchantisk kultråb, gr. euoi.

evolut (lat. *evolutus* rullet ud). Normale til en plan kurve AB vil i almindelighed være tangenter til en ny kurve CD, der kaldes den oprindelige kurves e. Man kan også definere e som det geom. sted for den oprindelige kurves krumningscentre.

evolution (lat.), udfoldning, udvikling. I socialøkon. og politik gradvis udvikling mods. revolution. - evolutionsteori, læren om planters og dyrs udvikling, nedstammings- el. udviklingslære.

evolutio spon'tanea (lat: selvdudvikling), fødselsform for foster i skraleje.

evol'vent' (lat. *evolvens* rullende ud). Dersom en kurve CD er evolut for en kurve AB, kaldes denne e el. afvikler til kurven CD. Vikler man en tynd tråd ACD, der er fastgjort i D, af kurven CD, vil endepunktet A frembringe e. Til forsk. trædlænger svarer forsk. e af kurven CD. (Ifl. s. m. evolut).

Évora ['ævurå], portug. by i prov. Alen-

Évora. Domkirken.

tejo, 110 km 0 f. Lisboa; 22 000 indb. (1940). Ærkebispeæde og domkirke.

Évreux [e'vrø], fr. by, hovedstad i dept. Eure; 20 000 indb. (1946). Malerisk domkirke fra 11.-16. årh. Papir-, træ- og metalindustri m. v.

ev'viva (ital.), leve! hurra!

Evvoia ['ævja], nygr. navn på den gr. ø Eubøa.

ex- (lat.), d. s. s. eks-, ud, bort fra.

ex (lat: fra), i eng. handelssprog d. s. s. ab. **exam. jur.**, fork. f. (lat.) *examVnatus juris*, d. s. s. dansk jurist.

ex ante og **ex post**, begreber indført i økon. teori i 1930'erne af Stockholmskolen til sondring ml. *forventninger* om fremtidige størrelser (*ex ante-størrelser*) og *konstatering* af faktisk indtrufne størrelser (*ex post-størrelser*).

ex'anthema 'subitum (gr. *eksánthema* fremblomstring + lat. *subitum* pludselig), *roseola infantum*, »den sjette sygdom«, kaldes en akut højfejlrig sygdom af kort varighed hos børn under 2 år. Samtidig med et brat temp.-fald fremkommer der i ansigtet og på kroppen et udslæt af små, svagt røde pletter (papler), som svinder i løbet af et døgn uden at efterlade andre symptomer, e er ikke smitsom, årsagen ukendt.

ex'audi (lat: hør mig), 6. søndag efter

påske, opkaldt efter Salme 27, 7, hvormed d. kat. messe den dag begynder.

ex audi'torio (lat.), fra auditoriet; blandt tilhørerne.

exe, fork. f. lat. *ex'cudit*.

ex ca'thedra (Petri) (lat: fra (Petrus') lærestol), anv. om pavens afgørelser på hele kirkes vegne vedr. religion og moral. If. vatikankonciliet vedtagelse 1870 er pavens ufejlbarlig, når han taler e.

ex causa lucra'tiva (lat. *lucrativa* indbringende), kontrakt, som kun giver den ene part en fordel (f. eks. gavekontrakten).

ex causa one'rosa (lat. *onerosa* byrdefuld), kontrakt, der medfører både fordele og forpligtelser for samme part.

exca'vatio (lat.), fordybning.

excel'le're [æksa-] (lat.), udmærke sig; *excel'ten't*, fortræffelig, udmærket.

excelsior [æks'kæl'-, æks'søl'-] (lat.), opad!
exception (lat.), undtagelse; indsigelse imod den af sagsøgeren i en retssag nedlagte påstand.

exceptio'nel' [æksæpjo-] (fr.), undtagelsesvis; usædvanlig.

excer'pe're [æksrsr-] (lat.), gøre et kort skriftligt uddrag (*ex'cerpt*) af.

exces [æks'sæs] (lat. *excessus* afvigelse), overdrivelse, yderlighed; *ex'cesser*, grove optøjer; udsvævelser.

exchange [iks'tlænd3] (eng.), veksling; kurs; børs.

exchequer [iks'tjæks] (eng. af lat. *scaccarium* tavlet bræt til modtagelse af indbetalinger), i Engl. betegn. for den statsmyndighed, som i middelalderen oppebar kongens indtægter. I tilslutn. hertil opstod en særlig domstol: Court of the E, der opr. pådomte sager om disse indtægter, men senere fik en langt videregående myndighed; den opgik 1873 i King's Bench Division i High Court of Justice i London. Siden 13. årh. betegnedes den højeste embedsmand i e som Chancellor of the E. Denne stilling består stadig og dens indehaver er i reglen finansmin.

exci'tantia (lat. *excitare* ophidse), *farm.*, parringsmidler.

excudit [æks'k-], fork. *exe*. (lat: har udgivet), anv. i gi. bøger og på kobberstik efter trykkes el. forlæggers navn.

ex die (lat.), fra dagen, fra en bestemt dag.
Exe [æks], 88 km 1. flod i SV-Engl. Udmunder i Kanalen.

ex'e'cutor testa'menti (lat.), d. s. s. testamentssekretor.

'exedra (gr: udsæde), apsis- el. alkovagtig udbygning fra et rum el. en gård.
E'xekias, gr. *Eksé'kias* (ca. 540 f. Kr.), gr.

Detaille af amfora af Exekias. (Boulogne)

vasemaler fra Athen, en banebrydende mester og en af de mest fremragende tegnere, verden har set.

e'xempli 'gratia (lat.), for eksempel.
exer'citia spiritu'alia (lat: åndelige øvelser), Loyolas hovedværk m. øvelser i selvttugt for jesuitter. Anv. også om ældre andagtslitt.

Exeter ['æksst], by i SV-Engl. nær Kanalen; 75 000 indb. (1948). Bispeæde med smuk domkirke fra 13. årh. i eng. højgotik; denne o. a. middelalderlige bygninger blev stærkt beskadiget under 2. Verdenskrig. University College. Hovedstad i Devonshire.

•excut (lat.), de gr. exit han (hun), går (eng. sceneangivelser).

Exilor ['æks-], pneumatisk apparat til støvfri fyldning af cementsække.

ex lege (lat.), if. loven, især mods.: if. aftale.

ex 'Iibris (lat: af (N. N.s) bøger), bogejermærke til indklæbning i bøger, ofte udført af kunstnere. Kendes fra 16. årh., havde en blomstringsperiode i d. 18. årh. 1 vore dage dyrkes det som et kunstnerisk speciale.

ex man'dato (lat.), efter befaling.
Exmoor Forest [æksmua 'færst], højdedrag i SV-Engl. S f. Bristolkanalen.

Exmouth [æksmau/i], havneby og bade- sted i SV-Engl. ved Kanalen. 17 000 indb. (1948).

'Exner, Julius (1825-1910), da. maler,

Julius Exner: En Lille Dreng med en Ældre Søster i Besøg hos Bedstefaderen. 1853. (Kunstmus.)

opr. hist.maler; E-s popularitet skyldes hans efter Høyens tilskyndelse malede genrebille. fra Amager og Fanø.

Exodus [æks-] (gr: udgang), de gr. og lat. bibeloversættelses navn på 2. Mos., der handler om jødefolkets udvandring fra Ægypten.

ex officio (lat.), på embeds vegne.
exof'talmus [æks-] (*ex- 4. gr. ophthalmos* øje), fremståen af øjeæblet.

ex ori'ente 'lux (lat.), fraøsten (kommer) lyset (kulturen).

Ex'panko, ekspanderet kork.
expecto'rantia (*ex- + lat. pectus* bryst), midler, der letter ophostningen.

'explicit (liber) (lat: her ender (bogen)), slutningsord i middelalds håndskrifter og de ældste bøger.

ex'plicite (lat.), udtrykkeligt.

exposé [ækspøze] (fr.), fremstilling, oversigt.

Ex'pressen, sv. aftenavis, Sthlm.; grl. 1944 af a/s, som ejes af »Dagens Nyheter«. Radikal, venstreorienteret kurs, aktiv for nord, samarbejde. Red. fra 1944: Ivar Harrie. Oplag 1948: 140 000.

ex pro'fesso (lat.), på embeds vegne, som fagmand; åbenlyst.

exsic'can'tia (*ex- + lat. siccantia* tørrende), udtørende lægemidler.

ex 'tempore (lat: ud af nærværende tid), uforberedt, på stående fod, improviseret.

'Exterensteine [-Jtaina], relief indhugget ca. 1115 udvendig på et klippekapel ved Detmold i Teutoburgerwald. Relieffet fremstiller bl. a. det første menneskepar og nedtagelsen af korset.

'extrados (lat.*extra* udenfor + fr. *dos* ryg), yderkonturen, oversiden af en murbue; oversiden, rygfladen af en hvalvning.

extra ec'clesiam nulla salus (lat: uden for kirken ingen frelse), kat. grundsætning, stammende fra Cypranus.

Extremadura [æstræma'Sura], landsdel i V-Spanien (provinserne Badajoz og Cáceres); 41 563 km²; 1 254 000 indb. (1940). E er et med maki og skov bevokset højland, mod N begrænset af Sierra de Gata og S. de Gredos, mod S af S. Morena. Det afvandede af Tajo og Guadiana. Producenter bl. a. kork og har stort færehold.

ex 'voto (lat: efter løfte), gave til guderne, votivgave.

ex 'æquo et 'bono (lat.), if. hvad der er rimeligt og godt. Navnlig om afgørelse, der ikke træffes i streng overensstemmelse med de gældende retsregler.

Eyck [æk], *Hubert van* (ca. 1370-1426), nederl. maler. Ældre broder til Jan v. E. If. Gent-altrets indskrift skal E have påbegyndt arbejdet på dette. Almindeligheden antages, at E har givet udkast til hele altret og udført de tre øverste midter-

billede, bl. a. *Gud Fader*. I øvrigt kendes ingen sikre arbejder af ham.

Eyck [æik], *Jan van* (ca. 1390-1441), nederl. maler. Elev af sin ældre broder H. v. E. Hans hovedværk og et af malerkunstens storværker er *Gent-alteret*, der opstilledes i Sint-Baafs kirken i Gent 1432, hvor det efter I. Verdenskrig atter blev samlet til en helhed (hovedparten tidl. i Berlin). Det påbegyndtes af Hubert v. E., men fuldførtes af E. Andre værker: *Arnolfini og hans Hustru, Manden med Nelliken og Forkyndelsen*. De to brødre E har i høj grad forbedret olie-maleriets teknik, således at de formåede at give lys og luft på virkelighedstro måde. Deres bet. for udviklingen har været skelsættende og af stor rækkevidde. (III. sesp. 1205 samt tavle Gotik).

Eyde [æida], *Sam (uel)* (1866-1940), no. kemiker og ingeniør. Berømt for sin s. m. O. C. B. Birkeland udarb. metode til udvinding af salpetersyre af luftens ilt og kvælstof, en metode, der dog nu er forladt til fordel for oksydationen af ammoniak. E var en førende skikkelse inden for no. industri og stærkt interesseret i landbrugets udvikling. Stifter af Norsk Hydro (1905) og Notoddens salpeterværk (1911). 1920-25 var E No.s gesandt i Polen.

Eyjafjallajökull [æijafjadla'ja:gøðl], 1666 m h. isdækket vulkan i Island V f. Myrdalsjökull. Udbrud 1612 og 1821.

EyjafjorSur [æijafjordør], fjord på Islands N-kyst.

Eylau [ailau] (po. *Hawka*), by i Østpreussen (1945 po.), hvor Napoleon 7.-8. 2. 1807 kæmpede mod russ. (Bennigsen) uden afgørende sejr.

eyra [ai-j (*Felis 'eira), lille S- og ml.-amer. vildkat.

Eyrarbakki [æirarbahje], isl., handelsplads, 0 f. Olufss munding; 600 indb. (1946).

'Eyre-halvøen, eng. *Eyre's Peninsula* [æaz pa'ninsjuls], på Austr.s S-kyst.

'Eyre Søen, eng. *Lake Eyre* [læk 'æa], saitsump, 12 m under havet, S-Austr. Omdannes ved tilløb fra Cooper Creek. Eyre Creek o. a. i regntiden en 12 000 km² stor sø. Opdaget af den eng. Austr-

^ ^ ^ m ^ ^ ^

Jan van Eyck: *Den Musicerende Engel*.
Detaille af *Gent-alteret*.

liensforsker Edward John Eyre (1815-1901), efter hvem den opkaldtes.

eyrir [æirei] (flertal; aurar) (isl.), øre.

Eyrrbyggja saga [ëir-j, islændingsesaga om beboerne af gården Eyrr og deres modstander, Snorri goði; skrevet i 1. halvdel af 13. årh. E hviler på stærk hist. tradition og indeholder udførlige oplysninger om fortidig kultur og rel.

Eysteín [oistæin], ældre stavemåde for Øystein.

Eysturoy [æsturái], da. *Østerø*, den næststørste af Færøerne; 286,3 km²; 6811

indb. (1945). Mod N ligger Færøernes højeste punkt Slættaratindur (882 m).

Eyvindur 'Finnsson 'skáldaspillir [6i-] (old-no: skjaldefordærveren) (ca. 910-90), no. skjalld. Beslægtet m. Hákon Adelfsteinsfostre, efter hvis fald han digtede arkevædt *Hákonarmál*, en skildr. af H-s modtagelse i valhal (forbillede: Eiriksmál).

Eze'kias (Hizkija), jødæisk konge (ca. 715-697 f. Kr.), reformerede kulten og afskaffede »kobberstangen« (2. Kg. 18, 4). 701 belejredes Jerusalem af assyrerkongen Sankerib, men belejringen hævedes, som forudsagt af profeten Esajas.

E'zekiel (Hezechiel), profet, som virkede bl. de deporterede jøder i Babylonien fra ca. 593-71 f. Kr. Han havde sandsynligvis været præst ved templet i Jerusalem og var derfor interesseret i at indskærpe jøderne i eksilet forskellen ml. rent og urent samt udarbejde kultuslove for Israel efter hjemkomsten. Han står derved som den efterreksilske jødedoms fader. E-s Bog, som er den 3. af de »store« profeter, er af stærkt sammensat karakter med både digteriske partier og prosastykker af vidt forsk. art. Som helhed gengiver den sikkert nok E-s tanker.

'Ezida (bestandighedens hus), Nabus tempel i Borsippa. Dets sikkurat ligger endnu som en mægtig ruin.

'Ezra, jød. skriftlærd bl. de deporterede i Babylonien, fik i Artaxerxes' 7. år (458 f. Kr.) kgl. fuldmagt til at foretage et eftersyn i Jerusalem og Judæa. Ved en folkeforsamling indførte han en lov, hvis indhold er omstridt, efter nogle hele Moseloven, efter andre kun en del deraf. Om hans virke fortæller Esr. 7-10 og Neh. 8-10. Under E-s navn går desuden den gr. E-bog, også kaldet 5. Esr., der meddeler begivenhederne fra den kano-niske E-bog i en noget afvigende form og er benyttet af Josefus. Endv. findes bl. pseudepigrapherne 4. Esr., en apokalypse, som stammer fra tiden efter Jerusa-lems ødelæggelse 70 e. Kr. og behandler jødefolkets skæbne.

Esze'lyno 3. da Ro'mano [æd:ze-] (1194-1259), podestà i Verona 1226, tyr-an 1230, erobrede Vicenza, Padova og Treviso i Fred. 2.s tjeneste, til slut fanget.

F

F, f, 6. bogstav i det lat. alfabet, stammer med lat. som mellemled fra det gr. di-gamma (F), der betegnede lyden [w], F, kern. tegn for fluor.

F, au tom. -kending smærke f. Frankrig. F., fork. for Fahrenheit og Farad.

Fi, F₂, F₃ osv < F fork. for filialgeneration. I arveligheds læren 1., 2., 3. generation osv. efter en foretagen krydsning.

f, mat., fork. f. funktion.

f, mus., 4. tone i C-dur. F-dur har et (?), f-mol har 4 r?

f., mus., fork. f. forte.

f., på recepter fork. f. lat. *fac* gør, tilbered; *fiat*, *fiant*, må (skal) tilberedes.

fa, i de romanske sprog betegn. for tonen f, stammende fra solmisationsmetoden.

'fa'bel (lat. *fabula* fortælling), betegn. for stoffet (indholdet), især handlingen, i episk og dram. digtn. I snævrere bet.

fabeldigtning.

fabeldigtning, en meget gi. art af episk digtning; personerne er dyr, som handler ud fra menneskelige motiver, hvorfor f naturligt bliver en satire på menneskelivet og får en moral, f-s hist. viser stigende interesse for satire og moral. på det naive episk indholds bekostning. Den Æsop tillagte oldgr. f (6. årh. f. Kr.) er endnu overvejende episk, hvorimod romeren Fædrus' f (1. årh. e. Kr.) er udpræget didaktisk.

fabeldyr, fantasidyr som basilisk, drage-grif osv., der er særligt kendte i den gr.-rom. lit.; herfra overført til middelalderens nordeur. folkebøger.

fabeltest (eng. *test* prøve), et dybdepsyk. hjælpemiddel til at undersøge børns følelsesliv ved at lade dem fuldende en lille fabel, hvis personer de ofte identificerer sig med. »

•**Fa'ber**, *Harald* (1856-1943), da. statskon-sulent i London 1888-1931, hvor han med stor dygtighed varetaget landbrugets interesser på det brit. fødevarermarked.

'Fabér, Johann Lothar (1817-96), ty. fabrikant. Overtog 1839 ledelsen af A. W. Fabers blyantfabrik i Stein nær Nürnberg (grl. 1761 af oldefaderen) og arbejdede den op til et internat, kendt firma.

'Fa'ber, Knud (f. 1862), da. læge. 1896-1932 prof. i klinisk med. ved Kbh.s Univ. Især kendt for sine arbejder over mave-tarmsygdommene. (Portræt sp. 1207).

'Fa'ber, Peter (1810-77), da. forfatter og telegrafdirektør. Revuagtig farce *Stegekældereren* (skrevet 1844, udg. 1883). Visen *Dengang jeg drog afsted gjorde ham berømt*. Andre viser *Igår jeg fik min trøje*, *Sikken voldsom trængsel og alarm* og *Højt fra træets grønne top*.

Fabian Society [fæibjns sa'saisti], eng. forening grl. 1884 under ledelse bl. a. af Sidney og Beatrice Webb, H. G. Wells,

Bernard Shaw. Formål at gennemføre socialistisk samfund v. ikke-revolutionære midler (nølede taktik som romeren Fabius Maximus); bet. indflydelse i eng. polit. diskussion fra 1890erne.

'Fabius, rom. patricierslægt; kendtest er: F Rullianus, konsul 5 gange 322-295 f. Kr., slog samnitter, etrusker og gallier.

-F Maximus (d. 203 f. Kr.), sønnesøn af F R., konsul 5 gange 233-09, udmærkede sig under krigen med Hannibal, hvor hans forsigtige undgåelse af hovedslag skaffede ham tilnavnet *Cunctator* (nøleren). Generobrede Tarent 209. - F Allobrogius, konsul 121 f. Kr., erobrede Provence.

fabliau [fab'ljø] (fr. af *fabule* fabel), kort fortælling på vers i 12.-13. årh., oftest af en grovkornet komik med satire over munke, præster og borgerskab; dens emner lever videre i »le conte« og i farcen.

Fabre [fabr], *Ferdinand* (1827-98), fr. romanforfatter, anset skildrer af præsteli-vet og af bønderne i Cevennerne.

Fabre [fabr], *Jean Henri* (1823-1915), fr. entomolog. Forf. til en række kendte insektbil. værker.

Fabre d'Églantine [fabra deglatin], *Philippe* (1750-94), fr. lystspilpiger, *Le Philinte de Molière* (1791). Guilloiteret p. gr. af sin reaktion mod jakobinerne.